

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 24

Sayı: 2

Aralık 2022

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 24

Issue: 2

December 2022

ISSN 1305-7766

e-ISSN 2587-2451

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 24 Sayı: 2 Aralık 2022

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science

Volume: 24 Issue: 2 December 2022

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt 24 Sayı 2 Aralık 2022

TRAKYA UNİVERSTİY
Journal of Social Science
Volume 24 Issue 2 December 2022

Sahibi / Owner

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Baş Editör / Editor-in Chief

Doç. Dr. Gökhan ILGAZ

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Sedef ZEYREKLİ YAŞ

Yardımcı Editör/ Assistant Editors

Öğr. Gör. Müge ATAKAN

Alan Editörleri/ Field Editors

Dil Editörleri- Prof. Dr. Handan KÖKSAL Doç. Dr. Kutay UZUN
Dil, Tarih, Edebiyat - Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN
Eğitim Bilimleri ve Psikoloji- Doç. Dr. Gökhan ILGAZ
Etik Editörü- Prof. Dr. Mukadder SEYHAN YÜCEL
Güzel Sanatlar- Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Sosyal, Beşeri, İktisadi, İdari Bilimler- Dr. Öğr. Üyesi Ebru Z. BOYACIOĞLU

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Chairman

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Üyeler / Members

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK
Prof.Dr. Adil OĞUZHAN
Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Dr. Öğr. Üyesi Sedef ZEYREKLİ YAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Öner DİNÇ

Dizgi Mizanpaj/ Page Layout

Gonca GÜLVODİNA

Kapak Dizayn / Cover Design

Duygu YÜREK

İletişim Adresi/Address

T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balkan Yerleşkesi- Edirne / TÜRKİYE
Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01
e-mail: trakyasobedergi@gmail.com

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaası-Edirne Teknik Bilimler MYO-
Sarayı Yerleşkesi/EDİRNE

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.
Trakya University Journal of Social Science is International Peer-Reviewed Journal.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Tarandığı İndeksler:
Trakya University Journal of Social Science is Indexed by:

TÜBİTAK/ULAKBİM TR Akademik Dizin
Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı

EBSCO Publishing Inc.

SOBIAD

Directory of Open Access Journals

İSAM

Türk Eğitim İndeksi

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN
Trakya Üniversitesi

Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet YARAŞ
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Aslı YÜKSEL MERMÖD
Webster University Geneva

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi ÖZTÜRK
Trakya Üniversitesi

Prof. Barry RIDER
Cambridge University

Prof. Dr. Bedriye SARAÇOĞLU
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Belma TUĞRUL
Uluslararası Fındık Üniversitesi

Prof. Dr. Burak SALTOĞLU
Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN
Altınbaş Üniversitesi

Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Dinçay KÖKSAL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Dragi GJORGIEV
Ss. Cyril and Methodius Uni. of Skopje

Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Elliot Y. NEAMAN
University of San Francisco

Prof. Ezendu ARIWA
University of Bedfordshire

Prof. Dr. Fadil HOCA
Uluslararası Vizyon Üniversitesi

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan ARSLAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Hikmet ASUTAY
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya GÜVENÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Işıl AKGÜL
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Kerima FİLAN
University of Sarajevo

Prof. Dr. Marieta PETROVA
Ss. Cyril and Methodius Uni. of Skopje

Prof. Dr. Mehmet ALPARGU
Sakarya Üniversitesi (Emekli Öğr. Üyesi)

Prof. Melihat TÜZÜN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER
Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Münevver TURANLI
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Necdet ÖZÇAKAR
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
University of Prishtina

Prof. Philip T. HOFFMAN
California Institute of Technology

Prof. Robert MELVILLE
City University London

Prof. Dr. Salih OKUMUŞ
University of Prishtina

Prof. Dr. Sibel TURAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR
Bandırma Üniversitesi

Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Vahit TÜRK
İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Assoc. Amir DURANOVIĆ
University of Sarajevo

Prof. Assoc. Hristo SALDZHIEV
Trakia University

Doç.Dr. Nurten ÇETİN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Nadir ÖCAL
Çankaya Üniversitesi

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Ovidiu STOICA
"Alexandra Ioan Cuza" University of Iaşi

Prof. Dr. Rıdvan CANIM
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Sudi APAK
Esenyurt Üniversitesi

Prof. Dr. Şahamet BÜLBÜL
İstanbul Ayvansaray Üniversitesi

Prof. Tunay TUNCA
University of Maryland

Prof. Dr. Ülker AKKUTAY
Gazi Üniversitesi

Prof. Assoc. Dr. Afrim HOTI
University "Hasan Prishtina"

Assoc. Prof. Dr. Berkay ÖZCAN
London School of Eco. and Political Science

Prof. Assoc. Mirzana PAŠIĆ KODRIĆ
University of Sarajevo

Prof. Assoc. Sypros GİKONTİS
Ionian University

Prof. Assoc. Dr. Teodor SEDLARSKI
Sofia University

Doç. Dr. Seda TAŞ
Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ersan SARIKAHYA
Trakya Üniversitesi

Bu sayının hakemleri/ Reviewers of The Issue

Unvan, Ad ve Soyad	Kurum
Prof. Dr. İbrahim COŞKUN	<i>Trakya Üniversitesi</i>
Prof. Dr. İsmet PARLAK	<i>Pamukkale Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Kemal Kutgün EYÜPGİLLER	<i>İstanbul Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ	<i>Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Şeniz AMBARLI BOZATAY	<i>Balıkesir Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Yıldız KOCASAVAŞ	<i>İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa</i>
Prof. Dr. Yılmaz ÇAKICI	<i>Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Adem PEKER	<i>Atatürk Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Ahmet YIKMIŞ	<i>Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Akif AVCU	<i>Marmara Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Ali İbrahim Can GÖZÜM	<i>Kafkas Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Baki YEGEN	<i>Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Derya GİRGİN	<i>Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Doğan BOZDAĞAN	<i>Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Emre ÜNLÜ	<i>İzmir Demokrasi Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Fahrettin Eren YAHŞİ	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Fatih YAŞARTÜRK	<i>Bartın Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Feyza Meryem KARA	<i>Kırıkkale Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Güngör ŞAHİN	<i>Milli Savunma Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Nazlı GÜNDÜZ	<i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Sıtkı Kandemir BASMACIOĞLU	<i>İstanbul Teknik Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Salih ŞİMŞEK	<i>Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Aykut AYDIN	<i>Gümüşhane Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Zeynep AKKOYUN	<i>Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Devrim HÖL	<i>Pamukkale Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Halil KETE	<i>Kırklareli Üniversitesi</i>

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim UYSAL

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÖZAYDIN

Dr. Öğr. Üyesi Selcen KÖK

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi ÖZTÜRK ELMAS

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÖZKAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

İstinye Üniversitesi

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Trakya Üniversitesi

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Çukurova Üniversitesi

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Bahar Cansu KARA, İbrahim COŞKUN (489-512)
Erken Çocukluk Döneminde Normal Gelişim Gösteren Çocuğu Olan Annelerin Engellilik Algısı
Disability Perception Of Mothers With Normally Developing Children In Pre-Childhood Period

Mustafa ARMAĞAN (513-538)
Askeri Mimari Mirasın Korunması Bağlamında Çakmak Hattı Kıyı Koruganları (Anadolu Feneri-Riva-Şile)
Çakmak Line Coastal Pillboxes In The Context Of The Conservation Of Military Architectural Heritage (Anadolu Feneri-Riva-Şile)

Bilge Su KARACA (539-556)
Fryderyk Franciszek Chopin'in "Życzenie" Adlı Şarkısı İle Franz Liszt'in "Mädchens Wunsch" Adlı Transkripsiyonunun Karşılaştırmalı Çözümlemesi
Comparative Analysis Of Fryderyk Franciszek Chopin's Song Named "Życzenie" And Franz Liszt's Transcription Named "Mädchens Wunsch"

Bahattin OTURAKLI, Özcan KARAASLAN (557-578)
Sözel Davranış Yaklaşımının Down Sendromlu Çocukların Tersine Söz İçi Becerilerini Edinimi Üzerindeki Etkililiği
Effectiveness Of Verbal Behavior Approach On The Reserve Intraverbal Skills Acquisition Of Children With Down Syndrome

Yavuz YILDIRIM (579-602)
Karantina ve Aşı Karşıtı Protestolarda Özgürlük Tartışması ve Küresel Sisteme Muhafazakar Eleştiriler: ABD ve Avrupa'dan Örnekler
The Liberty Debate in The Anti-Lock-Down And Anti Vaccine Protest And Conservative Criticisms Of The Global System: The Cases From The USA And Europe

Gamze Yıldız ŞEREN, Dilek AKBAŞ AKDOĞAN (603-622)
Post-COVID Sürecinde Sosyal Refah Devletinin Vergilerle Bağı: Küresel Sorunlar Çerçevesinde Bir Değerlendirme
The Connection Of The Social Wealth State To Taxes In The Post-COVID Process: An Assessment Within The Framework Of Global Problems

Sinem DOĞRUER (623-638)
İngilizce Öğretmen Adaylarının Dilbilgisi Öğretimine İlişkin Metaforik Algıları
Metaphoric Perceptions Of Pre-Service English Teachers On Grammar Teaching

B. Mehmet BOZASLAN, Eray ACAR (639-656)
Rusya’da Değişmeyen Devlet İdeali
Unchanging State Ideal In Russia

Mustafa FİLİZ , Sümeyye GÜNGÖR (657-674)
Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Hasta Dostu Kavramı Üzerinde Bir Değerlendirme
An Evaluation On The Concept Of Patient-Friendly In The Provision Of Health Services

Elif Bengi ÜNSAL ÖZBERK, Eren Halil ÖZBERK (675-692)
A Psychometric Approach To Personel Selection: Latent Profile Analysis Of Prison Officer Candidates
Psikometrik Yaklaşım İle Personel Seçim Sisteminin Kurulması: İnfaz Ve Koruma Memurlarının Örtük Profil Analizi İle Belirlenmesi

Nurullah Emir EKİNCİ, Sinan Erdem SATILMIŞ, Yağmur GÜLER, (693-712)
Ahmet Tarık ERGÜVEN, Nigar KÜÇÜKKUBAŞ
Serbest Zamanda Sıkılma Algısı, Beslenme Ve Fiziksel Aktive Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi
Determination Of The Relationship Between The Perception Of Boredom In Leisure Time, Nutrition And Physical Activity

Nesrin GÜNAY (713-732)
Sermet Muhtar Alus’un Onikiler Romanında Konuşma Dili Unsurları Ve Anlam Alanları
The Elements Of Colloquial Language And Semantic Fields In The Novel Onikiler By Sermet Muhtar Alus

Osman ASLAN , Ömer YILLAR (733-750)
Peritekstual Okuma Düzeyi Belirleme Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması
Peritextual Reading Level Determination Scale: Validity And Reliability Study

Fatih ÇAVDAR (751-770)
Türkiye’de Vergi Denetimini Etkileyen Faktörler: Uzlaşma Müessesesi
The Factors Affecting Tax Audit In Turkey: Institution Of Compromise

Derleme Makaleler/Review Articles

Erdi BAHADIR, Mehmet Utku TOHUMCU, Bilal KALENDER (771-782)
Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (Fomo) Üzerine Bir Gözden Geçirme
A Review On The Fear Of Missing Out (Fomo)

Araştırma Makalesi/ Research Article

**ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE NORMAL GELİŞİM GÖSTEREN
ÇOCUĞU OLAN ANNELERİN ENGELLİLİK ALGISI**

**DISABILITY PERCEPTION OF MOTHERS WITH NORMALLY DEVELOPING
CHILDREN IN PRE-CHILDHOOD PERIOD**

Bahar Cansu KARA* , İbrahim COŞKUN**

Geliş Tarihi: 07.04.2022
(Received)

Kabul Tarihi:20.12.2022
(Accepted)

ÖZ: Araştırmanın amacı erken çocukluk döneminde normal gelişim gösteren çocukları olan annelerin engellilik algılarını incelemektir. Bu nedenle de bu araştırmanın araştırma modeli nitel araştırma modeli olarak tercih edilmiştir. Araştırma, Ekim 2020-Ocak 2021 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmanın evreni, erken çocukluk döneminde normal gelişim gösteren çocukları olan annelerdir. Araştırmanın çalışma grubunu amaçlı örnekleme dâhil olan kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemiyle seçilmiş, erken çocukluk döneminde normal gelişim gösteren çocukları olan 10 anne oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama aracı birebir mülakat yönetimiyle yapılan görüşmelerdir. Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda, erken çocukluk döneminde normal gelişim gösteren çocuklara sahip annelerin engellilik algısında ayrımcılığa rastlanmamış, annelerin engelli bireylerle birebir deneyimlerinin çocuklarını yetiştirmede de onlara olumlu bir tutum kazandırdığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: erken çocukluk, engelli, engellilik, engellilik algısı.

ABSTRACT: The study aims to examine the disability perceptions of mothers who have children with normal development in early childhood. The research model of this research was chosen as the qualitative research model. This research was held during the time of October 2020-January 2021. The population of the study is the mothers who have a normally developing child in early childhood. The study group of the study was selected using the easily accessible situation sampling method, which is included in the purposeful sampling. The study group of the study is 10 mothers with a child with normal development in early childhood. The data collection tool of the research is one-on-one interviews with interview management. It was analyzed by the content analysis method obtained in the research. In the study, disability perception was not encountered in mothers who had children with normal development in early childhood, and it was observed that mothers' one-to-one experiences with disabled individuals gave them a positive attitude in raising their children.

Key Words: early childhood, disabled, disability, disability perception.

EXTENDED ABSTRACT

Motherhood experiences shape the child's perspective on many issues. As a learning process, motherhood shapes the child and helps him experience life. The language used can

*Uzm. Öğretmen, Doktora Öğrencisi Trakya Üniversitesi, baharcansukara@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3363-7724

** Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, ibrahimcoskun@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6270-7613

change lives in both “positive” and “negative” aspects. As an example of ‘negative’ change, studies of racism show that regulated and ritualized racist discourses can injure, oppress and exclude racial and ethnic groups at both the personal and institutional levels. In this context, the inclusivity that disabled people encounter in their daily lives becomes important. In this study, we preferred *disability* as an inclusive term and used the term disability as an umbrella term, unlike the social theory of disability theory. When the literature study of the research conducted, there was no study examined the relationship between motherhood and disability perception. Yet, studies on the disability perception of mothers with disabled children and different groups encountered. For this reason, this research aimed to examine the perception of disability of mothers who had children with normal development in early childhood.

The main purpose of this study is to examine whether it related the perception of disability of mothers with developing children in early childhood to the mothers’ sharing with disabled individuals in their childhood or adulthood. For this reason, we chose the research model of this study as the qualitative research model. The study group of the research is 10 mothers who have children with normal development in the early childhood, selected by the accessible situation sampling method, which included in the purposive sampling. The interview questions developed by the researchers as a data collection tool and conducted with online individual interviews. The data analyzed by content analysis method.

We got the following results in this study, which examined the disability perceptions of mothers with developing children in early childhood.

Mothers’ ideas about motherhood during the period before they became pregnant and after the birth, these ideas have changed. With including the baby in their lives, we found a difference between the mothers’ perceptions of motherhood before pregnancy and their perceptions of postpartum motherhood. This difference changed based on experiential realities and created a different new perception for each mother.

It has been understood that not every mother has concerns about the health of the baby before and during pregnancy. We have found that the mothers’ concerns about the baby’s health during pregnancy differ according to the demographic differences of the mothers.

Even if there were differences in the definitions of disabled, it also encountered some similarities. It formed these similarities around the concepts of need for protection and love, and they were the concepts expressed by mothers with sympathy.

In spite of the fact that not every mother taking part in the study had a direct share with a disabled individual, all the mothers stated they wanted their children to have a disabled friend.

However each mother taking part in the study stated that they want their children to have a friend with a disability, they also mentioned that a disabled spouse/partner would bring various difficulties throughout their lives. The reactions of mothers to this situation vary. Most mothers said that they would respect their child and not interfere with their decision, while some mothers expressed they would like their child to give up on this decision.

As a result, no discrimination found in the perception of disability of mothers who had children with normal development in early childhood, and it observed that mothers’ one-

to-one experiences with disabled individuals gave them a positive attitude toward raising their children.

There were changes in the ideas of the mothers taking part in the study about motherhood in the period before they became pregnant and their ideas after birth. It observed that mothers who are familiar with the field of special education increase their own anxiety over the possibilities they may encounter, even in case of the slightest risk. Since the research, brought up various suggestions that can increase the acceptance of disabled people in society and increase the participation of disabled people in social life presented to students attending preschool institutions.

1. GİRİŞ

Tarih içinde de farklılık gösteren annelik deneyimleri, çocuğun birçok konuya bakış açısını da şekillendirir. Gebelik öncesi, gebelik ve doğum sonrası şeklinde detaylandırılabilen ve öğrenme süreci olarak ele alınabilen annelik, birçok anlamda çocuğu şekillendirirken hayatın deneyimlenmesine de yardımcı olur.

1.1. Anneliğin Tarihsel Süreci

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre kelime anlamı; çocuğu olan kadın, ana, valide, koca karı, mader, nene, aba olarak tanımlanan anne (www.tdk.gov.tr, 2020), farklı tarihsel süreçlerde de farklı tartışmalara neden olmuştur. Ülkemizde Tanzimat dönemiyle başlayan annelik tartışmaları, ‘Müslüman Osmanlı kadınlarının’ yetersiz ve kötü anne olarak görülüp devletin müdahale alanına girerek “Analık Mekteplerinin” açılmasıyla başlamıştır. Bu mekteplerde ev temizliği, yemek, dikiş, okuma-yazma, hesap tutma derslerinin yanı sıra annelik dersleri de verilmiştir. Cumhuriyet Dönemi’yle de devam eden devletin anneliğe olan dâhiliyeti yönetim sistemine yakışan, modern, eğitilmiş ve sağlıklı anne yetiştirme fikriyle devam etmiş ve kadın anne olarak kutsallaştırılmıştır (Demirci-Yılmaz, 2015: 77). Anneliğin kutsallaştırılarak doğal materyalizm üzerinden kadınları çocuk merkezli kimliklere mahrum bırakarak ataerkilliğin savunuculuğunu yaptığı (Hançer, 2018: 188), sözde anneliği makbul annelik ile değiştirmek üzerinden açıklanabilir. Kadının çalışması ve özgürleşmeye başlaması da annelik pratiklerinin değişmesine fırsat sağlamış; anneliği bireyselleştirirken de muhafazakârlaştırmıştır. Özellikle son yıllarda değişen aile ve kadın politikaları, kadını eve hapsederken, anneliği de iyi annelik üzerinden inşa etmekten, diğer taraftan artan toplumsal cinsiyet çalışmaları da anneliği kimlik bağlamında var ederek kadını ötekileştiren erkek toplumsal inşasından uzaklaştırmaktadır (Işık, 2015; Burç, 2015). Bu süreçte medya, anneleri bambaşka bir kültür olan tüketim kültürünün de öznesi haline getirmiş ve en popüler annenin en iyi olduğu annelik savaşlarını da başlatmıştır (Hançer, 2018: 188-189).

1.2. Annelik Algısı

Kağıtçıbaşı’na (2017: 61) göre anne ve babalık bir kültür ürünü olmakla kalmaz aynı zamanda kültürü oluşturur. Çocuk için en önemli kişiler anne ve babasıdır, çünkü çocuk onlarla sosyalleşir, onlardan kültür edinir. Çocuğun temel bilgi birikimini aldığı ve hayata hazırlandığı ilk yer de evidir, bu nedenle anne

babalık, özellikle de annelik çocuğun gelişimi için çok önemlidir. Annenin kendi çocukluğundan ve deneyimlerinden getirdiği bileşenler annelik pratiklerini etkilerken, çocuğun çevresini ve dünyayı algılamasına da yön verir. Ayrımcı annelerin, ayrımcı çocuklar yetiştirmesi ise kaçınılmaz bir sonudur. Toplumumuzda babalık pratikleri değişmeye başlasa da, hala annelerin çocuklarla daha sık vakit geçirmesi, annelerin çocukların gelişiminde büyük rol oynamasına neden olmaktadır (Şanlı ve Öztürk, 2012: 32).

Annelerin, kişisel özellikleri, bilişsel düzeyi ve eğitim seviyesi, dil bilgisi yeterlikleri, psikolojik ve fiziksel sağlığı, tutumları ve çalışma durumu gibi özellikleri anneliği deneyimlerken önemlidir. Annenin kişisel özellikleri annenin, annelik deneyimlerini etkilerken çocuğa verebileceği kaynakları, çocukla olan iletişimini ve çocuğa sunacağı imkânları da etkiler (Baydar, vd. 2017: 84). Bu durumda çocuğun oluşacak fikirleri ve hayata karşı tutumunda; annenin, annelik deneyiminin yanı sıra, annenin kişisel özelliklerinin de önemi büyüktür. Anneliği, yalnızca biyolojik bir deneyimle açıklamak yeterli olmayacağı gibi, annelik deneyimini de önemsizleştirmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi annelik tarihsel süreçlerin ve kültürel deneyimlerin bir sonucu, dinamik bir varoluştur (Hançer, 2018: 190). Anneliğin en savunmasız ve toy zamanı belki de gebelik dönemidir. Annelerin bilinmezliğe adım attığı bu yolda, gebelik süreci birçok kez, farklı kaygı ve karmaşayı da beraberinde getirir. Annelerin en büyük imtihanı, bebeklerinin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesidir.

1.3. Engellilik Kavramının Tarihsel Süreci

Birçok ülkede resmi okul eğitimi bir yarışma mekanizması olarak karşımıza çıkar. Genellikle, resmi okul eğitimi elitlere, yüksek eğitime ve prestijli işlere olan erişimin kapısını aralar. Bu nedenle de mesleki statü düşüklüğü sıklıkla geçmiş eğitim başarısızlıklarına bağlanarak toplumsal eşitsizlikleri ve dışlanmayı tetikler (Barton ve Armstrong, 2001: 300). Dâhil edici bir toplum, yalnızca engelli bireylerin dâhil olmasını istemez; dezavantajlı her bireyin demokrasi, yurttaşlık ve toplumsal haklarını göz önüne alarak kapsayıcı bir toplum inşa etmeyi hedefler (Barton ve Armstrong, 2001: 320). Dâhil edici bir toplum yaratmadaki en temel basamak ise erken çocukluk döneminde dâhiliyet algısının gelişmesine fırsat tanımadır. Yoksulluk, sosyal dışlanma, işsizlik ve emek sömürsü gibi engelliliğinde çözümünde eğitim; en büyük destekleyici ve engellilerin bağımsızlaşmış sosyalleşmesine katkı sağlayan en temel haktır. Bu nedenle de eğitim söz konusu engellilik olduğunda en önemli bileşendir (Şişman, 2014: 58).

Amerika Psikiyatri Birliği tarafından ilki 1952’de yayınlanan, Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı olarak Türkçe’ye çevrilen ve zamanla revizyona uğrayarak son hali olan DSM-5, 2013 yılında yayınlanmıştır. DSM-5’e göre zihinsel engel; çocuklukta başlayan ve kavramsal, sosyal ve pratik yaşam alanlarındaki zorlukların yanı sıra entelektüel zorluklarla karakterize olan nöro-

gelişimsel bozukluklar olarak tanımlanmıştır. DSM-4'ten daha kapsamlı bir tanıma sahip olan DSM-5 kriterleri bir veya daha fazla üst beceri alanındaki bozulmaya işaret eder (APA, 2013).

Birleşmiş Milletler engelli terimini ilk defa, “kişinin fiziksel veya ruhsal açıdan doğuştan olan veya olmayan bir eksikliği sonucu normal bir bireyin yaptığı işleri ve sosyal yaşamın gereklerini tamamen veya kısmen tek başına sağlayamayan” olarak tanımlamıştır (UN, 1975: 88). Engellilik, tıbbi ve sosyal birçok tanımı içinde barındırır, çünkü engellilik üzerine tıbbi bir söylemin başlangıç noktası klinik bir endişedir, buda beden ve dolayısıyla bireyle bağlantılıdır. Odak noktası ise zihinsel ve/veya fiziksel değişiklikler ve etkileridir (Fulcher, 2016: 37). Bu zihinsel ve/veya fiziksel değişiklikler bireylerin duygusal, sosyal, fiziksel, bilişsel ve dil gelişimlerini etkilerken, günlük yaşama dâhil olmalarına ya da olamamalarına da fırsat tanır ve toplumun bakış açısıyla şekillenir (Çolak ve Çetin, 2014: 195). Engellilik, bir şekilde yalnızca söylem yoluyla inşa edilmiştir. Bu tür gelişmelerin ‘hikâyenin haklı olarak bir parçası’ olduğunu kabul ederken, daha sonra bu gelişmelere odaklanmanın ‘engellilerin kendileri tarafından tanımlanan engelliliğin anlamını gizlediğini’ ve ‘genetik, deneyim ve politika etrafında değişen ve sıklıkla birbiriyle yarışan engellilik söylemlerini inşa etmenin önemini’ gözler önüne sermiştir (Corker, 2000: 446).

2011 yılında yapılan Nüfus ve Konut Araştırmasında en az bir engeli bulunan (3 ve üzeri yaş) nüfusunun oranı %6,9 (4.879.000 kişi) olarak belirtilmiştir ve bu rakamın %5,9'u erkek, %7,9'u ise kadındır (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020: 6). T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Bünyesinde Engelli Sağlık Kurulu Raporu olan kayıtlı kişiler için Ulusal Engelli Veri Sistemi kurulmuştur. Bu sistem kayıtlı 2.535.233 kişinin 1.425.667'si erkek ve 1.109.566'sı ise kadındır (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020: 16).

1.4. Sakatlık Kimliği

Sakatlık, tıbbi ya da sosyal dayanaktan ziyade; bireylerin ayrıştırılmalarına, çalışma haklarından mahrum bırakılmalarına ve yoksulluğun dayatılmasına karşı; yeniden gündeme gelerek toplumsal ve siyasal arenada temsiliyetini diler getirir (Thomas, 2002: 32). Sakatlık, kişilerin kültürel, sosyal, ekonomik ve çevresel dâhiliyetlerini gösterirken, bireyin kendisini nasıl gördüğünden çok toplumun kabulüyle ilintilidir (Çolak ve Çetin, 2014: 194). Diğer bir bakış açısına göre ise, modern devletlerde engellilik terimi bir birey için kategori olarak kullanıldığında, sakatlığın her zaman mevcut olmayabileceğini not etmemiz gerekir. Bir sakatlığın mevcut olup olmadığı, belirli prosedürel uygulamalarla ortaya çıkar ve bunlar sosyal bir teori olan sakatlık teorisini de temellendirir (Fulcher, 2016: 37). Sakatlık terimi daha çok siyasi (Yardımcı, 2015: 8) bir tanımlama yaparken; engellilik terimi, daha

çok bireyin engeli üzerinden inşa edilip kişisel bir sorun olarak çerçeveleştirilmiştir, bu da ayrımcılık söz konusu olduğunda yükü toplumun sırtından alır (Yardımcı, 2015:10). Kullanılan dil, hem “olumlu” hem de “olumsuz” yönlerde hayatları değiştirebilir ve değiştirir. ‘Negatif’ değişimin bir örneği olarak, ırkçılık çalışmaları, düzenlenmiş ve ritüelleştirilmiş ırkçı söylemlerin, hem kişisel hem de kurumsallaşmış düzeyde ırksal ve etnik grupları yaralama, ezme ve dışlama kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda da engellilerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları kapsayıcılık önemli hale gelir. Dile erişim ve dilin kullanımı, engellenen veya erişimi ‘temel’, ‘sıradan’ ve ‘gündelik’ ile sınırlı olan insanların hayatlarını ayrımcı eğitimsel ve sosyal uygulamalarla incelediğimizden daha açık değildir (Corker, 2000: 446-447). Bu nedenle de bu çalışmada kapsayıcı terim olarak engellilik tercih edilmiş ve engellilik terimi sosyal teori olan sakatlık teorisinden farklı olarak çatı terim şeklinde kullanılmıştır.

1.5. Özel Eğitim

Özel eğitim; gelişim alanlarındaki yetersizlikler ya da üstünlükleri olan öğrencilerin, kapsamlı değerlendirmeler sonrası destek hizmetleriyle hazırlanmış eğitim programlarına dâhil edilmesidir (Diken ve Batu, 2015: 2). Özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar, normal eğitim kurumlarında akranlarıyla beraber destek eğitim hizmetlerinden de yararlanarak eğitimlerine devam edebilirler (Ataman, 2019: 17). Kaynaştırma eğitimi ile engeli nedeniyle rapor almış ve özel eğitime ihtiyacı olduğu onaylanmış bireyler, gerekli destekler sağlanarak eğitim hayatlarına devam edebilmesi için akranlarıyla birlikte resmi veya özel örgün ve yaygın eğitim kurumlarında eğitim alabilirler (TC. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2019: 22).

Yapılan çalışmalar, özel eğitime gereksinim duyan öğrenciler için en olumlu eğitimin kaynaştırma eğitimi olduğunu göstermektedir (Kargın, 2004: 2). Kaynaştırma eğitimi, öğrencileri, öğretmenleri ve aileleri kapsayan bir süreçtir (Diken ve Batu, 2015: 2). En az kısıtlayıcı şartlarda (Diken ve Batu, 2015: 2) yapılan kaynaştırma eğitimi, yalnızca özel eğitime gereksinim duyan öğrencilere katkı sağlamaz, topluma en iyi şekilde adapte olmalarını da hedefler. Kaynaştırma eğitimi sayesinde, toplumun her yerinde her an karşılaşılabileceğimiz engelli bireylerle sınıf ortamında haftanın her günü karşılaşmamızı ve özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin de sosyalleşirken kendilerini geliştirmesini sağlar (MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Danışma Müdürlüğü, 2010: 16-17). Normal gelişim gösteren öğrencilerin önyargılarının azalması ve engellilerle yaşama daha kolay adapte olması da yine kaynaştırma eğitimiyle mümkündür (Şişman, 2014: 77). Kaynaştırma eğitiminin temel amacı, özel eğitime gereksinim duyan çocukların topluma aktif katılımını ve yaşam kalitelerini arttırmaktır (Sucuoğlu: 2004, 1). Kaynaştırma sınıflarında, özel eğitim öğretmeni ve diğer yardımcı personeller de bulunabilirken, özel eğitime

ihtiyacı olan engelli öğrenciler normal eğitim sınıflarında eğitim alabilmektedirler (Mastropien ve Scruggs, 2014: 19).

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün (2020: 49) yaptığı araştırmalarda son on yılda 8 kat artan kaynaştırma öğrencisi sayısı 2019-2020 öğretim yılında 425.774'ü bulmuştur. Aşağıdaki tabloda TC. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı'nın Mili Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2019-2020 araştırmasına ait Kaynaştırma Eğitimi verilerine ulaşılabilir:

	Toplam	Erkek	Kız
Okulöncesi	789	489	300
İlkokul	119 307	76 492	42 815
Ortaokul	142 670	89 719	52 951
Ortaöğretim	55 534	34 285	21 249

1.6. Toplumsal Dışlanma ve Dâhiliyet

Dinamik bir süreç olan toplumsal dışlanma; insanın toplumla arasındaki bağı kuran sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel sistemlerin birinden ya da bazılarında mahrum bırakılmasıdır. Bu bağlamda da toplumsal dışlanma; sivil, siyasal ve toplumsal haklardan dışlanmayı da beraberinde getirir. Kimlerin, nasıl ve nereye dâhil edildiği bu sayede akla gelmektedir (Barton ve Armstrong, 2001: 300). Toplumsal dışlanmanın ve dışlayıcı bireyler yetiştirmenin önüne geçebilmek için annelerin kapsayıcılığı anlamamız gerekmektedir. Her annenin farklı annelik algısı ve deneyimi vardır, özellikle farklı kültürlerde farklı annelik deneyimlerine rastlamamız olasıdır. Annelik her toplumda farklı toplumsal bileşenler nedeniyle farklı şekilde ortaya konmuş olsa da temelinde gen ve kültür aktarımı vardır (Bozkurt, 2019: 6).

1.7. Araştırmanın Önemi

Literatür incelendiğinde, annelik ve engellilik algısı arasında ilişkiyi inceleyen çalışmaya rastlanmayıp, engelli anneleri ve farklı grupların engellilik algısı üzerine yapılan çalışmalara rastlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmada erken çocukluk döneminde normal gelişim gösteren çocuğu olan annelerin engellilik algısına bakılması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı ve farklı bir yön katacağı düşünüldüğünden bu araştırmaya gerek duyulmuştur.

1.8. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, erken çocukluk döneminde normal gelişim gösteren çocukları olan annelerin engellilik algısını değerlendirmektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Annelerin, hamile kalmadan önceki süreçte annelik hakkında fikirleri nelerdi ve doğumdan sonra bu fikirler değişikliğe uğradı mı?

2. Anneler, hamilelik döneminde bebeğin sağlığıyla ilgili kaygılar yaşadığı mı ve bu kaygılar annelerin demografik farklılıklarına göre değişiklik göstermekte midir?

3. Annelerin, engellilik kavramı hakkındaki düşünceleri nelerdir?

4. Annelerin çocuklukta ya da erişkinlikte engelli biriyle paylaşımı, çocuklarının gelecekte engelli arkadaşı olması fikriyle arasında bir ilişki var mıdır?

5. Annelerin, çocuklarının gelecekte engelli arkadaşı olması fikriyle çocuklarının gelecekte engelli bir eşi/partneri olması fikri arasında bir farklılık var mıdır?

2. YÖNTEM

Araştırmada kullanılan model, araştırmanın yeri ve zamanı, araştırmanın katılımcıları, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, araştırmanın sınırlılıkları ve veri analizi için kullanılan yöntemler bu bölümde detaylandırılmıştır. Araştırma için etik kurul onayı T.C. Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'ndan, 27.05.2021 tarihli ve 61780 sayılı etik kurul kararıyla alınmış olup katılımcı onam formu doldurulmuştur.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın amacı, erken çocukluk döneminde normal gelişim gösteren çocuğu olan annelerin engellilik algısının, annelerin çocukluklarında ya da erişkinliklerinde engelli bireylerle olan paylaşımıyla ilişkisi olup olmadığına bakmaktır. Bu nedenle de bu araştırmanın, araştırma modeli nitel araştırma modeli olarak tercih edilmiştir. Nitel araştırmalarda temel amaç derin anlamlar elde edip ve öznel bakış açılarının da önemini vurgulamaktır.

Nitel araştırmaların en belirgin özelliği olan esneklik (Karataş, 2017: 72), araştırmanın her anında kendini göstermiş ve atılan adıma göre yeni adım planlaması yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu araştırmada, annelerden alınan bilgilerin daha derin ve detaylı aktarılması amaçlanıp, araştırma boyunca oluşabilecek her türlü aksaklık ve değişikliği de hesaba katarak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

2.2. Katılımcılar

Bu araştırmanın evrenini, erken çocukluk döneminde normal gelişim gösteren çocuğu olan anneler oluşturmaktadır. Bu araştırmanın örnekleme, araştırmacıya hız kazandırdığı ve araştırmacıya yakın olan örneklem yöntemlerinden amaçlı örnekleme dâhil olan kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemiyle seçilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 123). Araştırmacı tarafından evreni oluşturulan erken çocukluk döneminde normal gelişim gösteren çocukları olan annelere ulaşılmış ve birebirde kontage geçilip görüşme yapmayı gönüllülük esasıyla kabul eden anneler amaçlanarak araştırmanın çalışma grubu oluşturulmuştur. Araştırmanın açık, tutarlı ve teyit edilebilir olması için inandırıcılığı arttırılması gerekmektedir, bu nedenle de araştırmaya katılan annelerin verdiği bilgiler derinlik odaklı toplanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 278).

Çocuklarda motor becerilerin, psikolojik gelişimin, dil ve ahlak gelişiminin en hızlı olduğu dönem 2-6 yaş arası erken çocukluk dönemi olarak adlandırılan dönemdir (Ceylan, 2012:6). Araştırmada erken çocukluk döneminde çocuğu olan annelerin seçilmiş olmasının nedenleri; 1) hamilelik öncesi ve hamilelik sürecindeki duygu durumlarına hala yakın bir dönemde olup, bu dönemleri daha taze hatırlıyor olmaları ihtimali, 2) çocukların bebeklik dönemine kıyasla daha bağımsız bir dönemde olup anne-çocuk ilişkisinin görece bağımsızlaştığı bir dönem olmasıdır.

Çalışma evreni, belirli özelliklerin evrende normal dağıldığını belirten olasılık kuramından türemiştir, bu nedenle de çalışma evreninde, sonuçlar genelleme yoluyla belirtilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 113). Annelerle yapılan görüşmeler sonucunda, görüşülen her annenin demografik bilgilerinin de olduğu veriler elde edilmiştir. Annelerin gizliliği için isimleri kullanılmamış; Anne 1 (A1) şeklinde kodlama tercih edilmiştir.

Araştırmaya katılan annelerin yaşı, annelik yaşı, eğitim durumu ve çalışma durumu değişkenlerine ilişkin demografik dağılımlar ise aşağıda Tablo 1’de genelleme yoluyla verilmiştir:

Tablo 1: Araştırmaya katılan annelerin demografik özelliklerine ilişkin frekans değerleri

<i>Demografik Özellik</i>		f
Yaşı	18-24	1
	30-36	9
Anne Olduğundaki Yaşı	18-24	1
	25-29	5
	30-36	4
Eğitim Durumu	Lise	2
	Ön lisans	2
	Lisans	3
	Yüksek Lisans	3
İş Durumu	Çalışıyor	8
	Çalışmıyor	2
Toplam		10

Tablo 1 incelendiğinde; annelerin yaş değişkenine göre oran olarak %90 ile 30-36 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Anne olma yaş değişkenine göre en fazla orana sahip grubu %50 ile 25-29 yaş, en az orana sahip grubu ise %10 ile 18-24 yaş grubundaki anneler tarafından oluşturulmaktadır. Öğrenim durumu değişkenine göre en fazla orana sahip grubu %30 ile lisan ve yine %30 ile yüksek lisans grubundaki anneler oluşturmaktadır. Çalışma durumu değişkenine göre ise en fazla orana sahip grubu %80 ile çalışan anneler oluşturmaktadır.

Tablo 2: Araştırmaya katılan annelerin demografik özellikleri

İsim	Kısaltma	Güncel Yaşı	Anne Olduğu Yaş	Eğitim Seviyesi	Mesleği
Anne 1	A1	24	19	Önlisans Mezunu	Hemşire
Anne 2	A2	33	29	Lisans Mezunu	Çalışmıyor, YL Öğrencisi
Anne 3	A3	31	27	Önlisans Mezunu	Çocuk Gelişimci
Anne 4	A4	31	27	Lise Mezunu	Muhasebeci
Anne 5	A5	33	30	Lisans Mezunu	Çocuk Gelişimci
Anne 6	A6	34	28	Lise Mezunu	Çocuk Gelişimci
Anne 7	A7	33	32	YL Mezunu	Öğretim Görevlisi, DR Öğrencisi
Anne 8	A8	35	30	YL Mezunu	Çalışmıyor, DR Öğrencisi
Anne 9	A9	33	30	YL Mezunu	Türkçe Öğretmeni, DR Öğrencisi
Anne 10	A10	31	28	Lisans Mezunu	Okul Öncesi Öğretmeni

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma akademik teorilerden ziyade, hikâyeleri insanları araştırmanın birincil yönleri olarak sunmak istediği için, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine anlatı görüşmeleri tercih edilmiştir (Dijk, 1984: 79). Görüşmeci ve görüşülen kişilerin bağ kurarak karşılıklı paylaşımı sonucu, deneyim, tutum, yargı ve fikir paylaşımlarına dayanan anlatı görüşmeleri; empati ve etkili dinleme tekniklerini de gerektirmektedir. Bu nedenle de anlatı görüşmelerinin uygulanması kulağa kolay gelse de, sıklıkla görüşmecilerin ve görüşülenlerin zorlanmasına neden olmaktadır. Anlatı görüşmelerini idare etmek de hem görüşmeciler hem de araştırmacı için zaman zaman zorluklara neden olmuştur; çünkü anneler geçmişte yaşadıkları bazı korkularıyla görüşmeler süresince yeniden yüzleşip bu korkularını hatırlamak zorunda kalıp, sıklıkla da düşüncelere dalmışlardır (Dijk, 1984: 80). Bu hem görüşmeci hem de görüşülen kişiler için bambaşka bir deneyim olmuştur. Nitel araştırmaların, araştırmacıya bambaşka bir deneyim kazandırdığını, araştırmacı bu araştırma sayesinde deneyimlemiştir.

Görüşmeler sırasında önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış sorular öncelikle psikoloji, özel eğitim ve okul öncesi alanlarında uzman birer kişiden destek alınarak değerlendirilmiştir. Daha öncede belirtildiği üzere üç temel başlıkta belirlenen sorular alanında uzman kişilere danışılarak görüşme sırasında yaşanması olası sorunları en aza indirmek hedeflenmekte ve araştırmanın güvenilirliği artırılmak istenmektedir. Ayrıca soruların anlaşılabilirliğinin ölçülmesi ve Türkçe kurallarına uygun olup olmadığının, anlaşılabilirliğinin ve yanıtlanabilirliğinin

değerlendirilebilmesi için de Türkçe alan uzmanına danışılmıştır. Uzmanlardan alınan görüşlerin sonunda sorular yeniden düzenlenmiş ve örnek değerlendirme yapabilmek adına bir kişi ile görüşülüp görüşmelerin denemesi yapılmıştır. Bu basamakların tamamlanmasından sonra saha çalışmasına başlanmasına karar verilmiştir.

Görüşmelerin büyük çoğunluğu Covid-19 önlemleri dâhilinde Zoom uygulaması üzerinden kayıt alınarak yapılırken, 3 görüşme ise maskeli ve sosyal mesafe kurallarına uyularak yüz yüze yapılmıştır. Görüşmelerin başında anneler, araştırmanın amacı ve detayları hakkında bilgilendirilmiş, görüntü ve/veya ses kaydı alınacağı söylenmiştir. Görüntü ve/veya ses kayıtlarının yalnızca araştırma için kullanılacağı ve paylaşımlarının mahremiyetlerinin korunacağı bilgisi annelere sağlanmıştır. Görüşmelerin geneli ortalama 30-40 dakika arasında sürerken bir saatin üzerinde gerçekleşen görüşmelerde olduğu gibi, görüşmecilerin paylaşımlarının yoğunluğuna göre on iki dakikalık görüşmeler de gerçekleşmiştir. Yüz yüze görüşmelerde ses kaydı alınırken, Zoom uygulamasında yapılan görüşmelerde ise Zoom uygulamasının kendi görüntü veya ses kaydı annelerin talebine göre (görüntü ya da ses) alınmıştır.

Araştırmacıların, anlatı görüşmelerini tercih etmelerindeki en temel sebep; araştırmayı okuyanların, görüşmeleri hissederek anlamalarını istemeleridir (Dijk, 1984: 80). Bu nedenle de anlatı görüşmeleri, annelerin gerçek hikâyelerini kendi ağızlarından ifade etmenin en iyi yolu olduğu için ve en doğru aktarımın da yine yüz yüze yapılan görüşmelerle sağlanabileceği için tercih edilmiştir.

Görüşme yeri seçimi hem pandemi nedeniyle hem de annelerin daha rahat hissetmeleri ve kendilerini daha kolay ifade edebilmeleri için, evleri görüşme alanı olarak seçilmiştir. Anneler, evlerinin daha rahat ve sessiz olması nedeniyle kendilerinin de daha rahat hissetmeleri amaçlanmıştır.

Sohbet sırasında akıcılığı sağlamak için (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 131) görüşmeye yön veren yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular belirlenmiştir. Açık uçlu sorular, Yıldırım ve Şimşek'in de belirttiği gibi (2018: 139), araştırmayı aksatacak evet-hayır gibi kısa ve öngörülebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 142) yanıtlardan bağımsız olmalıdır. Bu sorular üç temel başlık altında toplanmıştır: 1) annelerin demografik bilgilerinin toplandığı sorular, 2) annelik ile ilgili sorular, 3) engellilik ile ilgili sorular.

Yarı yapılandırılmış açık uçlu görüşme soruları belirlenirken, annelerin geçmiş travmalarını tetiklememesi için özenle hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, önceden hazırlanan soruların da kullanıldığı; ancak her zaman bu sorulara bağlı kalınmadığı, aksine görüşmenin ilerleyişine göre değişiklik ve esneklik (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 131) gösterebilme özelliğine sahiptir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde, görüşmecinin görüştüğü kişilerden yanıtlarını çeşitlendirmesini, detaylandırmasını istemek mümkündür (Türnüklü, 2000: 545).

Verilerin Analizi

İçerik analizi, yazılı ve sözlü materyallerin sistematik ve nesnel olarak incelenmesine yardımcı olan bilimsel bir yöntemdir. Elde edilen verilerin kavramlarla ve ilişkilerle açıklandığı veri analiz yöntemi olan içerik analizi (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242), kapsamlı bir anlayışa sahiptir. İçerik analizi, anlatıların özeti ve bilginin özelleştirilmesi olarak da görülebilir.

İçerik analizinin amacı, önceden belirlenmiş kavramlarla bilgileri analiz ederken verilerin içinde gizlenmiş gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242). İçerik analizinin tümevarımcı perspektifi (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242), bu araştırmanın analitik perspektifi olarak seçilmesini sağlamıştır.

Hazırlık, organizasyon ve sonuçların raporlandırılması şeklinde üç bölümden oluşan, içerik analizi; hazırlık sürecinde verilerin doğru gruplandırılıp araştırma konusuna uygun veri toplanabilmesi için, organizasyon sürecinde doğru gruplandırma ve temalaştırarak verilerin kodlanmasıyla yapılabilir (Elo, vd. 2014: 1). İçerik analizi, verileri yalnızca açıklamakla kalmaz, aynı zamanda verilerin derinlemesine analiz edilmesini sağlar ve önemli noktaların altına çizer (Selçuk, vd. 2014: 433). Bu çalışmada ise erken çocukluk döneminde normal gelişim gösteren çocukları olan annelerin engellilik algısının, annelerin çocukluklarında ya da erişkinliklerinde engelli bireylerle olan paylaşımıyla ilişkisi olup olmadığına bakılmıştır.

İçerik analizinde, engellilik algısının arkasındaki nedenler annelere yöneltilen sorularla beş ana başlıkta toplanmıştır. Bu başlıklar: annelere çocuğunun sınıfında olan kaynaştırma öğrencisi; kendi çocukluğunda engelli bir arkadaşı, komşusu ya da tanıdığı olup olmadığı; çocuğunuzun engelli bir arkadaşı ve/veya komşusuyla paylaşımı ve yine çocuğunun engelli bir partneri ve/veya eşi olması durumu üzerinden aktarılmış ve ayrımcılıkların en sık gözlemlendiği alanlar üzerinden belirlenmiştir. Bu beş kategorinin yardımıyla ‘annelerin engellilik algısına’ odaklanılmıştır.

Annelerden bilgi toplanmadan önce temalar bulunmuş ve düzenlenmiştir (Elo, vd. 2014: 8). Araştırmanın temelini oluşturan annelik ve engellilik algısı üzerinden kodlama yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 244). İçerik analizinde yapılan temalandırma ve kodlama işlemleri birden fazla kez kontrol edilmiştir bu durum ise, güvenilirliği arttırmış ve geçerliğinde sağlanmasına katkıda bulunmuştur (Lacy, vd. 2015: 806). Görüşmelerin tanımlanması ve yorumlanması, kodlanmasının sonucunda bu beş tematik kategori sonuç halini almıştır. Anlatılar aşağıda verilen kategorilere göre özetlenecek ve yorumlanacaktır:

Görüşmeler sonrasında elde edilen bilgiler aşağıdaki temalar ışığında kategorize edilerek sistematik bir şekilde içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir:

1. Annelerin, hamile kalmadan önceki süreçte annelik hakkında fikirleri ve doğumdan sonra bu fikirler değişikliğe uğrayıp uğramadığı;
2. Annelerin, hamilelik döneminde bebeğin sağlığıyla ilgili kaygılar yaşayıp yaşamadığı ve bu kaygıların annelerin demografik farklılıklarına göre farklılık gösterip göstermediği;
3. Annelerin, engelli deyince aklına neler geldiği;
4. Annelerin çocuklukta ya da erişkinlikte engelli biriyle paylaşımı, çocuklarının gelecekte engelli arkadaşı olması fikriyle arasında bir ilişki olup olmadığı;
5. Annelerin, çocuklarının gelecekte engelli arkadaşı olması fikriyle çocuklarının gelecekte engelli bir eşi/partneri olması fikri arasında bir farklılık olup olmadığı.

İçerik analizinde kullanılan temalandırma ve kodlayarak analiz etme yöntemi başka hiçbir veri analizinde görülmemekte (Lacy, vd. 2015: 800), bu nedenle de araştırmanın veri analiz yöntemi olarak içerik analizi yönteminin seçilmesi öngörülmüş ve görüşmecilerin kullandığı dilde yapılması zorunlu olmayan değişikliklere müsaade ettiği için de içerik analizi yönteminde karar kılınmıştır. Anlatılar aşağıda verilen temalara göre özetlenecek ve yorumlanacaktır. Araştırma için belirlenen temalar aşağıda Tablo 3'te verilmiştir:

Tablo 3: Temalar ve açıklamaları

	Tema	Açıklama
Tema 1	Annelik Kavramı	Annelerin “annelik” deyince aklına neler geliyor?
Tema 2	Engellilik Kavramı	Annelerin “engellilik” deyince aklına neler geliyor?
Tema 3	Bebeğin Sağlığı ile İlgili Kaygı	Anneler hamilelik dönemlerinde bebeğin sağlığı ile ilgili kaygı yaşadı mı? Yaşadıysa nasıl kaygılar yaşadı?
Tema 4	Engelli Arkadaş	Annelerin kendi engelli arkadaşlarının olması çocuklarının engelli arkadaşları olduğu durumuna nasıl yansır? Olumlu ya da olumsuz bir bağlantı var mıdır?
Tema 5	Engelli Eş/Partner	Anneler çocuklarının olası engelli eş ya da partneri için nasıl bir tepki verir? Ne hisseder?

Görüşülen kişilerin kullandığı kelimelerde oynama yapılması mümkündür, ancak zorunlu değildir. Görüşülen kişilerin yaptığı dilbilgisi, anlam ve yapı hataları önem arz etmemektedir. Araştırmanın veri analizi yapılırken, annelerin paylaşımları üzerinden herhangi bir düzeltme yapılmadan, imla ve dilbilgisi kurallarına uyarlanmadan paylaşılmış olup annelerin ses tonunda, mimik ve vücut dillerinde olan çeşitli değişiklikler de araştırmaya dâhil edilmiştir. Konuya getirdiği farklı bakış açısıyla diğerlerinden ayrılan, daha çarpıcı cevaplar özellikle doğrudan alıntılarla araştırmaya katılmıştır. Görüşülen kişilerin birinci ağızdan paylaşımları sonucu veriler toplanıp ve analiz edilmiştir. Verilerin üzerinde değişiklik ve oynama yapılmamıştır, bu durum da nitel içerik analizi yönteminin güvenilirliği tam olduğunu gösteren bir bileşendir.

İçerik analizi yapılan bilgilerin geçerliği için güvenilirlik zorunlu olmamakla beraber gereklidir. Güvenirlik, içerik analizinde yeni bir bileşen değildir; ancak pratikte, güvenilirliğin neyi temsil ettiği ve analizdeki genel geçer doğruları da kapsayabilmesi için kabul edilebilir olması önemlidir. Ayrıca, güvenilirliğin en az seviyede de olsa sağlanması üzerine kesin bir açıklama yoktur (Lacy, vd. 2015: 806). Taylan, (2011: 65-66)'e göre, nitel içerik analizinin nesnellik özelliği, aynı araştırmayı başka araştırmacılarda yapsa, farklı zamanda da yapsa aynı verilere ulaşabilir olması güvenilirliği hakkında bizlere genel bilgi vermektedir.

Temalar belirlendikten sonra, toplanan verilerin düzenlemesiyle bulgular oluşturulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 251). Araştırmanın veri analizi araştırmacı tarafından yapılmış ve bulgular arasındaki ilişki açıklanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 251). Sonuçların oluşturulması sürecinden bahsedilmesi de direkt olarak geçerlikle ilintili olduğundan (Elo, vd. 2014: 2), içerik analizi ve sonuç kısmının doğru yansıtılması önemlidir.

Araştırma süresince, yapılan yüz yüze ya da online görüşmelerle ayrıntılı ve derinlemesine toplanan bilgilerin inandırıcılığının ve tutarlılığının teyit edilerek analiz edilmesi ve tüm sürecin detaylı anlatılmasıyla araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini artırıcı fonksiyonu vardır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 277).

BULGULAR

Araştırmanın amaç ve alt amaçları doğrultusunda elde edilen verilerin içerik analizi yöntemiyle analiz edilmeleri sonucu elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir:

2.4. Birinci alt probleme ilişkin bulgular

Annelerin, hamile kalmadan önceki süreçte annelik hakkında fikirleri ve doğumdan sonra bu fikirler değişikliğe uğrayıp uğramadığı üzerine sorulan "hamilelik öncesi annelik hakkındaki fikirleriniz nelerdi? Bu fikirler doğumdan sonra değişikliğe uğradı mı?" sorusu kapsamında yer yalan yanıtlar aşağıda Tablo 4'te verilmiştir:

Tablo 4: Annelik tanımına yönelik bulgular

Annelik Tanımı	f
Ulvi, eşsiz aşk	2
Yepyeni bir hayat	1
Canından bir can	1
Sabit ve kurallı olmak	1
Kendinden önce gelen çocuk	1
Bağlılık	1
İçgüdüsel	1
Birlikte büyüme	1

Annelerin, hamile kalmadan önceki süreçte anneliğe dair fikirleri ve doğumdan sonra bu fikirlerin değişikliğe uğrayıp uğramadığına bakılmak için annelerin hamilelik öncesi annelik hakkındaki fikirleri ve doğum sonrası annelik

algılarında bir değişiklik olup olmadığı sorulmuştur. Annelerin, hamile kalmadan önceki süreçte annelik hakkında fikirlerinin yapılan görüşmeler sonucundaki analizlerde genellikle farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Bazı anneler doğum öncesinde anneliği kutsallaştırmışken doğumla birlikte anneliğin kutsal bir süreç olmadığını deneyimlemişlerdir. Bazı annelerin konuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Ben hep anne olmanın **ulvi**, olduğunu düşünüyordum aslında. Ben annesiyle büyüymemiş bir çocuk olduğum için tam olarak bilemiyordum konuyu. O yüzden de tam olarak bilmediğim için konuyu hep öyle **yüksek yerlere koymuştum**. Ve ilk çocuğumu gördüğümde, doğum anında ilk gördüğümde müthiş bir hayal kırıklığına uğradım. Çünkü bana o ulvi aşk bir türlü gelememişti yani. Çünkü ben sonradan konuyu anladım. Annelik öyle bir şeymiş ki, çocuğunu sen doğduğu anda çok seviyorsun ve her gün her gün gün geçtikçe daha da daha da daha da seviyorsun” (A3).

“Annelik çok beklediğim bir şeydi. Bir dönem çok aşırı uğraşmıştım, bir dönem bazı sağlıksal sıkıntılarım vardı. O sebeple yani annelik benim için **yepyeni bir hayat** gibiydi. Hiç olmayacağını düşündüğüm, umudumu bıraktığım bir anda oldu. Bu sebeple mucize gibi bir şeydi. Çok yoğun duygular, dile getirmem çok zor. Doğumdan sonra fikirlerimde hiç değişiklik olmadı birebir aynı. Yalnızca ikiz olmalarının verdiği o zorluk, insanı dönem dönem yıpratıyor ama bu kararımın hiçbir zaman pişman olmadım. Aklıma bile gelmedi. Hiçbir şey değişmedi aynı yani” (A2).

“Annelik hiç beklediğim bir şey değildi. Duyunca kendimi banyoya kapattım. Şimdi oğluma bakınca utaniyorum ama o zaman hiç hazır değildim bu yüzden de annelik çok farklı bir duygu bence. Paylaşımın artıkça hislerin de artıyor. **Essiz bir aşk**” (A10).

Bu durumda her annenin, hamile kalmadan önceki süreçte annelik hakkında fikirlerinin doğumla değişiklik göstermediği yapılan analizler sonucunda varılan bulgulara örnektir.

2.5. İkinci alt probleme ilişkin bulgular

Annelerin, hamilelik döneminde bebeğin sağlığıyla ilgili kaygılar yaşayıp yaşamadığı ve bu kaygıların annelerin demografik farklılıklarına göre farklılık gösterip göstermediği bilgilerine ulaşmak için sorulan “hamilelik sırasında bebeğin sağlığıyla ilgili kaygılar yaşadınız mı?” sorusu kapsamında yer alan yanıtlar aşağıda Tablo.5’te verilmiştir:

Tablo 5: Bebeğin sağlığıyla ilgili kaygı durumuna yönelik bulgular

Bebeğin sağlığıyla ilgili kaygılar	f
Kaygım oldu	5
Kaygım çok oldu	4
Kaygım hiç olmadı	1

Annelerin, hamilelik döneminde bebeğin sağlığıyla ilgili kaygılar yaşayıp yaşamadığı ve bu kaygıların annelerin demografik farklılıklarına göre farklılık gösterip göstermediğine bakılmak için annelerin hamilelik döneminde bebeğin sağlığıyla ilgili kaygılar yaşayıp yaşamadığı sorulmuştur. Annelerin, hamilelik döneminde bebeğin sağlığıyla ilgili kaygılar yaşadıkları özellikle de sağlıkçı anneler ve öğretmen annelerin kaygılarının daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir. Bazı annelerin konuyla ilgili görüşleri ise aşağıdaki gibidir:

“Çok fazla **kaygım olmadı**, ancak hiç olmadı diyemem. Kaygım oldu” (A4).

“Yıllardır engelli çocuklarla çalıştığım için, ailelerin engelli çocuktan sonra özellikle anne-babaların nasıl birbirinden uzaklaştığını gördüm. Normal çocuklarda da bu olabiliyor ama engelli çocuklarda daha çok. Çocuğun sağlığıyla ilgili **kaygıma ek** buda kaygı unsuru oldu” (A5).

“Alanda çalışanlar daha çok kaygılı bence. Ben çok **kaygılıydım**. Neyle karşılaşacağımızı bildiğimiz için bence biz daha çok kaygılı oluyoruz. Çocuğum engelli olursa ne olur? Ne yaparım? Aldırır mıyım? gibi noktaları çok düşündüm” (A9).

Bu durumda her annenin, hamile kalmadan önceki süreçte ve hamilelik döneminde bebeğin sağlığıyla ilgili kaygılar yaşayıp yaşamadığı ve bu kaygıların annelerin demografik farklılıklarına göre farklılık gösterdiği yapılan analizler sonucunda varılan bulgulara örnektir. Özellikle alanda olup engelli çocuklarla ve aileleriyle deneyim paylaşımında olan annelerin kaygılarında çokluk gözlenmiştir.

2.6. Üçüncü alt probleme ilişkin bulgular

Annelerin, engelli deyince aklına neler geldiğini öğrenmek için sorulan “engelli deyince aklınıza ilk olarak neler geliyor” sorusu kapsamında yer alan yanıtlar aşağıda Tablo 6’da verilmiştir:

Tablo 6: Engellilik tanımına yönelik bulgular

Engellilik Tanımı	f
Kısıtlamaları olan kişi	3
Sevgi bekliyor	2
Farklılar	2
Özel (çocuk)	2
Görmezden gelinme	1

Araştırmaya katılan annelerin hepsinin engellilik deyince akıllarına gelen tanım farklılık göstermiş olmasına karşın benzerliklere rastlanmıştır.

“**Fiziksel engelli, zihinsel engelli**... Onların ihtiyaçları, onların bazı kişiler tarafından yok sayılması. Aklıma çok şey geliyor” (A1).

“Bu çocuklar sadece bizden **farklılar**” (A3).

“Aklıma hep **otizmliler** geliyor. Düşünüyorum, düşünüyorum ama nedense engelli deyince otizm var aklımda” (A10).

Annelerin, engelli deyince aklına neler geldiğini öğrenmek için sorulan sorulara alınan yanıtlar üzerinden yapılan analizler sonucunda varılan bulgulara örnektir.

2.7. Dördüncü alt probleme ilişkin bulgular

Annelerin, çocuklukta ya da erişkinlikte engelli biriyle paylaşımı, çocuklarının gelecekte engelli arkadaşı olması fikriyle arasında bir ilişki olup olmadığını anlamak üzere sorulan “engelli bir komşu, akraba ya da tanıdığımız var mı? Varsa paylaşımınız var mı? Bu kişinin çocuğunuzla paylaşımı var mı? Varsa, nasıl bir paylaşımı var?” soruları kapsamında yer alan yanıtlar aşağıda Tablo 7’de verilmiştir:

Tablo 7: Annelerin, engellilerle paylaşımlarının çocuklarının engellilerle olan paylaşımlarına olan etkisine yönelik bulgular

Engellilerle Paylaşım	f
Birden çok kişiyle paylaşımım oldu (öğrenci, arkadaş, komşu ya da akrabadan en az iki kişi)	6
Hiç paylaşımım olmadı	2
Akrabam var	1
Arkadaşım oldu	1

Araştırmaya katılan annelerin hepsi, çocuklarının engelli bir arkadaşı olmasını istediğini belirtmiş olmasına karşın her annenin engelli bir bireyle direkt paylaşımı olmamıştır. Engelli komşusu olan anne hiç yoktur. Bu durumda, annelerin engellilerle olan paylaşımlarının çocuklarının olası engelli arkadaşına sahip olma durumuyla bağlantısı olduğu gözlemlenmemiştir.

“Mahallede çocukluk arkadaşım vardı, hatta ismimiz aynı. O ilgi beklerdi hep, sevgi beklerdi. Tek istediği sevmektir” (A6).

“Hatırlamaya çalışıyorum ama ne çocuklukta ne de erişkinlikte hiç paylaşımım olmadı” (A7).

“Geçen yıla kadar hiç paylaşımım olmadı. Geçen yıl toplulukla birlikte rehabilitasyon merkezinde yoga yaptık. Ve ben şimdi istiyorum ki herkes onlarla iletişimde olsun” (A8).

Annelerin, çocuklukta ya da erişkinlikte engelli biriyle paylaşımı, çocuklarının gelecekte engelli arkadaşı olması fikriyle arasında bir ilişki olup olmadığını anlamak üzere sorulan sorulara alınan yanıtlar üzerinden yapılan analizler sonucunda varılan bulgulara örnektir.

2.8. Beşinci alt probleme ilişkin bulgular

Annelerin, çocuklarının gelecekte engelli arkadaşı olması fikriyle çocuklarının gelecekte engelli bir eşi/partneri olması fikri arasında bir farklılık olup olmadığını bakabilmek için sorulan “çocuğunuzun sınıfında kaynaştırma öğrencisi olan bir arkadaşı olması durumu hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Çocuğunuzun

engelli bir eşi/partneri olması durumunda nasıl tepki verirsiniz?” soruları kapsamında yer alan yanıtlar aşağıda Tablo 8’de verilmiştir:

Tablo 8: Annelilerin olası engelli eş/partnere tepkisine yönelik bulgular

Engelli Eş/partner Tepkisi	f
Çocuğumun kararına saygı duyarım	6
Çocuğumun kararından vazgeçmesini isterim ama kararına karışmam	3
Çocuğumu kararından vazgeçirmeye çalışırım	1

Araştırmaya katılan her anne engelli eş/partnerin ömür boyu çeşitli zorluklar getireceğine değinmiştir. Bazı annelerin çocuklarının engelli eş/partner sahibi olmasını istememesi, her annenin engelli arkadaşı onaylamasından sonra aralarında bir bağlantı olmadığını göstermiş engelli arkadaşı isteyen annelerin engelli eş/partneri istemeyeceği durumlar olabileceğini de gözler önüne sermiştir.

“*Açıkçası fikirlerimi saklamayacağım, çünkü engele göre değişir. Denk. Denklik. Denklik olmalı. O denklik olmazsa **karışırım**, çünkü aşk insanın gözünü kör edebiliyor bu nedenle de uyumlu olmak ve **tahammüllü olmak önemli**” (A2).*

“***Kendiyle barışık olması önemli.*** Engelsiz biri olsa da kendiyle barışık olmasını isterim. Evlilikte bu çok önemli” (A4).

“*Çocuğumun çok yorulacağını **düşünür ve belirtirim**. Çok yorucu bir süreç olacağını **belirtirim**” (A9).*

Annelerin, çocuklarının gelecekte engelli arkadaşı olması fikriyle çocuklarının gelecekte engelli bir eşi/partneri olması fikri arasında bir farklılık olup olmadığına bakabilmek için sorulan sorulara alınan yanıtlar üzerinden yapılan analizler sonucunda varılan bulgulara örnektir.

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

Erken çocukluk döneminde normal gelişim gösteren çocukları olan annelerin engellilik algılarının incelendiği bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Annelerin, hamile kalmadan önceki süreçte anneliğe dair fikirleri ve doğumdan sonra bu fikirlerin değişikliğe uğramıştır. Bebeğin hayatlarına dâhil olmasıyla, annelerin hamilelik öncesindeki annelik algılarıyla doğum sonrası annelik algıları arasında genellikle farklılığa rastlanmıştır. Bu farklılık deneysel gerçekliklere dayanarak değişmiş ve her bir anne için de farklı bir yeni algı yaratmıştır. Annelik, içgüdüsel hislerin yanı sıra toplumsal rol, davranış ve tutumlarında etkisinde olan bir varoluştur. Annelik rolü ise kazanılan bir süreç olduğu için (Koç, vd.: 2016: 10) doğum öncesi ve doğum sonrası kadınların fikirlerinde değişikliklerin meydana gelmesi oldukça normaldir. Annelik rolü deyince doğum sonrası değişen ihtiyaç ve gerçeklikler alan yazında da görüldüğü üzere, kadınların taleplerinin değişmesine neden olmuş ve ücretli ebeveyn izni, çocuk bakım desteği, çalışma esnekliği, doğum nedeniyle azaltılmış çalışma saatleri, çocuk ödeneği, ücretli tatil ve hastalık izni gibi algılarında farklılıklar oluşmaya başlamıştır (Collins, 2020: 2). Bu talepleri evrenselleşen feminizm perspektifiyle ve

anneliği geleneksel patriyarkal bir inşa (Kuipers, vd. 2019: 11) olarak gören birçok kişi savunmaya başlamış olsa da bu taleplerin kaygı ve ihtiyaç odaklı oluşumu; ancak annelik ile gerçekleşebilir. Her annenin, hamile kalmadan önceki süreçte ve hamilelik döneminde bebeğin sağlığıyla ilgili kaygılar yaşamadığı anlaşılmıştır.

Annelerin hamilelik süresinde bebeğin sağlığıyla ilgili yaşadıkları kaygıların, annelerin demografik farklılıklarına göre farklılık gösterdiğine ulaşılmıştır. Eğitim alanında eğitim görmüş ve/veya çalışan özellikle de özel eğitim alanına aşına olan annelerin kaygı seviyeleri diğer annelerin kaygı seviyelerinden büyük bir farklılıkla ayrılmış ve annelerin gebelik süresinin de daha zor geçmesine neden olmuştur. Özel eğitim alanına aşına annelerin en ufak bir risk durumunda bile karşılaşılabilecekleri olasılıklar üzerinden kendi kaygı durumlarını arttırdıkları da gözlenen bir diğer durumdur. Blackmore vd.'nin (2016: 257) belirttiği üzere, annelerin bebeğin sağlığıyla ilgili kaygıları hamilelik boyunca farklılık gösterebilmekte ve hamileliğin son dönemlerine doğru kaygı nedenleri ve seviyelerinde farklılıklara rastlanabilmektedir. Özellikle bebeğin fiziksel ve zihinsel gelişimi ile kaygılar yapılan araştırmaya göre 20 ve 32 hafta arasında farklılık göstermiş ve hamileliğin ilerleyen dönemlerinde arttığı gözlemlenmiştir. Blackmore vd.'nin (2016: 255) çalışmasında annelerin eğitim düzeylerinin hamilelikle bağlantılı kaygılarının artmasına etkisi sonucuna direkt olarak bağlanamamış olsa da, hamilelik kaygısı ve eğitim arasında ilişki kurulmuş olup iki çalışmanın kesişim noktası budur.

Çalışmaya katılan annelerin, engelli deyince aklına gelen tanımlarda farklılıklar gözlenmiş olmasına karşın birtakım benzerliklere de rastlanmıştır. Bu benzerlikler genellikle korunmaya muhtaç ve sevgi kavramları çevresinde oluşmuş ve annelerin sempati ile dile getirdikleri kavramlar olmuştur. Annelerin bu korumacı tutumu, engellileri bakıma muhtaç (Ersöz, 2020: 161) algısına koymaktadır. Annelerin tanımlarında hiç olumsuz bir tanımlamaya rastlanılmamış olması, engelliliğin toplumsal olarak olumsuz tutumlarla eşleştirilmemiş olduğunu akla getirmektedir. Müslüman toplumlarda engellilik konuşulduğunda akla gelen terimler kader ve ilahiyattır; kişilerin mutlak inanca yönelmelerini öğütler (Mizrachi, 2013).

Araştırmaya katılan her annenin engelli bir bireyle direkt paylaşımı olmamış olmasına karşın annelerin hepsi, çocuklarının engelli bir arkadaşı olmasını istediğini belirtmiştir. Annelerin engellilerle olan paylaşımlarının çocuklarının olası engelli arkadaşına sahip olma durumuyla bağlantısı olmadığı gözlemlenmiştir. Palmer'in (2020:9) de değindiği üzere, engellilere karşı ayrımcılık konusunda gelişmeler gözlenmesine rağmen sosyal önyargıların tamamen bitmediğini sıklıkla gözlemekteyiz. Engellilere karşı ayrımcılığın yok olmamasına karşın, son yıllarda artan kaynaştırma eğitimine dâhil olan engelli öğrencilerin sayısı (Çetin, 2020: 1119) olumlu bir gelişmedir. Bu durum bizlere, kaynaştırma eğitiminin öneminin başka bir yanını daha göstermekte ve kaynaştırma eğitiminin yalnızca engelliler için olumlu bir süreç olmadığını göstermektedir. Kaynaştırma eğitimi hem sınıftaki diğer

öğrencilerin, bu öğrencilerin ailelerinin, okul yönetim ve kadrosunun da ayrımcılığa karşı fikirlerinde somut değişiklikler olmasına yardımcı olabilmektedir. Kaynaştırma eğitimi, araştırmada da karşımıza çıkan hiçbir engelli ile arkadaş, komşu ya da sınıf arkadaşı gibi paylaşımı olmamış kişilere de daha kesişimsel (Miller, 2017: 516) öğrenci kümesine sahip bir okulda okuma fırsatı sunabilmekte ve kesişimsel (Miller, 2017: 516) bir arkadaş kümesine sahip olmalarına fırsat vermektedir. Yapılan araştırmalarda kaynaştırma öğrencilerinin en az sorun yaşadığı durumu arkadaşları olarak belirtmektedir (Ereş, Canaslan, 2017: 563).

Araştırmaya katılan her anne, çocuklarının engelli bir arkadaşı olmasını istediğini belirtmesine rağmen engelli bir eş/partnerin ömür boyu çeşitli zorluklar getireceğine de değinmişlerdir. Annelerin bu duruma vereceğini dile getirdiği tepkiler farklılık gösterse de çoğu anne çocuğuna saygı duyup kararına karışmayacağını söylerken bir kısım anne ise içten içe çocuğunun bu karardan vazgeçmesini isteyeceğini dile getirmiştir. Özel eğitim alanında çalışan annelerin geneli çocuğunun kararına saygı duysa da onunla bu konu hakkında konuşup olası zorlukları dile getirmek isteyeceğini de belirtmiştir. Annelerin bu tutumu, Türk toplumunda ebeveynlerin çocuklarına karşı geliştirdiği “korumacı” tutumu gözler önüne sermektedir. Türk toplumundaki ebeveynlerin korumacı tutumu, sıklıkla çeşitli çatışmalara neden olmasının yanında, evlilik sürecinde ailelerin “korumacı tutumu” ise birçok soruna neden olmaktadır. Normal gelişimli biri ve engelli birinin beraberlik ve/veya evlilik durumunda aklımıza ilk olarak toplumsal güzellik algıları ve dâhiliyet (inclusion) gelmektedir. Araştırmada normal gelişimli çocuklarının engelli biri ile evleneceğini hayal eden annelerin en büyük kaygısı dâhiliyet olarak karşımıza çıkmıştır.

Engellilerin flört edip sosyalleşmesini kolaylaştıran, topluma dâhiliyetlerini arttıran platformların başında sosyal medya ve flört siteleri gelmektedir. Sosyal medya ve flört siteleri hakkında yapılan araştırmalar, sosyal medya ve flört sitelerinde kişilerin öncelikle karşı tarafın gelirine ardından da fiziksel görünüşü ve çekiciliğine dikkat ettiği yönündedir ve flört siteleri engelliliğin çevrimiçi açıklanması olarak yorumlamaktadır (Milbrodt, 2019: 73). Engellilerin flört sitelerinde kendilerini daha kolay ifade edebildiklerine de değinmekle beraber (Milbrodt, 2019: 73), yüz yüze olan iletişimde kişilerin engellilik dâhil birçok kimliğini gizleyebildiğini (Miller, 2017: 521) düşünürsek sosyal medya ve flört siteleri de kişilere bazı kısıtlılıklar getirebilmektedir. Milbrodt (2019: 74) bizlere normal gelişimli bireylerin ait olmadığı kümeye karşı oluşturduğu önyargıların; korku, gizem ya da kızgınlığa yol açarak sosyal ayrımcılığı açığa çıkarabileceğini de anımsatıyor.

Buljevac, vd.’nin (2020: 4) araştırmasında da karşımıza çıkan yakın ilişki kurma ve sürdürme, akran reddi ve dışlamasının engellilerin en çok karşılaştığı ayrımcılık deneyimlerinden olması, araştırmadaki erken çocukluk döneminde

normal gelişim gösteren çocukları olan annelerin engellilik algılarının oluşumunda eğitim durumu, annelik yaşı, yaş ve çalışma durumu gibi demografik farklılıkların belirleyici bir rol oynamadığına ulaşılmıştır. Araştırmanın genelinde, annelerin engellilere karşı olumlu tutumu öne çıkmış olsa da; engelliler, hayatları boyunca direkt ve dolaylı olarak birçok ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Buljevac vd. 2020: 12). Farklı kimlikleri nedeniyle ayrımcılığa uğrayan engelliler kesişimselliği akıllara getirir. Kesişimsellik, sosyal eşitsizliği açıklamayı hedefleyen çatı bir ayrımcılık terimidir ve birden çok kimliği nedeniyle ayrımcılığa maruz kalan kişileri tanımlar (Colbert vd., 2020: 2). Diğer bir deyişle, kişi sahip olduğu farklı kimlikleri nedeniyle ayrımcılıklara maruz kalmaktadır ve bu kimliklerin ortak (kesişim) noktası ayrımcılıktır. Engellilere karşı ayrımcılığın önemli bir basamağı olan kesişimsellik sayesinde sosyal eşitsizlik bu denli gözler önüne serilebilmiştir; çünkü engellilik yalnızca sakatlıkla ilgili değil, aynı zamanda sınıf, cinsiyet ve etnik köken gibi farklı birçok kimlik belirtecinin de ayrı bir bağlamıdır (Guerrero-Arias, vd. 2020: 3). Bireylerin kimlik kabul ve inşasında, kesişimsellik ne yazık ki çeşitli kısıtlılıklar oluşturmaktadır (Guerrero-Arias, vd. 2020: 19); ancak bu kısıtlılıklar sayesinde engelliliğe olan bakış açısı değişip gelişecek ve kesişimsel ayrımcılığa karşı genel duruşu geliştirecektir.

3.1. Öneriler

Araştırmanın bu sonuçlarından hareketle aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

Sağlık kuruluşları gebeleri, bebeğin gelişim dönemleri, bebeğin sağlığı ve olası olumsuz durumlar hakkında bilgilendirerek, anne adaylarını sürprizlere karşı hazırlayabilir.

Araştırmanın katılımcılarından yola çıkarak, okul öncesi eğitim kurumlarında çalışanların engellilik hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığına görülmüştür. Bu nedenle de engelli bireylerin toplumda kabulünü sağlamak ve engellilerin toplumsal hayata katılımını arttırmak amacıyla, okul öncesi kurumlarındaki çalışanlara engellilik farkındalık eğitimleri verilebilir.

KAYNAKÇA

American Psychiatric Association (APA). Updates to DSM-5 Criteria & Text (2020). www.dsm5.org Washington DC: American Psychiatric Association.

Ataman, A. (Ed.) (2019). *Temel eğitim öğretmenleri için kaynaştırma uygulaması ve özel eğitim* (5. Baskı). Ankara: Vize.

Barton, L., & Armstrong, F. (2011). Sakatlık, eğitim ve dâhil etme: kültürlerarası meseleler ve ikilemler. Bezmez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y. (Ed.). *Sakatlık çalışmaları sosyal bilimlerden bakmak* içinde (299-324). İstanbul: Koç Üniversitesi.

Baydar, N., Akçınar, B. ve İmer, N. (2017). Çevre, sosyoekonomik bağlam ve ana babalık. Sayıl, M., Selçuk, B. (Ed.). *Ana babalık: kuram ve araştırma* içinde (81-127). İstanbul: Koç Üniversitesi.

Blackmore, E. R., Gustafsson, H., Gilchrist, M., Wyman, C., & O'Connor, T. G. (2016). "Pregnancy-related anxiety: evidence of distinct clinical significance from a

prospective longitudinal study”. *Journal of Affective Disorders*, (197), 251-258. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2016.03.008>

Bozkurt, A. (2019). Annelik deneyimleri üzerine nitel bir araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Balıkesir.

Buljevac, M., Babić, M. M., Leutar, Z. (2020). You don't have to tell me in person I'm not to your liking': experiences of discrimination of people with intellectual disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education*. <https://doi.org/10.1080/1034912X.2020.1736522>

Burç, P. E. (2015). “Popüler kültür ve annelik: anneliğin farklı görünüşleri”, Erişim Tarihi: 17 Kasım 2020, <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/Pinar-Ezgi-Burc-14Eylul2015.pdf>.

Ceylan, R. (2012). Erken çocuklukta büyüme ve gelişme. Fazlıoğlu, Y. (Ed.). *Erken çocukluk gelişimi ve eğitimi içinde* (ss.1-15). Paradigma Akademi.

Colbert, S. M., & Chan, J. Y. (2020). “Effects of sexual orientation, disability, and gender identity on others' prosocial behavior”. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 1–12. <https://doi.org/10.1177/0034355220902240>

Collins, C. (2020). “Is maternal guilt a cross-national experience?” *Qualitative Sociology*, (44), 1-29. <https://doi.org/10.1007/s11133-020-09451-2>

Corket, M. (2000). “Disability politics, language planning and inclusive social policy”. *Disability & Society*, 15(3), 445-462. <https://doi.org/10.1080/713661963>

Çetin, E. (2020). “Türkiye’de engelli bireylerin ulusal ve uluslararası sözleşmeler bağlamında eğitim hakkına erişimi”. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1111-1122. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1857>

Çolak, M. ve Çetin, C. (2014). “Öğretmenlerin engelliliğe yönelik tutumları üzerine bir araştırma”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 191-211. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuiibfd/issue/22719/242482>

Demirci-Yılmaz, T. (2019). Osmanlı ve erken cumhuriyet dönemi Türkiye modernleşmesinde annelik kurguları (1840-1950), *Annelik, Cogito Dergi*, YKY, 81, Yaz 2015, 66-90.

Diken, İ., ve Batu, S. (2015). Kaynaştırmaya giriş. Diken, İ. (Ed.). *İlköğretimde kaynaştırma içinde* (2-9). Pegem Akademi.

Dijk, T. A. V. (1984). Prejudice in discourse: an analysis of ethnic prejudice in cognition and conversation. John Benjamin Publishing Company, E-book.

Elo, S., Kaariainen, M., Kanste, O., Polkki, T., Utriainen, K., Kyngas, H. (2014). “Qualitative content analysis: a focus on trustworthiness”. *SAGE Open*, January-March, 1-10. <https://doi.org/10.1177/2158244014522633>

- Elo, S., & Kyngas, H. (2008). "The qualitative content analysis process". *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Ereş, F., ve Canaslan, A. (2017). "Kaynaştırma eğitimi politikalarının değerlendirilmesine yönelik bir çalışma: engelli öğrencilerin okul sorunları". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 553-570.
- Erkuş, A. (2019). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. İstanbul: Seçkin.
- Ersöz, E. (2020). "Engellilere yönelik ayrımcılık ve makul uyumlaştırma kavramı". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 149-163. <https://doi.org/10.51120/NEÜHFD.2020.1>
- Fulcher, G. (2016). *Disabling policies? a comparative approach to education policy and disability*. Routledge.
- Guerrero-Arias, B. E., Agudelo-Orozco, A., Pava-Ripoll, N. A. (2020). "Intersectional identity chronotopes: expanding the disability experience". *Disability & Society*, 1-22. <https://doi.org/10.1080/09687599.2020.1719041>
- Hançer, A. (2018). "Toplumsal cinsiyet öznesi olarak kadının "annelik" kimliğine eleştirel bir bakış". *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(2), 177-202.
- Işık, S. Y. (2015). "Küresel kültürel değişim ve 'yeni' annelik: Ankara Kâmil Ocak Mahallesi örneği". *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 13(50), Bahar, 48-75.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2017). *Kültür ve Ana Babalık: Kuram ve Uygulama Çıkarımları*. Sayıl, M., Selçuk, B. (Ed.), *Ana Babalık: Kuram ve Araştırma* (61-79). İstanbul: Koç Üniversitesi
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel irade algı çerçevesi ile bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler* (36. Basım). Nobel.
- Karataş, Z. (2017). "Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: nitel araştırmanın yükselişi". *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tushad/issue/31792/350444>
- Kargın, T. (2004). "Kaynaştırma: tanımı, gelişimi ve ilkeleri". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 1-13.
- Koç, Ö., Özkan, H. ve Bekmezci, H. (2016). "Annelik rolü ve ebeveynlik davranışı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi". *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 6(2), 143-150. <https://doi.org/10.5222/buchd.2016.143>
- Kuipers, J., Van Leugenhaege, L., Van de Craen, N. et al. (2019). "Factors influencing the maternal life balance of Flemish mothers, a cross-sectional study". *Applied Research Quality Life*. <https://doi.org/10.1007/s11482-019-09779-0>
- Lacy, S., Watson, B. R., Riffe, D., & Lovejoy, J. (2015). "Issues and best practices in content analysis". *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 92(4), 791–811. <https://doi.org/10.1177/1077699015607338>
- Mastropieri, M. A., & Scruggs, T. E. (2014). *Kaynaştırma sınıfı: etkili farklılaştırılmış öğretim için stratejiler*, (M. Şahin & T. Altun, Çev). Nobel Akademi.
- MEB, Özel Eğitim ve Rehberlik Danışma Müdürlüğü (2010). 3N kaynaştırma. Ankara: Milli Eğitim.

- Milbrodt, T. (2019). "Dating websites and disability identity". *Western Folklore*, 78(1), 67-100. <https://www.jstor.org/stable/26864142>
- Mizrachi, N. (2013). "Translating disability in a muslim community: a case of modular translation". *Cult Med Psychiatry*, (38), 133-159. <https://doi.org/10.1007/s11013-013-9350-y>
- Miller, R. A. (2017). "'My voice is definitely strongest in online communities': students using social media for queer and disability identity-making". *Journal of College Student Development*, 58(4), 509-525. <https://doi.org/10.1353/csd.2017.0040>
- Palmer, M. (2020). "Lowering the bar? students with disabilities in PRC higher education". *The China Quarterly*, 1-18. <https://doi.org/10.1017/S030574102000123X>
- Selçuk, Z., Palancı, M., Kandemir, M. ve Dündar, H. (2014). "Eğitim ve bilim dergisinde yayınlanan araştırmaların eğilimleri: içerik analizi". *Eğitim ve Bilim*, 39 (173), 430-453. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/3278/720>
- Sert, G., Kurtoğlu, M., Akıncı, M. ve Seferoğlu, S. S. (2012). *Öğretmenlerin teknoloji kullanma durumlarını inceleyen araştırmalara bir bakış: bir içerik analizi çalışması. Akademik Bilişim '12 - XIV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, Uşak, Türkiye.
- Sucuoğlu, B. (2004). "Türkiye'de kaynaştırma uygulamaları: yayımlar/araştırmalar (1980-2005)". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 15-23. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_00000000083
- Şanlı, D., ve Öztürk, C. (2012). "Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyen etmenlerin incelenmesi". *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32), 31-48. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/25119/265238>
- Şişman, Y. (2014). "Engelliler açısından eşitlik, ayrımcılık ve eğitim hakkı". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Ocak-Haziran (32), 57-85. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197925>
- Taylan, H. H. (2011). "Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırılması". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 63-76.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, (2019), *Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim araştırması 19/20*, Ankara: Millî Eğitim.
- Thomas, C. (2011). Sakatlık kuramı: kilit fikirler, meseleler ve düşünürler. Bezmez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y. (Ed.). *Sakatlık çalışmaları sosyal bilimlerden bakmak içinde* (ss.31-50). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu (TDK), (2020). www.tdk.gov.tr
- Türnüklü, A. (2000). "Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: görüşme". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Güz, (24), 543-559.
- United Nations (UN), (1975). *Declaration On The Rights Of Disabled Persons* (UN General Assembly 30th Session).
- Yardımcı, S. (2015). Sakatlığın tarihsel inşası. Çayır, K., Soran, M., Ergün, M. (Ed.), *Engellilik Ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler Ve Örnek Dersler içinde* (ss.7-18). Karekök. E-kitap.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (11. Baskı). Seçkin.

**ASKERİ MİMARİ MİRASIN KORUNMASI BAĞLAMINDA ÇAKMAK
HATTI KIYI KORUGANLARI (ANADOLU FENERİ-RİVA-ŞİLE)**

*ÇAKMAK LINE COASTRAL PILLBOXES IN THE CONTEXT OF THE
CONSERVATION OF MILITARY ARCHITECTURAL HERITAGE
(ANADOLU FENERİ-RİVA-ŞİLE)*

Mustafa ARMAĞAN*

*Geliş Tarihi: 18.08.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)*

ÖZ: II. Dünya Savaşı sürecinde geleneksel siper ve tabyaların yerini betondan inşa edilen, *korugan* olarak tanımlanan tahkimat yapıları almıştır. Avrupa'nın pek çok bölgesinde koruganlardan oluşan savunma hatları inşa edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de II. Dünya Savaşı'na doğrudan dahil olmamasına rağmen savunma amaçlı önemli tedbirler almış Mareşal Fevzi Çakmak'ın adıyla anılan koruganlardan oluşan tahkimat hatları inşa etmiştir. Çakmak Hattı ile öncelikli olarak İstanbul'a yönelik olası saldırılara karşı konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda hattın en önemli unsurları İstanbul'un batısında, Trakya üzerinden gelebilecek saldırılara karşı Çatalca ve Büyükçekmece bölgelerine inşa edilmiştir. Saha çalışmalarında Çakmak Hattı'nın İstanbul'un Anadolu Yakası'na, Karadeniz üzerinden çıkarma yapılması ihtimaline karşı da bir savunma hattı içerdiği anlaşılmaktadır. Bu makale çalışması kapsamında İstanbul'un Anadolu Yakası'nın kuzeyinde; Anadolu Feneri, Riva ve Şile arasındaki 37 kilometrelik sahil hattında koruganların tespiti ve güncel durumlarının belgelenmesine yönelik saha çalışmaları yapılmış 56 adet korugan tespit edilebilmiştir. Tespit edilen koruganların askeri mimari mirası olarak korunmaları, kent kimliğiyle bütünleşmeleri ve farkındalığına varılması bağlamında dünyadaki örnekler de ele alınarak öneri ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Korugan, Çakmak Hattı, II. Dünya Savaşı, Tahkimat, Koruma, Askeri Miras.

ABSTRACT: During the World War II, traditional trenches and bastions were replaced by fortification structures made of concrete, defined as Pillboxes. Defense lines consisting of pillboxes were built in many parts of Europe. State of the Republic of Turkey Although it was not directly involved in the World War II, he took important measures for defense purposes and built fortification lines consisting of bunkers named after Marshal Fevzi Çakmak. With the Cakmak Line, it is primarily aimed to counter possible attacks against Istanbul. In this direction, the most important elements of the line were built in the west of Istanbul, in the Çatalca and Büyükçekmece regions against the attacks that may come from Thrace. During the field studies, it is understood that the Çakmak Line includes a defense line against the possibility of landing on the Anatolian side of Istanbul over the Black Sea. Within the scope of this article, field studies were conducted to Decipher the shelters and

* Arkeolog (MA), İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, İstanbul, mustafaarmagan1@gmail.com, ORCID:0000-0002-4712-0347

document their current status on the 37-kilometer coastline between Anatolian Lighthouse, Riva and Sile in the north of the Anatolian Side of Istanbul, and 56 pillboxes were identified. Suggestions and evaluations have been made by considering some examples in the world in the context of protecting the detected pillboxes as military architectural heritage, integrating with the urban identity and raising awareness.

Keywords: Pillbox/Bunker, Çakmak Line, II. World War, Fortification, Conservation, Military Heritage.

EXTENDED ABSTRACT

The first half of the 20th century is featured as a dark period in human history when great wars killed millions of people and political maps of countries were redrawn. In this period, countries increased their military investments and made significant attempts in order to develop new technologies. Military technologies progressed rapidly and new warfare strategies were formed. Tanks and planes were intensively utilized in battlefields. Range and destructiveness of the weapons were increased. The concept of fortification changed significantly and new defense strategies emerged. Defense architecture was reshaped. When the fortifications made against these powerful weapons of World War II are examined, reinforced concrete defensive structures called "pillbox (blockhouse, bunkers)" are seen in the foreground. Pillboxes were built during World War II all over the World, mainly in Europe. Republic of Turkey avoided being directly involved in the war by following a policy of balance through diplomatic initiatives. Nevertheless, many defensive measures were taken during the war. The greatest of these measures is the construction of "Çakmak Line", a defense line consisting of pillboxes. The elements of this defense line built in and around Istanbul can still be seen today. In academic studies about "Çakmak Line", it is stated that the remnants of this line are concentrated in Çatalca and Büyükçekmece districts on the west of Istanbul. In our article, we focused on the fortification elements on the coasts of Beykoz and Şile districts, which extend along east-west axis on the north of Istanbul. It is aimed to determine the locations of the pillboxes on the 37-kilometer long part of the coasts of Beykoz and Şile districts and to document their current state. Considering some examples in the World, suggestions and evaluations are made in order to protect the detected pillboxes as military architectural heritage and to integrate them with the urban identity through public awareness. Field studies starting in 2020 continued at intervals until 2022. In addition to field studies, aerial photographs and satellite images obtained from digital media such as Google Earth, Google Map, IBB Maps were used. Field studies were carried out in Anadolu Feneri and Riva neighborhoods of Beykoz district and in Kurnaköy, Sahilköy, Doğancı, Alacalı, Sofular, Meşrutiyet and Merkez neighborhoods of Şile district. The work was limited within the mentioned route and 56 pillboxes were located on the field. The Pillboxes detected in the mentioned area are smaller than those in Çatalca and

Büyükçekmece. The pillboxes are built on beaches, coves, etc. and on the high grounds that dominates these. While some of the pillboxes on the beach were built noticeably on open field, some of them were located in hard-to-detect places.

ICOFORT was established in 2005 within ICOMOS to handle military heritage and fortifications. Committee carries out studies on the protection, identification, restoration and maintenance of military heritage and fortifications, improving international cooperation, raising public awareness and encouraging scientific studies. In accordance with the initiative of the Committee, an important step was taken in 2021, and the guidelines on fortifications and military heritage were adopted at the ICOMOS general assembly. With these principles, it is aimed to protect the fortifications and the cultural landscape surrounding them, to determine research and intervention methods, to maintain integrity by preserving and improving their tangible and intangible values.

Most of the pillbox built during World War II remain in existence. These structures, which were built to defend cities and important areas, have largely lost their qualities in terms of military Evaluation of unfunctional pillboxes within the framework of their historical missions and steps taken forward to protect and restore them are issues to be emphasized. In this direction, there are many examples in Europe where some pillboxes are converted into museums and memorial sites, and became navigable areas by pedestrian and bicycle routes. In recent years, pillboxes have attracted the attention of many researchers from different disciplines in national and international scale, and have been subject to many studies. A significant part of the studies conducted in our country focuses on the pillboxes in Çatalca and Büyükçekmece districts on the west of Istanbul. It is mentioned that there are around 1100 pillboxes in the said region.

In our study, it has been revealed that the pillboxes on the Çakmak Line are not only a land defense line on the Çatalca and Büyükçekmece districts but also an important defense line against attacks from the Black Sea. When we compare the pillboxes in the Çatalca-Büyükçekmece section with the pillboxes in the Anadolu Feneri-Riva-Şile line; It is understood that Çatalca-Büyükçekmece region was thought to be the main defense area hence there are more comprehensive and organized defense elements. This part of the line is fortified more strongly, since it was thought that a possible German attack would be from Thrace on land. However, the construction of a defensive line on the Black Sea coast shows that the possibility of any kind of attack wasn't ruled out.

1. GİRİŞ

20. yüzyılın ilk yarısı dünyanın pek çok bölgesinde sıcak çatışmaların, Dünya Savaşlarının yaşandığı, milyonlarca insanın savaşlar nedeniyle hayatını kaybettiği, ülkelerin siyasi haritalarında köklü değişikliklerin yaşandığı, karanlık bir dönem olarak insanlık tarihinde yerini almıştır. Bu dönemde, ülkeler askeri yatırımlarını en

üst seviyeye çıkarmış savaş teknolojilerini geliştirmek için önemli girişimlerde bulunmuşlardır. Askeri teknolojinin hızla gelişip yeni savaş stratejilerinin oluştuğu bu dönemde, tank ve uçakların savaş alanlarında yoğun şekilde kullanıldığı, silahların etki alanlarının ve yıkıcılığının arttığı görülmüştür. Bu durum tahkimat anlayışında da önemli değişimleri beraberinde getirmiş yeni savunma stratejileri ön plana çıkmış, savunma mimarisi yeniden şekillenmiştir.

II. Dünya Savaşı'nda, yıkım gücü yüksek silahlara karşı oluşturulan tahkimatlar incelendiğinde, "korugan" olarak isimlendirilen, beton ve demirden inşa edilmiş savunma yapılarının ön plana çıktığı görülmektedir. Koruganlar; II. Dünya Savaşı öncesi ve savaş sırasında, başta Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok bölgesinde inşa edilmiş ülkelerin savunma stratejilerinde önemli bir yer tutmuştur. Daha önceki dönemlerde inşa edilen geleneksel siperlerin ve tabyaların yanı sıra koruganların inşa edilmesiyle savunma stratejisinde yeni bir mimari şekillenme ortaya çıkmıştır. Koruganları; "*Kütlesel yapısı ve kalın duvarlarıyla ön plana çıkan; demir, çelik ve betondan inşa edilmiş askeri savunma yapıları*" şeklinde tanımlamak mümkündür. Koruganların mimari özellikleri planları, boyutları, bakış yönleri vb. özellikleri arazi şartları ve topoğrafyaya göre şekillenmektedir. Bu nedenle gerek plansal gerekse fiziksel olarak çok sayıda farklı korugan tipinden söz etmek mümkündür. Tüm bu tiplerin ortak noktası ise her türlü saldırıya karşı içerisindeki kişilerin zarar görmelerini minimize eden güçlü kalın beton duvarlara sahip olmalarıdır.

Koruganların, birbiriyle temas ve etkileşim halinde çok sayıda korugandan oluşan savunma hattının parçası oldukları ve bölgesel bir savunma stratejisine göre konumlandıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle koruganlar belli bir savunma hattının parçası olarak o hatla birlikte anılmışlardır.

Koruganları diğer savunma yapılarından ayıran en önemli özellikleri beton ve demirden inşa edilmiş özel niteliklere sahip güçlü yapılar olmalarıdır. İlk koruganların 1904 yılında Rus - Japon savaşında inşa edildiği belirtilmektedir (Aydın, 2021: 386). Fakat en yaygın inşa edildiği dönem 1930-1945 yılları arasındadır. Özellikle İngiltere'de, Fransa ve Almanya arasındaki kıyı ve sınır hatlarında, Rusya'nın batı bölgelerinde koruganlardan oluşturulan savunma hatlarının inşa edildiği görülmektedir. Fransızların Alman işgaline karşı inşa ettikleri Maginot Hattı (Aydın, 2021: 386) ve Almanların Atlantik'ten gelecek müttefik saldırısına karşı; Almanya, Fransa, Belçika, Danimarka ve Norveç'in kıyılarına inşa ettikleri Atlantik Duvarı (Atlantic Wall) önemli örneklerdir (Virilio, 1994).

II. Dünya Savaşı; dünyanın hemen hemen tüm coğrafyalarına doğrudan veya dolaylı olarak yayılım göstermiş savaşın yıkıcı etkisinden çok az ülke ve coğrafya etkilenmeden varlığını sürdürebilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti de II. Dünya Savaşı'nda önemli diplomatik girişimlerde bulunmuş izlediği denge politikasıyla savaşa doğrudan dahil olmamıştır. Buna rağmen çevre coğrafyalarda süregelen

savaşın boyutu düşünülerek askeri ve sivil tedbirler alınmıştır. Trakya üzerinden gelmesi muhtemel saldırılara karşı Mareşal Fevzi Çakmak'ın adı ile anılan, İstanbul'un batısında Trakya'da koruganlardan oluşan bir savunma hattı oluşturulmuştur. Çakmak Hattı sadece koruganlar değil ejder dişi denilen tankların geçişini engellemek için yapılan unsurlardan, gözetleme kulelerine, hendeklere, gizli tünellere, iletişim hatlarına, mühimmat taşımaya yönelik raylı sistemler vb. pek çok askeri unsur barındırmaktadır. Söz konusu hatta ait askeri unsurlar ve koruganlar tarihsel süreçte herhangi bir sıcak çatışmaya maruz kalmamıştır. İstanbul'un kent tarihi ve askeri tarih çalışmaları açısından son derece önemli unsurlar halini alan koruganların bazıları, mimari özellikleri ve tarihsel bağlarıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak nitelenmektedirler. Bu doğrultuda bazı koruganları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarınca korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiş koruma grupları "I. Grup" olarak belirlenmiştir (KVKBKA,489, 13.08.2015-1479).

Koruganlara yönelik dünyada ve ülkemizde önemli akademik çalışmaların yapıldığı bu çalışmaların son yıllarda daha da arttığı gözlemlenmektedir. Dünya'da yapılan çalışmalara bakıldığında Henry Wills'in 1985'te yayımlanan "*Pillboxes: A Study of UK Defenses, 1940*" isimli çalışması, Paul Virilio'nun, 1991'de yayınlanan "*Bunker Archaeology*" isimli çalışması, Mike Osborne'nin "*20th Century Defences in Britain(2003)*" ve "*Pillboxes of Britain and Ireland (2008)*" isimli çalışmaları bu bağlamda yapılan önemli çalışmalardan bazılarıdır. Ülkemizde yapılan çalışmalar incelendiğinde; İstanbul Teknik Üniversitesi ve Milli Savunma Üniversitesi bünyesinde korugan çalışma gruplarının kurulduğu, saha çalışmalarının yapıldığı bilinmektedir. Ferhan Yürekli ve Hülya Yürekli'nin "*Koruganlar*" ve "*Savaş ve Beton*" isimli makaleleri ile Deniz Aslan'ın "*Özellikle Büyükçekmece Koruganları*", isimli makalesi, Mustafa Tahir Ocak, Ömer Faruk Tekin'nin "*Anadolufeneri Koruganları*" isimli makalesi, Salim Aydın'ın "*İkinci Dünya Savaşı'nda Kıyı ve İç Hat Savunması: Çakmak Hattı (Büyükçekmece-Çatalca) Koruganları*" isimli makalesi, Hasan Cenk Çelik'in "*İkinci Dünya Savaşı'nda Sınır Savunma Tedbirleri ve Türkiye'nin Çakmak ve Çatalca Hatları*" isimli yüksek lisans tezi, Melih Efeoğlu'nun "*Çatalca Bölgesi Savunma Yapıları ve Koruma Sorunları*" isimli doktora tezi bu bağlamda yapılan önemli çalışmalardan bazılarıdır.

Çakmak Hattı koruganlarının inşa edildiği Çatalca- Büyükçekmece bölgesi İstanbul'un kent tarihi açısından önemli bir bölge olup tarih boyunca İstanbul'un kent savunmasının başlatıldığı güzergahlardan biri olmuştur. Bu güzergahta ilk olarak M.S. 5. yüzyıla tarihlenen Anastasius Surları inşa edilmiştir. Sur kalıntılarının bir bölümü günümüzde de mevcudiyetini sürdürmektedir (Eyice, 1993: 265-266). 18. yüzyılda ise Balkan Harbi öncesinde yine bölgede tabyalar vb. askeri unsurlardan oluşan savunma hatları inşa edilmiştir (Efeoğlu ve Eyüpgiller 2021: 407-422). 1940'lı yıllarda Çakmak Hattı'nın inşası sırasında Anastasius Surları tekrar gündeme

gelmiş tarihi surlara yönelik araştırmalar yapılmıştır. Prof. Dr. Ekrem Akurgal anılarını kaleme aldığı otobiyografisinde askerlik görevi sırasında koruganların inşa sürecine katıldığını ve yetkililerle Anastasius Surlarıyla ilgili görüşmeler yaptığını belirtmiştir (Akurgal, 1999:53-54). Muhtemelen yeni inşa edilen savunma hattına destek olması veya inşa edilen koruganların konumlarının belirlenmesinde model olabileceği askeri yetkililerce değerlendirildiği düşünölmektedir. Nitekim bazı koruganların Anastasius Surları ile hemen hemen aynı güzergaha inşa edilmesi (Aydın, 2021: 403) bu olasılığı destekler niteliktedir.

Çakmak Hattı kapsamında yapılan akademik çalışmaların çoğunda hattın mimari açıdan önemli ve güçlü unsurlarını barındıran İstanbul'un batısındaki Çatalca ve Büyükçekmece bölgelerine yoğunlaşıldığı görölmektedir. Yapılan saha çalışmalarında koruganların sadece İstanbul'un batı sınırında karadan gelecek tehditlere karşı değil, Karadeniz sahillerinden yapılması muhtemel çıkarmalara karşı da bir savunma hattı içerdiği anlaşılmıştır. Makale çalışmamızda Çatalca-Büyükçekmece bölgesinin dışındaki İstanbul'un kuzeyinde, doğu batı eksenli uzanan Beykoz ve şile ilçelerinin kıyılarındaki tahkimat unsurlarına odaklanılmıştır. İstanbul'un Beykoz ve şile ilçeleri arasındaki yaklaşık 37 kilometrelik sahil alanı koruganların yerlerinin tespit edilmesi güncel durumlarına ilişkin belgeleme yapılması amaçlanmıştır. Tespit edilen koruganların Askeri Mimari Mirası olarak korunmaları, kent kimliğiyle bütünleşmeleri ve farkındalığına varılması bağlamında dünyadaki bazı örnekler de ele alınarak öneri ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2. ANADOLU FENERİ, RİVA VE şİLE HATTINDAKİ KIYI KORUGANLARI

İstanbul'un Anadolu Yakası'nın kuzey sahilleri tarihsel süreçte İstanbul Boğazı'nın ve kentin güvenliği açısından savunulması gereken önemli bir bölge olarak görölmüştür. Bizans Dönemi'ne tarihlendiği düşünölen; şile, Riva, Poyrazköy kaleleri bu hatta inşa edilen, günümüzde de mevcudiyetini sürdüren önemli savunma yapılarından bazılarıdır. Söz konusu sahil hattında; II. Dünya Savaşı sırasında ise Karadeniz üzerinden yapılması muhtemel çıkarma girişimlerine karşı; koruganlardan oluşan bir tahkimat hattı inşa edilmiştir. Tarihsel süreçler ve etkenler değişse de bölgenin savunma anlamındaki misyonunun değişmediği ve Bizans Dönemi'nden yakın tarihimize kadar bu misyonunu sürdürmeye devam ettiği görölmektedir.

Anadolu Feneri, Riva ve şile hattında inşa edilen tahkimat hattına ait koruganların yerlerinin tespiti, güncel durumlarının ve niteliksel özelliklerinin belgelenmesi doğrultusunda 2020 yılında başlayan ve aralıklarla 2022 yılına kadar devam eden saha çalışmaları yapılmıştır. Saha çalışmalarının yanı sıra *Google Earth*, *Google Map*, *İBB Haritalar* gibi dijital ortamlardan elde edilen, hava fotoğrafları ve uydu görüntülerinden yararlanılmıştır. Saha çalışmaları; Beykoz ilçesine bağlı; Anadolu Feneri, Riva mahalleleri ve şile ilçesine bağlı Kurnaköy, Sahilköy,

Doğancılı, Alacalı, Sofular, Meşrutiyet, Merkez mahallelerinin sahil kesimlerinde yürütülmüştür. Çalışmalar bahsedilen güzergah içerisinde sınırlandırılmış olup söz konusu alanda 56 adet koruganın yeri tespit edilmiştir. (Harita 1, 2, 3) Koruganların bir kısmı bölgedeki bitkisel yoğunluk ve çevresel etkenler nedeniyle güçlükte tespit edilebilmiştir. Bu durum tespit edilemeyen çok daha fazla koruganın varlığını işaret etmektedir. Çalışmaların yürütüldüğü güzergahta askeri bölgeler mevcut olup herhangi bir saha çalışması yürütülmemiştir. Bu bölgelerde yapılacak çalışmalarda çok daha fazla koruganın tespit edilmesinin mümkün olduğu düşünülmektedir. Tespit edilen 56 koruganın koordinatları işlenerek (Tablo 1) oluşturulmuştur. Böylece ileride daha kapsamlı yapılacak çalışmalara ön fikir sunulması amaçlanmıştır.

Anadolu Feneri, Riva, Şile kıyı hattının kuş uçuşu uzunluğu 37 kilometre civarındadır. (Harita 1) Söz konusu alanda tespit edilen koruganların Çatalca ve Büyükçekmece bölgesindeki koruganlardan nispeten daha küçük boyutlarda oldukları anlaşılmıştır. (Resim 1) Koruganların inşa edildikleri alanlar incelendiğinde ise denizden çıkarma yapılması muhtemel kumsal, koy vb. bölgeler ve bu bölgelere hakim stratejik yükseltilerin tercih edildiği görülmektedir. (Resim 2, 3, 4) Koruganlar deniz yönünde kıyıya dik şekilde veya kıyıya paralel yönde farklı açılarda inşa edilmiştir. Olası çıkarma sırasında askeri unsurların hem doğrudan karşılarından hem de yanlardan ateş altına alınması amaçlanmıştır. Koruganların bir kısmı sahilde açık ve belirgin şekilde inşa edilirken bir kısmı topografyanın etkisiyle tespiti zor konumlara yerleştirilmiş çıkarma kuvvetleri tarafından kolay tespit edilemeyecek şekilde tasarlanmıştır. (Resim 5, 6, 7, 8) Gözlem yapılan koruganlar büyük oranda denize yakın 20-150 metre aralığında inşa edilmiştir. Tespit edilebilen denize en uzak korugan ise Sahilköy Mahallesi mezarlık alanının içerisindeki denize yaklaşık 560 metre uzaklıktaki koruganlardır. Bu mesafe dikkate alındığında bölgedeki savunma hattının birkaç kademedan oluşabileceği fikri ortaya çıkmıştır. İnşa edilen koruganların birbirleriyle doğrudan fiziksel bağlantıları tespit edilmemiştir. Büyükçekmece ve Çatalca hattındaki koruganların bazılarının tünellerle birbirine bağlı örneklerinin olduğu bilinmektedir. Bu şekilde tasarlanmış korugan yapılarına çalışma alanında rastlanmamıştır. Tespit edilen koruganların bazılarının köşeleri oval şekilde inşa edilmiştir. Bu durum karşıdan gelen mermilerin daha kolay sekmesinin sağlanmasıyla korugan duvarının daha az zarar görmesi amaçlanmıştır. Bu yöntem koruganların inşasında sık karşılaşılan bir tekniktir. (Resim 9, 20, 17)

Koruganlar çalışma alanının bazı bölgelerinde çevresel faktörlerle kısmen toprak altında kalmış ve sadece üst kısımlarının görülebilir durumdadır. Bölgedeki yoğun bitki örtüsü özellikle küçük boyutlu koruganların tespitini zorlaştırmaktadır. (Resim 10, 11, 12) Koruganların bazılarının içine girmek; yoğun bitkilenme, toprağın yükselmesi, iç alanlarının toprakla dolması vb. nedenlerle mümkün

değildir. Kumsalda yer alan bazı koruganların kütleli ağırlıkları nedeniyle yan yatmış veya bütüncül olarak toprağa batmış olduğu gözlemlenmiştir. (Resim 13, 14) Koruganların ne zaman terk edildiği bilinmemekle birlikte uzun zamandır herhangi bir yenileme, tadilat vb. uygulama yapılmadığı görülmektedir.

Çalışma alanındaki tespit edilen koruganlara ilişkin herhangi bir korunması gerekli kültür varlığı tescil kararına rastlanmamıştır. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 6. Maddesinde; korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları olarak nitelenen yapılar sıralanmış "*tabya ve istihkam yapıları*" da bu kapsamda değerlendirilmiştir. Çatalca-Büyükçekmece hattında 2863 Sayılı Yasa'nın 6. Maddesi kapsamında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilen koruganlar mevcuttur. Söz konusu tescil işlemlerinin Beykoz- Şile hattındaki koruganlar için de uygulanması gerekmektedir.

3. ULUSLARARASI DÜZLEMDE ASKERİ MİMARİ MİRAS ÇERÇEVESİNDE KORUGANLAR

Askeri miras ve tahkimat unsularına dair ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) bünyesinde 2005 yılında ICOFORT (Uluslararası Tahkimatlar ve Askeri Miras Bilimsel Komitesi) kurulmuştur ("Komite", 2022). Komite; Askeri miras ve tahkimat unsularının korunması, tanımlanması, restorasyonları, uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi, farkındalığın artırılması, bilimsel çalışmalar ile bakım ve onarımlarının teşvik edilmesi konularında çalışmalar yürütmektedir ("Komite", 2022). Komitenin girişimleri doğrultusunda 2021 yılında önemli bir adım atılarak tahkimatlar ve askeri mirasa ilişkin kılavuz ilkeler ICOMOS genel kurulunda kabul edilmiştir. ("ICOMOS Yönergeler", 2022). Bu ilkeler ile tahkimatların ve onları çevreleyen kültürel peyzajın korunması, yapılacak müdahaleler, araştırma yöntemlerinin belirlenmesi, somut ve soyut değerlerinin korunarak geliştirilmesi ve bütünlük sağlanması amaçlanmıştır.

II. Dünya Savaşı sürecinde inşa edilen koruganların büyük bir kısmı günümüzde de mevcudiyetini sürdürmektedir. Şehirleri ve önemli alanları savunmak için inşa edilen bu yapılar günümüzde askeri niteliklerini büyük oranda kaybetmişlerdir. İşlevlerini yitirmiş koruganların tarihsel misyonları çerçevesinde nasıl değerlendirildiği, korunmalarına yönelik atılan adımlar ve yeniden işlevlendirilmeleri üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu doğrultuda Avrupa'daki bazı koruganların müze ve hatıra alanlarına dönüştürüldüğü, yürüyüş ve bisiklet yollarıyla gezilebilir alanlar haline getirildiği çok sayıda örnek mevcuttur. Hollanda'nın Rotterdam şehrinin Hoek van Holland bölgesinde yer alan *Atlantic Wall Museum* bu konuda ele alınması gerekli önemli bir örnektir. II. Dünya Savaşı'ndan kalma koruganlar müzeye çevrilmiştir. Müzede II. Dünya Savaşı'nda kullanılan silah, askeri teçhizat, kıyafet vb. orijinal objelerinin yanı sıra korugan içerisindeki hava sistemleri, iletişim hatları ve silahlar ziyaretçilerle buluşturulmakta, belgesel gösterimleri yapılmaktadır. ("Atlantic Wall Museum",

2022) Müzede çeşitli günlerde rehber eşliğinde turlar düzenlenmekte ayrıca oluşturulan bisiklet ve yürüyüş yolları sayesinde savunma hattının gezilebilmesi mümkündür. (Resim 15) Hollanda’da yer alan bir diğer korugan müzesi ise Noordwijk Atlantic Wall Museum’dur (“Noordwick”, 2022). Müzede sergi alanları yanı sıra müze alanı ile diğer koruganların arasında doğal çevrenin iç içe gözlemlenebildiği 3.6 kilometrelik bir yürüyüş yolu mevcuttur (“Wandelroute”, 2022).

Belçika’nın Oostende şehrinde yer alan *Atlantic Wall Open-Air Museum*’da koruganların bulunduğu alan açık hava müzesine çevrilmiştir (“Open-air Museum”, 2022). Yapılan düzenlemeler ile koruganlar; silahların, mermilerin, dönemin askeri uniformalarının, savaş fotoğraflarının sergilendiği ayrıca yürüyüş ve gözlem yapılabildiği açık hava müzesine dönüştürülmüştür. (Resim 16) Danimarka’nın Skagen şehrinde yer alan Skagen Bunker Museum, koruganların müzeye ve gezi alanına çevrildiği önemli bir diğer örnektir. (Resim 17) Müzede II. Dünya Savaşı’nı anlatan, bilgilendirme panolarının yanı sıra savaşın izlerini taşıyan askeri teçhizat ve objeler sergilenmektedir. Ayrıca koruganların kullanım amaçlarına dair canlandırmaların yapıldığı görülmektedir (“Skagen”, 2022). Fransa’nın Marckolsheim şehrinde yer alan *Musee Memorial De La Ligne Maginot Du Rhin* (Ren Meginot Hattı Anıt Müzesi) Koruganların müzeye dönüştüğü önemli bir alandır. Koruganların iç kısımları sergi alanlarına dönüştürülerek II. Dünya Savaşı döneminde çekilmiş fotoğraflar, silahlar askeri teçhizatlar sergilenmektedir. Ziyaretçilere koruganların işlevi ve üslendikleri misyona dair dönemin koşullarını yansıtan bir ortam sunulmaktadır (“Meginot Musee”, 2022).

Avrupa’nın çeşitli bölgelerinde koruganların müzeye, hafıza alanlarına, yürüyüş güzergahlarına çevrildiği, koruma altına alındığı çok sayıda örnekten bahsetmek mümkündür. Özellikle büyük boyutlu ve kümelenmiş koruganların ve sığınakların bu bağlamda müzeye dönüştürüldüğü arazide bağımsız şekilde yer alanların önemli bir kısmının ise yürüyüş ve bisiklet rotalarına dahil edilerek ziyaret edilebilir alanlara dönüştürüldüğü, bilgilendirme panolarıyla farkındalık oluşturulmasının amaçlandığı görülmektedir. (Resim 18)

Koruganlara yönelik yapılan araştırmalar son yıllarda giderek artmaktadır. İrlanda’nın Murlough sahillerinde Ulster Archaeological Society tarafından yapılan bilimsel araştırmalar bu bağlamda önemli bir örnektir. 2013 ve 2017 yılında Murlough sahilinde yer alan bir korugan üzerinde yapılan araştırmaya dair bir rapor hazırlanmış yapılan çalışmalar aktarılmıştır (“Survey Report”, 2017). Söz konusu raporda; koruganların planları çıkarıldığı, 1:50 ölçekli çizimler yapıldığı ve sanal ortama aktarıldığı, detaylı fotoğraflama yapılarak arşiv oluşturulduğu aktarılmıştır. Ayrıca koruganların kullanılan malzemeler incelenmiş inşa tekniği üzerine değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir (Welsh, vd. 2017, 6-25). Yapılan bu çalışma ele alındığında, geleneksel arkeolojik belgeleme ve inceleme metodolojisinin

koruganlar için uygulandığı ve bu doğrultuda pek çok verinin üretildiği ve belgeleme yapıldığı görülmektedir. (Resim 19) Bu durum koruganların belgelenmesi araştırılması çerçevesinde önemli bir metodolojik örnek teşkil etmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Koruganlar son yıllarda gerek dünyada gerekse ülkemizde farklı disiplinlerden pek çok araştırmacının dikkatini çekmekte pek çok çalışmaya konu edilmektedir. Ülkemizde yapılan çalışmaların önemli bir bölümü İstanbul'un batısında Çatalca ve Büyükçekmece bölgelerindeki koruganlara odaklanmaktadır. Yapılan çalışmalarda söz konusu bölgede 1100 civarında koruganın varlığından söz edilmektedir (Aydın, 2021: 406). Yapmış olduğumuz makale çalışmamızda Çakmak Hattı'na dair farklı bir perspektif sunulmuş, koruganların sadece Çatalca ve Büyükçekmece hattında bir kara savunma hattından ibaret olmadığı, Karadeniz'den yapılacak çıkarmalara karşı da önemli bir savunma hattının varlığı ortaya konulmuştur. Çakmak Hattı'na ait Çatalca-Büyükçekmece bölümündeki koruganlar ile Anadolu Feneri-Riva-Şile hattındaki koruganları karşılaştırdığımızda Çatalca-Büyükçekmece bölgesinin ana savunma alanı olduğu, çok daha kapsamlı, daha organize unsurların yer aldığı, olası Alman saldırısının Trakya üzerinden karadan yapılacağı düşünüldüğünden hattın bu bölümünün daha güçlü tahkim edildiği anlaşılmaktadır. Fakat yine de Karadeniz kıyılarına bir savunma hattının inşa edilmesi her türlü olasılığın göz ardı edilmediğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma kapsamında; Anadolu Feneri'nde başlayan Riva ve Şile'nin merkezine ulaşan kıyı hattında araştırmalar yapılmıştır. Fakat çalışmalar sırasında İstanbul'un Kuzey kıyılarındaki koruganların; Şile merkezine doğusuna Ağva çevresine, Sakarya'nın Karasu sahillerine, Avrupa Yakası'nda ise Sarıyer ilçesinin sahil kesimlerine kadar yayılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu alanlarında mutlaka araştırılması, tespit ve belgeleme çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Koruganlar inşa edildiği dönemin; askeri, politik ve sosyolojik pencerelerinden bakabilmemizi sağlayan önemli tarihsel belgeler niteliğindedir. Bu bağlamda koruganlar dönemin koşullarını yorumlamamıza farklı kapılar açabilmektedir. İstanbul'un kent tarihi ve yakın tarihimiz açısından önemli niteliklere sahip koruganların korunması ve kent kimliğinin görünür parçası haline getirilmesi gerekmektedir. II. Dünya Savaşı'na doğrudan dahil olmayan ülkemizin sınırlarımıza dayanan savaşa karşı yapmış olduğu savunma refleksini en güçlü tanıkları bu yapılarıdır. II. Dünya Savaşı sürecinde askeri yapıların inşası, salgın hastalıklar, soğuk, kaza, açlık, donma ve diğer nedenlerle 28.749 askerimiz şehit olmuştur (Zengin ve Göktaş, 2021: 1177-1178). Asker sayısının mecburi artırılması tarımsal üretimi olumsuz etkilemiş bu durumda halkın gıdaya ulaşımı açısından sıkıntılara neden olmuştur. Bu tablo II. Dünya Savaşı'nın ülkemizi ve ordumuzu ne kadar büyük boyutta etkilediğini gözler önüne sermektedir. Günümüze ulaşan koruganların üstlendikleri tarihsel misyon çerçevesinde nasıl değerlendirileceği ve

korunmalarına dair yapılması gerekenler önem arz etmekte olup bu doğrultuda bir dizi öneri sunulmuştur;

-Çatalca, Küçükçekmece bölgesi ve İstanbul'un Karadeniz kıyılarında yer alan koruganların tamamının tespit edilerek belgelenmesi, korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil işlemlerinin yapılması, envanterinin çıkarılması ve dijital ortamlara aktarılması gerekmektedir.

-Yok olmaya yüz tutmuş toprak altında kalmış veya kalmak üzere olan koruganların çevresinde ilgili müze denetiminde temizlik, kazı ve belgeleme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. İçerisinde dönemsel teçhizat (demir kapı, çerçeve, havalandırma sistemi, silah yuvası, vb.) unsurlarının olduğu koruganlara dair güvenlik önlemleri alınmalıdır. Özel mülkiyette kalan koruganlara dair mülkiyet sahiplerine ve yerel idarelere korumaya esas bilgi verilmelidir.

- Mevcut koruganların bulunduğu alanlara bilgilendirme panosu yapılmalı, QR kod vb. uygulamalar ile bilgi aktarımı yapılmalıdır.

-Koruganların yer aldığı güzergahlarda açık hava müzesi haline dönüştürülerek bölgenin korunması ve tanıtılması için girişimler yapılmalıdır. Koruganların hafıza mekanına çevrilerek ulaşımı planlanmalıdır. Ayrıca koruganların buldukları alanlarda yürüyüş ve gezi rotaları oluşturularak bölgenin gezilmesi ve bilinirliğinin artırılması sağlanmalıdır.

-Koruganlara uzun zamandır bakım, onarım yapılmamış ve terk edilmiş durumdadır. Yapılar kışın sert rüzgarlar ve soğuk yazın ise aşırı sıcaklara maruz kalmakta, gerekli bakımlar yapılmadığından deforme olmaktadır. Yüzeylerde dökülme, çatlama ve kopmalar gözlemlenmiştir. Bu bağlamda acil müdahale gereken çalışmalar bilimsel çerçevede yapılmalıdır.

Koruganlar İstanbul'un kent tarihi ve ülkemizin II. Dünya Savaşı ile olan ilişkisini somutlaştıran en önemli unsurlardan olup mutlaka korunmalı ve bilinirliği artırılmalıdır. Askeri mimari mirası kavramı çerçevesinde ele aldığımız koruganların bazılarının korunması gerekli kültür varlığı olarak ele alındığı fakat çoğunun bu statüde değerlendirilmediği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda koruganların bir savunma hattının parçası olarak ele alınması ve hattı oluşturan tüm koruganların bu doğrultuda korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmesi gerekmektedir. Koruganların korunması, yapı bütünüyle sınırlandırmamalı çevresel peyzaj ve topoğrafyayı da içine alan koruma alanları oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Akurgal, E. (1999), *Bir Arkeoloğun Anıları*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

Aydın, S. (2021), "İkinci Dünya Savaşı'nda Kıyı ve İç Hat Savunması: Çakmak Hattı Büyükçekmece-Çatalca) Koruganları" *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 34, 383-451.

- Aslan, D. (2004), “Özellikle Büyükçekmece Koruganları”, *Betonart Dergisi*, 4, 55-56.
- Çelik, H., C. (2020), *İkinci Dünya Savaşı'nda Sınır Savunma Tedbirleri ve Türkiye'nin Çakmak ve Çatalca Hatları*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Efeoğlu, M. (2021), *Çatalca Bölgesi Savunma Yapıları ve Koruma Sorunları*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Efeoğlu, M. ve Eyüpgiller, K., K. (2021) “Çatalca bölgesi Savunma Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme” *Sanat Tarihi Dergisi*, 30/1, 391-433.
- Eyice, S. (1993) “Anastasios Suru”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, Tarih Vakfı, İstanbul, 265-266.
- İstanbul 1 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi (KVKBKA), Dosya no: 489, Karar no: 13.08.2015-1479)
- Ocak, M., T. ve Tekin, Ö., F. (2019), “Anadolu Feneri Koruganları”, *Betonart*, 60, 66-71
- Virilio, P. (1994), *Bunker Archeology*, Princeton Architectural Press, Newyork,
- Zengin, E. ve Göktaş, S. (2020), “İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk Ordusunda Yaşanan Salgın Hastalıklar ve Ölümler”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6/3,1069-1090.
- Welsh, J., Cooper, C. ve Scott, R. (2013-2017), *Survey Report*, No: 34, Ulster Archaeological Society, Belfast.
- Atlantic Wall Museum, <https://www.atlantikwall-museum.nl/the-exposition.html>, (17.07.2022).
- Google Maps Uydu Görüntüleri, <https://www.google.com.tr/maps/@41.2260058,29.338037,11.75z?hl=tr>, (18.07.2022).
- İBB Haritalar, <https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>, (18.07.2022).
- Icomos Guidelines on Fortifications and Military Heritage, <https://www.icofort.org/fortificationsguidelines>, (30.06.2022).
- Musee Memorial De La Ligne Maginot Du Rhin, <https://europemembers.com/fr/destination/musee-memorial-de-la-ligne-maginot-du-rhin/>, (18.07.2022).
- Noordwijk Atlantic Wall Museum, <https://atlantikwall.nl/>, (17.07.2022).
- Oostende Atlantic Wall Open-Air Museum, <https://www.raversyde.be/en/atlantikwall-raversyde>, (18.07.2022).
- Skagen Bunker Museum, <https://skagen-bunkermuseum.dk/>, (18.07.2022).
- Ulster Archaeological Society Survey Report 34., <https://www.qub.ac.uk/sites/uas/UASfilestore/Filetoupload,779379.en.pdf>, (21.07.2022).

Uluslararası Tahkimatlar ve Askeri Miras Bilimsel Komitesi,
https://www.icofort.org/quem-somos_, (30.06.2022).

Wandelroute Noordwijk Atlantic Wall Museum,
https://www.raap.nl/documents/wandelroute_Atlantikwall_web.pdf, (17.07.2022).

EKLER

Resimler

Resim 1: Anadolu Feneri, Korugan, (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 2: Sahilköy, Korugan (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 3: Sahilköy, Korugan (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 4: Riva, Korugan (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 5: Riva, Korugan (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 6: Riva, Korugan (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 7: Riva, Korugan (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 8: Korugan, (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 9: Riva, Korugan (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 10: Riva, Korugan (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 11: Anadolu Feneri, Korugan (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 12: Anadolu Feneri, Korugan (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 13: Sahilköy, Korugan (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 14: Sahilköy, Korugan (Foto: Mustafa ARMAĞAN)

Resim 15: Hoek van Holland Atlantic Wall Museum,
(<https://www.atlantikwall-museum.nl/home.html>)

Resim 16: Oostende Şehrinde Yer Alan *Atlantic Wall Open-Air Museum*
(<https://www.loisiramag.fr/patrimoine/826/atlantikwall-raversyde>)

Resim 17: Skagen Bunker
(<https://atlantvolden.dk/en/locations/skagen-graa-fyr#gallery-6>)

Resim 18: Ren Meginot Hattı Anıt Müzesi,
(<https://europe remembers.com/fr/destination/musee-memorial-de-la-ligne-maginot-du-rhin/>)

Resim 19: Murlough Sahili'nde Yer Alan Korugana Dair Yapılan Çalışmalar
(Welsh, June, Cooper, Carly, Scott, Randal, (2013-2017), *Survey Report*, No: 34,
Ulster Archaeological Society, Belfast, s.10.)

Resim 20: Oval Hatlara Sahip Korugan (VİRİLİO, Paul (1994),
Bunker Archeology, Princeton Architectural Press, Newyork, s.156.)

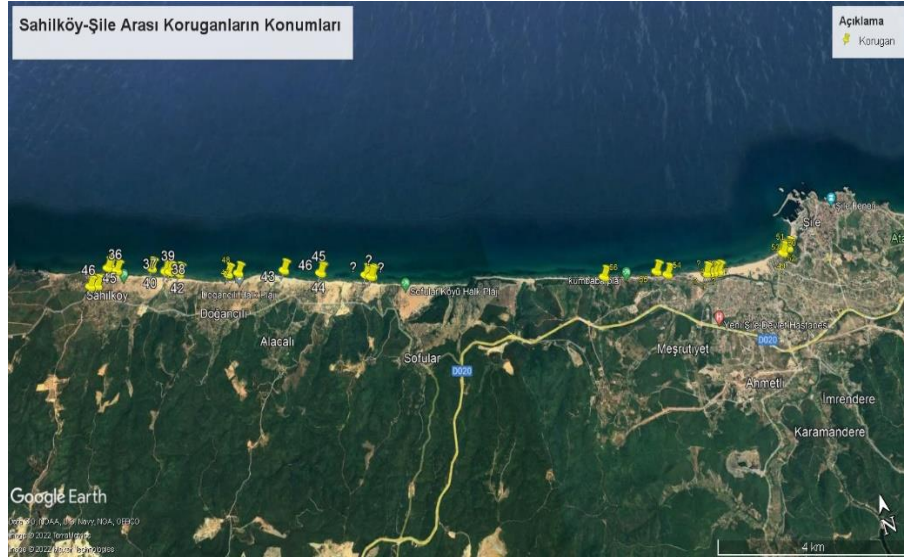
Şekiller

Şekil 1: Tespit Edilebilen Koruganların Konumları

Şekil 2: Anadolu Feneri ve Riva Arası Koruganların Konumları

Şekil 3: Sahilköy Şile/Merkez Arası Koruganların Konumları

Tablo1: Çalışma Alanında Tespit Edilen Koruganların Google Earth Uygulaması Üzerinden Alınan Yaklaşık Koordinat Bilgileri

Korugan No:	Konum	Enlem	Boylam
1	Anadolu Feneri	41°13'5.65	29° 9'6.01
2	Anadolu Feneri	41°13'4.31	29° 9'5.93
3	Anadolu Feneri	41°13'4.60	29° 9'6.55
4	Anadolu Feneri	41°13'6.03	29° 9'15.66
5	Anadolu Feneri	41°13'4.24	29° 9'18.18
6	Anadolu Feneri	41°13'5.43	29° 9'13.98
7	Anadolu Feneri	41°13'3.40	29° 9'19.35
8	Anadolu Feneri	41°12'59.72	29° 9'39.63
9	Anadolu Feneri	41°12'59.97	29° 9'39.46
10	Anadolu Feneri	41°13'5.36	29° 9'46.41
11	Anadolu Feneri	41°13'10.55	29° 9'53.02
12	Anadolu Feneri	41°13'9.57	29° 9'51.50
13	Anadolu Feneri	41°13'8.77	29° 9'49.91
14	Anadolu Feneri	41°13'15.69	29°10'5.53
15	Anadolu Feneri	41°13'15.89	29°10'7.04
16	Anadolu Feneri	41°13'26.74	29° 9'57.71
17	Anadolu Feneri	41°13'17.55	29°10'31.81
18	Anadolu Feneri	41°13'18.89	29°10'36.69
19	Riva	41°13'13.81	29°11'5.52
20	Riva	41°13'11.96	29°11'29.61
21	Riva	41°13'10.37	29°11'25.47
22	Riva	41°13'10.49	29°11'58.44
23	Riva	41°13'16.53	29°12'25.00
24	Riva	41°13'12.67	29°12'35.59
25	Riva	41°13'12.72	29°12'41.98
26	Riva	41°13'13.72	29°12'38.51
27	Riva	41°13'12.97	29°12'30.79
28	Riva	41°13'19.33	29°12'54.58
29	Riva	41°13'46.86	29°13'29.37
30	Riva	41°13'47.10	29°13'6.49
31	Riva	41°13'55.18	29°15'23.17
32	Riva	41°14'3.14	29°15'20.77
33	Riva	29°15'20.77	29°15'13.84
34	Riva	41°13'51.16	29°15'50.54
35	Sahilköy/Şile	41°12'22.83	29°24'48.34
36	Sahilköy/Şile	41°12'19.00	29°24'56.92
37	Sahilköy/Şile	41°12'8.06	29°25'43.51
38	Sahilköy/Şile	41°12'9.02	29°25'44.45
39	Sahilköy/Şile	41°12'6.86	29°25'47.59
40	Sahilköy/Şile	41°12'13.40	29°25'30.69
41	Sahilköy/Şile	41°12'23.80	29°24'50.86
42	Doğancılı/Şile	41°12'3.77	29°25'56.49
43	Alacalı/Şile	41°11'43.92	29°27'38.16

44	Alacalı/Şile	41°11'34.17	29°28'12.82
45	Alacalı/Şile	41°11'34.51	29°28'13.17
46	Alacalı/Şile	41°11'34.16	29°28'13.64
47	Alacalı/Şile	41°11'51.55	29°26'53.56
48	Alacalı/Şile	41°11'52.92	29°26'43.41
49	Merkez/Şile	41°10'9.09	29°35'46.96
50	Merkez/Şile	41°10'9.72	29°35'46.64
51	Merkez/Şile	41°10'10.63	29°35'46.62
52	Merkez/Şile	41°10'11.02	29°35'46.90
53	Merkez/Şile	41°10'11.28	29°35'54.01
54	Merkez/Şile	41°10'18.93	29°33'46.32
55	Merkez/Şile	41°10'23.36	29°33'36.77
56	Merkez/Şile	41°10'31.11	29°32'44.85

**FRYDERYK FRANCISZEK CHOPIN'İN “ŻYCZENIE” ADLI ŞARKISI
İLE FRANZ LISZT'İN “MÄDCHENS WUNSCH” ADLI
TRANSKRİPSİYONUNUN KARŞILAŞTIRMALI ÇÖZÜMLEMESİ**

*COMPARATIVE ANALYSIS OF FRYDERYK FRANCISZEK CHOPIN'S SONG
NAMED “ŻYCZENIE” AND FRANZ LISZT'S TRANSCRIPTION NAMED
“MÄDCHENS WUNSCH”*

Bilge Su KARACA*

*Geliş Tarihi: 20.09.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)*

ÖZ: On dokuzuncu yüzyılda yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler müzik alanındaki gelenekleri değiştirmiş ve yeni geleneklerin temelini atmıştır. Konservatuvarların, sahnelerin, konserlerin ve basımevlerinin çoğalması birbirinin gelişimini tetiklemiş ve parlak virtüözlerin yolunu açmıştır. Sanat merkezlerinden biri olan Paris, birçok besteci-icracıya ev sahipliği yapmıştır. Franz Liszt ve Fryderyk Franciszek Chopin bu müzisyenler arasındadır. Eserlerinin büyük bir kısmı piyano için olan Chopin'in, yayımlama amacı gütmeyen yazdığı on dokuz şarkısı vardır. Eserlerin dönemin olanakları dâhilinde tanıtılması, yayılması, seslendirilmesi ve öğrenilmesi amacıyla yapılan uyarlamaların popüler olduğu on dokuzuncu yüzyılda Liszt, Chopin'in şarkıları arasından altı tanesini seçerek onları solo piyano için uyarlamıştır. Bu çalışmada, Życzenie adlı şarkının Chopin'in yazdığı orijinal hali ile Liszt'in yaptığı Mädchens Wunsch adlı uyarlama karşılaştırmalı olarak melodik açıdan incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Franz Liszt, Fryderyk Franciszek Chopin, Piyano, Şarkı, Uyarlama.

ABSTRACT: The social, economic and cultural developments in the nineteenth century changed the musical traditions and contributed to the new ones. The increase in the number of conservatories, stages, concerts and publishing houses triggered each one's development and paved the way for brilliant virtuosos. Paris, one of the centers of art, was home to many composer-performers. Among these musicians are Franz Liszt and Fryderyk Franciszek Chopin. Chopin, whose compositions are mostly for the piano, wrote nineteen songs with no intention of publishing. In the nineteenth century, when transcriptions for the purpose of promoting, disseminating, performing and learning compositions were popular, Liszt chose six of Chopin's songs and adapted them for solo piano. In this study, Chopin's original version of the song Życzenie and its transcription Mädchens Wunsch made by Liszt are comparatively analyzed in terms of melodies.

Keywords: Franz Liszt, Fryderyk Franciszek Chopin, Piano, Song, Transcription.

EXTENDED ABSTRACT

The economic, social and cultural structure of the nineteenth century directed the development of art. Transcriptions, one of the popular genres of the period, were preferred

*Öğretim Görevlisi Dr., Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuarı,
bilgesukaraca@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3928-6136

by composers for various reasons. One of the them was the difficulties in performing large orchestral works on different stages. The transportation of performers and their instruments was not preferred due to the cost in the conditions of the period. This situation negatively affected new orchestral works to reach different audiences. Apart from composer-performers and their students, there were many who took piano lessons in order to improve their social position. Transcriptions were also used for their education and for them to be able to play the popular works.

Transcriptions are important in terms of introducing composers' works that are less known compared to the popular ones. Composers' using transcriptions to re-express original works' ideas by using the possibilities of another instrument, ensures that the values in the original works reach the audience. Thus, the composer's ideas come to life again in transcriptions of other composers.

Franz Liszt made numerous transcriptions apart from rearrangements of his own compositions. Liszt's transcriptions fall into two categories. One of them, the "partition", is the kind that stays true to the original work and almost a note does not change. The other one, "paraphrase", is the reincarnation of the original ideas with the creativity of the composer.

Fryderyk Franciszek Chopin, who lived in Paris at the same time as Liszt, is a piano-oriented composer. Chopin, who gives priority to the piano in his works, composed nineteen songs for voice and piano. Liszt chose six of these songs and transcribed them for solo piano.

In this article, Chopin's song *Życzenie* and Liszt's transcription of *Mädchens Wunsch* are examined comparatively. The result of this study is as follows:

- 1- While Chopin's song simply reveals folk music features, Liszt's adaptation showed the limits of the piano in line with the ideas in Chopin's original work.
- 2- Liszt included the rhythms of the vocal and piano parts of the *Życzenie* song and changed them each time he brought the themes in variations.
- 3- Syllabic passages in the song became the passages where the pianist can demonstrate their virtuosity.
- 4- The duration of the work got longer and it became a brilliant concert piece.

With these results, it is seen that Liszt's *Mädchens Wunsch* transcription is in the category of "paraphrase".

1. GİRİŞ

Piyano edebiyatının geniş yelpazesi içinde orijinal eserlere oranla uyarlamaların geri planda düşünölmelerine rağmen uyarlamaların bir yaratıcılık ürünü ya da sadece bir bestecinin eserinin kopyası olup olmadığı tartışılmaktadır. Malcolm Boyd'un düzenleme (arrangement) tanımında¹ belirttiği üzere, ilk uyarlama örneği on dördüncü yüzyıla dayanmaktadır ve bu tür, on dokuzuncu yüzyılda Franz Liszt ile üst seviyeye varmıştır. Piyanonun on dokuzuncu yüzyılda önde olan konumu, piyano için yapılan uyarlamaların popülerliğini artırmıştır. Bu sayede opera ya da senfoni gibi eserler ulaşılır kılınmış, öğrencilerin ya da amatör

¹Malcolm Boyd, *Grove Music Online*, "Arrangement", <http://www.grovemusic.com> (08.08.2012); Jeremy Rafal, "Songs for Piano Alone A Look at Franz Liszt's *Buch der Lieder für Piano Allein* Books I and II", (Doktora Tezi, Indiana University, 2012), s. 1.

icracıların pedagojik gelişimine katkıda bulunulmuş, bestecilerin büyük eserleri piyano partisine indirilmesiyle piyanonun sınırları keşfedilmiş ve piyano repertuvarının genişlemesi sağlanmıştır.²

Çok sayıda piyano uyarlamaları yazan on dokuzuncu yüzyıl bestecilerden biri olan Liszt piyano için, yetişkinlik dönemine yayılan 193 uyarlama yapmıştır. Bunların 48 tanesi kendi eserlerinin yeniden düzenlemesi iken, geri kalanı Bach'tan Wagner'e, senfonilerden opera arylarına kadar çeşitli kaynaktan oluşturulmuştur. "Franz Liszt: The Man and His Music" adlı kitapta David Wilde, Liszt'in uyarlamalarını iki kategoriye ayırmaktadır: Orijinal eserin özgür bir uyarlaması olan parafraz³ ve bazen bir notanın bile değişmediği, orijinale sadık kalan partiyon^{4,5}

Liszt, kendi düzenlemelerinin birçoğunu solo resitallerinde seslendirmiştir. Daha sonra bu, oluşmasından büyük ölçüde sorumlu olduğu bir performans geleneği haline gelmiştir. Düzenlemelerinde, yalnızca tam bir müzik çevirisini amaçlamamış; bunun yerine, orijinal eserin anlaşılması zor "ruhunu" yeni bir ortamda ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Liszt şarkı transkripsiyonlarında, şarkının temel karakterini ve ruhunu yorumlayıp metnin güzelliğini, ifadesini ve anlamını saf, mutlak müziğe çevirmiştir.⁶

Şarkı uyarlamalarında Liszt, partiyon ile parafraz arasında kalmakta ve orijinal eserden sapmalar çeşitlilik göstermektedir. Liszt'in şarkı uyarlamaları içinde Beethoven, Chopin, Mendelssohn, Schubert ve Schumann'ın şarkıları yer almaktadır.⁷

2. İNCELEME

Piyano eserleriyle tanınan Fryderyk Franciszek Chopin, anadili olan Lehçe'de kendisi tarafından icra edilmek üzere, yayınlama amacı olmadan on dokuz şarkı bestelemiştir. Doğaçlama yapıp bunları nadiren kâğıda döktüğünden dolayı şarkılarının çoğu kayıptır. Ancak 1830 yılında Viyana'ya yaptığı ikinci geziden önce

² Jeremy Rafal, *a.g.t.*, s. 1-2.

³ Paraphrase: Yorum, izah. On dokuzuncu yüzyıldaki tanımına göre, popüler melodilerin kullanıldığı ve virtüözlüğün sergilendiği solo uyarlamalara verilen ad.

⁴ Partition: Partiyon. Enstrümantasyon dışında orijinal eserden büyük bir farkı olmayan bir düzenlemeyi ifade etmek için kullanılmaktadır.

⁵ Roxanne M. Holt, "Six Chants Polonais (Sechs Polnische Lieder): Liszt's Transcriptions from Chopin's Songs, Opus 74", (Doktora Tezi, The University of North Carolina, 2000), s. 6.

⁶ Chia-Yin Lin, "The Liszt Transcriptions for Piano of Songs by Beethoven, Chopin and Mendelssohn: Inspiration, Process and Intention", (Doktora Tezi, University of Washington, 2003), s. 2-3.

⁷ Roxanne M. Holt, *a.g.t.*, s. 13.

altı şarkısını kâğıda geçirmiştir. Hocası Joseph Elsner'in kızına armağan ettiği albümde bu şarkılar yer almaktadır.⁸

Chopin bestelediği şarkıları onları basma düşüncesi olmadan yaşamı boyunca muhafaza etmiştir. Ölümünden sonra J. Fontana şarkıların tamamını düzenlemiş ve 1857 yılında A. M. Schlesinger bu şarkıların on altısını yayımlamıştır.⁹ Op. 74 Polonya Şarkıları albümü içinde gençlik ve yetişkinlik döneminden eserler görülmektedir. Dış dünyayla bağının olmadığı Varşova yıllarından Paris'teki hayatının son zamanlarına kadar geçen süre içinde bestecinin stilineki değişimleri yansıtmaktadırlar.¹⁰

1860 yılında Schlesinger Liszt'in Chopin şarkılarının uyarlamasını "Six Chants polonais" adı altında yayımlamıştır. Liszt'in uyarlama yaptığı diğer bestecilerin şarkılarıyla karşılaştırıldığında Chopin'in şarkılarının, halk müziği ezgilerinin basit stilini yansıttıkları görülmektedir. Bu şarkıların piyano eşliği açısından sade eserler olduğu görülmektedir. Liszt, Chopin'in yazdığı eşlik partilerini çeşitli şekillerde geliştirmiş ve onlara daha gösterişli, karmaşık bir yapı kazandırmış ve virtüözlüğü ön plana çıkaracak olan doğaçlama tarzında kısımlar eklemiştir.¹¹

2. 1. Życzenie / Mädchens Wunsch

Örnek 1: F. F. Chopin, Życzenie, ölçü 0-8.

Kaynak: Fryderyk Chopin, *Zbiór śpiewów polskich, Z towarzyszeniem fortepianu, Op. 74*, Musik-Verlag der Schlesinger'schen Buch- und Musichandlung, Berlin 1859, s. 3.

⁸ Roxanne M. Holt, *a.g.t.*, s. 15; Alfred Zega, "The Songs of Chopin", *Music Journal*, Cilt 18, Sayı 2, 1960, s. 38.

⁹ Mary Symphronia, *a.g.t.*, s. 10; Roxanne M. Holt, *a.g.t.*, s. 15.

¹⁰ Mary Symphronia, "Chopin and his Nineteen Polish Songs", (Yüksek Lisans Tezi, Newark State College, 1971), s. 10.

¹¹ Roxanne M. Holt, *a.g.t.*, s. 14-15.

Piyano partisinde sekiz ölçümlük bir girişle başlayan eser Sol Majör tonundadır ve eksik ölçü ile başlar. İlk sekiz ölçü boyunca sol sesi üzerine bas pedalı görülmektedir. Sol eldeki eşlik partisinde, bas pedalı ile üzerine eklenen bir dörtlük sus ve iki dörtlük notadan oluşan kalıp vals ritmini oluşturmaktadır.

Örnek 2: F. Liszt, *Mädchens Wunsch*, ölçü 0-10.

Kaynak: Franz Liszt, *Klavierwerke, Band 9: Lieder-Bearbeitungen für Klavier zu zwei Händen*, Ed. Emil von Sauer, Edition Peter, Leipzig 1918, s. 164.

Şarkının ilk motifinin bir oktav aşağıdan duyurulması ile başlayan kısım, giriş kısmına yapılan bir giriş özelliğini taşımaktadır. Üçüncü ölçü ile onuncu ölçüler arasında görülen, iki buçuk oktavı kapsayan üçlü ve dörtlü aralıklardan oluşan pasaj, yukarı ve aşağı hareketiyle simetrik bir yapı içindedir. Bu pasaj doğaçlama karakterini yansıtmaktadır.

Örnek 3: F. Liszt, Mädchens Wunsch, ölçü 10-26.

The musical score is presented in three systems. The first system (measures 10-14) shows a trill in the right hand and a bass line with a circled trill in the left hand. The second system (measures 15-20) includes the instruction 'sempre Ped.' and continues the trill and bass line. The third system (measures 21-26) features a '2 oktav' trill in the right hand and continues the bass line.

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 164.

Onuncu ölçünün üçüncü vuruşundan itibaren sağ elde melodi, sol elde ise bas pedalı ve vals karakterini yansıtan ritimleri (bir dörtlük sus, iki dörtlük nota) içeren eşlik partisi başlamaktadır. Orijinalinde dört ölçülük melodinin iki kere tekrar edilmesine karşın, Liszt transkripsiyonunda bu dört ölçü on dördüncü ölçünün sonunda bir oktav, yirmi ikinci ölçünün sonunda ise iki oktav yukarıdan gelmektedir.

Örnek 4: F. F. Chopin, Życzenie, ölçü 9-21.

9
cresc
p
Gdy - hym ja by - fa sto - necz - kien na nie - bie Nie swie - ci - fa - bym jak tyl - ko dla

16
p
cresc
p
cie - bie A - ni na wo - dy a - ni na la - sy A - le przez wszyst - kie cza - sy

marcato
f

Kaynak: Fryderyka Chopin, *a.g.e.*, s. 3.

İlk sekiz ölçü boyunca sol elde görülen bir dördlük sus ve iki dördlük notadan oluşan kalıp, dokuzuncu ölçüden başlayarak sol ve sağ el partilerine bölünmüştür. Halk müziğinin özelliklerinden biri olan dördüncü derecenin tizleşmiş hali, sol elde yer alan do diyez notalarıyla karşımıza çıkmaktadır. Yirmi birinci ölçünün şan partisinde silabik tarzda bir pasaj görülmektedir.

Örnek 5: F. Liszt, Mädchens Wunsch, ölçü 27-39.

Un poco meno Allegro

27 Könnt ich als Son- -ne mich gen Him-mel he - ben, dir zu Häup - ten nur

dolce espress.

senza Ped.

33 wollt ich e - wig schwe - ben; nicht um die Wäl - - der, nicht um die Fel - - der,

espress.

39 immer nur um dein Fenster,

una corda

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 165.

Şan partisindeki melodi Liszt'in transkripsiyonunda yirmi yedinci ölçünün sağ elinde başlamaktadır. Bu kısım orijinalinden farklı olarak "un poco meno allegro" terimi ile işaretlenmiştir. Giriş kısmında yer alan bir dörtlük sus ve iki dörtlük notadan oluşan kalıp bu ölçüden itibaren eşlik partisinde tek başına görülmektedir.

Chopin'in şarkısında şan partisinde gelen ikinci cümle, burada sol el partisinde gelmektedir. Otuz dokuzuncu ölçünün sağ el partisinde, Chopin'in yazdığı sade, silabik pasaja zıt bir şekilde, melizmatik tarzda bir yapı görülmektedir.

Örnek 6: F. F. Chopin, Życzenie, ölçü 22-29.

22

cresc. - p

Pod twém o - kien - kiem i tyl - ko dla cie - bie 6 dy - bym wsło - necz - ko mo - gła zmienić sie - bie

cresc. - p

Kaynak: Fryderyka Chopin, *a.g.e.*, s. 4.

Örnek 7: F. Liszt, Mädchens Wunsch, ölçü 40-47.

nur um dein Fen - ster wollt ich e - wig schweben,

tre corde

44 könnst ich als Son - ne mich gen Himmel he - ben.

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 165.

Temanın ilk gelişinden farklı olarak yirmi beşinci ölçüde si notası ikilik değerde yazılmıştır. Bu ayırım transkripsiyonda gözetilmemiş, ilk halinde olduğu gibi iki dördlük değer kullanılmıştır.

Örnek 8: F. F. Chopin, *Życzenie*, ölçü 29-37.

30

U.A. * U.A. * U.A. * U.A. * U.A. * U.A. * U.A. *

Kaynak: Fryderyka Chopin, *a.g.e.*, s. 4.**Örnek 9:** F. Liszt, *Mädchens Wunsch*, ölçü 47-55.

Tempo I

1 oktav

50

U.A. U.A. U.A. U.A. U.A. U.A.

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 165.

Orijinalinde yirmi dokuzuncu ölçünün, transkripsiyonda ise kırk yedinci ölçünün üçüncü vuruşunda giriş kısmındaki melodi aynı oktavda girmekte, sonrasında transkripsiyonda bir oktav yukarıdan devam etmektedir.

Piyanodaki giriş kısmının tekrar gelmesinden sonra Chopin, şarkıyı olduğu gibi yinelemiştir. Sözler dışında ritmik veya melodik bir değişim olmamıştır. Eserin sonunda da giriş kısmı tekrarlanmaktadır. Liszt'in transkripsiyonunda ise çalışmada buraya kadar incelenmiş olan kısım tema olarak düşünülmüş ve sonrasına varyasyonlar eklenmiştir.

Örnek 10: F. Liszt, Mädchens Wunsch, ölçü 55-63.

Variante I
55 Un poco meno Allegro
p dolce con grazia
sempre legato
Ped. simile
61

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 166.

Birinci varyasyon tema kısmında gelen melodiden farklı olarak eksik ölçü ile başlamaktadır. Burada oktav ve üstü atlamalar ve kromatizm içerecek şekilde ana melodinin çeşitlenmiş hali görülmektedir. Örnek 10'da yuvarlak içine alınmış olan notalar ana melodiyi vermektedir. Sol eldeki eşlik partisinde tema kısmındaki vals ritmini veren kalıbın simetrik bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (iki dördlük nota ve bir dördlük sus).

Örnek 11: F. Liszt, Mädchens Wunsch, ölçü 63-76.

The image displays a musical score for Franz Liszt's 'Mädchens Wunsch' (measures 63-76). The score is written for piano and consists of three systems of music. The first system shows measures 63-65, with the treble clef staff containing a melodic line and the bass clef staff containing a steady accompaniment. The second system, starting at measure 66, is marked 'poco rall.' and features a complex chromatic passage in the treble clef staff, with a box highlighting a specific section. The third system, starting at measure 69, shows a return to the main melodic theme with various ornaments and dynamics. The score concludes at measure 76.

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 166.

Altmış üçüncü ölçünün son vuruşunda başlayan kısımda yuvarlak içine alınmış notalar melodiyi vermektedir. Bu varyasyonun hâkim ritmik kalıbı olan uzatma bağıyla sekizliklere bağlanan dörtlük ritmi, bu kısımda sıkça kullanılmıştır. Sol elde eşlik partisinin ters vals ritmi devam etmektedir. Altmış yedinci ölçüden bağlanarak ölçü boyunca kromatik inici yapıdaki pasaj, otuz dokuzuncu ölçüdeki pasaja göre daha gösterişli bir yapıdadır.

Örnek 12: F. Liszt, Mädchens Wunsch, ölçü 76-88.

The musical score for Example 12, F. Liszt's 'Mädchens Wunsch', measures 76-88. The score is in G major and 3/4 time. It features a piano accompaniment with a prominent bass line. The right hand has a melodic line with trills and ornaments. The score includes dynamic markings like 'rinf.' and 'dim.', and performance instructions like 'smorz.'. There are asterisks under the bass line in measures 83 and 88.

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 166-167.

Yetmiş altıncı ölçünün üçüncü vuruşunda giriş kısmının tekrarı gelmektedir. Bu gelişinde sol elde iki ölçüde bir sol sesi duyurulmakta, vals ritminin yerine sekizliklerden oluşan dalgalanma hareketi yer almaktadır. Bu hareket Chopin'in noktürnlerindeki eşlik biçimine benzemektedir. Yetmiş dokuzuncu ve seksen üçüncü ölçülerde orijinal melodi iki ele bölünmüştür. Seksen üçüncü ölçüde dörtlü aralıklardan oluşan inici bir dizi görülmektedir.

Örnek 13: F. Liszt, Mädchens Wunsch, ölçü 88-96.

The musical score for Example 13, F. Liszt's 'Mädchens Wunsch', measures 88-96. The score is in G major and 3/4 time. It features a piano accompaniment with a prominent bass line. The right hand has a melodic line with trills and ornaments. The score includes dynamic markings like 'dolcissimo' and 'pp', and performance instructions like 'smorz.'. There are asterisks under the bass line in measures 88 and 93.

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 167.

İkinci varyasyon seksen sekizinci ölçünün son vuruşunda auftaktla başlamaktadır. Bu varyasyona üçlemeler hâkimdir. Orijinal melodinin notaları iki elde görülebilmektedir. Doksan ikinci ve doksan beşinci ölçülerde olduğu gibi altere edilmiş halleri kullanılmıştır. Bu durum doksan beşinci ölçüde sol el ile sağ el partisi arasında çakışma yaratacak şekilde disonansların oluşmasına neden olmuştur.

Örnek 14: F. Liszt, *Mädchens Wunsch*, ölçü 97-106.

The image shows a musical score for Franz Liszt's 'Mädchens Wunsch', measures 97-106. The score is in G major and 3/4 time. It features a piano accompaniment with a melody in the right hand and a bass line in the left hand. The melody is characterized by triplets and slurs. The score includes dynamic markings such as 'sempre dolce' and 'pp', and articulation marks like asterisks. The piece concludes with the instruction 'a piacere'.

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 167.

Doksan yedinci ölçüden itibaren b cümlesinin notaları yuvarlak içinde gösterilmiştir. Yüz birinci ölçüden başlayıp beş ölçü boyunca süren iki buçuk oktava yayılmış çıkıcı yapıda bir pasaj yer almaktadır. Bu kısım orijinalindeki silabik pasaj yerine geçmektedir.

Örnek 15: F. Liszt, Mädchens Wunsch, ölçü 107-114.

107 5
112
sempre Ped.

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 168.

Yüz yedinci ölçüden itibaren melodinin sesleri daha net duyulmaya başlamaktadır. Yüz dokuzuncu ve yüz on üçüncü ölçülerin sol el partisinde suslu vals ritmi görülmektedir. Yüz on beşinci ölçüden varyasyonun sonuna kadar olan kısım öncekinin tekrarıdır.

Yüz yirmi beşinci ölçüde üçüncü varyasyon başlamaktadır.

Örnek 16: F. Liszt, Mädchens Wunsch, ölçü 125-132.

Variante III
Più animato
125
p non legato
130

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 168.

Bu varyasyon “piu animato” terimi ile işaretlenmiştir. Melodinin sağ elde oktavlı halde geldiği ve bazı yerlerde sol el unison bir hareket içinde olduğu görülmektedir. Chopin’in öncesine göre farklılaştırarak yirmi beşinci ölçüde kullandığı ikilik ve dörtlük değerlerden oluşan ritmik kalıp, Liszt’in transkripsiyonunda yüz yirmi sekizinci ve yüz otuz ikinci ölçülerde gelmektedir.

Örnek 17: F. Liszt, Mädchens Wunsch, ölçü 133-146.

The musical score for Franz Liszt's 'Mädchens Wunsch' (Op. 10, No. 12) is presented in three systems. The first system (measures 133-135) shows a complex texture with many notes. The second system (measures 136-140) includes the instruction 'ff con spirito' and a circled chord. The third system (measures 141-146) includes the instruction 'sf un poco rall.' and another circled chord. The score ends with a double bar line and a fermata.

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 168-169.

B cümlesinin sesleri unison olarak iki partide de yer almaktadır. Silabik pasajın yerine gelen kısımda a cümlesinin bu varyasyondaki haline uygun olarak bazı değişikliklerle geldiği görülmektedir. Sol elde vals ritmi kullanılmıştır. Bu kısım eseri, son kısmı olan “vivace” başlıklı yere hazırlamaktadır.

Örnek 18: F. Liszt, Mädchens Wunsch, ölçü 133-146.

The image shows a page of musical notation for Franz Liszt's 'Mädchens Wunsch' (Op. 10, No. 12). The score is in G major and 3/4 time. It is marked 'Vivace' and 'sempre f'. The right hand has a complex melodic line with many ornaments and slurs, while the left hand has a steady eighth-note accompaniment. The score includes performance instructions like 'corda', 'pp', 'piu dim.', and 'perdendo'. The measures shown are 147, 152, 157, and 162.

Kaynak: Franz Liszt, *a.g.e.*, s. 169.

Yüz kırk altıncı ölçünün son vuruşunda “vivace” başlıklı kısım başlamaktadır ve eserin koda niteliğindedir. Sağ elde giriş kısmının melodisi çeşitlenmiş bir şekilde üçleme ritminde gelir. Sol elde net bir şekilde vals ritmi görülmektedir. Yüz altıncı ölçünün sağ elindeki tekrar eden ostinato karakter, yüz elli altıncı ölçüden; yetmiş yedinci ölçünün sol elindeki dalga hareketi ise yüz elli dokuzuncu ölçüden

başlayarak yüz altmış beşinci ölçüye kadar devam etmektedir. Eser pianississimo nuansta son bulmaktadır.

4. SONUÇ

Chopin'in Polonya Şarkıları, piyano eserlerine oranla geri planda kalan eserleridir. Liszt bu şarkılar arasından seçtiği altı tanesini Mädchens Wunsch, Frühling, Das Ringlein, Bacchanal, Meine Freuden ve Die Heimkehr adıyla solo piyano için uyarlamıştır. Liszt, transkripsiyonların amacına uygun bir biçimde şarkıların tanınmasına katkıda bulunmuş, solo piyano tarafından çalınır hale getirmiş ve böylece bu eserleri piyano repertuvarına kazandırmıştır.

Bu çalışmada Mädchens Wunsch'un Chopin'in Życzenie adlı şarkısıyla karşılaştırmalı olarak incelenmesi sonucunda Liszt'in, şarkının orijinalin yapısına tamamen bağlı kalmamasıyla, doğaçlama karakterini yansıtmasıyla, piyanonun geniş olanaklarını kullanmasıyla, melodileri iki ele dağıtmasıyla, eklediği kırık akor ve süslemelerle gösterişli bir parça ortaya koyduğu görülmüştür. Orijinal eserin minyatür özelliğini aşmış geliştirmiş ve döneminin popüler formlarından biri olan varyasyon türünde parlak bir eser haline getirmiştir.

Liszt'in bu uyarlaması, parafraz kategorisine girmektedir ve "bir sanatçının fikirlerinin, başka bir sanatçının yaratıcılığı aracılığıyla yorumu; müziğin müziği olarak"¹² tanımlanabilir.

KAYNAKÇA

Chopin, Fryderyka, *Zbiór śpiewów polskich, Z towarzyszeniem fortepianu, Op. 74*, Musik-Verlag der Schlesinger'schen Buch- und Musichandlung, Berlin 1859.

Colton, Glenn David, "The Art of Piano Transcription as Critical Commentary", (Yüksek Lisans Tezi, McMaster University, 1992).

Holt, Roxanne M., "Six Chants Polonais (Sechs Polnische Lieder): Liszt's Transcriptions from Chopin's Songs, Opus 74", (Doktora Tezi, The University of North Carolina, 2000).

Lin, Chia-Yin, "The Liszt Transcriptions for Piano of Songs by Beethoven, Chopin and Mendelssohn: Inspiration, Process and Intention", (Doktora Tezi, University of Washington, 2003).

Liszt, Franz, *Klavierwerke, Band 9: Lieder-Bearbeitungen für Klavier zu zwei Händen*, Ed. Emil von Sauer, Edition Peter, Leipzig 1918.

Rafal, Jeremy, "Songs for Piano Alone A Look at Franz Liszt's Buch der Lieder für Piano Allein Books I and II", (Doktora Tezi, Indiana University, 2012).

Symphronia, Mary, "Chopin and his Nineteen Polish Songs", (Yüksek Lisans Tezi, Newark State College, 1971).

Zega, Alfred, "The Songs of Chopin", *Music Journal*, Cilt 18, Sayı 2, 1960.

¹² Glenn David Colton, "The Art of Piano Transcription as Critical Commentary", (Yüksek Lisans Tezi, McMaster University, 1992), s. iii.

SÖZEL DAVRANIŞ YAKLAŞIMININ DOWN SENDROMLU ÇOCUKLARIN TERSİNE SÖZ İÇİ BECERİLERİNİ EDİNİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLİLİĞİ

EFFECTIVENESS OF VERBAL BEHAVIOR APPROACH ON THE REVERSE INTRAVERBAL SKILLS ACQUISITION OF CHILDREN WITH DOWN SYNDROME

Bahattin OTURAKLI^{*}, Özcan KARAASLAN^{}**

*Geliş Tarihi: 30.09.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmada, "Down Sendromlu (DS)" çocuklara tersine söz içi becerisinin kazandırılmasında sözel davranış yaklaşımının etkililiği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırma, tek-denekli araştırma desenlerinden yoklama evreli davranışlar arası çoklu yoklama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın katılımcıları, 12-15 yaş arasındaki DS tanısı almış çocuklardan oluşmaktadır. Araştırmada; başlama düzeyi, öğretim oturumları, öğretim oturumları öncesi yoklama oturumları, toplu yoklama oturumları, kalıcılık ve genelleme oturumları düzenlenmiştir. Araştırma sonunda elde edilen bulgular; (1) DS'li çocuklara tersine söz içi becerilerin kazandırılmasında sözel davranış yaklaşımının etkili olduğunu, (2) sözel davranış yaklaşımıyla DS'li çocuklar kazandıkları söz içi becerilerini öğretim bittiğinde de öğrendiklerini korudukları ve (3) DS'li çocukların sözel davranış yaklaşımıyla edindikleri tersine söz içi becerilerini farklı kişilere genelledikleri ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Down Sendromu, Sözel Davranış Yaklaşımı, Dil ve Konuşma Becerileri, Tersine Söz içi Beceriler

ABSTRACT: In this study, it was aimed to determine the effectiveness of the verbal behavior approach in teaching children with Down Syndrome (DS), reverse intraverbal skills. This research was carried out using a multiple probe design across behaviors, which is one of the single-subject research designs. The participants of this study consisted of children between the ages of 12 and 15 who were diagnosed with DS. In this research; baseline, intervention sessions, full probe sessions, maintenance and generalization sessions were conducted. Findings of the research are summarized under three headings. These; (1) the verbal behavior approach is effective in teaching DS children the reverse intraverbal skills, (2) it was observed that the DS children continue to perform the reverse intraverbal

¹Çalışma için gerekli izin Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 31.08.2022/06-6 tarih ve sayılı kararı ile alınmıştır. Çalışmanın birinci yazarı Bahattin OTURAKLI'nın devam eden yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^{*}Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, b.oturakli@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3323-0614

^{**}Marmara Üniversitesi, ozcan.karaaslan@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4672-5678

skills they learned after the end of the instruction, and (3) It has been also revealed that DS children they learned the reverse intraverbal skills generalize (to different people).

Key Words: Down Syndrome, Verbal Behavior Approach, Language and Speech Skills, Reverse Intraverbal Skills

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The Centers for Disease Control and Prevention (CDC) states that DS is the most common chromosomal disorder and approximately 6,000 babies are born with DS each year in the United States (USA), in other words, each It is indicated that one in 700 babies are born with DS (CDC, 2021). As in the USA, it is estimated that 1 DS baby is born in every 700 births in Turkey. However, it has been stated that there are more than 100,000 DS children in Turkey (Ulusal Down Sendromu Derneği, 2021). Compared to their normally developing peers, it is known that DS children have unique structural (eg, slant-eye, etc.) differences (Çolak, 2011), as well as cognitive disabilities and also have problems in language and speech (Sarıyer, 2017). In addition, it is seen that DS children communicate less with others compared to their normal peers (İlkım, Kalayci, Güleröğlü & Gündoğdu, 2018). Therefore, there is a need to use evidence-based practices that can help DS children overcome these problems in language and communication. In the literature, natural language teaching techniques (Tomris, 2019), discrete trial training (Jones, Feeley & Takacs, 2007), prompting strategies (Wallace, Bechtel & Barry, 2016) and relationship-based practices such as "Responsive Teaching" (Karaaslan & Mahoney, 2015) were found effective in teaching language and communication skills to DS children.

Extensive research on language was carried out for the first time by Skinner (1957), and her book "verbal behavior" was published in 1957. It is claimed that the verbal behavior approach, which is built on applied behavior analysis research, is currently used in teaching speech and language skills to children with "Autism Spectrum Disorder (ASD)", DS and other developmental disabilities (Barbera & Rasmussen, 2007). Although it has been stated that the verbal behavior approach can be used in the acquisition of language and speaking skills to DS children, it is seen that the studies focus on determining the effectiveness of the verbal behavior approach in acquiring verbal skills to children with ASD. Therefore, it is seen that there is a need for further research on the acquisition of intraverbal skills reverse intraverbals or intraverbals in children with DS. Thus, in this study, it was aimed to determine the effectiveness of the verbal behavior approach in acquiring reverse intraverbal skills to DS children. For this purpose, answers to the following questions were sought. These;

1. Is the verbal behavior approach effective in DS children acquire reverse intraverbal skills?
2. If DS children gain reverse intraverbal skills with the verbal behavior approach, can they maintain the skills they have gained after the end of the instruction (2 and 4 weeks later)?
3. If DS children gain reverse intraverbal skills through the verbal behavior approach, can they generalize the skills they learn (to different people)?

Method

This study was carried out using a multiple probe design across behaviors, which is one of the single-subject research designs. The participants of this study consisted of children between the ages of 12 and 15 who were diagnosed with DS. In this research; baseline, intervention sessions, full probe sessions, maintenance and generalization sessions were conducted. In the research, firstly, baseline sessions were conducted. When stable data were obtained at the baseline level in all subjects, the intervention session was started with the first subject. While intervention sessions were carried out with the first subject, no instruction was given for the teaching of reverse intraverbal skills, unlike the other two subjects. When the 100% criterion was met in reverse intraverbal skills in the intervention phase with the first subject, the first full probe session was started in all subjects. When the first full probe session was ended, it was carried out with the second subject to the intervention phase. A similar process was carried out in the same way with the second and third subjects. In addition, maintenance and generalization sessions were held. The obtained data were recorded in the "Probe, Maintenance and Generalization Sessions Data Collection Form". In the analysis of the data, visual analysis was used and reflected on the graph.

Results

The findings of the study were explained in two headings, namely effectiveness findings and maintenance and generalization findings, in line with the aims of the research. At the baseline level, all three subjects were unable to perform reverse intraverbal skills. In the intervention phase, when the intervention sessions conducted with each teaching set using the verbal behavior approach with each subject are examined, it is seen that the subjects met the criteria by giving 100% correct response in the last three sessions of the intervention phase in all subjects. Maintenance (follow-up) sessions were held 2 and 4 weeks after the end of the intervention sessions with each teaching set with all participants. It was also determined that all participants continued to perform reverse intraverbal skills after the end of the intervention session. When we look at the generalization sessions, it was determined that all of the participants gave 100% correct response in the sessions held with a different person. In other words, it is observed that all of the participants were able to generalize reverse intraverbal skills to different people.

Discussion and Conclusion

Findings of the research are summarized under three headings. These; (1) the effectiveness of the verbal behavior approach in acquiring reverse intraverbal skills to DS children, (2) whether DS children continued to perform the reverse intraverbal skills they have acquired with the verbal behavior approach after the end of the instruction, and (3) the reverse intraverbal skills acquired by DS children with the verbal behavior approach whether or not DS children generalize their verbal skills to different people.

In the first finding of the study, it was seen that the verbal behavior approach was effective in providing DS children with reverse intraverbal skills. In the literature, it is seen that all most all studies conducted using the verbal behavior approach were conducted with children with ASD. On the other hand, in the study conducted by Wallace, Bechtel, Heatter & Barry (2016), it was determined that prompting strategies were used and that prompting strategies were effective in teaching verbal skills to a DS child who was 14 years old. The

second and third findings of the study seem to be related to maintenance and generalization. The results showed that DS children that were learned reverse intraverbal skills continued to use reverse intraverbal skills as well as generalized them to different people after the instruction. In the study conducted by Wallace, Bechtel, Heatter & Barry (2016) that was aimed to teach intraverbal skills to the DS child by using prompting, it is seen that maintenance session data were not collected. In addition, it is also seen that the DS child can generalize the intraverbal skills that learned between 80% and 100%. The fact that all participants in this study continued to use intraverbal skills after the end of the instruction and generalized them to different people, this may be due to the effectiveness of the verbal behavior approach as well as the functional use of the reverse intraverbal skills in daily life.

1. GİRİŞ

Down Sendromu (DS), her soyda ve ekonomik düzeydeki insanlarda görülebilmektedir. Dünyada yaklaşık 6.500.000 DS'li kişinin yaşadığı ve ortalama 800 bebekten birinin DS'li olarak doğduğu tahmin edilmektedir (Ulusal Down Sendromu Derneği, 2021). Amerika Birleşik Devletleri Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi'nin (Centers for Disease Control and Prevention [CDC]) DS'li sayısı ve yaygınlık oranına ilişkin açıklamasında ise, DS'nin en sık rastlanan kromozomal bozukluk olduğuna ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) her yıl yaklaşık 6000 bebeğin DS'li olarak doğduğuna, diğer bir deyişle her 700 bebekten birinin DS'li doğduğuna işaret edilmektedir. Ayrıca, 1979 ile 2003 yılları arasında ise DS'li bebeklerin sayısı yaklaşık %30 arttığı belirtilmektedir. Dolayısıyla DS'li çocukların sayısında bir artış olduğu ve sayısının da azımsanmayacak seviyede olduğu düşünülmektedir (CDC, 2021). ABD'de olduğu gibi Türkiye'de de her 700 doğumda 1 DS'li bebeğin dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'de 100.000'den fazla DS'li çocuk olduğu belirtilmiştir (Ulusal Down Sendromu Derneği, 2021).

Normal gelişim gösteren akranlarıyla kıyaslandığında, DS'li çocukların kendilerine özgü yapısal (örneğin; çekik gözlü olmaları vb.) farklılıkların (Çolak, 2011) yanı sıra bu çocukların bilişsel yetersizlikler yaşadıkları ve aynı zamanda dil ve konuşmada problemler yaşadıkları bilinmektedir (Sarıyer, 2017). DS'li çocukların konuşma gelişimlerinin fizyolojik özelliklerinden etkilendiği ileri sürülmektedir. Aynı zamanda, hipotoni, kulak ve üst solunum yolu bozuklukları, kulak burun boğaz enfeksiyonlarının ses çıkarma, sözcük üretme veya cümle oluşturma vb. gibi konuşma becerilerini olumsuz etkileyebilmektedir (Chapman vd., 1991; Aktaran: Tezel, 2015). Ayrıca, DS'li çocukların normal akranlarına kıyasla başkalarıyla daha az iletişim kurdukları görülmektedir (İlkım, Kalayci, Güleroğlu & Gündoğdu, 2018).

Örneğin; Fraser (1978), DS'li çocuklar ilk sözcüklerini 1 ile 6 yaşları arasında kullanırken; kısa cümleleri ortalama 5 yaşında kullandıklarını ileri sürmektedir (Aktaran: Bilginer, 2002). Aydan (2004) tarafından DS'li çocuklarda dil sisteminin işleyişi üzerine yürütülen çalışmada, 8 tane DS'li çocuğun yer almıştır. Elde edilen

sonuçlar, DS'li çocukların 10 yaşından sonra cümle kurabildikleri ve akranlarının 18 ile 24 ay arasında edindiği söz dizimi kurallarını DS'li çocukların 12 yaşında bile edinemedikleri görülmüştür. Bununla birlikte, normal gelişim gösteren iki yaşındaki bir çocuğun anlaşılır şekilde konuşabildiklerini 20 yaşındaki DS'li çocuğun söylediklerinin tamamının anlaşılacağı tespit edilmiştir. Ayrıca, normal gelişim gösteren çocukların üç ile altı yaş arasında kurabildikleri birleşik tümceleri, DS'li çocukların kuramadıkları belirlenmiştir. Ayrıca normal gelişim gösteren çocukların kritik dönemin sonlarına doğru söz dizimsel, anlam bilimsel ve kullanım bilimsel alanlarda uzmanlaşabildikleri dönemde DS'li çocukların dilin bu alanlarında yetkin olmadıkları gözlenmiştir. Buckley (1999) ise, DS'li çocukların yaşadıkları zorluklar; (1) işitsel algılamaya ve işlemede zorluk, (2) açık ve anlaşılır konuşmada zorluk ve yeni sözcükleri öğrenmenin yanı sıra dil bilgisini öğrenmede zorluk olmak üzere üç başlık altında ele alınmaktadır. Dolayısıyla DS'li çocukların yaşadıkları bu zorlukların üstesinden gelmeleri için DS'li çocuklara sözcük veya cümle öğretme ve öğrendikleri sözcükleri veya cümleleri hatırlamaları için yüksek kaliteli öğrenme fırsatlarına ihtiyaçları vardır. Özetle, DS'li çocukların sözcük üretme veya cümle kurma, iletişim başlatma ve sürdürme ve karşılıklı sohbet etmede yetersizlikler yaşadıkları görülmektedir. Dolayısıyla, DS'li çocukların dil ve iletişimde yaşadıkları bu problemlerin üstesinden gelmelerine yardımcı olabilecek bilimsel dayanaklı uygulamaların kullanılmasına gereksinim duyulmaktadır.

Alanyazında, doğal dil öğretim tekniklerine dayalı programların/uygulamaların DS'li çocuklara dil ve iletişim becerilerinde ilerleme sağlanmasında etkili olduğunu ortaya koyan çalışmalara rastlanmaktadır. Örneğin; Tomris (2019) tarafından DS'li çocuğa sahip 10 ebeveyn-çocuk ikilisi ile yürütülen çalışmada, "*Doğal Öğretime Dayalı Erken Müdahale (DÖDEM)*" Programının hem ebeveynlerin doğal öğretim stratejilerini kullanma sıklıklarında ve etkileşimsel davranışlarında artışa yol açtığı hem de çocukların bilişsel ve dil gelişimlerinde ilerlemeler sağladığı görülmüştür. Jones, Feeley & Takacs (2007) tarafından gerçekleştirilen başka bir çalışmada, DS'li küçük çocuklara kendiliğinden iletişim başlatma becerisinin öğretiminde ayırık denemelerle öğretim yönteminin kullanılmıştır. Tek denekli araştırma yöntemlerinden denekler arası çoklu başlama düzeyi modeli kullanılarak yürütülen çalışmada elde edilen bulgular, ayırık denemelerle öğretimin DS'li çocukların kendiliğinden iletişim başlatmada etkili olduğunu göstermektedir. Alanyazına bakıldığında, Wallace, Bechtel ve Barry (2016) tarafından yalnızca 14 yaşındaki DS'li bir kız çocuğu ile yürütülen çalışmada ise, ipucu stratejileri kullanılarak DS'li çocuğa söz içi becerilerinin kazandırılmasından ipucu stratejilerinin etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Barbera & Rasmussen (2007) söz içi becerilerinin, sohbet edebilmenin esası olan sorulan

soruya cevap verebilme yetisi olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla karşılıklı sohbet etmede söz içi becerilerinin büyük önem arz etmektedir.

Alanyazında DS’li çocukların dil ve iletişim becerilerinin kazandırılması veya ilerleme sağlanmasında, “*Etkileşime Dayalı Erken Eğitim Programı (Responsive Teaching)*”, *Floortime vb. gibi* ilişki temelli uygulamaların da kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; Karaaslan ve Mahoney (2015) tarafından kontrol gruplu deneysel desen kullanılarak DS’li olup okul öncesi dönemdeki 15 Türk küçük çocukla yürütülen çalışmada, “*Etkileşime Dayalı Erken Eğitim Programı (EDEP)*” anneler aracılığıyla uygulanmıştır. Araştırmada, anneler aracılığıyla 6 boyunca EDEP’in uygulanmasıyla birlikte annelerin çocuklarına karşı daha yanıtlayıcı hale geldikleri görülmüştür. Annelerin yanıtlayıcı davranışlarındaki artışla birlikte çocukların temel davranışlarında artış sağlandığı ve buna bağlı olarak çocukların gelişimsel alanlarında (dil ve iletişim, bilişsel ve sosyal-duygusal) ilerleme sağlandığı ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı üzere DS’li çocuklara dil ve iletişim becerilerinin kazandırılmasında; doğal dil öğretim teknikleri, ayırık denemelerle öğretim, ipucu stratejileri ve ilişki temelli uygulamaların etkili olduğu belirlenmiştir. DS’li çocuklarla yürütülen yukarıda araştırmalar bir bütün olarak ele alınıp incelendiğinde, bu çalışmalarda ebeveynler aracılığıyla gelişimsel alanlarda ilerleme sağlamaya yönelik kapsamlı uygulamalar yani programlar kullanılmıştır. Ayrıca, DS’li çocukların sohbet esnasındaki sorulara cevap verme yetisini oluşturan söz içi veya tersine söz içi becerilerindeki yetersizliklerin üstesinden gelmelerine yardımcı olacak odaklanmış uygulamaların etkililiğine yönelik araştırmaların gerçekleştirilmediği gözlenmektedir. Wallace, Bechtel ve Barry (2016), DS’li çocuklara söz içi becerilerinin öğretimine yönelik alanyazında yürütülmüş araştırmaların oldukça sınırlı sayıda olduğunu ileri sürmektedirler. Alanyazında DS’li çocuklara söz içi veya tersine söz içi becerilerinin kazandırılmasında ipucu stratejilerini kullanan araştırmaların (Wallace, Bechtel ve Barry, 2016) yanı sıra sözel davranış yaklaşımını kullanan araştırmalara rastlanmamaktadır. Söz içi veya tersine söz içi becerilerinin kazandırılmasına sözel uyaran tepki veya sözel davranış yaklaşımını kullanan araştırmalara bakıldığında; bu araştırmaların tamamının (Dicke & Kodak, 2015; Ingvarsson, Cammilleri, & Macias, 2012; Kalaycı, 2019; Lee, Chou, & Feng, 2017; Pérez-González, García-Asenjo, Williams, & Carnerero, 2007; Shillingsburg, Frampton, Cleveland, & Cariveau, 2018) OSB’li çocuklarla gerçekleştirildiği görülmektedir.

İlk kez Skinner (1957) tarafından dil üzerine kapsamlı araştırmalar yapıp 1957 yılında “sözel davranış” kitabının yayınlanmıştır. Uygulamalı davranış analizi araştırmaları üzerine inşa edilen sözel davranışın, günümüzde otizm spektrum bozukluğu, DS’li ve diğer gelişimsel yetersizliği olan çocuklara dil ve konuşma becerilerinin öğretiminde ve işlevsel dili öğrenme yeteneğini arttırmada

kullanıldığı ileri sürülmektedir (Barbera & Rasmussen, 2007). DS'li çocuklara dil ve konuşma becerilerinin kazandırılmasında sözel davranış yaklaşımının kullanılabilmesiyle birlikte, araştırmaların OSB'li çocuklara söz içi becerilerinin kazandırılmasında sözel davranış yaklaşımının etkililiğini belirlemeye odaklandığı görülmektedir. Dolayısıyla DS'li çocuklara söz içi becerilerinin kazandırılmasında araştırmalara gereksinim olduğu görülmektedir. Bu yüzden bu araştırmada sözel davranış yaklaşımının DS'li çocuklara tersine söz içi becerilerinin kazandırılması üzerinde etkililiği belirlenmesi amaçlanmıştır.

1. 1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, DS'li çocuklara tersine söz içi becerisinin kazandırılmasında sözel davranış yaklaşımının etkililiği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır. Bunlar;

1. DS'li çocuklara tersine söz içi becerilerinin kazandırılmasında sözel davranış yaklaşımı etkili midir?

2. DS'li çocuklara tersine söz içi becerilerinin kazandırılmasında sözel davranış yaklaşımı uygulaması sonucunda DS'li çocuklar söz içi becerileri kazanmaları durumunda, öğretim bittikten sonra (2 ve 4 hafta sonra) kazandıkları becerileri sürdürebilirler mi?

3. DS'li çocuklara tersine söz içi becerilerinin kazandırılmasında sözel davranış yaklaşımı uygulaması sonucunda DS'li çocuklar söz içi becerileri kazanmaları durumunda, bu becerinin genellemesi (farklı kişilere) sağlanabilir mi?

2. YÖNTEM

2. 1. Katılımcılar

Bu araştırmadaki katılımcılar, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne (MEB) bağlı bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden destek özel eğitim hizmeti almakta olan ve aynı zamanda eğitim uygulama ve özel eğitim meslek okulunda öğrenim gören 12-15 yaş arasında olup DS tanısı almış çocuklardan oluşmaktadır. Sözü edilen üç katılımcının seçiminde bazı önkoşul özellikler göz önünde bulundurulmuştur. Bunlar; (1) katılımcıların DS tanısı almış olmaları, (2) sözel yönergeleri yerine getirebilmeleri, (3) 10 dakika süreyle görsel, işitsel veya dokunsal uyarılara dikkatini yöneltebilme, (4) öğretimi engelleyecek düzeyde davranış problemi sergilememe ve (5) DS'li çocuklara söz içi dil becerilerinin kazandırılmasında kullanılmakta olan sözel davranış yaklaşımı veya doğal dil öğretim teknikleri vb. gibi uygulamalar kullanılarak gerçekleştirilmiş veya gerçekleştirilecek olan herhangi bir uygulamaya katılmamış olma. Katılımcıların özellikleri aşağıda belirtilmiştir.

Sudem 12 yaşında, DS'li olup, aynı zamanda orta derecede zihin yetersizliğine sahip bir kız öğrencidir. Okuma-yazma bilmemekte ve yalnızca birer birer ileriye doğru 20'ye kadar sayabilmektedir. Üç kelimelik cümleler kurabilmektedir. Karşılıklı sohbet başlatma ve sohbeti sürdürmede yetersizdir.

Eğitimini srdrdđđ okulda ileri ritmik sayma, çeşitli kavramlar (az-çok, uzun-kısa vb.), küçük kas gelişimi (kalem tutma, sınırlı alan boyama) konularıyla ilgili öğrenim görmektedir.

Melek 14 yaşında, DS’li olup, aynı zamanda orta derecede zihin yetersizliğine sahip olan bir kız öğrencidir. Okuma–yazma bilmemektedir. Birden 50’ye kadar birer birer ileriye doğru sayabilmektedir. İki kelimelelik cümleler kurabilmektedir. Karşılıklı sohbet başlatma ve sohbeti sürdürmede yetersizdir. Eğitimini srdrdđđ okulda ileri ritmik sayma, çeşitli kavramlar (az-çok, uzun-kısa vb.), küçük kas gelişimi (kalem tutma, sınırlı alan boyama) konularıyla ilgili öğrenim görmektedir.

Duru 15 yaşında, DS’li olup, aynı zamanda orta derecede zihin yetersizliğine sahip olan bir kız öğrencidir. Okuma–yazma bilmektedir.  kelimelelik cümleler kurabilmektedir. Karşılıklı sohbet başlatma ve sohbeti sürdürmede yetersizdir. Eğitimini srdrdđđ okulda dört işlem, ritmik sayma ve 5N1K konularına cevap verme konularına ilişkin öğrenim görmektedir.

2. 2. Araştırma Modeli

Bu araştırma, tek-denekli araştırma desenlerinden yoklama evreli davranışlar arası çoklu yoklama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma modelinde öncelikle her bir duruma ilişkin öncelikle eşzamanlı olacak şekilde başlama düzeyi verisi toplanmaktadır. Birinci durumda başlama düzeyinde kararlı veri elde edildiğinde, birinci durum için uygulamaya geçilir. Birinci duruma ilişkin gerçekleştirilen uygulama evresinde kararlı veri elde edilip ölçüt karřılandđında tüm durumlarda yeniden/tekrar eş zamanlı toplu yoklama evresi düzenlenmektedir. Birinci toplu yoklama evresinde kararlı veri elde edildiğinde yoklama evresi sonlandırılarak ikinci durum için uygulama evresine yani ğretim oturumları gerçekleştirilmeye başlanmaktadır. Benzer süreç, diğer davranışlarda aynı şekilde ölçüt karşılanıncaya değin devam etmektedir (Tekin-İftar, 2000). Böylelikle katılımcının birinci davranışa ilişkin performansındaki değişikliğin sadece bağımsız değişken uygulandığında meydana gelmesi, bağımsız değişken uygulanmadđında ise deneğin davranışlarında herhangi bir değişikliğin oluşmaması ve dolayısıyla benzer etki art-zamanlı şekilde bağımsız değişkenin uygulanmasıyla birlikte diğer davranışlarda da yinelenmesi ile deneysel kontrol sağlanmış olur (Tekin-İftar & Kırcaali-İftar, 2013). Bu araştırmanın deneysel kontrolü ise, katılımcıların yoklama oturumlarında henüz ğretimi yapılmayan setlere ilişkin performansına bakılarak sağlanmışır. Katılımcıların ğretimi yapılan setlerdeki doğru tepkilerinin yoklama oturumlarında artması ve ğretimi yapılmayan setlerdeki doğru tepkilerinde yoklama oturumlarında önemli bir değişiklik olmamasıyla sağlanmışır.

2. 3. Bağımlı ve Bağımsız Değişken

Bu araştırmanın bağımsız değişkeni, sözel davranış yaklaşımıdır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise, DS'li çocukların tersine söz içi becerilerine ilişkin düzeyleridir. Bu çalışmada DS'li çocuklara, tersine söz içi becerilerinin öğretiminde kullanılan öğretim setleri Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Down sendromlu çocuklara sözel davranış yaklaşımıyla gerçekleştirilen öğretim oturumlarında kullanılan öğretim setleri

Set 1	Kaptan neyi kullanır? Gemi. Gemiye kim kullanır?	Kaptan
	Gemi Denizde yolcu taşır. Hangi taşıt denizde yolcu taşır?	Gemi
	Pilot neyi kullanır? Uçak. Uçağı kim kullanır?	Pilot
	Uçak Havada yolcu taşır. Hangi taşıt havada yolcu taşır?	Uçak
	Ambulans Şoförü neyi kullanır? Ambulans. Ambulansı kim kullanır?	Ambulans Şoförü
	Ambulans hasta taşır. Hangi hasta taşır?	Ambulans
Set 2	Makinist neyi kullanır? Tren. Treni kim kullanır?	Makinist
	Tren demiryolunda yolcu taşır. Hangi taşıt demiryolunda yolcu taşır?	Tren
	Operatör neyi kullanır? Kepçe. Kepçeyi kim kullanır?	Operatör
	Kepçe inşaat yapar. Hangi taşıt inşaat yapar?	Kepçe
	Çiftçi neyi kullanır? Traktör. Traktörü kim kullanır?	Çiftçi
	Traktör tarla sürer. Hangi taşıt tarla sürer?	Traktör
Set 3	Kamyon şoförü neyi kullanır? Kamyon. Kamyonu kim kullanır?	Kamyon Şoförü
	Kamyon yük taşır. Hangi taşıt yük taşır?	Kamyon
	Taksici neyi kullanır? Taksi. Taksiyi kim kullanır?	Taksici
	Taksi karayolunda yolcu taşır. Hangi taşıt karayolunda yolcu taşır?	Taksi
	İtfaiye şoförü neyi kullanır? İtfaiye Aracı. İtfaiye aracını kim kullanır?	İtfaiye Şoförü
	İtfaiye aracı yangın söndürür. Hangi taşıt yangın söndürür?	İtfaiye aracı

2. 4. Ortam ve Araç-Gereçler

Oturumlar (başlama düzeyi, uygulama, izleme ve genelleme oturumları) bir özel eğitim rehabilitasyon merkezinin 4m x 3m boyutlarında bireysel çalışma odasında gerçekleştirilmiştir. Odada uygulamacı ve öğrencinin karşılıklı oturabileceği şekilde bir masa, iki adet sandalye ve etkinlik panosu bulunmaktadır. Tüm oturumlar katılımcı ve uygulayıcının karşılıklı oturabileceği bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Oturumların video kaydını almak için kamera ve tripod kullanılmıştır.

2. 5. Uygulama Süreci

Araştırmada; başlama düzeyi, öğretim oturumları, öğretim oturumları öncesi yoklama oturumları, toplu yoklama oturumları, kalıcılık ve genelleme oturumları

düzenlenmiştir. Araştırmada her bir denekle uygulama sürecine geçmeden önce, öncelikle başlama düzeyi oturumları düzenlenmiştir. Bu araştırmanın uygulama sürecindeki tüm oturumlar, bu araştırmanın birinci yazarı olup “Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Zihin Engelliler Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı’na” devam eden ve aynı zamanda “Millî Eğitim Bakanlığı’na” bağlı bir özel eğitim meslek okulunda görev yapan özel eğitim öğretmeni tarafından gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada, tüm deneklerde başlama düzeyinde kararlı veri elde edildiğinde birinci denekle öğretim oturumuna geçilmiştir. Uygulaması öğretime başlamadan hemen öncesinde, “*Şimdi seninle taşutlar hakkında çalışacağız. Hazır mısın?*” diyerek katılımcının dikkatini çalışmaya sağlamaya çalışmıştır. Katılımcı (denek), hazır olduğunu sözel olarak “*evet*” şeklinde söylemesi ya da evet anlamına gelen sözel olmayan jest-mimik veya beden hareketiyle ifade etmesi durumunda, öğrencinin bu davranışını sözel olarak pekiştirmiştir. Katılımcı çalışmaya hazır olduğunu ifade ettiğinde, sözel davranış yaklaşımının kullanıldığı dört saniye bekleme süreli öğretim oturumlarına geçmiştir. Uygulamacı yüzü katılımcının göreceği şekilde öğrencinin karşısında oturup, öğrenciye “*Kaptan neyi kullanır?*” sorusunu sorar sormaz hiç beklemeden uygulamacı “*Gemi*” cevabını kendisi verir. Ardından uygulamacı katılımcı; “*Gemiği kim kullanır?*” sorusunu sormuş ve dört saniye beklemiştir. Katılımcı 4 saniye içerisinde doğru tepki verirse (kaptan) sözel olarak pekiştirmiştir. Eğer katılımcı 4 saniye içerisinde yanlış tepki vermişse, uygulamacı “*kaptan*” şeklinde söyleyerek yani sözel ipucu kullanarak hata düzeltmesi yapmış ve öğrencinin de “*kaptan*” şeklinde söylemesini beklemiştir. Öğretim oturumlarında öğrencinin yanlış verdiği tepkiler görmezden gelinmiş, doğru tepkileri ise sözel olarak pekiştirilmiştir. Her bir öğretim setiyle benzer öğretim süreci gerçekleştirilmiştir. Her bir katılımcı ile uygulama sürecinde gerçekleştirilen oturumlarda, her bir denekin (katılımcının), 4 saniye süre içerisinde katılımcının verdiği doğru tepkiler (+), katılımcının yanlış tepkileri veya tepkide bulunmaması durumunda ise (-) işareti ile veri kayıt formuna işlenmiştir.

Bu araştırmada, uygulama sürecinde uygulama evresinde gerçekleştirilen öğretim oturumları, öğretim oturumları öncesi yoklama oturumları, toplu yoklama, kalıcılık ve genelle oturumları her bir denekle genel olarak şu şekilde gerçekleştirilmiştir. Birinci denekle (Birinci katılımcı olan Sudem) öğretim oturumları gerçekleştirilirken, diğer iki denekle (İkinci Katılımcı olan Melek ve üçüncü katılımcı olan Duru) araştırmanın bağımlı değişkeni olan tersine söz içi becerilerinin edinimine (öğretimine) yönelik herhangi bir öğretim yapılmamıştır. Her bir öğretim oturumu öncesinde ise, yoklama oturumu düzenlenmiştir. Birinci deneye (Sudem) ilişkin öğretim oturumları öncesi yoklama oturumlarında elde edilen veriler göz önüne alınarak, birinci denekle uygulama evresinde tersine söz içi becerilerinde %100 ölçüt karşılandığında, tüm deneklerde birinci toplu yoklama

oturumuna geçilmiştir. Birinci toplu yoklama oturumu bittiğinde ikinci denekle (Melek) uygulama evresine gerçekleştirilmiştir.

İkinci denekle uygulama evresinde öğretim oturumları yapılırken diğer deneklerle (Birinci denek olan Sudem ve üçüncü denek olan Duru) ile tersine söz içi becerilerin edinimine ilişkin herhangi bir öğretim yapılmamıştır. İkinci denekle düzenlenen her bir öğretim oturumları öncesinde yoklama oturumları düzenlenmiştir. İkinci denek ile yürütülen uygulama evresinde tersine söz içi becerilerinde %100 ölçüt karşılandığında öğretim oturumları sonlandırılmıştır. İkinci denekle uygulama evresi sona erdiğinde tüm deneklerle ikinci toplu yoklama oturumu gerçekleştirilmiştir. İkinci toplu yoklama oturumları bittiğinde üçüncü denekle yoklama evresine geçilmiştir.

Üçüncü denek (Duru) ile uygulama evresinde öğretim oturumları yapılırken diğer deneklerle (Birinci denek olan Sudem ve ikinci denek olan Melek) ile tersine söz içi becerilerinin öğretimine yönelik herhangi bir öğretim yapılmamıştır. Üçüncü denekle yürütülen uygulama evresinde, tersine söz içi becerilerinde %100 ölçüt karşılandığında öğretim oturumları sonlandırılarak tüm deneklerle üçüncü toplu yoklama oturumları gerçekleştirilmiştir. Üçüncü toplu yoklama bittikten sonra, kalıcılık (öğretim oturumları sona erdikten 2 ve 4 hafta) ve genelleme oturumları düzenlenmiştir. Genelleme oturumlarında beklenen öğrenci tepkileri, yoklama ve izleme oturumlarında beklenen öğrenci tepkilerinin aynısı olup, çalışmada kişiler arası genelleme çalışması yapılmıştır. Kalıcılık oturumları (izleme oturumları) yoklama oturumlarına benzer şekilde öğretim bittikten 2 hafta ve 4 hafta sonra düzenlenmiştir. İzleme oturumlarında beklenen öğrenci tepkileri, yoklama ve izleme oturumlarında beklenen öğrenci tepkilerinin aynısıdır.

2. 6. Verilerin Toplanması ve Analizi

2. 6. 1. Etkililik Verilerinin Toplanması ve Analizi. DS’li çocuklara tersine söz içi becerilerinin kazandırılmasında sözel davranış yaklaşımının etkili olup olmadığını belirlemek için etkililik verisi toplanmıştır. Uygulama sürecinde her bir denekle gerçekleştirilen yoklama, kalıcılık ve genelleme oturumlarında, her bir katılımcının tepkilerine ilişkin veriler “*Yoklama, İzleme ve Genelleme Oturumları Veri Toplama Formuna*” kaydedilmiştir. Daha sonra, elde edilen veriler grafiğe işlenmiş ve görsel analizle analiz edilmiştir.

2. 6. 2. Güvenirlilik Verileri

Araştırmada hem “Gözlemciler Arası Güvenirlilik (GAG)” verileri hem de “Uygulama Güvenirliliği” verileri toplanmış ve analiz edilmiştir.

Gözlemciler Arası Güvenirlilik (GAG) Verilerinin Toplanması ve Analizi. Oturumların (başlama düzeyi, uygulama, kalıcılık ve genelleme oturumları) %30’unda yansız atama ile belirlenen video kayıtları gözden geçirilerek gözlemciler arası güvenirlilik verileri toplanmıştır. “*Görüş Birliği/(Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100*” formülü kullanılarak gözlemciler arası güvenirlilik katsayısı

hesaplanmıştır (Tekin-İftar & Kırcaali-İftar, 2013). Tablo 2’de, gözlemciler arası güvenilirlik katsayısının %96 ile %100 arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Katılımcılara ilişkin gözlemciler arası güvenilirlik bulguları

Oturumlar	GAG Bulguları
Öğretim Oturumları	%98,8 (ranj %93 - %100)
Toplu Yoklama Oturumları	%96,3 (ranj %89 - %100)
İzleme Oturumları	%96,3 (ranj %89 - %100)
Genelleme Oturumları	%100 (ranj %100 - %100)

Uygulama Güvenirliği Verilerinin Toplanması ve Analizi. Uygulama güvenilirliği verileri, DS’li çocuklarla gerçekleştirilen oturumların %20’si üzerinden seçilen video kayıtları incelenerek gerçekleştirilecektir. Verilerin analizinde, “gözlenen uygulamacı davranışı/planlanan uygulamacı davranışı x 100” (Tekin-İftar & Kırcaali-İftar, 2013) formülü ile kullanılarak güvenilirlik katsayısı hesaplaması yapılmıştır. Uygulama güvenilirliği %100 şeklinde ortaya çıkmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bulguları araştırmanın amaçlarıyla paralellik gösterecek şekilde etkililik (edinim) bulguları, kalıcılık ve genelleme bulguları olmak üzere iki başlıkta açıklanmıştır. Araştırmada, katılımcıların gerçek isimleri yerine kod isimler kullanılmıştır. Katılımcıların başlama düzeyi, uygulama, toplu yoklama, kalıcılık ve genelleme oturumlarına ilişkin elde edilen verileri, doğru davranış yüzdeleri hesaplanarak Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3’e yansıtılmıştır. Başlama düzeyinde en az üç kararlı veri elde edilinceye kadar, uygulama oturumlarında ise en az üç oturum üst üste doğru davranış yüzdesi %100 olana kadar devam edilmiştir.

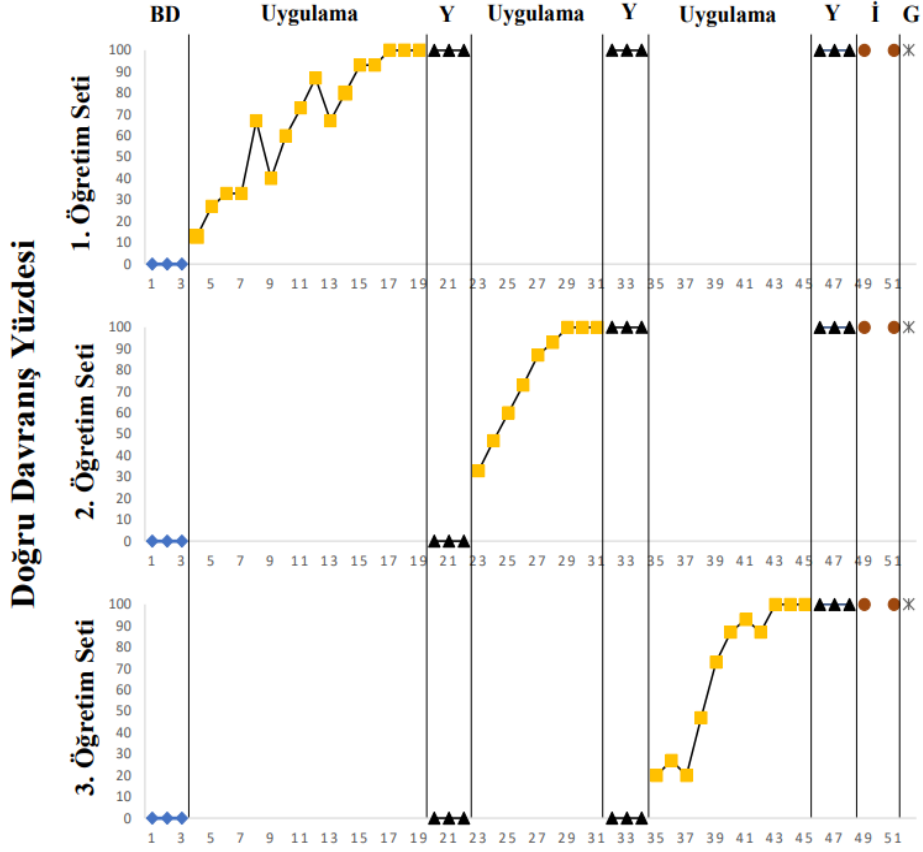
3. 1. Katılımcılara (Sudem, Melek ve Duru) İlişkin Etkililik Bulguları

3. 1. 1. Sudem’e İlişkin Etkililik Bulguları

Sudem’in tersine söz içi becerilerine ilişkin gerçekleştirilen başlama düzeyindeki oturumlarda; her üç öğretim setinde ortalama %0 doğru tepkide bulunduğu yani her üç öğretim setinde doğru tepkide bulunmadığı belirlenmiştir. Sudem ile sözel davranış yaklaşımı kullanılarak birinci öğretim seti (araç seti) ile gerçekleştirilen öğretim yani uygulama oturumlarına bakıldığında ise, Sudem’in birinci öğretim setinin uygulama oturumunda ortalama %66,7 (ranj %13-%100) doğru davranış sergilediği ve son üç oturumda %100 doğru tepkide bulunarak ölçütü karşıladığı görülmektedir. Birinci öğretim seti (araç seti) ile yapılan uygulama oturumları sonrasında gerçekleştirilen birinci toplu yoklama oturumlarında, Sudem’in birinci öğretim setine (araç setine) ilişkin toplu yoklama oturumlarında yine %100 doğrudan tepkide bulunduğu ve diğer öğretim setlerinde (araç setlerinde) %0 düzeyinde doğru tepkide bulunduğu görülmektedir. Birinci toplu yoklama oturumları sonrasında, sözel davranış yaklaşımı kullanılarak ikinci öğretim setiyle (araç setiyle) yürütülen uygulama oturumlarında Sudem ortalama

%93,3 (ranj %73,3-%100) doğru tepkide bulunduğu ve son üç öğretim oturumunda %100 doğru tepkide bulunarak ölçütü karşıladığı için öğretim oturumları sonlandırılıp ikinci toplu yoklama oturumlarına geçilmiştir.

Sudem'in birinci ve ikinci öğretim setine (araç setine) ilişkin düzenlenen ikinci toplu yoklama oturumlarında %100 doğru tepkide bulunurken; henüz öğretim oturumu gerçekleştirilemeyen üçüncü öğretim setine (araç setine) ilişkin %0 doğru tepkide bulunduğu görülmektedir. İkinci toplu yoklama oturumları bittikten sonra, sözel davranış yaklaşımı kullanılarak üçüncü öğretim setiyle (araç setiyle) gerçekleştirilen öğretim yani uygulama oturumlarında ise, Sudem ortalama %70,9 (ranj %20-%100) doğru tepkide bulunduğu ve son üç oturumda %100 doğru tepkide bulunarak ölçütü karşıladığı için öğretim sonlandırılıp üçüncü toplu yoklama oturumlarına geçilmiştir. Son düzenlenen üçüncü toplu yoklama oturumlarına bakıldığında, Sudem'in her üç öğretim setine ilişkin %100 doğru tepkide bulunduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla, sözel davranış yaklaşımı kullanılarak her üç öğretim setiyle yapılan öğretim oturumlarında Sudem'in tersine söz içi becerilerini kazanmasında sözel davranış yaklaşımının etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Genel olarak Sudem'in etkililik bulgularına bakıldığında, Sudem'e tersine söz içi becerilerinin kazandırılmasına yönelik olarak sözel davranış yaklaşımı kullanılarak birinci araç setiyle toplam 16, ikinci araç setiyle 9 ve üçüncü araç setiyle 11 öğretim oturumu olmak üzere toplamda 36 öğretim oturumunun gerçekleştirilmiştir.

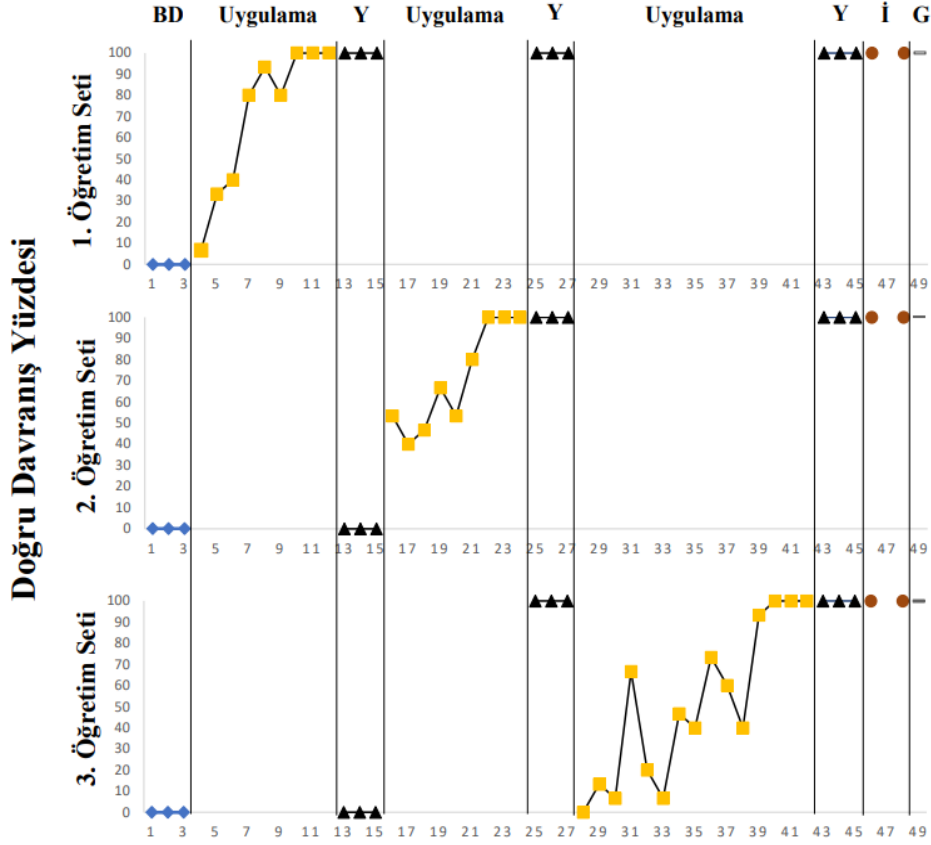
Şekil 1: Sudem'e ilişkin bulgular

3. 1. 2. Melek'e İlişkin Etkililik Bulguları

Melek'in tersine söz içi becerilerine ilişkin gerçekleştirilen başlama düzeyindeki oturumlarda; her üç öğretim setinde ortalama %0 doğru tepkide bulunduğu yani her üç öğretim setinde doğru tepkide bulunmadığı belirlenmiştir. Melek ile sözel davranış yaklaşımı kullanılarak birinci öğretim seti (araç seti) ile gerçekleştirilen öğretim yani uygulama oturumlarına bakıldığında ise, Melek'in birinci öğretim setinin uygulama oturumunda ortalama %70,3 (ranj %6,6 - %100) doğru davranış sergilediği ve son üç oturumda %100 doğru tepkide bulunarak ölçütü karşıladığı görülmektedir. Birinci öğretim seti (araç seti) ile gerçekleştirilen uygulama oturumları sonrasında gerçekleştirilen birinci toplu yoklama oturumlarında, Melek'in birinci öğretim setine (araç setine) ilişkin toplu yoklama oturumlarında yine %100 doğru tepkide bulunduğu ve diğer öğretim setlerinde (araç setlerinde) %0 düzeyinde doğru tepkide bulunduğu görülmektedir. Birinci

toplu yoklama oturumları sonrasında, sözel davranış yaklaşımı kullanılarak ikinci öğretim setiyle (araç setiyle) yürütülen uygulama oturumlarında Melek'in ortalama %71,1 (ranj %40-%100) doğru tepkide bulunduğu ve son üç öğretim oturumunda %100 doğru tepkide bulunarak ölçütü karşıladığı için öğretim oturumları sonlandırılıp ikinci toplu yoklama oturumlarına geçilmiştir.

Melek'in birinci ve ikinci öğretim setine (araç setine) ilişkin ikinci toplu yoklama oturumlarında %100 doğru tepkide bulunurken; henüz öğretim oturumu gerçekleştirilemeyen üçüncü öğretim setine (araç setine) ilişkin %0 doğru tepkide bulunduğu görülmektedir. İkinci toplu yoklama oturumları bittikten sonra, sözel davranış yaklaşımı kullanılarak üçüncü öğretim setiyle (araç setiyle) gerçekleştirilen öğretim yani uygulama oturumlarında ise, Melek ortalama %51,1 (ranj %0 -%100) doğru tepkide bulunduğu ve son üç oturumda %100 doğru tepkide bulunarak ölçütü karşıladığı için öğretim sonlandırılıp yoklama oturumlarına geçilmiştir. Son düzenlenen yani üçüncü toplu yoklama oturumlarına bakıldığında, Melek'in her üç öğretim setine ilişkin %100 doğru tepkide bulunduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla, sözel davranış yaklaşımı kullanılarak her üç öğretim setiyle gerçekleştirilen öğretim oturumlarında Melek'in tersine söz içi becerilerini kazanmasında sözel davranış yaklaşımının etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Genel olarak Melek'in etkililik bulgularına bakıldığında, Melek'e tersine söz içi becerilerinin kazandırılmasına yönelik olarak sözel davranış yaklaşımı kullanılarak birinci araç setiyle toplam 9, ikinci araç setiyle 9 ve üçüncü araç setiyle 15 öğretim oturumu olmak üzere toplamda 33 öğretim oturumunun gerçekleştirildiği görülmektedir.

Şekil 2: Melek'e ilişkin bulgular

3. 1. 3. Duru'ya İlişkin Etkililik Bulguları

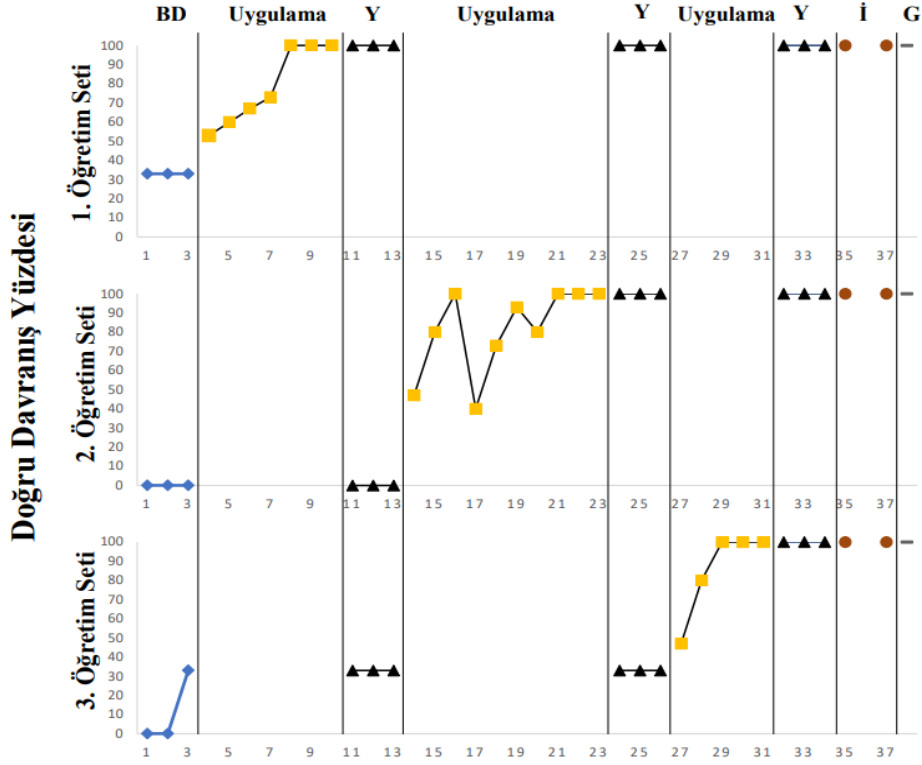
Duru'nun tersine söz içi becerilerine ilişkin gerçekleştirilen başlama düzeyindeki oturumlarda; birinci öğretim setinde ortalama %33 düzeyinde doğru tepkide bulunurken, ikinci öğretim setinde %0 doğru tepkide bulunduğu ve üçüncü öğretim setinde ise %11 doğru tepkide bulunmuştur. Duru ile sözel davranış yaklaşımı kullanılarak birinci öğretim seti (araç seti) ile gerçekleştirilen öğretim yani uygulama oturumlarına bakıldığında ise, Duru'nun birinci öğretim setinin uygulama oturumunda ortalama %79 (ranj %53 -%100) doğru davranış sergilediği ve son üç oturumda %100 doğru tepkide bulunarak ölçütü karşıladığı görülmektedir. Birinci öğretim seti (araç seti) ile gerçekleştirilen uygulama oturumları sonrasında gerçekleştirilen birinci toplu yoklama oturumlarında, Duru'nun birinci öğretim setine (araç setine) ilişkin birinci toplu yoklama oturumlarında yine %100 doğru tepkide bulunduğu ve diğer öğretim setlerinde

(araç setlerinde) %33 düzeyinde doğru tepkide bulunduğu görülmektedir. Birinci toplu yoklama oturumları sonrasında, sözel davranış yaklaşımı kullanılarak ikinci öğretim setiyle (araç setiyle) yürütülen uygulama oturumlarında Duru'nun ortalama %813 (ranj %40-%100) doğru tepkide bulunduğu ve son üç öğretim oturumunda %100 doğru tepkide bulunarak ölçütü karşıladığı için öğretim oturumları sonlandırılıp ikinci toplu yoklama oturumlarına geçilmiştir.

Duru birinci ve ikinci öğretim setine (araç setine) ilişkin ikinci toplu yoklama oturumlarında %100 doğru tepkide bulunurken; henüz öğretim oturumu gerçekleştirilemeyen üçüncü öğretim setine (araç setine) ilişkin %0 doğru tepkide bulunduğu görülmektedir. İkinci toplu yoklama oturumları bittikten sonra, sözel davranış yaklaşımı kullanılarak üçüncü öğretim setiyle (araç setiyle) gerçekleştirilen öğretim yani uygulama oturumlarında ise, Duru'nun ortalama %85,4 (ranj %47-%100) doğru tepkide bulunduğu ve son üç oturumda %100 doğru tepkide bulunarak ölçütü karşıladığı için öğretim sonlandırılıp yoklama oturumlarına geçilmiştir. Son düzenlenen üçüncü toplu yoklama oturumlarına bakıldığında, Duru'nun her üç öğretim setine ilişkin %100 doğru tepkide bulunduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla, sözel davranış yaklaşımı kullanılarak her üç öğretim setiyle gerçekleştirilen öğretim oturumlarında Duru'nun tersine söz içi becerilerini kazanmasında sözel davranış yaklaşımının etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Genel olarak Duru'nun etkililik bulgularına bakıldığında, Duru'ya tersine söz içi becerilerinin kazandırılmasına yönelik olarak sözel davranış yaklaşımı kullanılarak birinci araç setiyle toplam 7, ikinci araç setiyle 10 ve üçüncü araç setiyle 5 öğretim oturumu olmak üzere toplamda 22 öğretim oturumunun gerçekleştirildiği görülmektedir.

3. 2. Sudem, Melek ve Duru'ya İlişkin İzleme ve Genelleme Bulguları

Tüm katılımcılar ile sözel davranış yaklaşımı kullanılarak her bir öğretim setiyle gerçekleştirilen öğretim oturumları bittikten 2 ve 4 hafta sonra izleme (kalıcılık) oturumları düzenlenmiştir. İzleme oturumlarına ilişkin elde edilen veriler, tüm katılımcılarda her bir öğretim setiyle gerçekleştirilen izleme oturumlarında tüm katılımcıların %100 doğru tepkide bulunduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle, tüm katılımcıların öğretim oturumlarında kazandığı tersine söz içi becerilerini öğretim sona erdikten 2 ve 4 hafta sonra da koruduğu belirlenmiştir. Tüm katılımcılar ile gerçekleştirilen genelleme oturumlarına bakıldığında ise, tüm katılımcıların tümünün farklı bir uygulamacı ile gerçekleştirilen oturumlarda %100 doğru tepkide bulunduğu belirlenmiştir. Diğer bir anlatımla, katılımcıların tümünün edindiği tersine söz içi becerilerini farklı kişilere genelleyebildiği gözlenmektedir.

Şekil 3: Duru'ya İlişkin Bulgular

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları; (1) DS'li çocuklara tersine söz içi becerilerin kazandırılmasında sözel davranış yaklaşımının etkililiği, (2) sözel davranış yaklaşımıyla DS'li çocuklar kazandıkları söz içi becerilerini öğretim bittiğinde de öğrendiklerini koruyup korumadıkları ve (3) DS'li çocukların sözel davranış yaklaşımıyla edindikleri tersine söz içi becerilerini farklı kişilere genelleyip genellemediklerine ilişkin olmak üzere toplam üç başlıkta özetlenmiştir.

Araştırmanın birinci bulgusunda, DS'li çocuklara tersine söz içi becerilerin kazandırılmasında sözel davranış yaklaşımının etkili olduğu görülmüştür. Alanyazında sözel davranış yaklaşımı kullanılarak yürütülen araştırmaların tamamının OSB'li çocuklarla yürütüldüğü görülmektedir. Öte yandan, Wallace, Bechtel, Heatter & Barry (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, yalnızca 14 yaşında DS'li bir çocuğa söz içi becerilerinin öğretiminde ipucu stratejilerinin kullanıldığı ve ipucu stratejilerinin etkili olduğu belirlenmiştir. Sözel uyarana tepki veya sözel davranış yaklaşımı kullanılarak OSB'li çocuklara söz içi veya tersine

söz içi becerilerinin kazandırılmasına yönelik araştırmalarda (örneğin; Allan, Vladescu, Kisamore, Reeve, & Sidener, 2015; Dickes & Kodak, 2015; Feng, Chou & Lee, 2017; Kalaycı, 2019; May, Hawkins & Dymond, 2013; Pérez-González, García-Asenjo, Williams, & Carnerero, 2007; Shillingsburg, Frampton, Cleveland, & Cariveau, 2018) elde edilen sonuçların ise, mevcut araştırma bulgularıyla benzerlik gösterdiği gözlenmektedir.

Araştırmanın ikinci bulgusu, kalıcılıkla ilgili olduğu görülmektedir. Kalıcılıkla ilgili bulguda, DS'li çocukların sözel davranış yaklaşımıyla kazandıkları/öğrendikleri tersine söz içi becerilerini öğretim bittikten 2 ve 4 hafta sonra da kullanmaya devam ettikleri belirlenmiştir. Alanyazında Wallace, Bechtel, Heatter & Barry (2016) tarafından ipucu stratejileri kullanılarak DS'li çocuğa tersine söz içi becerilerinin kazandırılmasına yönelik yürütülen çalışmada, kalıcılık (izleme) verilerinin toplanmadığı görülmektedir. Bu çalışmadaki katılımcıların tamamının sözel davranış yaklaşımıyla öğrendikleri tersine söz içi becerilerini öğretim sona erdikten sonra da kullanmaya devam etmeleri, sözel davranış yaklaşımının etkililiğinin yanı sıra öğretim setlerinde yer alan tersine söz içi becerilerinin günlük yaşamda işlevsel kullanılabilmesinden kaynaklanmış olabilir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu, genelleme ilgili olduğu görülmektedir. Genelleme ilgili bulguda, DS'li çocukların sözel davranış yaklaşımıyla kazandıkları/öğrendikleri tersine söz içi becerilerini öğretim sona erdikten sonra farklı kişilerle de kullanabildikleri belirlenmiştir. Alanyazında Wallace, Bechtel, Heatter & Barry (2016) tarafından ipucu stratejileri kullanılarak DS'li çocuğa tersine söz içi becerilerinin kazandırılmasına yönelik yürütülen çalışmada, DS'li çocuğun öğrendikleri söz içi becerilerini %80 ile %100 arasında genellebildikleri görülmektedir. Alanyazında Wallace, Bechtel, Heatter & Barry (2016) yürüttükleri çalışmada ipucu stratejileriyle DS'li çocuğun öğrendiği söz içi becerilerini genellerken, bu çalışmada sözel davranış yaklaşımıyla DS'li çocukların öğrendikleri tersine söz içi becerilerini genellebildikleri belirlenmiştir. Araştırmalarda kullanılan İki farklı öğretim uygulamasında DS'li çocukların öğrendiklerini genelleylebilmelerinin nedeni öğretim uygulamalarının (sözel davranış yaklaşımı veya ipucu stratejileri) etkililiğinin yanı sıra hedef becerilerin (söz içi becerileri veya tersine söz içi becerileri) günlük yaşamda işlevsel olarak kullanılabilmesinden kaynaklanmış olabilir.

Araştırmada tartışılması gereken diğer bir nokta, seçilen öğretim setlerinin içeriğinin özellikleridir. Bu araştırmadaki katılımcı olarak yer alan DS'li çocuklar iletişim becerileri açısından yetersizlik göstermektedir. Bu nedenle, araştırmada kullanılan her bir öğretim seti belirlenirken örneğin; “kim kullanır” sorusuna verilecek olan doğru cevabı “Taksi şoförü” yerine “Taksici”, “Kepçe Operatörü” yerine “Operatör” şeklinde kısa sözcükten oluşacak şekilde düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, sözü edilen bu düzenlemeler yapılırken Türk Dil Kurumu

(TDK) sözlükteki kullanımı dikkate alınmıştır. Örneğin; TDK’da “taksici” sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan, TDK’da yer almayan “kepçe operatörü” ve “traktör şoförü” sözcükleri ise, günlük yaşamdaki kullanımları göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca bu çalışmada sözel davranış yaklaşımı kullanılarak söz içi becerilerinin öğretimi yerine tersine söz içi becerileri tercih edilmiştir. Alanyazında benzer şekilde tersine söz içi becerilerine yönelik DS’li çocuklarla yürütülen araştırmalara rastlanılmadığı ancak OSB’li çocuklarla yürütülen araştırmalara rastlanılmaktadır. Örneğin; Dickes ve Kodak (2015) yaptıkları araştırmada bu araştırmada olduğu gibi benzer süreç işlenmiştir. Dickes ve Kodak (2015) her bir katılımcıya önce hayvanın çıkarttığı sesi öğretmiş ve daha sonra çıkarılan sesin hangi hayvana ait olduğu sorularak tersine söz içi becerilerinin öğretimi gerçekleştirilmiştir. Dickes ve Kodak (2015) yürüttüğü çalışmadaki gibi, bu araştırmada da öncelikle her bir öğretim setindeki taşıtların kim tarafından kullanıldığı öğretilmiştir. Diğer bir deyişle, örneğin; “*kaptan neyi kullanır?*” öğretilmiş ve daha sonra da “*Gemiyi kim kullanılır?*” şeklinde sorularak tersine söz içi becerilerinin öğretimi gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmanın bulguları bir bütün olarak ele alınıp incelendiğinde, sözel davranış yaklaşımının DS’li çocuklara tersine söz içi becerilerinin öğretiminde etkili olduğu, öğrencilerin öğrendiklerini korudukları ve genelledikleri görülmüştür. Bu araştırmadaki benzer süreç, resimli kartlardan yararlanılarak sözel davranış yaklaşımının sözel olmayan uyarana karşı söz içi becerilerinin öğretimindeki etkililiğine bakılabilir. Daha sonra da tersine söz içi becerilerinin öğretimi yapılabilir. Ayrıca, aynı hedef uyarının (söz içi veya tersine söz içi becerileri) öğretimi akran aracılı veya ebeveyn aracılığıyla farklı öğretim yöntemleriyle veya farklı yetersizlik türleriyle gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Allan, A. C., Vladescu, J. C., Kisamore, A. N., Reeve, S. A., & Sidener, T. M. (2015). Evaluating the emergence of reverse intraverbals in children with autism. *The Analysis of Verbal Behavior*, 31(1), 59-75.

Aydın, B. (2004) Down Sendromlu Çocuklarda Dil Sisteminin İşleyişi Üzerine Dilbilimsel Bir Çözümleme. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Barbera & Rasmussen, (2007). Sözel Davranış Yaklaşımı: Otizm ve Diğer Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocuklara Dil ve Konuşma Becerilerinin Öğretimi (Çeviri Editörü: Prof. Dr. Binyamin Birkan). Tohum Otizm Vakfı. Aura Kitapları (Agora Kitaplığı).

Bilginer, H. (2002). Down Sendromlu Çocuklarda Dil Gelişimi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 165-179.

Buckley, S. (1999). Improving the speech and language skills of children and teenagers with Down syndrome. *Down Syndrome News and Update*, 1(3), 111-128.

Centers for Disease Control and Prevention (2021). How many people are living with Down syndrome in the United States?. Erişim Adresi: <https://www.cdc.gov/ncbddd/birthdefects/downsyndrome/data.html>

Çolak, A. (2011). 0-6 Yaş Arası Down Sendromlu Çocuklar ve Gelişimleri (Editör: Batu, S.). Kök Yayıncılık. 241-273.

Dickes, N. R., & Kodak, T. (2015). Evaluating the emergence of reverse intraverbals following intraverbal training in young children with autism spectrum disorder. *Behavioral Interventions*, 30(3), 169-190.

Ilkım, M., Kalaycı, M. C. K., Güleroğlu, F., & Gündoğdu, C. (2018). Down Sendromlu Çocuklarda Sportif Etkinliklere Katılma Durumuna Göre Sosyal Uyum ve Beceri Düzeyinin İncelenmesi. *İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)*, 7(1), 162-172.

Ingvarsson, E. T., Cammilleri, A. P., & Macias, H. (2012). Emergent listener responses following intraverbal training in children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 6(2), 654-664.

Jones, E. A., Feeley, K. M., & Takacs, J. (2007). Teaching spontaneous responses to young children with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 40(3), 565-570.

Kalaycı, C. (2019). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda sözel uyarana tepki (intraverbal) öğretiminin ters yönlü sözel uyarana tepkinin ortaya çıkması üzerindeki etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Karaaslan, Ö. & Mahoney, G. (2013). Intellectual and Developmental Disabilities. Effectiveness of Responsive Teaching with Children with Down Syndrome, 51(6), 458-469.

Lee, G. T., Chou, W. C., & Feng, H. (2017). Using intraverbal prompts to increase divergent intraverbal responses by a child with autism. *Behavioral Interventions*, 32(4), 434-444.

May, R. J., Hawkins, E., & Dymond, S. (2013). Brief report: Effects of tact training on emergent intraverbal vocal responses in adolescents with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 43(4), 996-1004.

Pérez-González, L. A., García-Asenjo, L., Williams, G., & Carnerero, J. J. (2007). Emergence of intraverbal antonyms in children with pervasive developmental disorder. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 40(4), 697-701.

Sarıyer, M. N. (2017). Türkçe Konuşan Down Sendromu Olan Çocukların Dilbilgisel Özelliklerinin Betimlenmesi ve Çalışma Belleği ile İlişkisinin

İncelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Shillingsburg, M. A., Frampton, S. E., Cleveland, S. A., & Cariveau, T. (2018). A clinical application of procedures to promote the emergence of untrained intraverbal relations with children with autism. *Learning and Motivation*, 62, 51-66.

Tekin-İftar, E. ve Kırcaali-İftar, G. (2013). Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri. *Ankara: Vize Yayıncılık*.

Tekin, E. (2000). Karşılaştırmalı tek-denekli araştırma modelleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2(04).

Tezel, D. (2015). Erken Çocuklukta Günlük İletişim Becerilerinin Pragmatik Profillerinin Değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tomris, G. (2020). Down Sendromlu Çocuğu Olan Ebeveynlere Yönelik Geliştirilen Doğal Öğretime Dayalı Erken Müdahale (DÖDEM) Programının Ebeveyn ve Çocukları Üzerindeki Etkililiği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Ulusal Down Sendromu Derneği (2021). Hoş Geldin Bebek: Down Sendromu Bilgi Rehberi. Erişim Adresi: https://www.sabancivakfi.org/i/content/4820_2_Hos_Geldin_Bebek_Down_Sendromu_Bilgi_Rehberi.pdf

Wallace, A. M., Bechtel, D. R., Heatter, S., & Barry, L. M. (2016). A comparison of prompting strategies to teach intraverbals to an adolescent with down syndrome. *The Analysis of Verbal Behavior*, 32(2), 225-232.

**KARANTİNA VE AŞI KARŞITI PROTESTOLARDA ÖZGÜRLÜK
TARTIŞMASI VE KÜRESEL SİSTEME MUHAFAZAKAR ELEŞTİRİLER:
ABD VE AVRUPA'DAN ÖRNEKLER¹**

*THE LIBERTY DEBATE IN THE ANTI-LOCK-DOWN AND ANTI
VACCINE PROTEST AND CONSERVATIVE CRITICISMS OF THE GLOBAL
SYSTEM: THE CASES FROM THE USA AND EUROPE*

Yavuz YILDIRIM*

*Geliş Tarihi: 06.05.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)*

ÖZET: Karantina ve sonrasında aşı karşıtı gösteriler, 2020'den bu yana hemen hemen her ülkede çeşitli büyüklüklerde gelişmiş ve neredeyse küresel bir eylem dalgasına dönüşmüştür. Çalışmanın amacı, muhafazakar argümanların eylemlerin yoğunlaştığı ABD ve Avrupa örneklerinde nasıl tanımlandığını incelemektir. Çalışmada üç ana eksen, muhafazakar argümanlarla gerçekleşen eylemler, buradaki özgürlük vurgusu ve bunun küresel çapta bir söyleme dönüşmesi incelenecektir. Bu çerçevede liberalizm ve muhafazakarlık arasındaki bağların esnediği, neoliberal dünyanın serbest piyasaların işleyişi üzerinde kurduğu normallerin sarsıldığı savunulacaktır. Salgının yarattığı yeni durumun önceki siyasal sistemin temellerini aşırı biçimde değiştirme ihtimali, muhafazakarları eyleme sürükleyen temel noktadır. Çeşitli sayısal verilere değinse de asıl olarak kavramsal eksende ilerleyen bu çalışmada öncelikle bu hareketlerin oluştuğu siyasal ve ekonomik çerçeve, neoliberalizm ve popülizm kavramlarına dair temel tespitlerle çizilecektir. Ardından ABD ve Avrupa'da hareketleri koordine eden kurum ve örgütler üzerinden eylemlerde öne çıkarılan özgürlük bağlamı incelenecektir. Piyasaların güvenliği ve kişisel özgürlük bağlamında küresel düzenin ana eksenine haline gelen neoliberalizm, toplumsal protestoların yeni hedef tahtası olmuştur. Muhafazakarlığın makul olma, liderler aracılığıyla yavaş bir değişim isteği bu eylemlerde, bu düşüncenin çok yatkın olmadığı radikal yöntemlerle daha keskin bir direniş ve sadece yerel düzeyde değil küresel çapta bir eleştiriye dönüşmüştür. Burada, küreselleşme-karşıtı hareketteki gibi, hiyerarşik ya da sıkı bir örgütlenme içinde olmadan, taban oluşumlarının, sıradan insanın gündelik hayat dertlerine dair taleplerini ifade eden kendiliğinden oluşumların ve ona eşlik eden yeni birlikteliklerin kitlelerin eylem ve ifade biçimi olmaya başladığı görülebilir. Bu yeni eklemlenmelerin neoliberal işleyişin içinde yeni kırılmaları ifade etme ihtimali yüksektir.

¹Çalışmanın ilk hali, "Uluslararası Sistemin Yeni Krizi: Covid-19 Pandemisi" başlıklı Beşinci Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi'nde (2021) sunulmuş ve o metin özet olarak basılmıştır. Bu çalışmada metin önemli ölçüde genişletilmiş ve detaylandırılmıştır.

* Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, yavuz.yildirim@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1031-1537

Anahtar Kelimeler: Kolektif Eylem, Toplumsal Hareket, Querdenker, FreedomWorks.

ABSTRACT: The main purpose of the study is to examine conservative arguments during the anti lockdown and vaccine actions, in the examples of the USA and Europe. Three principal axes, the actions taking place with conservative arguments, the emphasis on freedom and its transformation into a global discourse will be examined. In this framework, it will be argued that the ties between liberalism and conservatism have been stretched, and the normals established by the neoliberal world on the functioning of free markets have been shaken. The main point that drives conservatives to action is that the possibility that the current situation created by the epidemic will radically change the foundations of the previous political system. The debate is also directly related to the political pursuits created by populism. The political and economic framework in which these movements emerged will be drawn with the basic determinations of the concepts of neoliberalism and populism, and then the context of freedom, emphasized on the institutions and organizations coordinating the movements in the USA and Europe, will be examined. Neoliberalism, which has become the main axis of the global order in the context of market security and personal freedom, has become the new target of social protests. Conservatism's desire for reasonableness and a slow change through leaders has turned into a sharper resistance and a wave of criticism not only at the local level but also at the global level in these actions, with radical methods that this thought is not very suitable for. It can be seen that grassroots formations, spontaneous formations expressing the demands of ordinary people about the daily life problems and accompanying new associations, without being in a hierarchical or tight organization as in the anti-globalization movement, have started to be the form of action and expression of the masses.

Keywords: Collective Action, Social Movements, Querdenker, Freedom Works.

EXTENDED ABSTRACT

Social movements, which can be defined as the sum of collective actions developed by those who come together around common goals and demands, can be organized on different subjects. The movements established by the actions that express the problems of various groups under different headings establish the interaction between social and political contexts in the medium and long term and create new discussion areas on the subject of politics. Movements can not always implement the developments they directly demand and expect, but they do contain the potential for change with their indirect effects. As problems affect daily life, the development of movements accelerates. With this potential, they reflect the danger to those in power.

Movements, with their wide scope of influence and action, are discussed and examined in different contexts, from ideologies to the behavior of actors, from emotional factors to economic developments (Klandermans and Roggeband (Eds.), 2010; della Porta and Diani, M. (Eds.), 2015; Berberoglu, (Ed.) 2019). By the end of the 20th century, the study of movements was moving away from classical approaches due to a combination of factors such as the influence of various

disciplines on each other, the cross-border effects of global developments, and the prevalence of communication tools. Opinions expressed through actions can include resistance to change as well as a demand for change. A current global agenda in the 2020s, the COVID-19 epidemic, has directly affected the lives of individuals. With the actions and protests that developed in the face of the decisions taken by the states and international organizations within the scope of the epidemic, the issue was moved to a unique context other than health.

The demonstrations in question have developed in various sizes in almost every country since 2020 and have turned into a global wave of action since the beginning of the epidemic (Kowalewski, 2020; Vieten, 2020). Particularly in the USA, many large and small protests and actions have been recorded at the local level (countlove.org; sites.google.com/view/crowdcountingconsortium). In Europe, however, the protests were effective across the continent, often in larger squares and with increasing numbers (Euronews.com, 2021; Aljazeera, 2022a). The links between personal freedoms and the political system are the main elements that come to the fore in these reactions. In this study, it will be emphasized that these actions, which will be titled as the lock-down and anti-vaccine actions, have the potential to trigger a new anti-globalization wave. In this context, as well as actions expressing concrete demands that include criticism of the inadequacy of the health system and other civil rights (Gerbaudo, 2020), discourses and actions related to conservatism will be highlighted in this study.

The main purpose of the study is to examine how conservative arguments define the concept of freedom on the axis of resisting globally developed practices during the anti lockdown and vaccine actions, in the examples of the USA and Europe. Therefore, three principal axes, the actions taking place with conservative arguments, the emphasis on freedom and its transformation into a global discourse will be examined. In this framework, it will be argued that the ties between liberalism and conservatism have been stretched, and the normals established by the neoliberal world on the functioning of free markets have been shaken. The possibility that the current situation created by the epidemic will radically change the foundations of the previous political system is the main point that drives conservatives to action. However, the deadlocks of the established system do not simply mean defending the old. The debate is also directly related to the political pursuits created by populism. In the study, first of all, the political and economic framework in which these movements emerged will be drawn with the basic determinations of the concepts of neoliberalism and populism, and then the context of freedom, emphasized on the institutions and organizations coordinating the movements in the USA and Europe, will be examined. Neoliberalism, which has got the main axis of capitalism in the context of the security of the markets and personal freedom, has become the new target of social protests, the strengthening of the state that puts the state in a

completely subordinate position to the markets. Conservatism's desire for reasonableness and a slow change through leaders has turned into a sharper resistance and a wave of criticism not only at the local level but also at the global level in these actions, with radical methods that this thought is not very suitable for. This time, it can be seen that grassroots formations, spontaneous formations expressing the demands of ordinary people about the daily life problems and accompanying new associations, without being in a hierarchical or tight organization as in the anti-globalization movement, have started to be the form of action and expression of the masses. These recent articulations are likely to express new breaks within the neoliberal workings.

I. GİRİŞ

Ortak hedefler ve talepler etrafında bir araya gelenlerin geliştirdiği kolektif eylemlerin toplamı olarak tanımlanabilecek toplumsal hareketler, farklı konularda örgütlenebilir. Çeşitli grupların farklı başlıklardaki sorunlarını ifade eden eylemler, orta ve uzun dönemde sosyal ve siyasal bağlamlar arasındaki etkileşimi kurar ve yeni tartışma alanlarını siyasetin konusu haline getirir. Hareketler her zaman doğrudan talep ettiği ve beklediği gelişmeleri hayata geçiremez ama dolaylı etkileriyle değişim potansiyelini içinde barındırır. Sorunlar gündelik hayatı etkilediği ölçüde hareketlerin gelişimi hızlanmaktadır. Bu potansiyeliyle iktidar sahipleri karşısında tehlikeyi yansıtır.

Geniş etki ve eylem alanıyla hareketler, ideolojilerden aktörlerin davranışına, duygusal etkenlerden ekonomik gelişmelere kadar farklı bağlamlarda incelenmektedir (Klandermans ve Roggeband (Eds.), 2010; della Porta ve Diani (Eds.), 2015; Berberoglu (Ed.), 2019). 20. Yüzyıl sonu itibariyle farklı disiplinlerin birbirini etkilemesi, küresel gelişmelerin sınır aşan etkileri ve iletişim araçlarının yaygınlığı gibi unsurların birleşimiyle hareketlerin incelenmesi de klasik yaklaşımlardan uzaklaşmaktadır. Yakın dönemde hareketleri tek bir yaklaşımla ele almak, yeterli açıklama yapmayı zorlaştırır çünkü gittikçe heterojen taleplerin ve öznelerin bir araya geldiği eylem türleri yaygınlaşmaktadır.

Eylemlerle ifade edilen görüşler değişim talebini ifade ettiği gibi değişime direnişleri de içerebilir. Bu yönde bir durum Covid-19 salgını ile kendini göstermiştir. Bireylerin hayatını doğrudan etkileyen bu küresel gündem, eylem ve protestoların konusu haline gelmiştir. Devletlerin ve uluslararası örgütlerin salgın kapsamında aldığı kararlar karşısında gelişen tepkilerle birlikte, konu sağlık dışında farklı bir bağlama taşınmıştır. Farklı yerlerde gelişen gösteri, eylem ve protestoların sayısı ve etkisi itibariyle toplumsal hareket olma özelliğine ulaştığı söylenebilir. Bu çalışmada karantina ve aşı karşıtı gösterilerin, çeşitli farklılıklarına rağmen, özgürlük bağlamında yükselttikleri eleştiriler ekseninde toplumsal hareket niteliği gösterdiği tespitinden yola çıkılmaktadır.

Söz konusu gösteriler, 2020'den bu yana hemen hemen her ülkede çeşitli büyüklüklerde gelişmiş ve neredeyse küresel bir eylem dalgasına dönüşmüştür (Kowalewski, 2020; Vieten, 2020). Çalışmada Nisan 2020- Şubat 2022 arasında bu dalganın daha fazla gündem yaratan ABD ve Avrupa eksenleri incelenecektir. Aşağıda detaylarıyla değinileceği gibi ABD'de yerel düzeyde çok sayıda irili ufaklı protesto ve eylem kayda geçirilmiştir (countlove.org; sites.google.com/view/crowdcountingconsortium). Avrupa'da ise eylemler genellikle daha büyük meydanlarda ve gittikçe artan kitlelilikle kıta çapında etkili olmuştur (Euronews.com 2021; Al Jazeera, 2022a). Kişisel özgürlüklerle siyasal sistem arasındaki bağlantılar, bu eylemlerde öne çıkan temel unsurdur. Bu kapsamda sağlık sisteminin ve diğer sivil hakların yetersizliğine dair eleştirileri içeren somut talepleri ifade eden eylemlerden (Gerbaudo, 2020) ziyade, bu çalışmada muhafazakar düşüncenin etkileri öne çıkarılacaktır.

Çalışma temel olarak kavramsal bir eksene dayanmaktadır. Temel amaç, muhafazakar argümanların özgürlük kavramını küresel çapta geliştirilen uygulamalara direnmek ekseninde nasıl tanımladığını incelemektir. Dolayısıyla üç ana eksen, muhafazakar argümanlarla gerçekleşen eylemler, buradaki özgürlük vurgusu ve bunun küresel çapta bir söyleme dönüşmesi incelenecektir. Bu çerçevede liberalizm ve muhafazakarlık arasındaki bağların esnediği, neoliberal dünyanın serbest piyasaların işleyişi üzerinde kurduğu normallerin sarsıldığı savunulacaktır. Ancak bu sarsıntı söz konusu eylemlerde, örgütlü sendikalar ve sol/sosyalist partilerden daha farklı taban oluşumları tarafından ifade edilmektedir. Bu tipte oluşumlar olan ABD'de FreedomWorks ve Almanya'da Querdenker örnekleri burada öne çıkarılacaktır.

Çalışmanın sorunsalı, yakın geçmişte daha fazla demokrasi arayışıyla küreselleşme karşıtlığını ifade eden grupların niteliğinde salgın kapsamındaki gösteriler içinde nasıl bir değişim olduğunu anlamaktır. Bu açıdan temel argüman, küreselleşmenin sosyo-ekonomik görünümünü belirginleştiren salgın döneminde, muhafazakarlığın daha muhalif çizgide örgütlendiğidir. Devrim gibi hızlı değişimlere karşı yavaş ve aşamalı değişim, geleneğin korunması, kültürel değerler ve otoriteye bağlılık çizgisindeki muhafazakarlığın (Muller (Ed.), 1997; O'Sullivan, 2019; Fawcett, 2020), liberal demokrasiyle bağlarını gevşeten bu dönüşüm, yeni bir demokrasi arayışını barındırmaktadır. Salgının yerleşik siyasal sistemin temellerini aşırı biçimde değiştirme ihtimali, muhafazakarları eyleme sürükleyen temel noktadır. Yerleşik siyasal sistemden kast edilen, var olan hukuk düzeni, ekonomik döngü ve kurumsal yapısıdır; kimi zaman "yeni normal" denen, salgın kapsamında alınan ve alınacak öneme dair muhafazakar şüphe, halihazırda kurulan düzendeki özgürlüğü sarsacağı şekilde yorumlanmaktadır. Diğer bir deyişle Soğuk Savaş döneminde sosyalizme karşı netleşmiş liberal-muhafazakar dengenin Batı

toplumlarında hayata geçirdiği kurumsal siyaset, salgın gibi küresel etkiler etrafında muhafazakarlar tarafından daha sorgulanır hale gelmiştir.

Aşağıda öncelikle bu hareketlerin oluştuğu siyasal ve ekonomik çerçeve, neoliberalizm ve popülizm kavramlarına dair temel tespitlerle çizilecek, ardından ABD ve Avrupa'daki eylemlerde öne çıkarılan özgürlük bağlamı incelenecektir. Küreselleşme-karşıtı hareketin 2000'li yılların başındaki geliştirdiği eylem biçimlerinin bir dönüşüm geçirerek farklı bir bağlamda bu eylemlerde yeniden hayata geçtiği, karşılaştırma eksenini olarak yer yer hatırlatılacaktır. Eylemleri inceleyen ikincil kaynakların yanı sıra konunun güncelliği açısından özellikle haber siteleri ve oluşumların web siteleri incelenmiştir. Buradaki slogan, kavram ve iddiaların karşılık geldiği siyasal kavramlar öne çıkarılacaktır. Salgının siyasal ve toplumsal sonuçlarının çeşitli şekilde tartışıldığı Türkçe literatürde (Yıldızcan ve Özpınar, 2021; Koç, 2021; Demir, 2021; Erçandırılı, 2021), siyasal düşünce ve hareketler eksenli bir eksikliği kapatacak olmasıyla çalışmanın özgün ve önemli olduğu söylenebilir.

II. KİTLELERİ HAREKETE GEÇİREN ÇERÇEVE

Postmodern dünyanın getirdiği düşünsel sınırların bulanıklaşması, dönüştürücü öznelerin belirsizleşmesi ve çoğullaşması, bilginin doğruluğu ve hakikatin niteliğine dair tartışmalarla birlikte salgın meselesinin toplumsal hareketlerin ortaya çıkış temellerini yenilediği söylenebilir. Karantina ve aşı karşıtı gösteriler bu belirsizlik halinden, bilime dair sorgulamalardan fazlasıyla etkilenmiştir. Modern döneme dair yerleşik sınırlar sorgulandıkça ve siyasal açıdan Soğuk Savaş sonrası düzen henüz kendine yeni bir ilke ya da eksen bulamamışken, her bir sorunun şiddetli eylem ve protestoya daha sık dönüştüğü görülmektedir. Sadece bu yazının konusu olan örneği değil genel olarak hareketleri önceki dönemin klasik yaklaşımlarıyla eşleştirmek zorlaşmaktadır. Diğer bir deyişle son dönemdeki protestolar 1970'lerden bu yana devam eden postmodernizmin yarattığı kapsamlı teorik tartışmalardan, özellikle özne ve belirleyici ilkeler konularındaki belirsizlikten beslenir. Bir yandan da bu dönemin özeti olan, ideolojilerin belirleyici olmadığı tespitinin artık işlemediğini gösteren çizgidedir. Bu yazı özelinde aşağıda değinileceği gibi, muhafazakarlık gibi eski düşünceler kitleleri halen harekete geçirebilmektedir. Özellikle özgürlük arayışı, demokrasinin tekil ögesi bireylerin ve kolektif ögesi halkın yeniden sorgulanmasını sağlar. Yaşanan gelişmelere müdahil olma isteği gündelik hayat üzerinden ifade edilirken, siyasetin teknik ve uzmanların belirlediği bir mekanizma olmasına karşı alternatif arayışlar görülmektedir. Bu gelişmelerin demokrasiyi ne düzeyde besleyeceği, hareketlerin kendi içindeki dinamikleri sürdürme/değiştirme potansiyeliyle ilgilidir.

Covid-19 salgını sürecinde gelişen karantina, kısıtlama ve benzeri salgın önlemlerine karşı, gündelik hayat ve sıradan insan üzerinden gelişen eylemler yeni bir küreselleşme-karşıtı hareketin emareleridir. Ancak bu kez muhafazakar

eğilimlerin bu dalgayı beslediği görülebilir. Çeşitli yerel talepler, karantina ve küresel salgın bağlamında yeni bir siyasal çerçeve edinerek ifade edilmeye başlanmıştır. Devletlerin uluslararası örgütlerin karşısında güçsüzlüğü, egemenlik ve demokrasiye yönelik saldırılar olarak görülüp çeşitli komplo teorileriyle de beslenerek küresel siyasetin işleyişine dair öfkeye ve tepkiye neden olmaktadır (Pleyers, 2020).

Bu belirsizlik ortamının temelini atan ana konu neoliberalizmdir. Bu kavram, kısaca belirtmek gerekirse, piyasaların kontrolündeki siyasal karar alma sürecinin çizdiği çerçeve olarak sosyal refah devleti uygulamalarının gerilemesine paralel biçimde 1970'lerden itibaren güçlenmiştir (Harvey, 2005; Springer, Birch ve MacLeavy (Eds.) 2016; Cahill, ve Konings, 2017). Yerel ve bölgesel düzeyde ya da sektörel anlamda çeşitli farklılıklar yaşansa da, burada iktisadi boyutundan ziyade siyasal ve sosyal sonuçlarıyla ele alınan neoliberalizm, Soğuk Savaş'ın bitimi ve küreselleşme olgularıyla birlikte yerleşik bir hal almıştır. Genel itibariyle, tercihlere dayalı liberal bireysel özgürlüklerle tehditlere karşı güvenlik ve sorumlu davranış eksenli muhafazakar kontrol biçimlerinin kesişmesi, sosyalizmin karşısında neoliberalizmin düşünsel birleşimini oluşturur. Postfordizm olarak nitelendirilen esnek ve güvencesiz çalışma ilişkilerinin yaygınlaşp zaman ve mekan konusunda modern endüstriyel dönemin sınırlılıklarının değiştiği neoliberal dönemde, güç ilişkileri de çok-uluslu şirketler lehine dönüşmüştür. Temel noktalar itibariyle risk ve fırsatların değerlendirilmesi, esnek çalışma sistemlerinin desteklenmesi üzerinden, fayda maliyet analizleriyle sayısallaştırılan ve rasyonelleştirilen bir yönetim biçimi gelişmiştir.

Devletlerden kendi kamu yönetimi sistemlerinde bu yeni düzene ayak uyduracak dönüşümleri gerçekleştirmesi beklenmektedir. Üstlendiği bu yeni rol ile devletler, karar alma süreçleri bakımından şirketlere benzemiş; demokratik tartışma süreciyle oluşan kamusal konulardan ziyade, küresel dinamiklerin gereklerine göre hareket etmeye başlamıştır. Böylece siyaset ve ekonomi arasındaki ayırım gitgide silikleşmeye ve kapitalist devlet, özerkliğini giderek yitirmeye başlamıştır. Bu durum, neoliberal dönemin genel sonucudur (Yıldızcan ve Özpınar, 2021: 11). Salgın gibi kriz dönemlerinde şirket ve bankaları kurtarma çabasında görüldüğü üzere, aldığı ve çoğu zaman da almadığı tedbirler üzerinden kapitalist devletin kriz koşullarında yeni meşrulaştırıcı araçlar arayışına girmesi, sürecin "kriz yönetiminin krizi" olarak tanımlanmasına olanak sağlamaktadır (Yıldızcan ve Özpınar, 2021: 11-13). Kısacası devletlerin önlemleri şirketler ve elitler lehine bir resmi güçlendirmektedir ve bu durum artık sadece sol/sosyalist kesimler tarafından eleştirilmemektedir.

Bu süreç diğer taraftan, sendikaların güçsüzleşmesini ve güvencesiz çalışmanın normalleşmesini, artan çalışma saatlerini, toplumsal dayanışma yerine bireysel çözümleri normalleştirmiştir. Devamında öznenin yurttaştan müşteriye,

sosyal hakların tüketici haklarına dönüşümü gerçekleşmiştir. Piyasalara içkin çok-uluslu şirketlerin, bireylerin yaşamı ve devletlerin kararları üzerindeki hakimiyeti artmıştır. Kamusal politikaların gerilemesi ve kontrol edilemeyen neoliberal tüketim mekanizması, 40 yılı aşkın süredir geldiği bu aşamada salgın gibi etkilerle beraber artık tıkanma noktasındadır (Harvey, 2020). Demokrasi de bu süreçte temsilcilerin seçimi ve kararların piyasaların doğrularıyla uyumlu biçime dönüşmesi sonucunda, uzmanların hakimiyetine öncelik tanıyan teknik bir role indirgenmiştir. Post-demokrasi, bu sürecin genel adıdır ve bir yandan da yeni demokrasi mücadelesinin gelişmesinde olası potansiyelleri içermesiyle önceki dönemden farklılaşma eğilimini taşımaktadır (Crouch, 2004; 2020).

Bu gelişmelere tepki, küreselleşme-karşıtı hareketin 2000'lerin başındaki temel eksenidir (della Porta ve Tarrow (Eds.), 2005; McDonald, 2006; Pleyers, 2010). Neoliberal küreselleşmenin demokratik denetimi azalttığı, şirket-benzeri devlet yönetimlerinin kamusal hakları ikincil plana attığı ve toplamda demokratik siyasal sistemin ana unsuru bireylerin karar alma süreçlerinde neredeyse tamamen etkisizleştirildiği düşüncesi, en geniş çapta Sosyal Forumlar çatısında örgütlenen küreselleşme-karşıtı hareketin eleştiri çerçevesini oluşturur. 2010'lara kadar neoliberal küreselleşmeye yönelik tepkilerin ana eksenini olan bu çizgi, farklı hareketlere ilham verse de özellikle popülizm kavramının yükselişiyle ikinci planda kalmıştır. Popülizm, küresel elitlerin yerel halk üzerindeki hakimiyetini eleştiri noktasını daha farklı bir çizgiye taşımıştır. Burada halk, küresel ortak sorunlardan etkilenen kapsayıcı ve dayanışmacı çerçevede değil, daha yerel kodlarla düşünülmektedir (Mudde ve Kaltwasser, 2019; Müller, 2020). "Başka bir dünya mümkün" yönündeki mücadele azmi, yerini yerel liderlerin karizmatik otoritesiyle birleşen ve çoğu zaman dışarıya düşmanca tepkileri besleyen duygusallığa bırakmıştır. Sağ ve sol popülizmler üzerinden farklı bağlamlarda ele alınsa da temel olarak popülizmin temelini, halk nosyonunun biz/onlar ikiliği üzerinden daha dışlayıcı biçimde düşünülmesi oluşturur. Bu çerçevede demokrasilerin otoriterleşmesi, hibrid rejimler ve özgürlüklerin sınırlanması bağlamı, demokrasiden ne anlaşılacağı yönündeki tartışmalara zemin hazırlamıştır (Diamond, 2002; Levitsky ve Way, 2010).

Bu çalışmada sosyalizm karşısında 20. yüzyıl sonlarında güçlenen liberal-muhafazakar yaklaşmanın salgın gibi küresel etkilerle beraber sarsıldığı savunulmaktadır. Muhafazakar eleştirilerin liberal demokrasi üzerindeki baskısı artmaktadır. Pandemi döneminde gelişen eylem ve protestolar da bunun göstergeleri olmuştur. Bireysel tercihler ve özgürlüklerle devletlerin kamusal otoritesinin sağladığı güvenlik, 1970'lerden itibaren bu yaklaşmanın ana eksenini oluşturmuştur. Ancak devletlerin kamusal nitelikleri aşındıkça, şirketler ve uluslararası yapının getirdiği zorlayıcı etkiler, liberal demokratik sisteme, hükümetlere ve kamusal otoritelere yönelik güveni önemli derecede sarstı. Ne

bireylerin ne devletlerin kendi kararını serbestçe alabildiği bu yeni sarsıntıda içeriği, halkı, eskiyi savunmak adına milliyetçi muhafazakar argümanlar öne çıkmıştır (Yavuz, 2020). Dolayısıyla liberal muhafazakarlıktan daha radikal bir muhafazakarlığa doğru geçişin izlerini aşağıda değinilecek eylemler oluşturabilir.

Popülizm, neoliberal düzenin taşıdığı her türlü simgeye karşı dalgalı ve dağınık tepkilerin üzerinde şekillenirken bu sürecin muhafazakarlığın genel çerçevesinden beslendiğini söylemek mümkündür. Yeninin getirdiği kaos ve belirsizlik karşısında eskinin daha iyi olduğu düşüncesi ve deneyimlenmemiş belirsiz gelecek yerine geçmişin bilindik değerlerinin hatırlatılması eksenlerinde kurgulanan geçmişteki altın çağ özlemi, bu sürecin ana güdüleyicisi olmuştur. Muhafazakarlığa özgü daha makul, liderler ya da kanaat önderleri aracılığıyla verilen ılımlı tepkiler yerini doğrudan eyleme bırakmaya başlamıştır. Çalışmanın konusu olan salgındaki önlemlere karşı gösterilerde, özellikle ekonomik belirsizlik, salgının kontrolü konusunda otoritelere şüpheler ve belirsizlik hissi, kitleleri harekete geçiren temel unsurlardır (Melimopoulos, 2021). Eylemlere katılan gruplar homojen nitelik göstermemektedir. Çeşitli çalışmalarda, bu grupların ortak bir siyasal duruşları olmadığı da belirtilmiştir (The Week, 2022). Ancak aşağıda ele alınacak olan örgütlenmelerde muhafazakarlığın farklı varyasyonlarını içeren ifade biçimleri öne çıkmaktadır.

Yeni eylem dalgasında eleştirilen şey sadece hükümetlerin kararları değil, onları buna zorlayan küresel sistemin liberal demokratik işleyişidir. Eylemler, salgın yönetim biçimi açısından yerel düzeyde hükümetlerin bu yöndeki kararları kadar, küresel düzeyde gelişen standartlara yönelik de bir tavır ortaya koymaktadırlar. Küreselleşme-karşıtı hareketin 2000'lerin başında ekonomik sisteme yönelik eleştirileri, yukarıda kısaca değinildiği gibi, demokrasi vurgusunu ve hiyerarşik olmayan (yatay hiyerarşiye dayalı) tabandan örgütlenmeleri öne çıkarmıştı. 2010-sonrasında ortaya çıkan Öfkeli, İşgal Et, Sarı Yelekliler gibi örneklerde, küreselleşme-karşıtı hareketlerin bu vurgularını görmek mümkündür. Son iki yıldır ortaya çıkan karantina-karşıtı eylemler ise yine taban eylemlerini önemseyerek yeni bir hareket dalgası yaratmıştır.

ABD'de eyaletler düzeyinde ve Avrupa'da devletler arasında farklı uygulamalar devreye girse de eylemler arasında ortak unsurlar vardır. Özgürlüğün sınırlandırıldığı tespiti, kendi kararlarını alamama gibi unsurlar, önceki on yılın küreselleşme-karşıtı hattından ziyade, yeni bir bağlamda kendini hatırlatan muhafazakarlık tarafından çerçevelenmiştir. Ancak bu noktada, kitleleri eyleme sürükleyen özgürlük düşüncesinde ABD'de örnekleri görülen din eksenli ve komünizm/faşizm karşıtı argümanlar karşısında, Avrupa'da daha çok demokrasi vurgusu öne çıkmaktadır. Buradaki demokrasi beklentisi de çoğulcu değil çoğunlukçu öğeler içermektedir.

Özellikle ABD açısından “karantina karşıtı protestolar, uzun süredir gelişen ve sıkı bir şekilde ilişkili taban grupları, siyasi kurumlar ve haber kuruluşlarından oluşan muhafazakar bir ekosistemin ürünüdür” (Schradi, 2020: 126). Burada popülizmin dağınık tepkisel taleplerinden ziyade, iyi organize olmuş, finans kaynakları sağlam, kendi toplantılarını ve etkinliklerini organize etmek için kendi fonlarını ve bağış toplama araçlarını kullanabilen yapılardan bahsedilmektedir. Schradi’ye göre muhafazakar dijital ekosistemde bu insanlar yönetilmeyi bekleyen yapay ve yaratılmış pasif bir kitleyi değil, eleştirel katılımcıları ifade etmektedir. Muhafazakar kitleler onlarca yıldır ana akım medyaya karşı artan bir güvensizlik içinde iken, bu süreçte internet bu propaganda için mükemmel bir araç haline gelir (Schradi, 2020: 126-127). Kısacası bu gruplar, anlık duygusal tepkilerden ziyade, ne yaptığını bilerek kendilerince rasyonel bir vizyondan yola çıkmaktadır. Bu noktada da yine 2000’lerin başında küreselleşme-karşıtı hareketin koordine olma sürecinde interneti muhalif olarak kullanmasına benzer bir durum vardır. Yeniye karşı o dönem daha çekingen olabileceği varsayılan muhafazakar grupların şimdi yerleşik hale gelen bu aracı kendi amaçları doğrultusunda aktif biçimde kullandığı görülebilir.

Muhafazakar grupların kendi bilgisini yayma isteği, uzmanlara –ve onların güdümündeki siyasetçilere- karşı tepkiyi, bilimsel ve küresel verilere karşı şüpheyi de içermektedir (Brubaker, 2021). Esasen sağlık krizi, bu grupların kendi kriz gündemini ortaya koymak için bir tür siyasal fırsat sağlamış ve normal koşullarda saygı duydukları devlet organlarının ve hükümetin kontrol altında kaldığına dair gündemlerini yayma fırsatı doğurmuştur. Güvenlik ve koru(n)ma, muhafazakar beklentilerin temeli olarak devlet tarafından karşılanmadığı ölçüde, tabandan yükselen toplulukçu ve iç dayanışmayı geliştiren hareketler tarafından sağlanmaktadır. Liberal kozmopolitlerin, göçmenlerin, farklılıkların taşıdığı değerlerin karşısında anavatanı korumak (Brubaker, 2021), dışarıdan gelen bir müdahale gibi gördükleri sağlık krizi çerçevesinde muhafazakarların görevi olarak onları siyaseten öne çıkarmıştır. Sonuçta devletin kararları ve bozulmuş hükümetin direktifleri, yanlış yönlendirme altında olduğu için saygı duyulacak değil yerel düzeyde direnecek birer unsura dönüşür.

Dışarıya karşı içeriye koruma düşüncesi popülizmle muhafazakarlığın yollarını kesiştirirken, bu noktada etkili araçlardan biri komplo teorileri olmuştur. Yazının konusunu aşacak kapsamda, farklı tartışma konularının kesişimiyle açıklanabilen komplo teorilerinin (Tangün ve Parlak, 2020; Parlak ve Tangün, 2021) bu yazı için önemi, küresel çapta dolaşıma sokulan bir söylem haline gelmesidir. Esasen bu teoriler sorun çözemez hale gelen bilgiye ve bilime, onların temsilcisi uzmanlara, seslerini duyuran medya organlarına, kısaca yerleşik düzende öne çıkan elitlere karşı direniş alanı gibi görülmektedir. Herhangi bir konuyu açıklamaktan ziyade ona başvuran için bir rahatlama kaynağı olmaktadır. Bir tür muhalif söylemi

kurduğu varsayılan komplo teorileri, salgın kapsamındaki önlemlere direnmek için muhafazakar düşüncenin popülizmle ilişkili biçimde kendisini güçlendirdiği dayanak noktalarından olmuştur. Bilgi karşısında inancın devreye girdiği bu süreçte, sosyal medya etkisi ve post-truth döneminin getirdiği yanlış/doğru ayrımının silikleşmesi ile beraber bu yöndeki iddialar kitleler nezdinde hızlıca yayılmakta ve tutmaktadır (Akyüz, 2021; Douglas, 2021; Pummerer vd, 2022). Çalışmalarda gösterildiği gibi, salgının bir aldatmaca/kurmaca olduğu, virüsün üretildiği ve gizli anlaşmalarla yayıldığı inancı kadar uluslararası kurumlara ve onlarla işbirliği içindeki yerel hükümetlere güvensizlik, genel olarak sistem eleştirisine dönüşmüştür. Komplo teorilerinin yaşanan belirsizlik ortamlarında toplumsal hareketler çalışmalarının daha fazla gündemine geleceği öngörülmektedir (Bertuzzi, 2021).

Toparlamak gerekirse Covid-19 salgınına dair önlemlere karşı geliştirilen eylem ve protestolar, salgına dair uygulamaları aşan daha genel bir kavramsal çerçeveye dayanmaktadır. Bu eylemlerde öne çıkan muhafazakar argümanlar, neoliberal ekonomik sisteme yönelik şüphe ve eleştirilerin farklı kesimler tarafından güçlü biçimde ifade edildiğini gösterir. Kendilerini doğrudan eylem aracılığıyla ifade eden bu kesimlerin, özgürlüğün yeniden tanımlandığı bir süreci kendi bağlamlarında kurduğu aşağıdaki örneklerde gösterilecektir.

III. ABD

Liberal-muhafazakar eğilimlerin her zaman belirleyici olduğu ABD demokrasisinde karantina ve aşı karşıtı eylemler, protesto gelenekleri açısından tarihsel bir eşiği oluşturur (Brennan, 2020). Mayıs 2020’de yeniden yükselen Black Lives Matter (Siyahların Hayatı Önemlidir) eylemleri ve Kasım 2020’deki ABD başkanlık seçimi ile birlikte düşünüldüğünde, ABD’de yükselen tartışmalar yerel gündemin taşıdığı gerginlikleri barındırmaktadır. Böylece küresel salgının görünür hale getirdiği ekonomik eşitsizlikler ve adaletsizlikler, toplumsal talepler ve beklentiler, karantina-karşıtı şikayetlerin genel çerçevesini oluşturur. Küreselleşme-karşıtlığını piyasaların açık kalması, ekonomik işleyişin bozulmaması ve ekonomik refahın gerilememesi talebiyle birleştirmeleri, karantina karşıtı eylemleri farklı kılan en temel unsurdur. Bunun küresel çaptaki ekonomik dengenin, uluslararası kuruluşların sorgulanmasıyla da yakından ilgisi vardır.

Yukarıda belirtilen küreselleşme-karşıtı hareketin temelleri yine ABD’de, 1999 Aralık ayında Seattle’da gerçekleşen eylemlerde atılmıştı. Küreselleşme-karşıtları, “bir hayır pek çok evet” sloganının gösterdiği gibi farklı talepleri bir araya getiren karma bir alan yaratmıştı. 11 Eylül sonrası dönemin savaş-karşıtlığı, güvenlik tartışmaları ile iç içe geçerek ilerleyen farklı talepler zamanla gündem belirleme kapasitesini kaybetse de hareketlerin küresel çapta birbiriyle etkileşiminin önemi ve yerel sorunlara küresel arayışların altının çizilmesi açısından hareketlere yeni bir vizyon getirmiştir. Bu bağlamda öne çıkan diğer unsur, ekonomik tartışmaların

yeniden hareketlerin gündemine alınmış olmasıdır. Karantina-karşıtı hareketler ise farklı bağlamda küreselleşme karşıtlığını yükseltirken, yine karma bir katılım sürecini ortaya koymaktadır. Bu kez hayır denen unsur salgın önlemleri iken, evet diye onaylanan piyasaların açık kalması isteğidir. Söz konusu eleştiriler, özgürlük anlayışını salgın önceki günlere dönmek kadar, var olan yasaların uygulanması olarak görmektedir.

ABD siyasetinin iki ana hattı liberalizm ve muhafazakarlık, çeşitli alt kategorilendirmeleriyle beraber, ideolojik sınırlardan ziyade pratik düzeyde çeşitli tutum farklılıklarından beslenmiştir. Bu iki ideoloji sosyalizm karşıtlığı başta olmak üzere serbest piyasa, rıza gösterilmiş yasalarla düzenlenmiş toplumsal ilişkiler, bireysel özgürlük, tercih serbestisi gibi noktalarda uzlaşmalar da kurucu babalardan kaynaklanan kimi tartışmalar ve federal birlik düzeyindeki tarihsel arka plana sahip gerginlikleri barındırmaktadır. Ayrıca eşcinsellik, kürtaj, kültürel farklılık gibi daha modern döneme özgü değerler veya bireysel alanı zedeleyecek korkunun kaynağı gibi konularda ayrışan bu iki çizgi arasındaki duygusal düzeydeki farklar (Marietta, 2012: 69), salgın önlemleri konusunda hükümetin aldığı kararlara ne düzeyde saygı duyulacağı konusunda siyasal olarak netleşmiştir. Artık bu ekoller arasındaki ayrımların sadece duygusal ya da davranışsal olmadığı, düşünsel farklılıkları taşıdığı daha çok ifade edilmektedir (Klein, 2020). Devletin ne düzeyde baskı ya da koruma sağladığı, farkları ortaya koyan ana eksenidir.

Burada Trump döneminin getirdiği kutuplaşma ve dış politikada tıkanan müdahalelerin ekonomik krizlerle birleşmesinin de etkisi olmuştur. Salgını küçümseme ve gerekli önlemleri almama eğilimi, salgının Çin kaynaklı olmasıyla yabancı-düşmanlığı ve ayrımcılık eğilimleriyle iç içe geçerek ilerlemiştir. Toplamda kapitalizmin anlatılarının çöktüğü genel kriz, dışarıdan gelen bilgilerle yaşanan güvensizlik ve tecrit, bu nedenle ortaya çıktığı düşünülen kurban edilme hissi ile birlikte Trump dönemi politikalarının yarattığı düzlemde ABD toplumunun geldiği durum, karantina karşıtı gösterilerde yansıma bulmaktadır (Rubin ve Wilson, 2021: 5-8; Klein, 2020). Eylemlerde ifade edilen baskıcı rejim eleştirileri, Nazizm ya da komünizm benzetmeleri, ekonomik işleyişin ve bireysel özgürlüğün korunması gibi noktalarda muhafazakarlık, kavramların iç içe geçtiği ve gerçek ile spekülasyon arasındaki sınırların bozulduğu post-truth döneminde yeni bir küreselleşme karşıtı anlatının temellerini atmaktadır. Burada sadece maskesiz eski normale dönüş beklentisi değil siyasal kararların yerel yasaları askıya alan küresel çaptaki işleyişine tepki yükselmektedir (Pressman ve Choi-Fitzpatrick, 2020; Rubin ve Wilson, 2021).

ABD’de 15 Nisan 2020 tarihinden bu yana Operation Gridlock, Michigan Conservative Coalition, Freedom Works, Freedom Angels, Alliance Defending Freedom, American Patriot Council, Idaho Freedom Foundation, Idaho Second Amendment Alliance gibi çoğu internete dayalı çeşitli büyüklüklerdeki taban oluşumları veya sivil toplum kuruluşlarının organizasyonlarında on binlerce kişi

eylemlere katılmıştır (Bogel-Burroughs, 2020). Eylemlerin, sosyal muhafazakarlar, mali muhafazakarlar ve sivil liberterleri bir araya getirdiği vurgulanmaktadır. Salgın konusundaki düzenlemelerin dini grupları hedef aldığını düşünen sosyal muhafazakarlar; işletmeler üzerinde yarattığı ekonomik yıkımdan rahatsız olan mali muhafazakarlar ve kısıtlamaların anayasal hakları ihlal ettiğini iddia eden sivil özgürlükçüler öne çıkan gruplardır (Vogel, Rutenberg ve Lerer, 2020). Birbirleriyle düşünsel bağları olsa da doğrudan işbirliği içinde olmayan bu gruplar, eylem sürecinde daha yoğun iletişim içerisinde ortak bir söylemsel cephe oluşturmaya başlamışlardır. Bir katılımcının şu sözleri özetleyicidir; önlemler “kişisel bir sorumluluktur, bize dayatılmasına ihtiyacımız yok. Amerikan halkı bu kararları kendileri verebilecek kadar akıllıdır.”² Buradaki sorumluluk ve bireysel akıl vurgusuna benzer şekilde, bir diğer katılımcı da “hükümetimizin duygu yerine akılla hareket etmesini bekliyoruz. Seçilmiş yetkililerin adımlarını atmaları ve makul davranmaya başlamaları gerekiyor”³ demektedir (Hutchinson, 2020). Burada da esasen korku ve inanç başta olmak üzere duygusal boyutu önemseyen muhafazakar eğilimlerin, salgın konusundaki önlemleri aşırı bulmasından dolayı hükümete yönelik eleştirisi akla vurgu yaparak ifade edilmektedir. Aşırılık, devletin kontrolden çıkması totalitarizm ve dolayısıyla sosyalist/komünist blokla eşleştirilen Soğuk Savaş’tan kalma bir tutumdur. Piyasalara dayalı özgürlük, ABD demokrasisini diğerlerinden ayıran en önemli farklılık olarak görülür.

Eylemlerin örgütleyicilerinden FreedomWorks (2021) sitesi, “hükümet yapamaz; özgürlük yapar”⁴ diye çevrilebilecek bir sloganla yürütme organına yönelik doğrudan tepki verirken kendilerini “daha küçük hükümet, daha düşük vergiler, serbest piyasalar, kişisel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelerini savunan” bir grup olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda “halkı harekete geçirmek, eğitmek ve inşa etmeyi” hedeflediklerini belirten oluşumun liberter çizgiye yakın olduğu söylenebilir. Muhafazakarlık, Amerikan devletinden ziyade bireysel özgürlük eksenli Amerikan değerlerini yüceltmekle ilişkili biçimde devreye girmektedir. Bu özgürlük liberallerin çoğulcu nitelikleriyle uyuşmaz. Örneğin, Temmuz 2021 tarihli dergilerinin kapağına İngiliz aşırı-sağcı UKIP lideri Nigel Farage’ı taşıyan oluşum Demokratları çeşitli metinlerde “aşırı-solcu, sosyalist” diye anarken kendilerini taban hareketi olarak görmektedirler. Taban vurgusu, korunacak değerlerin yukarıdan değil aşağıdan savunulması gerektiğinin altını çizmek olarak

² “It’s a personal responsibility regardless. My point is that we don’t need it imposed upon us. The American people are smart enough to be able to make these decisions themselves.”

³ “We expect our government to act with reason instead of emotion, and our government is failing us. Elected officials need to step up and start acting reasonably.”

³ Government Fails, Freedom Works.

görülebilir. Yerelden kurulan dayanışmacı toplulukçu değerler, toplumun kurulmasında öne çıkarılmaktadır.

Bu noktada muhafazakarlar tarafından üretilen ‘özgürlük’ mesajlarının, sol eğilimli ‘adalet’ vurgusundan çok daha güçlü karşılık bulduğu vurgulanmaktadır çünkü özgürlük bu gruplar tarafından daha çok kendi mesajını yayma gücüdür (Schradie, 2020: 127). Bilindiği gibi küreselleşme-karşıtı hareket, “küresel adalet hareketi” adıyla da anılmaktaydı. Başka bir dünya umudunun herkes ve farklı gruplar için yeni bir düzen ve denge olması gerektiği düşüncesi vardı. Burada ise diğerlerinden ziyade kendinden yola çıkan bir benzerlik ve teklik arayışının olduğu söylenebilir.

ABD çapındaki eylemlerde, medya kuruluşlarına yansıyan ve pankartlarda kullanılan ifadeler bakacak olursak, “Tanrı bizi zaten aşıladı” gibi dini sloganlar kadar; “biz sizin deneğiniz değiliz”, “aşı medikal tecavüzdür”, “bedensel otonomiye aykırıdır” gibi kişisel noktalar öne çıkmaktadır. Bunlar aynı zamanda hızlı şekilde dünya çapında yayılan aşı-karşıtı argümanlar olmuştur. Aşı olmamanın, Nazi Almanyasındaki Yahudilerin gördüğü baskıyı göreceğine dair vurguyla, Davut yıldızı kullanımı dikkat çekmektedir ve bu kullanım Yahudi grupların da yer yer tepkisine neden olmaktadır (Perry, 2021). Mekan olarak park ve meydan gibi kamusal mekanlarda yaptıkları eylemler kadar yol kenarlarında arka arkaya dizilerek araçlara pankart göstermek (Bigislandnow.com, 2021), sağlık merkezlerinin önünde toplanarak aşılarmaya gelen insanları vazgeçirmeye çalışmak (Parkrecord.com, 2021), araç konvoylarıyla trafik kargaşası yaratmak (Hutchinson, 2020) gibi yöntemlerin de kullanıldığı kayda geçmiştir. Konfederasyon bayrakları, şiringalardan oluşturulmuş Nazi bayraklarının kullanımı kadar ağır silahlı aletleri kuşanarak veya kamyonetlerinin arkasına bunları yüklenerek eylemlere katılanlar da olmuştur. Bu tarz radikal ve tartışmalı görüntüler, eylemlerin medyada yer almasını kolaylaştırmıştır.

Eylemleri kayda geçiren countlove.org sitesinin verilerine göre pandeminin ilk dönemleri olan Nisan-Mayıs 2020 tarihleri arasında 245 protesto eylemi gerçekleşirken 2021’e kadar 850 civarında farklı eylem gerçekleşmiştir. Esasen eylem sayısı ve katılım, diğer başka protestolara göre daha az yoğunlukta olsa da karantina-karşıtı gösterilerin medyada daha çok yer tutması, Başkan Trump’ın bu konudaki özendirici tutumu ve Fox gibi muhafazakar kanalların bunları öne çıkarmasına bağlanmaktadır (Chenoweth vd, 2020). Başta Siyahların Hayatı Önemlidir olmak üzere, Trump veya Cumhuriyetçilere karşı gelişen eylemlerin karşısında bu eylemler muhafazakarlar için karşı argüman geliştirme ortamı olmuştur. İşgal Et hareketinin yükseldiği dönemlerde gelişen muhafazakar bir

hareket olan Tea Party⁵ eylemleri, karantina karşıtı eylemlerin arka planını sağlayan önemli bir çerçeve sunmuştur. Amerikan değerlerine dönüş ve kurucu fikirleri canlandırmak yönündeki bu hareketin karantina-karşıtı eylemlerde yeni bir bağlamda canlandığı vurgulanmaktadır. Karantina-karşıtı eylemler Tea Party tarzı hareket olarak nitelendirilmektedir ve gerek katılımcılar gerekse söylemler açısından doğrudan benzerlikler bulunmaktadır (Smith, 2020; Brennan, 2020). Bu noktada sadece koronavirüs konusunda değil, küresel çapta siyasal ve sosyal yeni uygulamalar öneren bilimsel verilerin olduğu örneğin iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi konularda da, muhafazakar tepkilerle karşılaştığı hatırlanabilir.

Ayrıca Trump döneminin, ABD çapında sayı olarak en çok katılımlı ve mekânsal olarak en geniş çaplı eylemlere tanıklık ettiği istatistiksel olarak ortaya konmuştur (Chenoweth vd, 2021). ABD halkının daha fazla mobilize olduğunu gösteren bu verilere göre, 2017-2021 arasında 60 bin protesto ve yürüyüşe yaklaşık 21 ila 31 milyon insan katılırken Kadın Yürüyüşü ve Siyahların Hayatı Önemlidir eylemleri bu konuda başı çekmektedir. Polis protestoları ve ırkçılık, bu bağlamda önde gelen eylem konuları olmuştur. Ancak özellikle yerel düzeydeki karantina ve kapanma kararları ile salgın konusundaki eylemler de hızlı şekilde ulusal gündeme taşınmıştır. Öte yandan Brennan (2020: 5-6) ise Mart 2020'den itibaren protesto sayısının arttığını ama katılımcı sayısının artmadığını vurgulamıştır.

Küreselleşmenin getirdiği yeni dünyada ve salgının yarattığı yeni koşullarda yeniden anlamlandırılan ifadeler muhafazakar söylemlerle birleşmektedir. Salgın, ABD'nin siyasal köklerini vurgulama yönünde bir "fırsat yapısı" yaratmıştır. Trump'ın "Amerika'yı Yeniden Büyük Yapalım" sloganıyla birlikte düşündüğümüzde bu muhafazakar karşı çıkışın liberal küreselleşmenin karşısında yeni siyasal düzen arayışında olduğu görülebilir. Bu arayışın uluslararası hukuk, uluslararası örgütler, insan hakları normları gibi görece liberal ve sosyal uygulamalardan bağımsız olma özleminde olduğu söylenebilir. ABD'nin bu kurumların işleyişi karşısında güçsüzleştiği düşüncesi, küresel hegemon güç ABD imgesiyle neredeyse tamamen çelişir. Diğer bir deyişle, ABD'li muhafazakarların kurduğu dünya ile gerçeklik arasında büyük fark vardır. Karantina karşıtı eylemlerin açtığı hat içinde, Trump'ın tetiklediği "seçimlerin çalındığı" iddiasıyla başkanlık seçimleri sonrası ABD Kongresi'ni basan grupların şiddet dolu tavırları, ülke geleneğindeki barışçıl protesto geleneğinden çok farklı biçimde, kitlelerin doğrudan eylemi önemseyen bir siyasallaşma içinde olduğunun net göstergesidir. Bunu komple teorileriyle beslenmiş aşırı ve karantina-karşıtı eylemlerde de izlemek mümkündür.

⁵16 Aralık 1773'te Boston Limanı'nda çayların vergi vermemek için denize dökülmesi şeklinde gerçekleşen, ABD'nin İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesindeki isyanlardan biri olan ve Boston Tea Party olarak adlandırılan olaya atıfla hareket eden oluşum.

Toparlamak gerekirse ABD’de salgın kapsamındaki önlemlerde gelişen küreselleşme-karşıtlığı, aşının gerekliliği tespitine karşı, Amerikan özgürlüğü, farklılığı ve bireyselliği gibi konulara eklenerek, muhafazakar bir dirence dönüşmüştür. 2000’lerin başındaki küreselleşme-karşıtı harekette, bireylerin piyasaların soyut işleyişine demokratik kurumlar ve sivil toplum aracılığı ile müdahalesi ve direnci savunulmuştur. Bu kez öne çıkan nokta, dış müdahalenin anti-demokratikliğinden ziyade, bireysel korunma ve küresel önlemlerin özgürlük karşıtı olduğuna dair vurgudur. Burada ekonomik işleyişin değiştirilmesi değil piyasaların kapalı kalmaması isteği bulunmaktadır. Ekonominin kapanması, küresel bir kararın baskısı olarak görülüp eleştirilmektedir. İnternet ve sosyal medya baskıya direnmenin aracı ve içeriği kurmanın aracı olmuştur. Özgürlük de bu çerçevede belli bir gelir seviyesine sahip, refah seviyesi yüksek kesimlerin durumlarının gerilemesi ya da bozulmasına tepki üzerinden devreye girmektedir. Kısacası refah düzeyinde geriye gidişten korkulmaktadır. Devletin ve liderin yüceltilmesinden ziyade bu kez dışarının içeriği mağdur ettiğine dair vurgu görülmektedir. Toplumu oluşturan farklılığın değil topluluğu oluşturan benzerliğin zedelendiği, güvende hissetmek için alınan önlemlerin bireysel tehdit olduğuna dair karşı çıkış vardır. Kültür ve gelenek özgürlükle, bilim ise baskıyla eşleştirilip devlet de bu baskının yanında özgürlük karşıtı olarak görülmektedir.

IV. AVRUPA

Siyasal kavramlar açısından Avrupa ile ABD arasındaki farklılık çeşitli başlıklarda kendini gösterir. Liberalizm, cumhuriyetçilik, federalizm ve ilişkili kavramlar başta olmak üzere Anglo-Sakson ekol ile Kıta Avrupası geleneklerinin farklı arka planları olduğu bilinmektedir. Toplumsal hareketlerin analizinde de Amerikan ekolünün davranış ve amaç odaklı kar-zarar, fayda-maliyet boyutlarına odaklanan eğilimleri öne çıkar. Dolayısıyla salgınla ilgili önlemlere dair eylemlerde de çeşitli farklılıklar göze çarpar. Ancak küresel sisteme dair eleştirilerin sosyalist ya da örgütlü biçimde olmadığı, yerine daha örgütsüz ya da sivil toplum kuruluşu düzeyinde gevşek örgütlenmelerin tabandan yükselen eylemleriyle kendini ifade etme açısından ortaklık söz konusudur. Salgının yarattığı değişime karşı direnmek, özgürlük olarak kodlanmaya devam eder.

Avrupa’daki eylemlerde, ABD’deki dini ve bireysel özgürlük vurgusunu içeren liberter-muhafazakar çizgiden ve Demokratlara/liberallere/radikallere karşı Cumhuriyetçiler kutuplaşmasından ziyade, yerleşik parti ve siyasetçilere öfkeli kitlelerin sokaklarda olduğu görülmektedir. Katılımcılar yine heterojen niteliktedir; aşırı-sağ grupları da içeren ancak çoğunlukla doğrudan parti bağlantısı olmayan gruplar öne çıkmıştır. Burada küresel komplo teorilerinin kısmen ikinci planda kaldığını, bunun yerine demokratik karar-alma mekanizmalarına yönelik tepkilerin öne çıktığını görmek mümkündür. Popülizmin farklı yanlarını içeren eylemlerde sol ve sağ grupların yer yer kendi aralarında çatıştığı ve yine ABD’den farklı olarak

polisle çatışmaların daha sık yaşandığı görülebilir. Grupların tepkisi, genel olarak Avrupa’da uzun süredir hem AB hem ülke düzeyinde çeşitli krizlere karşı sorun çözemez hale gelen demokratik işleyiş ve kurumsal yapıya yöneliktir.

Neumayer vd’nin (2021) araştırmasında Mart 2020-Ocak 2021 arası dönemde 28 Avrupa ülkesindeki protestolar incelenmiş ve sayıca en çok eylemin İtalya (2618), İspanya (1487) ve Almanya’da (1322) gerçekleştiği kaydedilmiştir. Araştırma, karantina önlemlerinin sıklığı, ölüm oranları ve hükümete duyulan güvensizlik oranları üzerinden yapılmıştır. Ölüm oranlarının düşük ve önlemlerin daha sıkı olduğu yerler ile aynı zamanda hükümete duyulan güvenin düşük ve özgürlüklerin daha geniş olduğu ülkelerde protestoların daha fazla olduğu ortaya konmuştur (Neumayer vd, 2021: 26). Örneğin Estonya’da benzer dönemde 3, Macaristan’da 13, Polonya’da 161 protesto gerçekleştiği kaydedilmiştir (Neumayer vd, 2021: 34). Bu ülkelerde iktidar düzeyinde otoriter eğilimlerin yükseldiği ve buna bağlı olarak sivil özgürlük alanının daraldığı bilinmektedir. Burada toplumsal açıdan muhafazakarlık yüksek olsa da salgına dair önlemlerdeki kararlara tepkiler eylemler üzerinden gösterilmemiştir. Ayrıca İspanya’da ve İtalya’da sol ve sağ popülizmin farklı versiyonlarının müdahaleleriyle rekabetçi seçimler, yakın oy oranları ve sıklıkla yaşanan koalisyon krizleri olduğunu hatırlatmak gerekir. Her iki ülkede de son 10 yılda merkez sağ ve sol partiler kısmen güç kaybı yaşarken, Podemos, Vox, Lega, Movimento 5 Stelle gibi yeni partiler öne çıkmıştır. Fransa ve Almanya’da da hem protesto geleneğinin güçlü olduğu hem de ekonomik kriz ile göçmenlik tartışmaları etrafında aşırı-sağ eğilimlerin her dönem gündem yarattığı vurgulanmalıdır. Fransa’da pandemi öncesindeki Sarı Yelekliler eylemlerinin akaryakıt fiyatları ve vergi oranları üzerinden başlattığı inatçı eylem dalgası ile Almanya’da AfD ve PEGIDA gibi oluşumların eyalet düzeyinde de olsa gücünü koruduğu hatırlatılabilir. Almanya’daki 2021 yılı içindeki son seçimlerde iktidardaki Hristiyan Demokratlar güç kaybederek hükümetten düşmüş ve yeni koalisyonda yer almamıştır.

Almanya’daki eylemler diğer ülkelere göre daha kurumsal işlerken, özellikle Querdenker adlı organizasyonun eylemlerde öne çıktığı görülmektedir. “Yanal düşünme” olarak çevrilebilecek olan bu adla harekete geçenler, doğrudan bilimsel mantık yerine, farklı ve yaratıcı bir yaklaşımla konuları ele aldıkları iddiasındadırlar. İlkesel olarak Querdenker sadece bireysel özgürlüklerle ilgilenir ve başka sosyo-politik taleplere sahip değil gibi görünse de esasen devletin salgın gibi uygulamalarda giderek görünür hale gelmesiyle özgürlüğün yeniden tartışma içerisine alınması, başlı başına siyasaldır. Bu grubun organize ettiği eylemlerde katılımcılarla yapılan görüşmelerde bunların neredeyse yarısının, koronavirüs protestolarından önce hiç bir gösteriye katılmadığı gösterilmiştir (Fürstenau, 2021; Nachtwey vd, 2020).

Nachtwey vd. (2020), İsviçre ve Almanya'daki gösterilere dair yaptığı çalışmada, bu konuda harekete geçme potansiyelinin sadece radikal sağ kanat tarafından oluşmadığını ama zamanla, giderek sağa kaydığını vurgulamışlardır. Çalışmaya göre Querdenker taraftarlarının %23'ünün, 2017 Almanya federal seçimlerinde oylarını Yeşiller, %18'inin Sol Parti ve %15'inin aşırı sağcı Almanya İçin Alternatif (AfD) partisi lehine verdiği belirtilmiştir. Ancak salgın sonrası gerçekleşen Eylül 2021 seçimlerinde AfD, Querdenker çevrelerindeki oyları neredeyse ikiye katlayarak %27'ye çıkarken, Yeşiller ve merkez-sağ CDU/CSU hiç destek alamamıştır. Eylemcilerin çoğunluğu bundan sonra, Temmuz 2020'de yeni kurulan die Basis'e (Temel Demokratik Parti) oy vereceklerini belirtmiştir (Fürstenau, 2021).

Aynı çalışmada bu eylemlere katılanların genellikle devlete ve kurumlarına şüpheyle yaklaşan ama yerleşik partiler tarafından temsil edilmeyen bir siyasi düşünceye eğilimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eylem ve protestolar liberal demokrasinin temel kurumlarına derin bir yabancılaşma ile kendini karakterize ederken, eylemciler parlamenter siyaset, ana akım partiler, bilim ve medya gibi yerleşik sistemin tüm kurumlarına büyük güvensizlikle bakmaktadır. Bu durum, bu çalışmanın öne çıkardığı biçimde, karantina karşıtı gösterilerde mevcut sistemin kurucusu olarak görülen liberal-muhafazakar merkezin eleştirildiğine ve eleştirilerin de radikal/aşırı sağa doğru kaydığını gösterir.

Eylemlerde öne çıkan diğer oluşumlar, EuropeansUnited ve World Wide Demonstration adlı yapılardır. Belçika merkezli EuropeansUnited (orijinal kullanımda bitişik olarak kullanılmaktadır / Birleşik Avrupalılar), kendilerini korona şüphesi değil, bu konudaki önemlerin demokratik usullerle ve tartışmayla alınması gerektiğini düşünen kişiler olarak tanımlamaktadır. Tom Meert imzalı yazıda, bir salgının varlığını kabul ettiklerini ama anayasaya saygılı olunması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Normalde eylem yapmak istemediklerini, evde kalmayı tercih ettiklerini belirten Meert (2021), “bizler polisten, tutuklanmaktan korkan kaybedecek şeyleri olan sıradan insanlarız, ancak totaliter devlete doğru giden ve parçası olmak istemediğimiz bir evrimin içinde olduğumuz için sokaklardayız” demektedir. Meert bir başka söyleşisinde 20 ülkeden 180 bin destekçileri olduğunu belirterek farklı grupları bünyesinde barındıklarını söylemiş, komplo teorileri konusunda da “en fazla sesi çıkanlar, garip teorileri olan insanlar; aramızda bu kişiler var ama etrafta UFO görmüyoruz, tehlikede olan demokratik değerlerdir” demiştir (Bruzz, 2021).

World Wide Demonstration (2021) (Dünya Çapında Gösteri / aynı zamanda World Wide Rally For Freedom / Özgürlük İçin Dünya Çapında Miting adını da kullanmaktadırlar) da kendilerini barışçıl ve apolitik olarak tanımlarken konuşma, hareket, tercih, toplanma ve sağlık özgürlüğü olmak üzere 5 ana madde üzerinden örgütlendiklerini vurgulamaktadırlar. Eylemlerin merkezlessiz, taban hareketi

biçiminde organize olduğunu belirten oluşum, yerel düzeyde etkin olan grupların şekillendirdiğini ifade etmiştir. Temel insan haklarını ve anayasal hakları savunduklarını, tarih boyunca insanlığın çeşitli şekillerde baskı altında kaldığını ama her zaman özgürlüğün kazandığını belirtmektedirler. Korona önlemlerini aşırı ve aşırı pasaportu gibi uygulamaları tiranlık olarak nitelendiren oluşumun nefes alma ve konuşma özgürlüğünü zedelediğini belirttikleri maskelere kesinlikle karşı olduğunun da altı çizilmektedir (World Wide Demonstration, 2021).

Bu metinlerde öne çıkan kavramların demokrasi, anayasa, haklar ve özgürlükler olduğu görülebilir. Yine demokratik sistemin genel işleyişine karşı sorgulama öne çıkmaktadır. Ancak devlet ya da hükümet ifadelerinden ziyade, insanları bir arada tutan daha geniş bir çerçeveden konunun ele alındığı söylenebilir. Dolayısıyla ABD’deki eylemlerde hedef alınan merkezi otoritenin (özellikle piyasaları kapatma/yavaşlatma konusundaki) kararları kadar burada toplumsal özgürlük bağlamının biraz daha öne çıktığı görülmektedir. Toplamda bugünkü mevcut pratik ve olası değişimlerin özgürlük karşıtı; geçmişte oluşturulan yasalar ve buna göre gelişen yaşam biçiminin ise özgürlük olarak anlaşıldığı söylenebilir.

Avrupa’da eylemcilerin kullandığı dövizlerdeki ifadelerle ya da sloganlara bakıldığında, Avrupalı liderlerin suçlu kıyafeti giydirilmiş fotoları, “Bay Trump, biz Alman vatansızlarını unutma”, “kapanma insanlığa karşı suçtur”, “anayasaya bağlılık”, “medya virüsdür” ve “medikal faşizme son” gibi ifadeler (Pletgen, 2020; Al Jazeera, 2022b, The Week, 2022) görülmektedir. Özellikle AB birimlerine ve kurumlarına yönelik şiddet eylemleri de oldukça fazladır (Lombardi, 2022). İngiltere’de bir aşılama merkezine yönelik saldırı ve girişleri engelleme girişimi dikkat çekicidir (Chao-Fung, 2021). Eylemlerde ülkelerin bayrakları, imparatorluk dönemi sembelleri, özellikle Almanya için siyah-beyaz-kırmızı çizgili bayrak, üzerinde “aşısız” yazan Davut yıldızı –ABD’de olduğu gibi- sıklıkla kullanılmaktadır (Fürstenau, 2021).

Toparlamak gerekirse, Avrupa’da sosyal devlet yardımlarıyla kısmen desteklendiği için ekonomik boyut ve piyasaların açık kalması vurgusu yerine var olan yasaların uygulanmaması, alınan yeni kararların özgürlükleri zedelediği ve yasayla korunmuş hayatların bozulduğu eleştirileri üzerinden muhafazakarlar eylemlerde ön plana çıkmıştır. ABD’ye göre demokrasi vurgusu daha fazla yapılmaktadır. Ancak buradaki demokrasi kurumsal bir yapıdan ziyade taban oluşumlarının yönlendirdiği yeni ve alternatif karar alma sürecini ima etmektedir.

SONUÇ

2000’lerin başında küreselleşme-karşıtı hareketin ekonomik gelişmeleri yeniden gündeme getirmesi, ekonomi-demokrasi ilişkisini öne çıkarmıştı. Bu durum ekonomik eşitsizlik ve adaletsizlik vurgularının sosyalizm-sonrasında yeni bir biçimde gündeme gelmesini sağlamıştır. Neoliberalizm, devleti piyasalar karşısında tamamen ikincil konuma getiren güçlenişiyse, toplumsal protestoların hedef tahtası

olmuştur. Bu kez, küreselleşme-karşıtı hareketteki gibi taban oluşumlarının, sıradan insanın gündelik hayat dertlerine dair taleplerini ifade eden birliklerin kitlelerin eylem ve ifade biçimi olmaya başladığı görülebilir.

Bu yeni eklemlemelerin neoliberal işleyişin içinde yeni kırılmaları ifade etme ihtimali yüksektir. Özellikle popülizm tartışmalarında kendini gösteren, yeni bir demokrasi arayışı ve bunun yer yer muhafazakar eğilimleri de barındıracak şekilde kökleri ve gelenekleri hatırlatacak biçimde yapıyor oluşu, hareketlerin etkilendiği konuların ve sorunların değişim geçirdiğini gösterir. Küreselleşme-karşıtı hareketlerin görünür hale getirdiği küreselleşmenin demokratik olmadığı vurgusu, bugün devlet ve otorite eksenli muhafazakar düşünce ve söylemler tarafından da ifade edilmektedir. Covid-19 salgını içinde gelişen eylemlerde bu ifadeleri görmek mümkündür. Ekonomik tartışmanın ve özgürlük vurgusunun muhafazakar taleplerle birleşmesi, bu hareketleri farklı kılan en ilginç nokta olarak öne çıkar. Ancak sistemin kendi içindeki çıkmazları basitçe eskiyi savunmak anlamına gelmemektedir. Tartışma popülizmin yarattığı siyasi arayışlarla da yakından ilgilidir. Kapitalizm, sağ-popülizm tarafından da demokrasi karşıtı olarak görülmektedir. Şirketler, onların yöneticiler, onlarla işbirliği yapan uzmanlar ve siyasetçiler karşısında, komplo teorilerinin beslediği bir iletişim ağı içerisinde kendi muhalif cephesini kurmaktadır. Esasen gündelik hayattan başlayarak temel siyasi tartışmalar kolektif eylemler eliyle yeniden sorgulanmaktadır.

Muhafazakar tepkinin karantina karşıtı eylemlerde nasıl ve neden geliştiğine dair soru, yazıda belirtildiği gibi liberal argümanların ve onun çerçevelediği kurumların, siyasal işleyişin, küreselleşmenin daha iyiye doğru gideceği umudunun salgın örneğinde krize girmesi üstünden cevaplanabilir. Eylemlerde özgürlük, muhafazakarların salgın sürecinde sistemin işlememesine ve sorun çözememesine karşı kullandıkları eski bir temel olmuştur. Var olanın kolaylıkla değişmemesi, değerlerin ve eskinin korunması düşüncesi ile salgın dönemindeki köklü değişiklik ihtimali kitleleri eyleme sürüklemiştir. Özgürlük burada daha iyi bir gelecek umudundan ziyade, daha kötü bir gelecekte korunma olarak ele alınmaktadır. Piyasaların durdurulması, yasaların işlememesi onlara göre kötü geleceğin en tipik göstergesidir. Liberal tondaki bireysel özgürlük yerine kültürel değerlerini koruma eğilimindeki toplulukların özgürlüğü, eylemdeki muhafazakarların bu süreçte kavrama yükledikleri yeni anlamdır. Kısacası özgürlük, yeniden korunmak için devreye sokulmuştur. Diğer bir deyişle küresel gelişmelere karşı özgürlük vurgusu, küreselleşme-karşıtı hareketin yatay hiyerarşisindeki gibi çoğulcu bir içerikten ziyade, salgının bozma eğiliminde olduğu düzenin korunması şeklindedir.

Sonuç olarak, salgın kapsamında alınan önlemlere ve özellikle karantina ve aşı kararlarına yönelik eylemler, değişime direnme ve bunun özgürlük karşıtı olduğu düşüncesinden beslenmektedir. Var olan demokratik sistemin yerleşik partileri ve

kurumları, yaşanan krizin oluşumu, yanlış yönetilmesi ve çözülememesi noktalarında eleştirilmektedir. Bu eleştiriler, kimi zaman birbirinden farklı taleplerin, farklı vurgulara sahip grupların elinde yer yer şiddet içerecek şekilde, bu açıdan muhafazakarların çok yatkın olmadığı radikal yöntemlerle ifade edilmektedir. Muhafazakarlığın makul olma, liderler aracılığıyla yavaş ve aşamalı değişim isteği, bu eylemlerde daha keskin bir direnişe ve sadece yerel düzeyde değil küresel çapta eleştiri dalgasına dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

Akyüz, S. S. (2021). Koronavirüs komplo teorileri: Dezenformasyon ve politik kimliklerin komplocu düşünüşe etkisi. *İletişim ve Medya Alanında Uluslararası Araştırmalar* II, 57-86.

Al Jazeera (2022a). Anti-vaccine protesters rally in France, Germany, Austria, Italy, <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/9/more-than-100000-rally-in-france-against-covid-vaccine-rules>, 9 Ocak 2022.

Al Jazeera (2022b). Thousands protest against Dutch COVID restrictions, <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/16/thousands-protest-dutch-covid-19-lockdown-measures>, 16 Ocak 2022.

Berberoglu, B. (Ed.). (2019). *The Palgrave Handbook of Social Movements, Revolution, and Social Transformation*. London: Palgrave Macmillan.

Bertuzzi, N. (2021). Conspiracy theories and social movements studies: A research agenda. *Sociology Compass*, 15(12), e12945.

Bigislandnow.com (2021) Dozens gather to protest state COVID mandates, restrictions, <https://bigislandnow.com/2021/05/16/dozens-gather-to-protest-state-covid-mandates-restrictions/>, 16 Mayıs 2021.

Bogel-Burroughs, N. (2020). Antivaccination activists are growing force at virus protests, *New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/05/02/us/anti-vaxxers-coronavirus-protests.html>, 2 Mayıs 2021.

Brennan, E. (2020). Coronavirus and protest: How COVID-19 has changed the face of American activism. <https://apo.org.au/node/305860>, United States Studies Centre, The University of Sydney.

Brubaker, R. (2021). Paradoxes of populism during the pandemic. *Thesis Eleven*, 164(1), 73-87.

Bruzz (2021). De perfecte storm: deze coronacritici trekken zaterdag naar Brussel, <https://www.bruzz.be/veiligheid/de-perfecte-storm-deze-coronacritici-trekken-zaterdag-naar-brussel-2021-05-27>, 27 Mayıs 2021.

Cahill, D. ve Konings, M. (2017). *Neoliberalism*. New York: Wiley.

Chao-Fung, L. (2021). Anti-vaxxers storm Covid testing centre during 'freedom' rally in Milton Keynes, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2021/dec/29/anti-vaxxers-denounce-covid-testing-centre-in-freedom-march-through-milton-keynes>, 29 Aralık 2021.

Chenoweth, E., Leung, T., Perkins, N., Pressman, J. ve Ulfelder, J. (2021). The Trump years launched the biggest sustained protest movement in U.S. history, *Washington Post*,

<https://www.washingtonpost.com/politics/2021/02/08/trump-years-launched-biggest-sustained-protest-movement-us-history-its-not-over/>, 8 Şubat 2021.

Chenoweth, E., Putnam L., Leung, T., Pressman, J. ve Perkins, N. (2020). media coverage has blown anti-lockdown protests out of proportion, *Vox*, <https://www.vox.com/2020/5/10/21252583/coronavirus-lockdown-protests-media-trump>, 10 Mayıs 2020.

Countlove (2022). Count Love, <https://countlove.org/search.html>

Crouch, C. (2004). *Post-democracy*, New York: Wiley.

Crouch, C. (2020). *Post-democracy after the crises*. New York: Wiley.

Crowd Counting Consortium (2022). <https://sites.google.com/view/crowdcountingconsortium/home>

Demir, S. (2021). Küresel hegemonya, ABD ve Covid-19 pandemisi: Salgının küresel güç dönüşümü etkisine ilişkin bir analiz. *Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(1) , 4-35.

della Porta, D. ve Tarrow, S. (Eds.) (2005). *Transnational protest and global activism*. Oxford: Rowman & Littlefield.

della Porta, D. ve M. Diani (Eds.). (2015). *The Oxford Handbook of Social Movements*. Oxford: Oxford University Press.

Diamond, L. (2002). Thinking about hybrid regimes. *Journal of Democracy*, 13(2), 21-35.

Douglas, K. M. (2021). Covid-19 conspiracy theories. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2), 270-275.

Erçandırılı, Y. (2021). Dünya metabolizmasında yarık: Covid-19, ekoloji ve neoliberalizmin diyalektik birlikteliği üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 45(4), 993-1018.

Euronews.com (2021). Covid-19: Protests across Europe rail against pandemic restrictions as infections soar, *Euronews*, <https://www.euronews.com/2021/03/21/covid-19-protests-across-europe-rail-against-pandemic-restrictions-as-infections-soar>, 21 Mart 2021.

Fawcett, E. (2020). *Conservatism: The fight for a tradition*. New Jersey: Princeton University Press.

FreedomWorks (2021). Government fails, freedom works, <https://www.freedomworks.org/about/about-freedomworks>, Erişim 18 Ekim 2021.

Fürstenau, M. (2021). Meet Germany's 'Querdenker' Covid protest movement, *DW*, <https://www.dw.com/en/meet-germanys-querdenker-covid-protest-movement/a-57049985>, 03 Nisan 2021.

Gerbaudo, P. (2020). The Pandemic crowd. *Journal of International Affairs*, 73(2), 61-76.

Grande, E., Hutter, S., Hunger, S., & Kanol, E. (2021). Alles Covidioten? Politische Potenziale des Corona-Protests in Deutschland, *WZB Discussion Paper* (No. ZZ 2021-601).

Harvey, D. (2005). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, (Çev. Aylin Onacak), İstanbul: Sel.

Harvey, D. (2020). Anti-capitalist politics in the Time of COVID-19, <https://jacobinmag.com/2020/03/david-harvey-coronavirus-political-economy-disruptions>, 03 Mart 2020.

- Hutchinson, B. (2020). Operation Gridlock: Convoy in Michigan's capital protests stay-at-home orders, *ABC News*, <https://abcnews.go.com/US/convoy-protesting-stay-home-orders-targets-michigans-capital/story?id=70138816>, 16 Nisan 2020.
- Klandermans, B. ve C. Roggeband (Eds.) (2017). *Handbook of social movements across disciplines*. Cham: Springer.
- Klein, E. (2020). Why are liberals more afraid of the coronavirus than conservatives?, *Vox*, <https://www.vox.com/2020/5/21/21262329/coronavirus-liberals-conservativespolls-afraid-psychology-distancing>, 21 Mayıs 2020.
- Koç, E. (2021). Covid-19 krizinin diplomasiye etkisi ve uluslararası sistemde artan belirsizlikler. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi*, 4(1), 108-121, Doi: 10.51763/uid.867518
- Kowalewski, M. (2020). Street protests in times of Covid-19: adjusting tactics and marching 'as usual'. *Social Movement Studies*, 20(6), 758-765, Doi: 10.1080/14742837.2020.1843014
- Levitsky, S. ve Way, L. A. (2010). *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lombardi, P. (2022). Rioters fight brussels police, smash headquarters of EU Foreign Service. *Politico*, <https://www.politico.eu/article/protest-against-covid-restriction-police-violent-brussels/>, 23 Ocak 2022.
- Marietta, M. (2012). *A citizen's guide to American ideology*. New York: Routledge.
- McDonald, K. (2006). *Global movements: Action and culture*. London: Blackwell.
- Meert, T. (2021). Who Are We?, <https://www.europeansunited.eu/europeansunited-2/>, Erişim 25 Ocak 2022.
- Melimpoulos, E. (2021), What's driving the COVID lockdown protests?, *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2021/2/7/protests-over-new-covid-19-measures-whats-behind-them>, 7 Şubat 2021.
- Mudde, C. ve Kaltwasser, C. (2019). *Popülizm: Kısa bir giriş*, (Çev. S. Erdem Türközü), Ankara: Nika.
- Muller, J. Z. (Ed.) (1997) *Conservatism: An anthology of social and political thought from David Hume to the present*, New Jersey: Princeton University Press.
- Müller, J. (2020). *Popülizm nedir?* (Çev. Onur Yıldız), İstanbul: İletişim.
- Nachtwey, O., Schäfer, R. ve Frei, N. (2020). Politische soziologie der corona-proteste. <https://doi.org/10.31235/osf.io/zyp3f>
- Neumayer, E. Pfaff, K. ve Plümper, T. (2021), Protest against COVID-19 containment Policies in European Countries. *SSRN*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3844989>
- O'Sullivan, N. (2019). Conservatism, ed. Michael Freeden, Lyman Tower Sargent, Marc Stears *The Oxford Handbook of Political Ideologies* (pp. 50-77) içinde. London: Routledge.
- Parlak, İ. ve Tangün, Y. (2021). Bir bilme hali olarak komplo teorilerinin serencamı, *Cogito*, Sayı 103.
- Parkrecord.com (2021). Sheriff's report: Anti-vaccine protesters disrupt Kamas clinic, <https://www.parkrecord.com/news/summit-county/sheriffs-report-anti-vaccine-protesters-disrupt-kamas-clinic/>, 5 Mayıs 2021.

Perry, D. M. (2021). Covid protesters must stop exploiting symbols of the Holocaust, *CNN*, <https://edition.cnn.com/2021/04/27/opinions/covid-anti-vaccine-protesters-yellow-stars-holocaust-perry/index.html>, 27 Nisan 2021.

Pleitgen, F. (2020). Thousands of covid-deniers protest in Berlin and London, *CNN*, <https://edition.cnn.com/2020/08/29/europe/berlin-protest-coronavirus-police-grm-intl/index.html>, 29 Ağustos 2020.

Pleyers, G. (2010). *Alter-globalization: Becoming actors in a global age*. New York: Polity.

Pleyers, G. (2020). The Pandemic is a battlefield. Social movements in the COVID-19 lockdown, *Journal of Civil Society*, 16(4), 295-312.

Pressman, J. ve Choi-Fitzpatrick, A. (2020). Covid19 and protest repertoires in the United States: An initial description of limited change, *Social Movement Studies*.

Pummerer, L., Böhm, R., Lilleholt, L., Winter, K., Zettler, I. ve Sassenberg, K. (2022). Conspiracy theories and their societal effects during the COVID-19 pandemic. *Social Psychological and Personality Science*, 13(1), 49-59.

Rubin, D. I. ve Wilson, F. A. (2021). *A Time of covidciocy: Media, politics, and social Upheaval*. London: Brill.

Schradie, J. (2020). "Give me liberty or give me Covid-19": Anti-lockdown protesters were never Trump puppets. *Communication and the Public*, 5(3-4), 126-128.

Smith, A. (2020). Tea party-style protests break out across the country against stay-at-home orders, *NBC News*, <https://www.nbcnews.com/politics/donald-trump/tea-party-style-protests-break-out-across-country-against-stay-n1185611>, 16 Nisan 2020.

Springer, S., Birch, K. ve MacLeavy, J. (Eds.) (2016). *The Handbook of neoliberalism*, New York: Routledge.

Tangün, Y. A., ve Parlak, İ. (2020). Politik söylemin "komplo teorisi formu"na özdeş sınırları: Kanaat teknisyeni, habitus ve iktidar stratejileri. *Mülkiye Dergisi*, 44(2), 287-320.

The Week (2022), Anti-vax and vaccine hesitant: what is the impact of those refusing to get jabbed?, <https://www.theweek.co.uk/news/science-health/955411/anti-vax-vaccine-hesitant-impact>, 14 Ocak 2022.

Vieten, U. M. (2020). The "new normal" and "pandemic populism": The covid-19 crisis and anti-hygienic mobilisation of the far-right. *Social Sciences*, 9(9), 165.

Vogel, K. P., Rutenberg, J. & Lerer, L. (2020). The quiet hand of conservative groups in the anti-lockdown protests, *New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/04/21/us/politics/coronavirus-protests-trump.html>, 21 Nisan 2021.

World Wide Demonstration (2021) What is the World Wide Demonstration?, <https://worldwidedemonstration.com/about/>, 25.01.2022.

Yavuz, T. (2020). Uzmanlara göre pandemi sonrası dünyada liberal değerler gerileyebilir, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uzmanlara-gore-pandemi-sonrasi-dunyada-liberal-degerler-gerileyebilir/1822478>, 29 Nisan 2020.

Yıldızcan, C. ve Özpınar, C. (2021). Pandemiye tartışmak: Ekoloji, neoliberalizm ve kriz yönetimi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 9(Özel Sayı), 1-21.

**POST-COVID SÜRECİNDE SOSYAL REFAH DEVLETİNİN
VERGİLERLE BAĞI: KÜRESEL SORUNLAR ÇERÇEVESİNDE BİR
DEĞERLENDİRME**

*THE CONNECTION OF THE SOCIAL WEALTH STATE TO TAXES IN
THE POST-COVID PROCESS: AN ASSESSMENT WITHIN THE FRAMEWORK
OF GLOBAL PROBLEMS*

Gamze Yıldız ŞEREN*, Dilek AKBAŞ AKDOĞAN**

*Geliş Tarihi: 10.10.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)*

ÖZ: Ülkeler ekonomik manada güçlenebilmek adına Covid-19 sürecinde kimi vergi politikaları uygulamaya koymuşlardır. Bu çalışma pandeminin zirve yaptığı dönemlerde alınan vergi politikası önlemlerinin post-Covid sürecinde ne şekilde bir gelişim ve seyir kaydedeceğine yönelik sosyal devlet olgusu özelinde bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada uluslararası kuruluşların yayınlamış oldukları rapor ve ilgili diğer belgelerden elde edilen veri ve bilgilerle ortaya konulmak istenen fikirlere bir temel sağlanmak istenmiştir. Post-Covid sürecinin bir küresel sorun olması hasebiyle vergi hususu da küresel işbirlikleri ve küresel sorunsalların takibi doğrultusunda sosyal refah devletine duyarlı bir yapı kazanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Post-Covid, Vergiler, Sosyal Refah Devleti

ABSTRACT: In order to be more economically robust, countries have introduced various tax policies during the Covid-19 process. This study aims to present a perspective specific to the social state phenomenon on how the tax policy measures taken during the pandemic periods will develop and progress in the post-Covid period. With the data and information gathered from the reports and other related materials released by international organizations, the study aims to give a foundation for the proposals to be put forward. The post-Covid process is a global issue, so in order to support global collaboration and the resolution of global issues, the tax issue should also acquire a structure that is considerate of the social welfare state.

Key Words: Post-Covid, Taxes, Social Wealth State

EXTENDED ABSTRACT

In the face of the Covid-19 health crisis turning into an economic crisis, governments have effectively used tax policies, which are a fiscal policy tool. In order to minimize the effects of the virus in question on society and economies, countries have taken measures on three basic pillars. These; businesses, households and employment. The digitization of the

* Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, gyseren@nku.edu.tr , ORCID: 0000-0002-5063-1172

**Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, dilek.akdogan@medeniyet.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8132-6971

economy and the post-Covid process have prepared all the necessary conditions for the restoration of fiscal policies. The income redistribution function, which is one of the basic functions of the state, can provide a fairer distribution of income/wealth in societies. But here this function may conflict with the stabilization and/or resource allocation function. In addition, it may cause a decrease in national income. In the face of mentioned conflict that will occur in the economy, the priorities of the states come into play. At this point, the policies to be preferred move away from the welfare state or get closer. Considering that the pandemic has deepened the existing inequalities, it should undertake the requirements of the social state in order not to pass on the income gaps from generation to generation. The main philosophy of working in this manner is the necessity of increasing public revenues in order to provide the necessary financing for the realization of a social welfare state. However, the point to be considered here is that while increasing public revenues, a sensitive approach towards low-income people is adopted and the tax is taken from those who earn less than those who earn more. Establishment of a fair and effective tax system can reduce informality and corruption, thus increasing public revenues and preventing the tax burden from falling on low-income people. In this context, it may be possible to make more social expenditures with the increase in public revenues. Although this study deals with taxes, it is not possible to evaluate the effects of taxes in a one-dimensional way. The decrease in taxes, the increase in public expenditures and borrowing are the financial imbalances created by the pandemic. Therefore, for the social welfare state, a well-balanced public expenditure-tax balance should be ensured and a taxation sensitive to vulnerable groups should be taken as a basis. At this point, it is very essential to consider the budget balance. Growth-oriented policies should not dominate social tax policies, and resources that can create additional income for the budget should be directed by following a tax policy that is careful in the short term and that is consistent in the long term and will not create a burden on the budget. Just as the regional/national measures to be taken for a global problem will not be sufficient, mitigating the effects of the current pandemic crisis with the provision of global cooperation in the face of the pandemic, which has global effects in the post-Covid process, can provide the ground that can create a brake mechanism for future crises. The aim of a social welfare state in the post-Covid period is to create resources for the financing of social policies and to provide taxation sensitive to the poor as much as possible. But in the post-Covid process; there are also problems such as fragile groups, global inflation, stagflation risk, climate and food crises, negative externalities caused by current war conditions, decrease in tax revenues in world economies, increase in public expenditures and borrowing. In these difficult times, for a tax policy sensitive to the social welfare state, in summary, gradual personal income tax, environmental taxes, reducing tax evasion, reducing the share of indirect taxes and turning to direct taxes, preventing the informal economy measures such as taxing sensitive to vulnerable groups, harmonization of transfers (public expenditures) and the tax system can be taken. Of course, strengthening global cooperation and international support mechanisms is also an especially important issue, considering that global solutions will further strengthen regional solutions. At this point, governments should carry out their financial interventions in a coordinated manner in terms of both taxation and public expenditures. Tax and transfer systems should be designed to put the incomes of the poor in a better position than before the fiscal intervention. Fiscal policy to be adopted in the post-Covid period should focus on how to increase the welfare of

the poorest, rather than deepening inequalities. With the Covid-19 process, various effects have occurred in societies from many dimensions. In particular, inequality and its effects on finance have had an impact on people's income distribution and well-being. At this point, the interest in income distribution, welfare and equality has increased in the post-Covid process. There is no doubt that these policies also have a financing pillar. The main question that governments will ask here is what the taxation system will be like and how it will be combined with public expenditures. After all, the realization of social policies follows a development depending on the public revenues obtained by the state. However, the method adopted (increasing public revenues) should not distribute the tax burden unfairly. At this point, all countries of the world should see the post-Covid process as an opportunity for the construction of a tax system that is sensitive and compatible with the social welfare state. Although the number of cases has decreased today, it is not certain how the pandemic will follow in the post-Covid process. Considering that the expansionary policies put into practice by governments cause borrowing and budget deficits, the sustainability of the financing of social policies in the work to be put into practice emerges as a very fundamental problem.

1. GİRİŞ

Vergilerin kamu hizmetlerinin finansmanı haricinde sosyal amaçları da söz konusudur. Bu kapsamda gerek sosyal politikaların gerek sosyal devletin vergilerle olan bağının kurularak sağlam bir zemine oturtulması gerekmektedir. Vergilerin bireylerin tutum değişiklikleri, refah durumları üzerinde etkisine ek olarak, yeniden dağıtım işlevini de üstleniyor olması sosyal politikaların bu noktada oynadığı rolün önemini gösterir niteliktedir. Covid-19 sürecinde alınan tedbirler ülke ekonomilerini pek çok açıdan negatif manada etkilemiştir. Söz konusu sürecin etkilerinin azaltılabilmesi adına hükümetler mali bir takım önlemler almıştır. Maliye politikalarını vergileri düşürmek ve kamu harcamalarını artırmak şeklinde dizayn eden hükümetler, söz konusu genişletici politikalarla toplumun yükünü azaltmayı hedeflemiştir. Fakat bu noktada gözetilmesi gereken bütçe dengeleri de söz konusudur. Hükümetler post-Covid sürecini vergi sistemlerinin tekrardan gözden geçirilmesine vesile olacak bir durum olarak yorumlamalıdır. Dolayısıyla bu sağlık krizi tüm dünya için adil bir vergi reformunun yapılması gerekliliğinin habercisi olarak yorumlanabilir. Bu çalışmanın amacı, sosyal refah devletinde vergi politikalarının nasıl olması gerektiğinin incelenerek bilhassa post-Covid sürecinde pandeminin zirve yaptığı dönemlerinde uygulanmış olan vergi politikalarının sonraki süreçte küresel sorunlar eşliğinde ne şekilde dönüşüm gösterdiği ve sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesidir. Bu makalede sosyal refah devletinde olması gereken vergi politikalarının anlaşılabilmesi için konu pandemi sürecinde alınan vergisel önlemlerden hareketle post-Covid sürecinde sosyal politikalara duyarlı bir vergi sisteminin inşası küresel sorunlar arka planında incelenmektedir. Yapılan incelemeler temelini küresel kuruluşların yayınlamış olduğu raporlar ve istatistiklerden almaktadır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle sosyal devletin kavramsal arka planı açıklanmıştır. İkinci bölümde vergiler ve sosyal refah devleti

bağına odaklanılmıştır. Üçüncü bölümde vergilerin post-Covid sürecindeki seyri irdelenmiştir. Dördüncü bölümde sosyal refah devletinin post-Covid sürecinde vergiler özelinde nasıl bir yol izlemesi gerekliliği küresel sorunlara odaklanılarak tartışılmıştır.

2. SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI VE SOSYAL REFAH DEVLETİ ANLAYIŞI

Sosyal politika kavramı olarak ilk kez XIX. yüzyılda Almanya’da Wilhelm Heinrich Riehl tarafından kullanılmıştır. Riehl “Alman Sosyal Politikasının Temeli olarak Halkın Doğal Tarihi”¹ isimli eseriyle bu alandaki literatürün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Riehl, toplumun parçalanması ve yeniden yapılandırılmasında temel sorunu, ekonomik sömürden ziyade toplumsal bağların gevşemesi olarak görmüştür. Riehl sosyal politika kavramının henüz gelişim sürecine girmediği erken yıllarda tüm topluma atfedilmesi gereken bir kavram olduğunun farkına varmış olsa da, tanık olduğu sosyal değişimin geri döndürülemezliği konusunda o yıllarda aynı farkındalık düzeyine sahip olmamıştır (Schmitt 2007: 128-129). Sosyal politika kavramı, Riehl’in çalışmasında ilk kez kullanılmış olsa da, sosyal politikanın kapsamının genişlemesi ve ayrı bir disiplin olarak değerlendirilmesi 1911 yılında Alman Otto V. Zwiedineck–Südenhorst’un yazdığı “Sosyal Politika” adlı eserle söz konusu olmuştur (Özdemir, 2007: 13-14). Sosyal politika bilimine önemli katkıları olan Marshall sosyal politikayı, toplumdaki bireylere hizmet ve gelir sağlayarak bireylerin refahı üzerine doğrudan etki sağlamayı amaçlayan devlet tarafından yürütülen politikalar bütünü olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda, sosyal sigorta, sağlık ve refah hizmetleri, konut politikası, kamusal yardımlar, sosyal politikanın temelinde var olan alanlardır (Titmuss, 1974: 30). Ancak şu husus da belirtilmelidir ki; sosyal politika kavramı, bir sosyal fedakarlık ve yardımseverlik halesi olarak ve toplumdaki belirli gruplar ya da kişiler için bir takım kaygılar duyarak toplumsal eşitliğin sağlanması vb. nedenlerle otomatikman bir yatırım yapılması şeklinde bir tepkiyi içermeyebilir. Herhangi bir ülkenin belirli bir sosyal politikayı yürütmesi veya sosyal hizmetlerinin gelişmiş olması; o ülkede sosyal fedakarlık, eşitlik ve gelirin yeniden dağılımında ilerici uygulamaların mevcut olduğu anlamına da gelmeyebilir. Çünkü toplumdaki bazı gruplar için “refah” diğerleri için refah kaybı içeren kötü bir durumu da ifade edebilir (Titmuss 1974: 27). Sosyal politika kavramı boyutları açısından dar anlamda ve geniş anlamda iki gruba ayrılabilir. Dar anlamda sosyal politika, endüstri devrimi sonrasında işçi sınıfına ve onun en temel sorunlarına yönelik dar kapsamlı ve sınırlı bir amaç doğrultusunda oluşturulmuş bir politikadır (Talas,1992: 15). Geniş anlamda sosyal politika ise, toplumun sadece tek bir sınıfının sorunlarını konu almamakta, toplumu bir bütün olarak ele alarak toplumdaki bireylerin sağlıklarından, eğitimlerine, güvenliklerinden hak ve özgürlüklerine kadar

¹ Natural History of the People as the Foundation of German Social Policy

geniş bir konu yelpazesini içinde barındıran bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır (Şişman, 2002: 3-21). Günümüz dünyasında sosyal politika genişleyen anlamıyla kullanılmakta olup, hükümetler tarafından yürütülen etkin politikalardan birini oluşturmaktadır. Sosyal politika kavramının, dar anlamda veya geniş anlamda ele alınmasına bağlı olmaksızın, temelde üç hedefi içerdiğini söyleyebiliriz. Birincisi refah düzeyini yükseltici politikalar olma hedefidir. İkincisi, hem ekonomik hem de ekonomik olmayan amaçları içerir (örneğin asgari ücret ve asgari geliri koruma standartları gibi). Üçüncüsü, zenginden fakire ve avantajsız gruplara doğru kaynakların yeniden dağılımı sağlama hedefidir. Herhangi bir siyasi parti veya ideolojiye bağlılık anlamı taşımayan sosyal politika kavramı, özellikle toplumsal sorunlar ve sosyal alanlarda hükümetlerin belirtilen hedefler doğrultusunda yürüttükleri nispeten istikrarlı bir eylem veya eylemsizliği kapsayan hareketler bütünü olarak tanımlanabilir (Anderson, 2011; Titmuss, 1974: 27-29). Geniş ve modern anlamda sosyal politika uygulamalarının vücut bulduğu devlet türü olarak refah devleti karşımıza çıkmaktadır. Bazı kaynaklarda refah devletinin kökeninin çok eski tarihlere dayandığı ifade edilse de günümüz batılı refah devletinin 19.yüzyıl itibarıyla ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Sosyal politika kavramı refah devleti var olmadan da mevcutken; refah devletinin sosyal politika var olmadan mevcut olabilmesi mümkün değildir (Esping-Andersen, 2006). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Avrupa'da yaygınlaşan refah devleti kavramı, sosyal hizmetlerin sağlanmasından daha fazlasını kapsayan, ekonomik ve sosyal politika alanında geniş role sahip bir devleti ifade etmektedir. Politik sol ya da politik sağ yanlısı birçok yazar refah devleti kavramını, tüm toplumun genel refahını sağlamaya yönelik ve değişimin sosyal maliyetlerini göz önünde tutarak devletin daha olumlu ve kararlı bir şekilde sorumluluk yüklenmesi olarak değerlendirmektedir (Hills, 2001: 126). Refah devleti uygulamalarının "Yoksulluk Yasası" ile başladığı ileri sürülmektedir. 1883'te Bismark tarafından getirilen sosyal sigorta uygulaması, refah devleti için bir diğer başlangıç noktası olarak görülmektedir (Çelik, 2006: 20). Refah devleti anlayışı 1945-1975 yılları arasında "altın çağı" diye tabir edilen dönemde önemli gelişimler göstermiş, yaygınlaşmış ve uygulamaları zirve yapmıştır. Sonraki yıllarda altın çağın bitişi yaşanmış olsa da hükümetlerce sosyal politika uygulamalarından hiç vazgeçilmemiştir. Çıkış noktası sosyal politika kavramı olan refah devleti, vatandaşlarına asgari gelir güvencesi, sosyal güvenlik, barınma, eğitim, sağlık gibi hizmetler sunarak toplumun refahını maksimize etmeyi hedeflemektedir. Sosyal politikalar, önemi ve ağırlığı değişim kaydetse de devletler için vazgeçilemeyecek bir politik alandır.

3. SOSYAL REFAH DEVLETİ VE VERGİ BAĞI

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da eşitsizliğin azalmasına katkı sunan faktörlerden birisi artan oranlı gelir vergisi ve sosyal refah devletinin gelişim kaydetmesiydi. 1980 sonrasında söz konusu durum değişime uğramış, sosyal refah

devletinde bir gerileme söz konusu olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllarla beraber verginin yeniden dağıtım kapasitesi kimi zaman hanehalkları arasındaki gelir eşitsizliğinin de ana kaynağı haline gelmiştir (Atkinson, 2015: 10). Günümüzde ise refah devletinin uzun bir süredir baskı altında olduğu görülmektedir. Küreselleşmenin etkileri, nüfusun yaşlanması, mali kemer sıkma politikaları ve ekonomik krizler sebebiyle refah devleti oldukça güç kaybetmiştir (Busemeyer, 2021: 1).

Sosyal bir refah devletinde vergi tasarımının adil bir yapısının olması gerekmektedir. Çünkü vergilerin bileşimleri kaynak tahsisini, gelir dağılımını ve toplam talebi etkileyerek ekonomideki potansiyel düzeye erişebilmek adına kullanılan etkin birer araca dönüşebilmektedir (Geyik ve Şeren, 2021: 18). Fakat mali politikalar ele alınırken hiç kuşkusuz konuyu sadece vergiler boyutuyla ele almak masanın ayaklarından diğerlerinin olmamasına benzetilebilir. Bu kapsamda sosyal refah harcamaları da aynı ve nakdi transferler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Devlet kurumları eğitim, barınma, sağlık gibi hizmetleri sağlayarak aynı bir transfer sağlamış olur. Fakat bunu hak sahibi kimselere nakden de yapabilir. Hükümet her iki durumda da yapmış olduğu harcamalarla toplum içerisinde gelirin yeniden dağıtılmasını amaçlar ve bunun hayata geçmesine yardımcı olur (Ozawa, 1973: 66). Bu kapsamda sosyal politikalar temel sosyal güvenlik yardımlarının emeklilik, hastalık, işsizlik, aile yardımları gibi nakdi yardımların haricinde sağlık, eğitim ve barınma harcamalarını da kapsamaktadır (Boden, 2005: 107). Düşük gelirli ailelere yönelik bu harcamalar sosyal refah devletinin hem bir fonksiyonu hem de bir çıktısıdır. Fakat bu harcamaların bir anlamının olabilmesi vergilerin de benzer bir fonksiyon ve çıktı üretmesiyle ilişkilidir. Çünkü düşük gelirli aileler ödeme güçlerini aşan vergi yükleri de taşımamalıdır. İyi tasarlanmış bir sosyal refah devletinin bu anlamda iki temel ayağı da ortaya çıkmış olur. Bunlardan birisi sosyal transferlerdir; diğeri de gelire orantılı bir vergi sisteminin inşasıdır. Bu anlamda düşük gelirli üzerindeki ağır vergi yükü, sosyal refah programının gelirin yeniden dağıtım üzerindeki etkilerini azaltıcı bir rol oynar. Bu sistemin işleyebilmesi adına özel sektörün denetimi de dikkate alınması gereken bir husustur. Çünkü düşük gelirli ailelerin düşük ücretler alması ve temel ihtiyaçlar için yüksek fiyatlar ödemesi de sosyal refah programının aksamasına yol açar. Zira özel sektörün söz konusu tutumu bir yerde devletin sosyal yardım harcamaları ve vergiler konusundaki müdahalelerinin etkisini kırarak, yoksunlukların giderilmesinde bir engel oluşturabilir (Ozawa, 1973: 66-67). Dolaysız bir vergi olan gelir vergisi; adil bir vergileme ve gelir eşitsizliğinin onarılması için en etkili vergi türü olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında gelir vergilerinin tarife yapılarının dikkatle incelenmesi gerekir. Özellikle gelir vergisi tarifelerinin dilim yapısının, marjinal vergi oranlarının çok kazananlardan çok, az kazananlardan az alınacak şekilde tasarlanması gerekmektedir. Elbette buna ek olarak beyannameye dayalı

vergilemenin payı artırılmalı, stopaj yoluyla vergilemenin payı azaltılmalıdır. Dolaylı vergiler açısından düşünüldüğünde vergilemede adaleti sağlayabilmek adına katma değer vergisi, özel tüketim vergisi gibi vergilerin payı azaltılmalıdır (Karaş ve Selen, 2021: 293). Vergi yükünün azaltılması da sosyal refah devletinde mali sürdürülebilirliğin temellerinden bir tanesidir. Refah devletinin devamı için vergi gelirleri hayati öneme sahiptir dolayısıyla artan refah harcamalarının beraberinde getireceği olumsuz etkilerin telafi edilmesi ancak vergi uyumunun artırılmasıyla mümkündür. Zira vergi uyumunun artırılması sosyal uyumun da teşvikini sağlayacaktır. Vergi gelirinde önemli olan söz konusu gelirin elde edilmesinde benimsenen yöntemdir. Çünkü vergi gelirinin nasıl elde edildiği siyasi, sosyal ve ekonomik açılarından sürdürülebilirlik üzerinde farklı etkiler meydana getirecektir. Bu kapsamda vergi adaletinin sağlanması sosyal refah devletinin mali sürdürülebilirliğinin katalizörüdür (Hyejin, 2017: 116). Sosyal politikanın uygulanabilmesi için vergi doğrudan bir araçtır. Örneğin vergi harcamaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Fakat sosyal güvenlik yardımlarıyla vergi harcamalarının beraber kullanılması kimi finans problemlerinin de ortaya çıkmasına yol açabilir. Zira zaman zaman sosyal yardımların bireylere veya ailelere ödenmesi ve daha sonra aynı kişilerden vergi alınması verimsiz olarak değerlendirilmektedir (Boden, 2005: 113-114). Devletler barınma, sağlık, eğitim, sosyal yardım ödemeleri gibi sosyal politika önlemlerinin finansmanında vergileri temel bir araç olarak kullanırlar. Dolayısıyla bir ülkedeki vergi sisteminin biçimi sosyal refah politikalarının da yönünü etkilemektedir. Bu kapsamda vergi sadece mali değil sosyal politika tasarımı ve uygulamasında da işlevleri olan bir araçtır (Boden, 2005: 108-109). Sosyal politikaların hayata geçmesinde hükümetler doğrudan veyahut dolaylı olarak vergi araçlarını kullanmaktadırlar. Bu kapsamda sosyal politikaların finansmanında vergilendirme başlıca araç olup servetin yeniden dağılımını sağlamak için (belirli bireylere vergi indirimleri verilmesi gibi) kullanılabilirler (Boden, 2005: 107). Sosyal politikaların vergilerin gelir dağılımı üzerinde meydana getirdiği bölüşüm sonuçlarının ve sorunlarının analiz edilmesi bakımından da konumu dikkat çekicidir. Bu çerçevede eşitlik, adalet ve yeniden dağıtım için vergilendirme etrafında bir sosyal politika söyleminin inşası gerekmektedir. Vergilendirme sosyal adalet, yoksulluk, vatandaşlık bağlamında da güçlü bir şekilde ele alınmalıdır zira vergiler daha çok işletme ve ekonomi alanındaki (vergi planlaması, vergi ahlakı, vergi uyumluluğu gibi) sorunsallara odaklanmıştır. Dolayısıyla sosyal politika faaliyetleri ve vergilendirmeyi çerçeveleyen söylem; literatürün ve politikaların içerisinde yer almalıdır (Ruane, Collins, & Sinfield, 2020: 445-446). Verginin bir yük olarak görüldüğü bakış açısına da sosyal politikalar yoluyla olumlu bir çerçeveden yaklaşılabilir. Vergilendirme bu kapsamda bir maliyet olarak değil kamu yararına bir katkı olarak düşünülmelidir. Dolayısıyla vergilendirme üzerine bir sosyal politika söyleminin geliştirilmesi politik ekonomi yaklaşımlarının da

yaygınlaştırılmasını sağlayacaktır. Unutulmamalıdır ki vergiler toplumun doğasına göre şekillense de aynı zamanda parçası olduğu toplumu da şekillendirmektedir (Ruane, Collins, & Sinfield, 2020: 444-445).

3.1. Sosyal Refah Devletine Duyarlı Vergi Politikalarının Olası Sonuçları: Finansman Problemleri

Sosyal devletin, toplumsal refahın maksimizasyonunu ve gelir dağılımında adaleti amaçlaması dolayısıyla gerçekleştirdiği harcamalar beraberinde sosyal politikaların finansmanı sorununu da getirmiştir (Şeren ve Geyik, 2021:214). 1980'ler sonrası finansman sorunsalı kendisini belirgin bir şekilde göstermiş, özellikle finansal krizler ve küreselleşme süreci sosyal politikanın finansmanının ekonomik etkileri ve sürdürülebilirliği sorunsallarını gün geçtikçe artacak şekilde gündeme getirmiştir (Morel ve Palme, 2013: 401). Sosyal politikaların vergiyle finansmanı durumunda işsizlik, artan yaşlılık ve küreselleşme faktörleri göz önüne alındığında hükümetler için bütçe kısıtlamaları önemli bir husus haline gelmektedir. Bütçe kısıtlamaları ise diğer harcamalarla (savunma gibi) sosyal harcamalar arasındaki kaynak tahsisini tartışmalı bir süreç haline getirir. Vergilerde artışa gidilmesi ise siyasi bir dirençle karşılaştığından finansman imkanlarının daha da zorlu bir hale gelmesine vesile olabilir (Morel ve Palme, 2013: 404). Günümüzde gelişmiş ülkelerde refah devletine yönelik sosyal harcamalar kamu bütçesinde önemli bir yere sahiptir. Refah devletinin finansmanı temel olarak iki kaynaktan finanse edilmektedir. Bunlardan bir tanesi vergi gelirleridir bir diğeri ise sosyal güvenlik katkı paylarıdır. Başka kaynaklardan da finansman sağlanabilmekle beraber ana finansman kaynağı bunlardır. Vergiler her ne kadar sosyal harcamaların finansmanı için kullanılsa da vergiler ile bireyin elde ettiği faydaların türü arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır (Lierse ve diğerleri, 2018). Sosyal refah devletinde olması gereken vergi politikaları aynı zamanda kapsamlı devlet müdahalelerini de gerektirmektedir. Zira sosyal refah devleti evvela ülkenin refah düzeyinin yükseltilebilmesi adına gerek sosyal gerek ekonomik hakların devlet tarafından yapılan/yapılacak müdahalelerle iyileştirilmesini öngörmektedir. Fakat diğer taraftan devletin söz konusu müdahalelerle giderek büyüme kaydetmesi söz konusudur. Bu kapsamda sosyal devletin en temel sorununun finansman olduğu söylenebilir. Kamu müdahalesiyle artan kamu harcamaları beraberinde vergi yükünün de ağırlaşmasıyla ayrıca borçlanma ve emisyon gibi diğer finansman kaynaklarına başvurulması sonucunda bütçe açıklarıyla neticelenebilir (Aktan, 2009).

4. POST-COVID SÜRECİNDE VERGİ HUSUSU VE DİĞER MALİ DEĞİŞKENLER

Dünya Sağlık Örgütü Covid-19'u 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan etmiştir. Birçok ülke de virüsün yayılımının engellenmesi ve sağlık üzerinde yaratacağı etkileri azaltmak için süratle katı sınırlama önlemleri (seyahat yasakları,

işyerlerinin kapatılması, karantina uygulamaları) alınmıştır. Söz konusu sınırlamalar sağlık açısından elzem olmakla beraber gerek işletmeler gerek bireyler üzerinde bilhassa gelirin aniden azalması, işsizliğin artması, likidite sorunları gibi olumsuz etkilerde bulunmuştur. Bu durumda hükümetler maliye politikası önlemlerini hanehalklarına ve işletmelere finansal destek verebilmek adına uygulamaya koymuşlardır (Lacey, Massad, Utz, 2021: 8). Covid-19'un yarattığı etkiler küresel bir ekonomik darboğaza doğru gidilmesine yol açmıştır. Bu süreçte sağlık hizmetlerine yönelik kamu harcamaları artırılmış, çeşitli vergisel önlemler alınmış² ve hassas sektörlerle transferler söz konusu olmuştur. Buna karşılık gelirlerin düşüş kaydetmesi açıkların borçlanmayla finansmanı büyük kamu açıklarına yol açmıştır (Bkz: Grafik 1, 2, 3). Pandemi döneminde dünyada kamu harcamaları hızla artmış, ancak kısıtlama gibi uygulamaların da etkisiyle kamu gelirlerinde aynı oranda bir artış gerçekleşmemiştir. Bu durum aynı zamanda kamu borçları üzerinde bir baskı meydana getirmiştir (Kete ve Karasaç, 2022: 393). Pandeminin ekonomik maliyetleri ne yazık ki bu maliyetlere en az dayanan kesimi ağır bir şekilde etkilemiştir. Hükümetler işsizlik yardımları, ücret sübvansiyonları gibi mali önlemlerle bireyleri ve firmaları destekleyebilmek adına adımlar attıysa da bir taraftan sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetlerine daha fazla yatırım yapılması gerekliliği, eşitsizlikler ve kamu borçları üzerinde kaçınılmaz bir negatif etkiye yol açmıştır. Bu durum hükümetleri kamu gelirlerini artırmaya yönelik politikalara itmekte ve daha ilerici (artan oranlı) vergileme lehine bir gelişim kaydedilmektedir. Şöyle ki hükümetler artık ödemeyi en iyi şekilde gerçekleştirecek bireylerden elde edilen gelirleri harekete geçirmeye odaklanmaktadır. Söz konusu gelirin ise olağanüstü finansman ihtiyaçlarının karşılanması ve sosyal uyumun teşviki olmak üzere iki yönlü bir etki yaratması beklenmektedir. Her ne şekilde olursa olsun pandemi koşulları vergiye yönelik tutum ve yükün daha iyi bir duruma nasıl dönüşeceği temelinde vergi sistemlerini yeniden şekillendirmektedir (Gaspar vd., 2021). Pandemi koşullarının yarattığı negatif ekonomik sonuçlar karşısında artan oranlı vergileme bir gelir artırma seçeneği olarak görülmektedir. Ekonomik

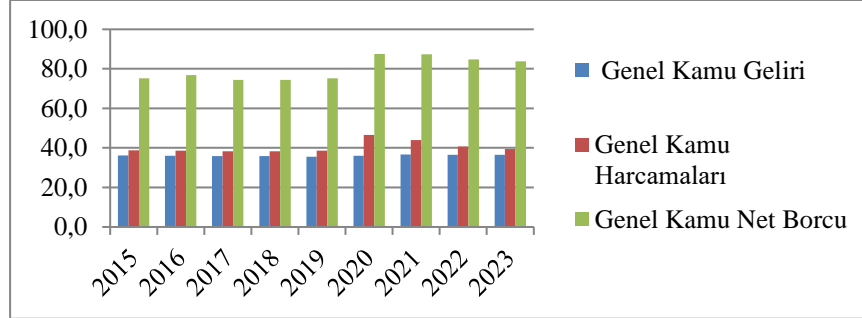
²**İşletmelere yönelik vergisel önlemler:** hızlandırılmış varlık amortismanı, vergiden istisnaları ve muafiyetleri, vergi beyannamesinin ertelenmesi, vergi ve/veya faiz ve ceza ödemelerinin ertelenmesi, daha düşük avans ödemesi, borç tahsilat faaliyetlerinin askıya alınması, denetim faaliyetlerinin askıya alınması, vergi oranı indirimi, vergi affı (Lacey, Massad, Utz, 2021: 12).

Hanehalkına yönelik vergisel önlemler: vergi beyannamesinin ertelenmesi, vergi ödemelerinin ertelenmesi, faiz ve ceza ödemelerinin ertelenmesi, vergi oranı indirimi, vergi affı, vergiden istisnalar ve muafiyetler, Düşük vergi oranları (Lacey, Massad, Utz, 2021: 12).

Sağlık sektörüne yönelik vergisel önlemler: tıbbi ürünler için daha düşük vergi oranları (ithalat vergileri, KDV ve diğer dolaylı vergiler), vergi muafiyetleri, vergiyi askıya alma (Lacey, Massad, Utz, 2021: 12).

toparlanmanın finansmanı için vergilendirmede aşamalılık derecesinin (çok uluslu şirketler, gelirleri ortalamadan üstündeki kişiler üzerindeki artan vergilendirme) kalıcı olarak artırılması kamu gelirini artırmanın daha “sosyal” bir tercihi olarak görülebilir. Buradaki temel fikir yüksek gelirli bireyler ve/veya olağanüstü karlı işletmeler gibi daha fazla ödeme gücü olanların kazançlarından daha fazla katkı yapması gerekliliğidir. Dolayısıyla böyle bir tabloda pandemiden doğan yükün çoğunluğu daha az varlıklılarda olduğundan sosyal bir uyum söz konusu olmaktadır. Örneğin bu dönemde küçük işletme sahipleri, restoran çalışanları geçim kaynaklarını kaybederken kimisi ilaç sektöründe olan ve çoğu yüksek seviyede dijitalleşmiş işletmeler yüksek karlar elde etmiştir (Gaspar vd., 2021). Dijitalleşen küresel ekonominin bir boyutu da dijital olarak pazarlanan mal ve hizmetlerdir. Pandemi döneminde artan gelir ihtiyacı söz konusu mal ve hizmetler üzerinde KDV'nin uygulanmasını acil kılmaktadır. Özellikle karantina önlemleri sonucu dijital platformlara olan talebin artması göz önüne alındığında bazı ülkelerde halen vergilendirilemeyen veya istenilen düzeyde vergilendirilemeyen dijital platformlar söz konusudur. Bu durum yalnızca kamu gelirleri üzerinde olumsuz bir etki doğurmadığı gibi krizden etkilenen geleneksel sektörler ve küçük işletmeler açısından haksız bir rekabet de yaratmaktadır (Barreix, Garcimartin, Verdi, 2021).

Grafik 1: Gelişmiş Ekonomilerin³ Mali Göstergeleri (Ortalama)* (GSYH%)

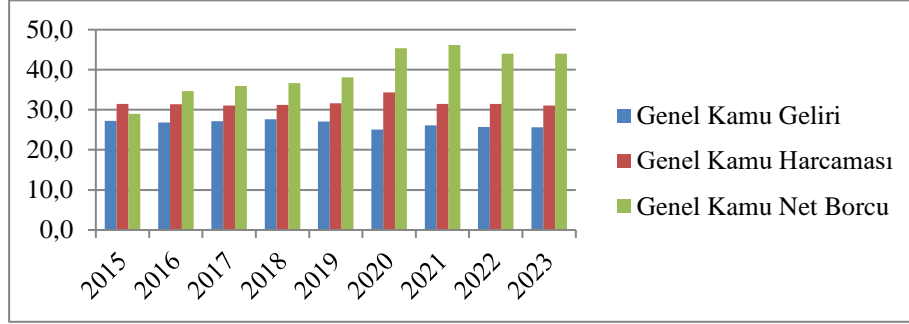
(*2022 ve 2023 yılları tahmini değerlerdir)

Kaynak: (IMF, 2022c' den yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Pandeminin zararlı etkilerinin dengelenebilmesi adına maliye politikaları yaygın bir araç olarak kullanılmıştır. Fakat grafiklerden de (Bkz: Grafik 1, 2, 3) gözlemlenebileceği gibi bu durum borçlanmanın artmasına sebep olmuş ve yeni finansman olanaklarına olan ihtiyacı da artırıcı bir rol oynamıştır.

³ (Euro Bölgesi, G7, G20)

Grafik 2: Gelişen Pazar ve Orta Gelir Ekonomileri⁴ Mali Göstergeleri (Ortalama)*(GSYH%)

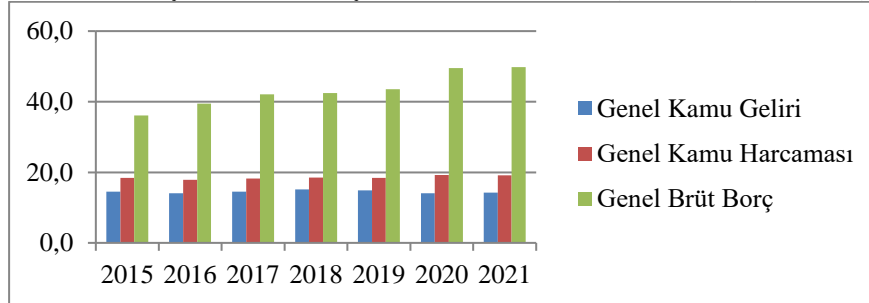

(*2022 ve 2023 yılları tahmini değerlerdir)

Kaynak: (IMF, 2022c'den yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Pandeminin yarattığı negatif ekonomik etkiler ve alınan politika kararlarının bir neticesi olarak vergi gelirleri azalmıştır ve önümüzdeki birkaç yıl boyunca da azalması olası bir durumdur. Bu noktada vergi gelirlerini artırmak için güçlü ve sürekli teşvikler büyümeyi desteklemek için yardımcı olabilir. Zira kamu maliyesini düzeltmeye dönük çabalar özelinde vergiler oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bu açıdan pandemi sonrasında vergi yapısının uyarlanması gerekebilir (OECD, 2020: 6).

Grafik 3: Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkeler⁵ (Ortalama) (GSYH%)

Kaynak: (IMF, 2022c'den yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Pandeminin yarattığı krizin daha evvel görülmemiş doğası yeni vergilerin tasarlanıp tasarlanamayacağı fikrinin yanı sıra geleneksel olan vergilerin yeniden değerlendirilip değerlendirilmeyeceğini de gündeme getirmiştir. Bu durum beraberinde vergi sistemlerinin aşamalılığına yönelik desteklerin nasıl gerçekleşeceği düşüncelerini de içerisine almaktadır. Hükümetlerin daha fazla gelir toplama ihtiyacı ve dijital hizmetlerin giderek daha fazla kullanımı uluslararası

⁴ Asya, Avrupa, Latin Amerika, MENA, G20 Yükselen Ekonomiler

⁵ Petrol Üreticileri, Asya, Latin Amerika, Sahra-altı Afrika

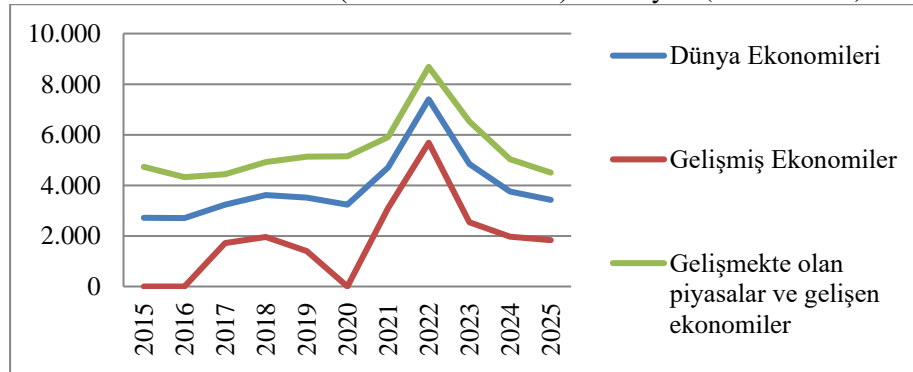
düzejde anlaşma sağlanması çabalarına da bir hız kazandırabilir. Bu noktada hükümetler yatırımı teşvik ederken ekonomik rantların vergilendirilmesine odaklanabilir. Vergi uyumsuzluklarının ticaret savaşlarını tetiklememesi adına da vergi işbirlikleri son derece önem arz etmektedir (OECD, 2020: 6). Ayrıca, kaçakçılık ve kara para aklama ve haksız vergi ile mücadele için 2008 mali krizinin teşvik ettiği uluslararası koordinasyon çabalarına hız kazandırılmalıdır (Barreix, Garcimartin & Verdi, 2021). Sosyal politikaların uygulanabilmesi için kamu gelirlerinin artırılması elzemdir. Ama bir taraftan da vergi dağılımının adil bir yapı sergilemesi gerekmektedir. Çünkü pandemi koşulları salgından zarar gören bireylerin yeniden dağıtım politikalarına olan taleplerini daha fazla artırmıştır. Taleplerin karşılanamaması beraberinde hükümetlere olan güveni de azaltıcı bir rol oynar. Yine benzer şekilde hükümetlerin zengin bireyleri ve şirketleri daha fazla desteklemesi kimi toplumsal huzursuzluklara ve siyasi tepkilere de yol açabilir. Dolayısıyla politika yapıcılar sağlık hizmetlerinin yanı sıra daha eşit gelir dağılımı ve devlet hizmetlerine erişimi teşvik eden politikalar ortaya koymalıdır. Ekonomik dengeler iyileştirilirken salgından en çok zarar görenlerin göz ardı edilmemesi adına vergi politikalarının sosyal duyarlılığının artırılması gerekmektedir (Gaspar vd, 2021).

5. KÜRESEL SORUNLAR IŞIĞINDA VERGİ POLİTİKALARI: POST-COVID SÜRECİNDE SOSYAL DEVLET OLMAK

Pandeminin başladığı 2020 başından itibaren maliye politikaları beklentilerin ötesinde bir etkinlik sergilemiştir. Hane ve firmalara verilen destekler merkez bankalarının destekleyici para politikalarıyla beraber derin bir durgunluğu engellemiştir. Bu durum zaten yüksek olan küresel borç seviyelerine ek olarak büyük açıklar pahasına işe yaramıştır. Fakat makroekonomik politika desteği sonrasında talepteki toparlanma arzı geçmiş, 2021 yılında enflasyon sürprizleri arka arkaya gelmiştir. Dolayısıyla koşullar maliye politikaları açısından değişmiş, enflasyonun kontrolü adına faiz oranları yükseltilirken mali alan giderek daha kısıtlı hale gelmiştir. Bir taraftan artan borçluluk oranları da mevcut politikaların oluşturulmasında karmaşıklığı daha da artırmıştır. Enerji ve gıda fiyatlarındaki artış, savaş gibi koşullar zaten yüksek olan fiyatların daha da artışıyla sonuçlanmıştır. 2020 ve 2021 senesinde olduğu gibi hükümetler söz konusu yeni şok karşısında da harekete geçmelidir fakat bugün hükümetleri daha sınırlı mali alan ve kamu finansman riskleri beklemektedir (IMF, 2022b: ix). Pandeminin başında küresel enflasyon ılımlı olsa da Aralık 2020 itibariyle fiyatların yükselmesi enflasyonu da istikrarlı olarak artırmıştır (Bkz: Grafik 4) (Barrett, 2022). Pandemi 2021 senesinde geçici bir toparlanmaya sahne olsa da küresel gelişmelerle beraber 2022 senesinde dünya daha karamsar bir tablo ile karşılaşmıştır. Çin ve Rusya'daki gerilemeler sebebiyle küresel üretim daralırken, ABD tüketici harcamaları beklentilerin altında kalmıştır. Pandeminin zayıflattığı dünya ekonomisini yüksek enflasyon, sıkı finansal

koşullar, Ukrayna savaşının olumsuz etkileri daha da zayıflatmıştır. Buna ek olarak gıda ve enerji fiyatlarında görülen arz-talep dengesizlikleri küresel enflasyonun yukarı yönlü revize edilmesiyle sonuçlanmıştır. Hükümetlerin sunduğu/sunacağı mali destekler en savunmasız kesim üzerindeki etkinin hafiflemesine yol açsa da bütçelerin zorlanmaması için bu tür politikaların düşük hükümet harcamaları ve artan vergilerle desteklenmesi gerekebilir (IMF, 2022a: 1). Post-Covid sürecinde Rusya'nın Ukrayna'yı işgali pandeminin verdiği zararı da arkasına alarak küresel ekonomideki yavaşlamayı büyütüştür. Bu yavaşlama sonucu dünya zayıf bir büyüme ve yüksek enflasyon dönemine girmektedir. Dünya Bankası'nın yayımlanmış olduğu *Küresel Ekonomik Beklentiler Raporu*'na göre orta ve düşük gelirli ekonomiler için stagflasyon riski artış kaydetmektedir. Küresel büyümenin düşmesi beklentileri, Ukrayna savaşının yatırım ve ticareti aksatması, talep azalması, maliye ve para politikası düzenlemelerinin geri çekilmesiyle beraber 2023-2024 yıllarında daralmanın devam etmesi beklenmektedir. Mali sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi amacı bu noktada yoksul vatandaşlar üzerindeki etkilerin azaltılması ihtiyacıyla örtüşecek şekilde bir denge politikasının tesis edilmesi gerekmektedir (The World Bank, 2022).

Grafik 4: Covid Sürecinde (Öncesi ve Sonrası) Enflasyon (2015-2025*)

(*2023, 2024, 2025 tahmini değerlerdir)

Kaynak: (IMF, 2022a)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler eşitsizliği dünyadaki tartışmaların merkezine yerleştirmiştir. Yeniden dağıtımı esas alan politikalar zengin ve fakir arasındaki uçurumu daraltmaya yardımcı olabilir. Bu politikaları uygulayabilmek için doğru araçlara sahip olmak gerekmektedir. Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar, nakit transferleri ve aşamalı vergilendirme bu araçlardan bazılarıdır. Özellikle ekonomik büyümeden yoksulların faydalanamadığı hallerde vergilendirme ve toplumun en yoksul kesimine yapılan gelir transferleri, eşitsizliği kontrol altında tutmak ve kısa vadede yoksulluğu azaltmak için en etkili politikalardan birisidir (Bourguignon, 2018: 22-24). Gelir transferleri gibi sosyal politikaların yapılması ise

devletler için daha fazla kaynak elde edebilmeyi gerektirmektedir. Bu durumda gelir ölçeğinin üst kısmında yer alacak daha yüksek ve etkili bir gelir vergisi ilgili kaynağın sağlanmasına ve sosyal politikaların finansmanına yardımcı olabilir. Dolayısıyla yüksek gelirli kişiler arasında banka kartları, banka hesaplarının yaygın kullanılması ile kişisel gelirin izlenmesi kolaylaşmalı ve vergi kaçakçılığı azaltılmalıdır. Özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri doğrudan vergilendirmeye daha fazla vurguda bulunacak politikaları benimsemelidir. Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere nazaran dolaylı vergilendirmeye daha fazla ağırlık verme eğilimindedir. Dolaylı vergiler ise gelirden ziyade tüketimi vergilendirdiği için regresif vergi niteliği taşır. Dolayısıyla zengin insanlar gelirlerinin daha büyük bir kısmını biriktirebilmektedir. Özellikle Covid-19 sürecinde artış kaydeden sosyal politikaların finansmanı oldukça önemlidir. Dolayısıyla bir taraftan yoksul hanelere nakit transferleri sağlanırken bir taraftan da kademeli vergilendirme vesilesiyle söz konusu programlar finanse edilmelidir. Bu durum kısa vadede yoksulluğu ve eşitsizliği azaltırken diğer taraftan söz konusu hanelerin orta-uzun vadede daha fazla gelir elde etmesine yardımcı olabilir (Bourguignon, 2018: 22-24). Unutulmamalıdır ki vergi sistemleri gelirin yeniden dağıtımı için çok önemli bir araçtır. Bir toplumda zengin ve fakir arasındaki büyük farkın kapatılması ahlaki ve etik zorunluluğunun yanı sıra ekonomide sağlıklı bir dengenin temin edilebilmesi bakımından da kritik önem taşımaktadır. Ayrıca servetin belirli bir kesimde yoğunlaşması istihdam ve ekonomik büyüme açısından da negatif sonuçlar doğurmaktadır. Daha ilerici bir vergi sistemi söz konusu sorunsallar karşısında bir çözüm olarak düşünülebilir. Bu durum zengin ve fakir arasındaki ayrımı daraltarak tüketici harcamalarını özellikle orta-düşük seviyede artırma yoluyla ekonominin de canlanmasına vesile olabilir (Howlett, 2012). Rusya ve Ukrayna'nın pek çok emtia piyasasında önemli tedarikçiler olması yaşam maliyet krizlerine ve kıtlık risklerine sebep olabilir. Bu kapsamda buğday, mısır, doğalgaz, petrol gibi malların fiyatları savaşın başlaması sonrası artış kaydetmiştir. Tedarik kesintilerinin artması temel gıda maddeleri bakımından Rusya ve Ukrayna'ya bağımlı düşük gelirli ülkeleri tehdit etmektedir. Halihazırda pandemi koşullarından dolayı kamu bütçelerinin sıkışması ülkeleri aynı zamanda kıtlık ve sosyal huzursuzluk riskiyle de karşı karşıya bırakmaktadır. Fiyatlarda yaşanan keskin artışlar satın alma gücünü zayıflatmakta, dünyadaki düşük gelirli haneleri temel gıda ve enerji ihtiyaçlarını karşılama anlamında zor durumda bırakmaktadır (OECD, 2022). Bu durum pandemiyle beraber artış kaydeden yoksulluğu daha da artırıcı bir rol oynayabilir. Söz konusu krizler dolayısıyla 2022 senesinde 75-95 milyon insanın aşırı yoksulluk içerisinde yaşayacağı tahmin edilmektedir. Her ne kadar tüm ülkeler pandemi karşısında yeni sosyal koruma önlemleri hayata geçirmiş olsa da bunlar hem kısa vadeli hem de yeterince kapsayıcı olmamıştır (UNStats, 2022). Dolayısıyla Covid-19'un etkileri dünyanın en yoksulları için daha derin yaşanmıştır. Örneğin 2021 senesinde küresel gelir

dağılımının en alt yüzde 40'ında yer alan kişilerin ortalama gelirleri, pandemi öncesi tahminlerden yüzde 6,7 daha düşükken, ilk yüzde 40'taki kişilerin yüzde 2,8 düşmüştür. Gelirlerdeki düşüş ise küresel yoksullukta keskin artışların yaşanmasına sebep olmuştur. Yoksul insan sayısı tüm bölgelerde artış kaydetmekle beraber özellikle Karayipler, Latin Amerika ve Sahra Altı Afrika'da artış kaydetmiştir. Toplumların gelecekte krizler karşısında daha dirençli olmaları için bugün atılan politika adımlarının yapısal eşitsizlikleri önlemeye yönelik olması gerekmektedir (Sánchez-Páramo vd., 2021). Post-Covid sürecinde bir diğer küresel sorun da kırılğan gruplardır. Virüsler her ne kadar bulaştıklarında zengin ve fakir arasında teoride bir ayırım yapamasa da pratikte eşitsizlikleri derinleştirmekte ve kırılğan grupla diğer nüfuslar arasında uçurumu genişletmektedir. Özellikle yoksul toplumlar, çocuklar, azınlıklar, göçmenler ve engelliler gibi gruplar karantina ve diğer müdahalelerden orantısız bir şekilde etkilenmiş, pandemi koşullarında eşitsizlik daha belirgin ve derin bir hale gelmiştir (Gray, 2021). Dünya üzerinde milyonlarca insanın işini ve gelirlerinin önemli bir kısmını kaybetmesi, gıda arz güvenliğinin özellikle az gelişmiş ülkeler açısından daha belirgin hale gelmesi, küresel yoksulluk oranlarının uzun bir süre sonra artış eğilimine girmesi, dünya ticaret hacmindeki büyük daralmalar gibi sosyal ve ekonomik sorunlar Covid-19 pandemisini önemli bir küresel sorun haline getirmektedir (Kete, 2022: 116).

Dünya ülkeleri için vergi gelirlerinin artırılması ortak bir endişe konusudur. Bu anlamda uluslararası koordinasyonun sağlanması kişisel ve kurumsal vergilendirme ile karbon fiyatlandırması gibi alanlarda yardımcı olabilir. Yetersiz koordinasyonun sağlanması söz gelimi düşük gelir vergisine sahip bir ülke diğer ülkelere gelirleri çekerek bu ülkelerin de vergileri düşürmesi noktasında baskı yapar. Ya da karbon vergisinin tek taraflı uygulanması söz konusu ülkede emisyonları azaltabilir ama üretimin ve de dolayısıyla karbon emisyonlarının başka ülkelere taşınmasına sebep olabilir. Bu kapsamda eşgüdümsüz eylemlerin düşük vergiler ve iklim değişikliği özelinde etkisiz kalacak eylemlerle sonuçlanması ihtimali söz konusudur (IMF, 2022b: xii). Post-Covid sürecinde vergi gelirlerinde bir düşüş gerçekleşmiştir. Bu durum ekonomik yavaşlama, alınan idari tedbirler ve dolaylı olarak vergi politikalarından kaynaklandı. Alınan söz konusu önlemler işletmeler ve hanehalkları üzerinde ekonomik faaliyetlerin kesintiye uğramasına sebep olurken, sosyal mesafe önlemleri; vergi idaresi, vergi matrahı ve vergi mükellefleri üzerinde etkilerde bulunmuştur (OECD, 2020: 4). Sosyal bir devletin mali anlamda hayata geçebilmesi için iki temel araç söz konusudur; bunlardan bir tanesi kamu harcamaları diğeri ise vergilerdir. Devlet kamu harcamaları yoluyla da sosyal yardımlarda bulunabildiği gibi adil ve eşit vergi politikalarıyla bunu hayata geçirebilir. Dolayısıyla burada bir taraftan artan kamu harcamaları söz konusuysen bir taraftan özellikle kırılğan gruplara duyarlı vergi politikalarının geliştirilebilmesi için devletin vergi kayıp ve kaçaklarını azaltarak vergi gelirlerini artırıcı bir yol

izlemesi gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus vergi yükünün kimin üzerinde kaldığı hususudur. İlerleyici vergilerle daha etkin bir yaklaşım benimsenebilirken temel tüketim malları üzerindeki dolaylı vergilerin payının azaltılması bir yol olarak seçilebilir. Bahsi geçen hususlardan hareketle genel başlıklar halinde sosyal bir devlete duyarlı vergi politikası tasarımı için atılacak olası adımlar şu şekilde olabilir (The World Bank, 2021; Shavshukov ve Zhuravleva, 2021: 9; OECD, 2020: 5):

- Vergi idarelerinin dijitalleşmesi, vergi toplama kabiliyetlerinin iyileşmesi
- Vergi tabanının artan oranlı vergileme, karbon ve emlak vergileri yoluyla genişletilmesi
- Uluslararası işbirliği, uzmanlık, bilgi ve finansman birleşimi sağlanarak, uluslararası vergi işbirliği için reformist adımlar atılması
- Vergilendirilmesi zor sektörlerde vergi gelirlerin artırılması
- Vergi desteğinin en çok yardıma ihtiyacı olanlara yöneltilmesi
- Gelir idarelerinin bilgi ve araç donanımının genişletilmesi yoluyla kayıt dışı ekonominin boyutunun azaltılması
- Vergi ağının çevresel zararlar, dijital ekonomiyi ve kayıt dışı sektörü de içerisine alacak şekilde genişletilmesi
- Vergi kaçakçılığıyla mücadelede etkin soruşturma ve kovuşturma yollarıyla vergi sistemine olan güvenin tesis edilmesi
- Vergi tahsilatının artırılması ve kayıt dışılığın giderilmesi için mükelleflerin eğitimler yoluyla vergi yasalarına gönüllü uyumunun artırılması
- Yolsuzluğun azaltılması için küçük ve orta ölçekli işletmeler için vergilerin basitleştirilmesi
- Kurumsal risklerin vergi politikalarının ve idaresinin öngörülebilirliğini artırma yoluyla azaltılması
- Tüketim vergilerinden ziyade gelir vergilerine yönelinmesi
- Çevresel vergi tasarımlarının uygulanması
- Vergi sistemlerinin yoksullar üzerindeki negatif etkilerinin azaltılması. Bunun için adil ve hakkaniyetli vergi sistemlerinin oluşturulması
- Varlıklı haneler üzerindeki vergilerin artırılması (varlıkların ve sermaye kazançlarının vergilendirilmesi)
- Vergi sisteminin kademeli olarak kalması, bu vesileyle gelir ve servetin yeniden dağılımının sağlanması
- Vergi sistemlerinin yaşam kalitesi, sosyal eşitlik, gelirin adil dağılımı üzerindeki etkilerinin artırılması
- Eğitim ve sağlık gibi sosyal programların desteklenebilmesi adına (örneğin) tütün ve karbon vergilendirilmesi
- Faiz, temettü ve sermaye kazançlarının vergilendirilmesi

- KDV'nin düşürülmesi, sabit bir oran getirilmesi
- Asgari eşikler ve artan kişisel gelir vergisi rejimlerinin oluşturulması

Sonuç olarak hükümetler bu süreçte vergi ve transfer sistemlerini; mali müdahale sonrasında yoksulların gelirlerinin/tüketimlerinin mali müdahale öncesine nazaran düşük olmayacak şekilde tasarlamalıdır. Maliye politikaları yoksunlukları derinleştirmemeli aksine refahın artmasına yardımcı olmalıdır. Dolayısıyla vergi ve harcama özelinde koordineli bir bakış benimsenmelidir. Mali politikaların yalnızca eşitsizlik üzerindeki etkisi değil yoksulluk üzerindeki etkileri de dikkate alınarak bütçe dengesinin gözetilmesi gerekmektedir (Inchauste ve Lustig, 2017).

SONUÇ

Covid-19 sürecinde devletler, üretimin düşmemesi ve ekonomik faaliyetlerin güç kaybetmemesi amacıyla firma ve hanhalklarına yönelik genişleyici mali politikalar uygulamışlardır. Buna göre vergiler özelinde; vergi ertelemeleri, beyanname tarihlerinin uzatılması ve vergi muafiyetleri gibi politikalar hayata geçmiştir. Bu kapsamda dünya ekonomilerinde 2020 senesinden itibaren vergi gelirlerinde düşüş, kamu harcamalarında ve borçluluk seviyelerinde artış gözlemlenmiştir. Post-Covid sürecinin en belirgin göstergesi enflasyondur. Enflasyon ise özellikle savunmasız gruplar üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilecek güce sahip bir sorunsaldır. Sosyal bir devlette gelir vergisinin kademeli olması gerekliliği göz önüne alındığında enflasyon koşullarında bu hususun üzerinde daha da durulması gerekmektedir. Özellikle vergi tabanının genişletilmesi, gelir vergisi için daha ilerici bir oran yapısına kavuşturulması gerekmektedir. Bunun haricinde temel tüketim mallarına yönelik dolaylı vergilerin düşürülmesi bir diğer atılacak adım olarak değerlendirilebilir. Ayrıca kamu gelir kaynaklarını artırmak da sosyal devleti finanse edecek bir diğer adım olarak düşünülebilir. Bu bağlamda post-Covid sürecinde sosyal bir devletin uygulaması gerekli olan vergi politikalarının iki temel amacı olmalıdır: Bunlardan bir tanesi sosyal harcamaların yapılabilmesi için vergi kaynaklarının artırılmasıdır. Bir diğer amaç ise pandemiden en fazla etkilenen kırılgan gruplara yönelik bir vergileme tekniğinin benimsenmesidir. Maliye politikalarının gelir dağılımı üzerinde yarattığı/yaratabileceği etkiler beraberinde vergilerin de tartışılarak alternatif vergi politikalarının geliştirilmesi gerekliliğine yönelik dikkatleri artırmıştır. Çünkü vergilendirme pek çok disiplin üzerinde etkide bulunmaktadır ve özellikle bölüşüm politikaları üzerinde verginin yarattığı etki dolayısıyla sosyal politika söz konusu disiplinlerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada kademeli kişisel gelir vergisi, çevre vergileri, vergi kayıp kaçaklarını azaltmak, dolaylı vergilerin payının azaltılarak doğrudan vergilere yönelmesi, kayıt dışı ekonominin önlenmesi, kırılgan gruplara duyarlı vergileme ve transferler (kamu harcamaları) ile vergi sisteminin uyumu gibi çözümlere odaklanılarak sosyal politika-vergi bağının güçlendirilmesi gerekmektedir. Ülke çapındaki önlemler böylesine küresel çapta bir alana sahip bir salgın için hiç

kuşkusuz yeterli olmayabilir. Bu kapsamda yeni gelişmelere uyumlu bir vergi sisteminin inşası için çok taraflı işbirlikleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. (2009). Sosyal Devletin Sosyal Maliyeti. http://www.canaktan.org/can-aktan-yasam-felsefesi/canaktan_personal/aktan-seyyah/hayat_hakikat/sosyal-devlet-maliyeti.html (Erişim Tarihi: 10.08.2022)
- Anderson, J. C. (2011). *Public Policymaking*, Stamford, CT, Cengage Learning.
- Atkinson, T. (2015). What can be done?. *Working paper* 2. LSE. 1-17. <http://www.lse.ac.uk/InternationalInequalities/Home.aspx> (Erişim Tarihi: 15.08.2022)
- Barreix, A., Garcimartin, C., Verdi, M.F. (2021). Tax measures in the post-COVID-19 crisis. CIAT. <https://ciat.org/tax-measures-in-the-post-covid-19-crisis/?lang=en> (Erişim Tarihi: 30.08.2022).
- Barrett, P. (2022). How Food and Energy are Driving the Global Inflation Surge. IMF Blog.
- Boden, R. (2005). Taxation Research as Social Policy Research. İçinde Lamb, M., Lymer, A., Freedman, J., & James, S. (Eds.). (2004). *Taxation: An interdisciplinary approach to research*. OUP Oxford. (105-121)
- Bourguignon, F. (2018). Spreading the Wealth. *Finance & Development*. <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2018/03/bourguignon#author> (Erişim Tarihi: 16.09.2022) 22-24
- Busemeyer, M.R. (2021). Financing the welfare state in times of extreme crisis: public support for health care spending during the Covid-19 pandemic in Germany, *Journal of European Public Policy*. 1-20.
- Çelik, A. (2006). *AB Sosyal Politikası Uyum sürecinin Uyumsuz Alanı*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Esping-Andersen, G. (2006). Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri. İçinde Buğra A. & Keyder, Ç. (Ed.) *Sosyal Politika Yazıları*. İletişim yayınları, İstanbul. (33-54)
- Gaspar, V., Keen, M., Klemm, A., ve Mauro, P. (2021). A COVID-19 Recovery Contribution. IMF Blog. <https://blogs.imf.org/2021/04/16/a-covid-19-recovery-contribution/> (Erişim Tarihi: 30.08.2022)
- Geyik, O., & Şeren, G. Y. (2021). Vergilerin Sosyal Harcamalar Özelinde Topluma Geri Dönüşü: Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 17-28.
- Gray, R. (2021). How vulnerable groups were left behind in pandemic response. Horizon. <https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/horizon-magazine/how-vulnerable-groups-were-left-behind-pandemic-response> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)
- Hills, J. (2001) *Redistribution, universality and inequality*. In: Alcock, Pete, Glennerster, Howard and Oakley, Ann, (eds.) *Welfare and Wellbeing: Richard Titmuss's Contribution to Social Policy*. Policy Press, Bristol, UK, pp. 103-134. ISBN 1861342993
- Howlett, D. (2012). Use the tax system to help reduce poverty and inequality. Brief to House of Commons Finance. https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/411/FINA/WebDoc/WD6079428/411_FINA_IIC_Briefs/CanadiansforTaxFairnessE.pdf (Erişim Tarihi: 02.10.2022)

Hyejin, K. (2017). How Does a Welfare State achieves Fiscal Sustainability? A Study of the Impact of Tax Equity. In (Ed.), Taxes and Taxation Trends. IntechOpen.

IMF. (2022a). World Economic Outlook International Monetary Fund Gloomy and More Uncertain. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO> (Erişim Tarihi: 10.09.2022)

IMF. (2022b). Fiscal Monitor International Monetary Fund. Fiscal Policy From Pandemic to War. <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issaues/2022/04/12/fiscal-monitor-april-2022> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

IMF. (2022c). Fiscal Monitor International Monetary Fund. Fiscal Policy From Pandemic to War. Database. <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issaues/2022/04/12/fiscal-monitor-april-2022> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

Inchauste, G., Lustig, N. (2017). How do taxes and transfers impact poverty and inequality in developing countries?. World Bank Blogs.

Karaş, E., & Selen, U. (2021). Optimal Vergileme Arayışına Yönelik Bir Araştırma: Türkiye Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 19(40), 271-298.

Kete, H. (2022). Covid-19 pandemisi ile mücadelede aşılardan küresel kamusal mal çözümü olarak değerlendirilmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23 (COVID-19 ÖZEL SAYISI) 2022, 99-120.

Kete, H. & Karasaç, F. (2022). Covid-19 sürecinde Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik performanslarının COPRAS yöntemi ile değerlendirilmesi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi - Journal of Economic Policy Researches*, 9(2), 373-395.

Lacey, E., Massad, J., Utz, R. (2021). A Review of Fiscal Policy Responses to COVID-19. World Bank Group.

Lierse, H., Obinger, H., Schmitt, C. (2018). Pathways to Modern Taxation: The Welfare State - Tax State Nexus. <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/41485> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

Morel, N. and Palme, J. (2013). Financing the welfare state and the politics of taxation, in: B. Greve (Ed.) The Routledge Handbook of the Welfare State (Abingdon, Oxon: Routledge), 400-409

OECD. (2020). Tax and Fiscal Policy in Response to the Coronavirus Crisis: Strengthening Confidence and Resilience. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=128_128575-o6raktc0aa&title=Tax-and-Fiscal-Policy-in-Response-to-the-Coronavirus-Crisis (Erişim Tarihi: 30.08. 2022)

OECD. (2022). The cost of living crisis will cause hardship and risks famine. <https://www.oecd.org/coronavirus/en/data-insights/the-cost-of-living-crisis-will-cause-hardship-and-risks-famine> (Erişim Tarihi: 02.10.2022)

Ozawa, M. N. (1973). Taxation and social welfare. *Social Work*, 18(3), 66-76.

Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

Ruane, S., Collins, M., & Sinfield, A. (2020). The Centrality of Taxation to Social Policy. *Social Policy and Society*, 19(3), 437-453.

Sánchez-Páramo, C., Hill, R., Mahler, D.G., Narayan, A., Yonzan, N. (2021). COVID-19 leaves a legacy of rising poverty and widening inequality. World Bank Blogs.

Schmitt, C. M. (2007). *Social Issues, Geopolitics, and Judaica* içinde “The Concept of Social Policy (Sozialpolitik) ss: 127-139, Transaction Publishers, 2007, New Jersey editör Werner Jacob Cahnman, Judith T. Marcus, Zoltan Tarr.

Shavshukov, V., & Zhuravleva, N. (2021). Tax policy in the system of post COVID-19 anti-crisis measures. In SHS Web of Conferences (Vol. 129, p. 01027). EDP Sciences.

Sinfield, A. (2020). Building Social Policies in Fiscal Welfare. *Social Policy and Society*, 1–13.

Şeren, G. Y., & Geyik, O. (2021). Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamaları: 2000’li Yıllardan Günümüze Gelişim Ve Değişim Temelinde Genel Durum. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21(2), 211-234.

Şişman, Y. (2002). *Sosyal Politika ve İş Hukuku*, Birlik Ofset Yayınları, Eskişehir.

Talas, C. (1992). *Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Bilgi yayınevi, Ankara.

The World Bank. (2021). Taxes & Government Revenue. <https://www.worldbank.org/en/topic/taxes-and-government-revenue#2> (Erişim Tarihi: 20.09.2022)

The World Bank. (2022). Stagflation Risk Rises Amid Sharp Slowdown in Growth. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/06/07/stagflation-risk-rises-amid-sharp-slowdown-in-growth-energy-markets> (Erişim Tarihi: 02.10.2022)

Titmuss, R. M. (1974), ‘What is Social Policy?’, in Brian Abel-Smith and Kay Titmuss (eds), *Social Policy: An Introduction*, Chapter 2, New York, NY: Pantheon Books, 23–32.

UNStats. (2022). End Poverty in all its forms everywhere. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/Goal-01/> (Erişim Tarihi: 11.09.2022)

İNGİLİZCE ÖĞRETMEN ADAYLARININ DİLBİLGİSİ ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI

METAPHORIC PERCEPTIONS OF PRE-SERVICE ENGLISH TEACHERS ON GRAMMAR TEACHING *

Sinem DOĞRUER*

Geliş Tarihi: 18.10.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışma, İngilizce Öğretmenliği Bölümünde okuyan öğretmen adaylarının İngilizce dilbilgisi öğretimi üzerine metaforik algılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmann çalışma grubunu, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği bölümüne devam eden kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi ile belirlenen 52 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada katılımcılara, "İngilizce dilbilgisi öğretimi..... gibidir, çünkü....." sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılara bu soru dilbilgisi öğretimi üzerine küçük ölçekli öğretim deneyimi yaşadıktan sonra sorulmuştur. Verilen metaforlar karşılaştırılarak içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda toplam 31 geçerli metafor ortaya çıkmış olup bu metaforlar üç kavramsal tema altında tanımlanarak sınıflandırılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, İngilizce Öğretmen adaylarının yabancı dilde dilbilgisi öğretimini birbiriyle bağlantılı konuları içeren, gerekli ve uygulamayla kolaylaşan bir durum olarak algılandığı ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda çalışmanın sonuçları, mevcut İngilizce öğretmenliği programlarında dilbilgisi öğretimine yönelik teorik derslerin uygulamayla desteklenmesinin yararlı olacağını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Dilbilgisi Öğretimi; İngilizce öğretmen adayları; metafor, içerik analizi

ABSTRACT: This study aims to examine the metaphorical perceptions of pre-service English teachers on English grammar teaching. Participants of the study consist of 52 pre-service teachers attending the Department of English Language Teaching (ELT) at Trakya University in the 2020-2021 academic year, and they were selected by convenience sampling method. Participants were asked the question 'English grammar teaching is like....., because....' after they had micro-teaching experience on grammar teaching. The metaphors were compared and analyzed by content analysis method. A total of 31 valid metaphors were generated in line with the data gathered, and these metaphors were defined and classified under three conceptual themes. The results of the study revealed that pre-service English teachers perceived grammar teaching as a phenomenon involving interrelated subjects, being necessary and facilitated by practice. In this sense, the results of the study revealed that it would be effective to support theoretical courses on grammar teaching by practice in the current ELT programs.

Key Words: Grammar teaching; pre-service English teachers; metaphor; content analysis

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, sinemdogruer@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5076-2087

EXTENDED ABSTRACT

It is an indisputable fact that grammar teaching plays a significant role in foreign language education. In this sense, grammar teaching can mean different things to different teachers according to their perceptions. Some teachers define grammar as the knowledge underlying the system of rules applied for constructing correct sentences in oral or written expression, while others perceive grammar as a skill that enables us to creatively apply the meanings we want to convey while communicating. (Larsen-Freeman, 2003). Different perceptions of English teachers towards grammar affect their teaching methods, in-class activities and material selections (Cullen, 2012). This case shows that the purpose and importance of grammar teaching in foreign language classes should be emphasized to pre-service teachers. Hence, it is aimed to reveal the perceptions of pre-service English teachers towards grammar teaching through metaphors in this study.

The participants of the study consisted of 52 (fifty-two) third grade students, which were determined by convenience sampling method from a total of 89 students who took English Language Skills Teaching 1 and 2 courses for two semesters at the end of the spring semester during the 2020-2021 academic year at a state university in Turkey. 63.46% (33) of the participants were female students and 36.54% (19) were male students.

In this study, in order to reveal the perceptions of pre-service English teachers towards teaching grammar, each of them was asked to complete the sentence 'Teaching grammar is like ..., because....' Pre-service teachers were given about 30 minutes to write their own metaphors for grammar teaching. Data were transcribed and analyzed by the researcher.

In the study, pre-service English teachers generated a total of 31 valid metaphors for grammar teaching. The metaphors listed were reviewed in terms of their similarities, considering the relationship between them, and the metaphors generated were classified in terms of their names and frequencies. Three conceptual themes were created for each metaphor by determining their common features in terms of their names and reasons. Themes were identified under three categories in terms of the necessity, characteristics and practicality of English grammar teaching.

It is found that the most common metaphor generated in the research is 'puzzle'. The reason why pre-service English language teachers associated grammar teaching with the notion of puzzle is that grammar topics are interconnected and complement each other. In other words, grammar teaching has been associated with the ability of learners to combine language elements structurally and semantically, and it has been stated that English grammar is achieved when all structures are learned. At the same time, the reason for the association of this metaphor with 'the interconnectedness of the subjects' shows that pre-service teachers perceive grammar as consisting of parts that complement each other in terms of content.

Another result of the study is that grammar teaching is defined with the metaphor of 'house framing'. The fact that this metaphor was identified under the theme of 'necessity of teaching grammar' reveals that the participants perceive grammar teaching as the core element in terms of foreign language education. Other metaphors produced by pre-service English language teachers in the study are 'mathematics problem' and 'cooking'. Pre-service teachers generated these metaphors according to the degree of ease and difficulty of grammar teaching. Although learning and teaching grammar is perceived as difficult at first, it is

understood that this situation becomes easier for them as they gain practice. Pre-service English teachers mostly produced metaphors under the theme of ‘characteristics of grammar teaching’. It is seen that pre-service teachers' perception of grammar teaching varies and includes concrete and positive concepts in general. In addition, abstract metaphors such as ‘something easy’ or ‘something entertaining’ show that, contrary to the general perception, grammar teaching is not only defined by learning rules and structures, but actually has a positive motivating feature.

The metaphors of ‘house framing’, ‘tidy house’ and ‘something necessary’ also demonstrate that grammar teaching perceptions are not based on random learning and teaching, on the contrary, they cover a system within certain rules. This situation revealed that grammar teaching is as important as teaching other language skills. In this sense, identifying and being aware of the perceptions of future English teachers will be useful in shaping the methods of improving grammar teaching skills presented in the program. As a result, grammar teaching in foreign language is perceived by pre-service English language teachers as an essential issue that includes interrelated subjects and is facilitated by practice. Although pre-service teachers took Teaching English Language Skills course in their undergraduate programs as a theoretical course, the metaphors such as ‘puzzle’, ‘mathematics problem’, ‘cooking’, ‘riding a bicycle’ showed that course activities and contents in grammar teaching are perceived as a bridge between theory and practice.

These metaphors were also stated for the reasons of ‘requiring care’, ‘providing practicality’ and ‘requiring participation’. The findings reveal that the theoretical courses in the program should be supported by practical courses. In this case, it may be suggested to include theoretical and applied compulsory and field elective courses for grammar teaching in English Language Teaching programs. As a solution to the theoretical courses in the current program, the instructors can offer applications and activities that will enable pre-service teachers to experience improving their grammar teaching skills within the scope of the content of the field courses such as Teaching English Language Skills. So, it is believed that pre-service English teachers will be more competent in teaching grammar and their self-confidence and motivation will increase in a positive way. In this sense, it is assumed that determining the perceptions of pre-service teachers and their needs for teaching practices will be important in terms of organizing the course contents and practices in English language teaching programs.

1. GİRİŞ

Yabancı dil öğretiminde dilbilgisinin önemi tartışılmaz bir gerçektir. Bu doğrultuda, son yıllarda dil öğretiminde dilbilgisi üzerine yapılan çalışmalara olan ilginin arttığı görülmektedir (Hedge, 2000). Genel anlamıyla dilbilgisi, dilin yapısı ve sözcük, sözcük öbeği gibi dilbilimsel öğelerin bir araya gelmesiyle dilde tümce oluşturulması olarak tanımlanabilir (Richards, Platt ve Weber, 1985). Bu anlamda tümceler, dilbilgisi kuralları uygulandığı zaman kabul edilebilir sayılır (Nunan, 2003). Son zamanlarda ise, geleneksel tanımının dışında dilbilgisi sadece kural bilgisinden oluşmanın yanı sıra, daha çok dilbilgisi yapısını doğru, anlamlı, uygun ve yaratıcı bir şekilde kullanabilmeyi ifade etmektedir. (Larsen-Freeman, 2003). Dolayısıyla, yabancı dil öğretiminde dilbilgisi öğretiminin amacı, dilbilgisi

kurallarından daha çok, dilin yapısını anlamsal, sosyal ve söylemsel işlevleriyle öğretmek olmalıdır (Celce-Murcia, 1991). Bu anlamda dilbilgisi öğretimi, iletişim bağlamında doğru ve anlamlı dil kullanmayı sağlamakta önemli bir role sahiptir.

Dilbilgisi öğretimi, dilbilgisinin tanımına ilişkin algılarına göre farklı öğretmenlere, farklı şeyler ifade edebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bazı öğretmenler dilbilgisini genel olarak sözlü ya da yazılı anlatımda doğru cümleler kurmak için uygulanan kurallar sisteminin altında yatan bilgi olarak tanımlarken, diğerleri ise dilbilgisini iletişimde bulunurken aktarmak istediğimiz anlamları yaratıcı bir şekilde uygulamamızı sağlayan bir beceri olarak algılamaktadır (Larsen-Freeman, 2003). Bu kapsamda, günümüzde yabancı dil öğretmenleri hala hedef dilde dilbilgisi öğretmek için öğrenciler açısından en iyi ve faydalı yöntemin hangisi olduğu sorgulamaktadır. Bazı öğretmenler kuralların doğrudan verildiği ve örneklere uygulandığı tümdengelim yöntemiyle dilbilgisini öğretmeyi tercih ederken, diğerleri ise öğrencilerin birçok örnekten kuralları çıkardığı veya genelleme yaptığı tümevarım yöntemini tercih etmektedirler (Gürsoy-Kahyalar, 2016). Bu doğrultuda, İngilizce öğretmenlerinin dilbilgisine yönelik farklı algıları, sınıflarda kullandıkları öğretim yöntemlerine, sınıf içi etkinliklerine ve materyal seçimine yansiyacaktır (Cullen, 2012). Bu durum, öğretmen adaylarına yabancı dil sınıflarında dilbilgisi öğretiminin amacının ve öneminin vurgulanması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla, İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretimini nasıl algıladıklarının belirlenmesi yabancı dil öğretimi açısından önem taşımaktadır.

Eğitim Fakülteleri İngilizce Öğretmenliği programında dilbilgisi çalışmalarına yönelik toplamda üç ayrı ders bulunmaktadır. Bunlardan biri 1. Sınıf ikinci dönemde dilbilgisi *öğrenimine* yönelik 2 saatlik teorik ders olarak verilen 'İngilizcenin Yapısı' dersidir. Bu dersin yanı sıra, yabancı dilde dilbilgisi *öğretimi* kapsamında ise, 3. Sınıf lisans dersi olarak İngilizce Dil Becerilerinin Öğretimi 1-2 dersleri iki dönem (5. ve 6. Yarıyıl) boyunca üçer saatlik teorik ders olarak verilmektedir (Yüksek Öğretim Kurumu/YÖK, 2018). İngilizce Dil Becerilerinin Öğretimi Dersi içeriğinde; farklı yaşta ve dil yeterliliğinde olan öğrenci gruplarına yönelik dilbilgisi öğretiminin yanı sıra dinleme, konuşma, okuma, yazma, sesletim ve sözcük öğretiminin farklı aşamalarının ve tekniklerinin detaylı incelenmesi ve bu alanda öğretim becerilerinin geliştirilmesine yönelik konular yer almaktadır. Bu doğrultuda, öğretmen adaylarına farklı yeterlilik düzeylerine açısından uygun ders planlamanın ilke ve teknikleri sunulmaktadır (YÖK, 2018). Ders içeriğinin genel anlamda yabancı dilde öğretim becerilerini geliştirmeye yönelik olması programdaki diğer derslere oranla 'dilbilgisi öğretimi' kavramının öğretmen adayları tarafından nasıl algılandığının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Bir konu hakkında algıların belirlenmesini sağlayan yöntemlerden birisi de metaforlardır. Metafor sözcüğü Yunanca kökenli "öte" anlamına gelen "meta" ve "taşımak" anlamını taşıyan "pğora" sözcülerinden oluşmaktadır (Güneş ve Tezcan,

2017: 2). En genel anlamıyla metafor, bir şeyi aynı şekilde başka bir şeye gönderme yaparak tanımlamanın imgesel bir yolu olarak tanımlanabilir (Pearson Longman, 2003). Arslan ve Bayrakçı'ya (2006) göre, metaforlar bireylerin kendi dünya görüşlerini anlamaya ve oluşturmaya yönelik kuvvetli bir bilişsel kodlama mekanizmasıdır. Bu doğrultuda metaforlar, bilinen bir kavrama ilişkin bilginin başka bir bilindik kavramla bağlantısını sağlayarak yeni bir anlam yaratmak için iki kavramı karşılaştırma sürecinin anlaşıldığı süreci ifade etmektedir (Jensen, 2006).

Berliner (1990) metaforları kendimizi ve başkalarını düşünme şeklini koşullandıran güçler olarak tanımlamaktadır. Metaforlar bu yüzden düşüncelerimizi üstü kapalı fakat güçlü bir şekilde etkilemektedir. Lakoff ve Johnsen'a (2003) göre, fikirlerimiz algıladıklarımızı ve diğer bireylerle olan ilişkilerimizi yapılandırır. Bu yüzden kavramsal algımız günlük gerçeklerimizin tanımlanmasında önemli bir rol oynar. Dolayısıyla düşünme şeklimiz, algımız ve günlük yaptığımız işler bir bakıma metaforiktir.

Eğitim açısından ele aldığımızda ise metaforlar, eğitimcilere iki kavram arasında karşılaştırma yapma imkanı sunmaktadır. Bu doğrultuda metaforlar eğitimcilerin, iki şey arasındaki benzerliklere odaklanarak ya da bir şeyi başka bir şeyin yerine koyarak açıklama imkanı sağlarlar (Saban, 2004). Munby ve Russel'a (1989) göre eğitimde metaforları araştırmak, öğretim ile ilgili gizli kalmış inançları ve kavramları ortaya çıkarıp üzerinde düşünmenin etkili bir yoludur. Bu sebeple, "metaforlar, öğretmen adaylarının mesleki düşüncelerini kavramak için güçlü bir bilişsel araç olarak kullanılabilir" (Saban, Kocbeker ve Saban, 2007: 123). Yine Oxford, Tomlinson, Barcelos, Harrington, Lavine, Saleh ve Longhini'nin (1998) belirttiği gibi, metaforlar eğitim sorunlarının anlaşılması ve bakış açısı farkındalığının artırılması gücüne sahiptir. Dolayısıyla, öğretmen adaylarının eğitim süreci ile ilgili düşünceleri metaforlar yoluyla ortaya çıkartılabilir.

Alanyazın incelendiğinde, yabancı dil eğitiminde öğretmen adaylarının algıları ve metaforlar üzerine yapılan çalışmalar daha çok *yabancı dil öğretmeni* (Çavuşoğlu ve Tepebaşı, 2019; Farrell, 2016; Karagöz, Şükür ve Filiz, 2018, Köroğlu ve Ekici, 2016; Nikitina ve Furuoka, 2008; Seferoğlu, Korkmazgil ve Ölçü, 2009; Şimşek, 2014, Zhang, 2016), *yabancı dil öğretmenlerinin rolleri* (Demir, 2018; Guerrero ve Villamil, 2000; Wan, Low ve Li, 2011; Yeşilbursa, 2012), *yabancı dil ders kitabı* (Kesen, 2010), *yabancı dil öğrenme* (Farjami, 2012, Fisher, 2016), *dilbilgisi* (Ölçü Dinçer, 2022), *dilbilgisi öğrenimi* (Farjami, 2012), *öğrenci* (Elkılıç ve Aybirdi, 2016), *yabancı dil sınıfı* (İnceçay, 2015), *öğretmen eğitimi* (Lin, Shein ve Yang; 2012) gibi konulara yönelik algıların ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Ancak yapılan çalışmalara bakıldığında, öğretmen adaylarının yabancı dil eğitiminde *dilbilgisi öğretimi* üzerine algılarının metaforlar yoluyla tespit edildiği herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla, bu

durum bir eksiklik olarak görülmüş ve çalışma alanyazındaki bu anlamdaki boşluğu doldurması açısından gerekli görülmüştür.

Çalışmanın amacı, İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretimine yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. İngilizce öğretmen adayları, *dilbilgisi öğretimine* yönelik algılarını hangi metaforlar yoluyla açıklamaktadır?
2. İngilizce öğretmen adayları tarafından belirlenen metaforların nedenleri nasıl açıklanmaktadır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, var olan durumu ortaya koymayı amaçlamıştır. Dolayısıyla çalışma, betimsel nitelikte olup veriler nitel araştırma yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bilindiği üzere nitel araştırma, “kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır” (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 41). Bu sebepten amacı derinlerde kalanı, göz ardı edilip ortaya henüz çıkmamış olanı öne çıkartıp anlamlı hale getirmedir (Bal, 2016). Morgan’a (1986) göre, metaforların kullanım amaçlarından biri de bir durumu betimlemektir. Bu amaç doğrultusunda kullanıldığında metaforlar bir olayı, durumu ve olguyu olduğu gibi betimler.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2020-2021 eğitim-öğretim yılı bahar dönemi sonunda, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği programında iki dönem boyunca İngilizce Dil Becerilerin Öğretimi 1 ve 2 derslerini almış olan toplam 89 öğrenciden kolay ulaşılabılır örneklem yöntemi ile belirlenen 52 (elli iki) 3. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Bu ders kapsamında dilbilgisi öğretim becerilerini geliştirmeye yönelik deneyim kazanmalarına katkıda bulunmak açısından öğretmen adaylarından, kendi sınıflarında ortalama 30 dakikadan oluşan küçük ölçekli dilbilgisi dersi vermeleri istenmiştir. Katılımcıların % 63,46 (33) kız, % 36,54 (19) erkek öğrencidir.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Bu çalışmada İngilizce öğretmen adaylarının yabancı dilde dilbilgisi öğretimine yönelik algılarını ortaya çıkarmak için her birinden İngilizce Dil Becerilerin Öğretimi dersi kapsamında dilbilgisi öğretimine ilişkin küçük ölçekli öğretim deneyimi yaşadıktan sonra ‘Dilbilgisi öğretmek gibidir; çünkü...’ cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Bu doğrultuda katılımcılara, ‘Dilbilgisi öğretmek....gibidir; çünkü...’ ibaresinin yazılı olduğu boş bir kağıt verilmiştir. Katılımcılardan bu ibareyi kullanarak düşüncelerini ifade etmeleri istenmiştir. Öğretmen adaylarından dilbilgisi öğretimine yönelik kendi metaforlarını yazmaları için yaklaşık 30 dakika süre verilmiştir. Veriler araştırmacı tarafından toplanmıştır.

Saban'ın (2009) da belirttiği üzere, metaforlar veri toplama aracı olarak kullanıldığı zaman, “gibi” sözcüğü çoğunlukla “metaforun konusu” ve “metaforun kaynağı” arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde çağrıştırmak amacıyla kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, cümlede yer alan “çünkü” sözcüğü katılımcıların kendi metaforları için bir “gerekçe” veya “mantıksal dayanak” sunmalarını sağlamaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmanın veri analizi için içerik analizi kullanılmıştır. Kızıltepe'ye (2017: 253) göre içerik analizi, “bir veya birçok metnin içindeki sözcüklerin, kavramların, temaların, deyimlerin, karakterlerin veya cümlelerin varlıklarını belirlemek ve onları sayıya dökmek için kullanılır”. Bu anlamda, kavramlar sayesinde temalara ulaşırsınız ve temalar olguları daha iyi düzenlememizi sağlayıp daha anlaşılır hale getirebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bu çalışmada, İngilizce öğretmen adaylarından elde edilen metaforlar beş adımda analiz edilmiştir (Saban, 2009). Bu aşamalar sırasıyla, 1) *adlandırma*, 2) *tasnif etme*, 3) *kategori geliştirme*, 4) *geçerlilik ve güvenilirlik çalışması* ve 5) *verilerin bilgisayara aktarılmasından* oluşmaktadır.

1. *Adlandırma Aşaması*: Bu aşamada çalışmada elde edilen tüm metaforlar alfabetik sıraya göre listelenmiştir. Toplamda İngilizce dilbilgisi öğretimi kavramına yönelik 31 metafor elde edilmiştir.

2. *Tasnif Etme*: Listelenen metaforlar, aralarındaki ilişki göz önüne alınarak benzerlikleri açısından tekrar gözden geçirilmiş ve üretilen metaforlar isimleri ve frekansları açısından sınıflandırılmıştır.

3. *Kategori Geliştirme*: Elde edilen metaforların isimleri ve gerekçeleri bakımından ortak özellikleri tespit edilerek her bir metafor için üç kavramsal tema oluşturulmuştur. Temalar İngilizce dilbilgisi öğretiminin *gerekliliği*, *özellikleri* ve *pratiklik kazanmak* açısından üç başlık olarak belirlenmiştir.

4. *Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması*: Nitel araştırmaların bilimselliğini belirlemek için kullanılan en önemli iki ölçüt ‘geçerlilik’ ve ‘güvenirlilik’ tir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu doğrultuda, bu çalışmanın araştırma sonuçlarının geçerliliğini belirlemek amacıyla veri analizi aşamasında 3 kavramsal metafor kategorisinin nasıl elde edildiği ve elde edilen 31 metaforun gerekçeleri bulgular kısmında ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak açısından metaforların belirlenen kavramsal kategoriler doğrultusunda uygun olup olmadığını tespit etmek için uzman görüşüne başvurulmuştur.

5. *Verilerin Bilgisayara Aktarılması*: Bu aşamada, araştırmanın sonucunda elde edilen veriler bilgisayara aktarılıp toplam 31 metafor ve bu metaforların kategorileştiği üç kavramsal temanın tanımlanması yapılmıştır. Bu işlemten sonra, elde edilen metaforları, nedenleri ve kategorilerin kapsadığı metaforları temsil eden katılımcılar frekans ve yüzde değerleri açısından hesaplanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretimine ilişkin algılarına yönelik elde edilen metaforların frekans ve yüzdelik değerleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretimine ilişkin geliştirdikleri geçerli metaforların frekans ve yüzde değerleri

Metafor	f	%	Metafor	f	%
Yapboz	9	17.3	Bisiklet kullanmak	1	1.9
Bina iskeleti	6	11.5	Diploma	1	1.9
Matematik problemi	3	5.8	Aşı olmak	1	1.9
Yemek yapmak	3	5.	Düzenli ev	1	1.9
Eğlenceli bir iş	2	3.8	Ehliyet	1	1.9
Kolay bir şey	2	3.8	Karmaşık his	1	1.9
Oyun	2	3.8	Yemek yapmak	1	1.9
Ağaç dikmek	2	3.8	Yeni bir şey söylemek	1	1.9
Tuz	1	1.9	Isınma hareketi	1	1.9
Öğretmek	1	1.9	Tiyatro oyunu	1	1.9
Gerekli bir şey	1	1.9	İlk basamak	1	1.9
Su kaynatmak	1	1.9	Sebze yemek	1	1.9
Şeker	1	1.9	Pasta yapmak	1	1.9
Çocuk yetiştirmek	1	1.9	Pasta içindeki süt	1	1.9
Merak uyandırmak	1	1.9	En sevdiğim meyve	1	1.9
İlaç	1	1.9			

Tablo 1’de görüldüğü üzere, İngilizce öğretmen adayları dilbilgisi öğretimine yönelik geçerli toplam 31 metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar arasından en çok tekrarlanan metaforlar; ‘Yapboz (%17.3), Bina İskeleti (%11.5), Matematik Problemi (%5.8), Yemek Yapmak (%5.8), Eğlenceli Bir İş (%3.8), Kolay Bir Şey (%3.8), Oyun (%3.8), Ağaç dikmek (%3.8)’ olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda katılımcıların yarısından fazlasının (%55.6) dilbilgisi öğretimine ilişkin benzer metaforlar kullandığı söylenebilir.

Tablo 2’de İngilizce öğretmen adaylarının ürettikleri metaforların nedenlerine yönelik frekans ve yüzde değerleri verilmiştir.

Tablo 2: İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretimine ilişkin belirttikleri metaforların nedenleri, frekans ve yüzde değerleri

Nedenler	f	%
Gerekli ve önemli	18	34.6
Konuların Birbiriyle bağlantılı olması	7	13.5
İlk başta zor	5	9.6
Eğlenceli	5	9.6
Özen gerektirir	4	7.7
Maruz kalma oranı	3	5.8
Kolay	2	3.8

Yeni bilgi	2	3.8
Pratik sağlar	1	1.9
Katılım gerektirir	1	1.9
Sevilen birşey	1	1.9
İlk başta korkutucu	1	1.9
Karmaşık	1	1.9
Sıkıcı ama faydalı	1	1.9

Tablo 2’de belirtildiği gibi İngilizce öğretmen adayları tarafından geliştirilen metaforların nedenleri incelendiğinde katılımcıların %34.6’sı dilbilgisi öğretiminin gerekli ve önemli olduğunu, %13.5’i dilbilgisi öğretimi sürecinde konuların birbiriyle bağlantılı olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra, %11.5’i dilbilgisi öğretiminin yabancı dilin temeli olduğunu, % 9.6’sı dilbilgisi öğretiminin ilk başta zor olduğunu, yine % 9.6’sı dilbilgisi öğretmenin eğlenceli olduğunu, % 7.7’si ise dilbilgisi öğretiminin özen gerektirdiğini ifade etmişlerdir.

Son olarak İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretime yönelik belirttikleri metaforlar temalar olarak belirlenmiştir. Bu aşama gerçekleştirilirken, katılımcıların belirttiği metaforlar gerekçeleriyle birlikte değerlendirilip daha geniş başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Bu anlamda temalar, dilbilgisi öğretiminin *özellikleri*, *gerekliği* ve *pratiklik kazanmak* olmak üzere toplam üç kavramsal başlık altında toplanmıştır. Tablo 3, dilbilgisi öğretiminin özelliğine yönelik İngilizce öğretmen adaylarının belirledikleri metaforları, frekans ve sayılarıyla birlikte göstermektedir.

Tablo 3: İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretiminin özelliğine ilişkin belirttikleri metaforlar

Tema	Metaforlar	f	Metafor Sayısı
Dilbilgisi Öğretiminin Özellikleri	yapboz (9), eğlenceli bir iş (2), oyun (2), çocuk yetiştirmek gibi (1), pasta yapmak gibi (1), su kaynatmak (1), şeker (1), ilaç (1), düzenli ev (1), yeni bir şey söylemek (1), ısınma hareketi (1), tiyatro (1), en sevdiğim meyve (1), aş olmak (1), karmaşık his (1), sebze yemek gibi (1)	26	16

Tablo 3’de görüldüğü üzere, İngilizce öğretmen adayları dilbilgisi öğretiminin özelliğine göre geçerli 16 metafor geliştirmiş ve bu metaforların toplam görülme oranını 26’ dır. İngilizce öğretmen adaylarının ürettikleri bu metaforlara ilişkin kullandıkları ifadelerin örnekleri aşağıda sunulmuştur:

“Dilbilgisi öğretimi yapboz gibidir; çünkü ilk başta anlamlı ve yapısal açıdan doğru cümle kurmak zordur. Ama parçaları birleştirdikçe, yapbozun şeklini gördükçe tamamlamak kolaylaşır. Deneyim, zaman, motivasyon ve dikkat sonuca

ulaştırır. Dilbilgisi de parça parça, bilinene bir şey daha ekleyerek ve pratik yapılarak öğrenilmelidir. Pratik yaptıkça, hatalar düzeltilir ve kuralları unutmazsın.”

“Dilbilgisi öğretimi tiyatro gibidir; çünkü bir şey öğretmek tek taraflı bir şey değildir, seyircinin yani öğrencinin katılımını gerektirir. Aktörler de seyirci için en iyisini sahneye koymalıdır, kafalarında en azından bir soru işareti bırakmalıdır. Bunun için konunun seyirci için ilgi çekici ve kapsamlı olması gerekir. Diğer bir taraftan, seyirci de her zaman pasif olmamalıdır. Süreç için onların katılımı önemlidir.”

“Dilbilgisi öğretimi su kaynatmak gibidir; çünkü ne kadar ısıya maruz bırakırsan, o kadar çabuk kaynar. Aynısı dilbilgisi öğretimi için de geçerlidir, çünkü sadece ısıyı göstererek sudan kaynamasını bekleyemeyiz. Maruz bırakmak gerekir.”

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, bu tema başlığı altında yer alan metaforların dilbilgisi öğretiminin özellikleri ile ilgili olduğu söylenebilir. Tablo 4’te, araştırmada elde edilen diğer tema olan dilbilgisi öğretiminin gerekliliğine yönelik metaforlar, metaforların frekansı ve sayısı sunulmuştur.

Tablo 4: İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretiminin gerekliliğine ilişkin belirttikleri metaforlar

Tema	Metaforlar	f	Metafor Sayısı
Dilbilgisi Öğretiminin Gerekliliği	bina iskeleti (6), yemek yapmak (3), ağaç dikmek (2), tuz (1), öğretmek (1), merak uyandırmak (1), diploma (1), ilk basamak (1), ehliyet (1), gerekli bir şey (1), pasta içindeki süt (1)	19	11

Tablo 4’de görüldüğü üzere, İngilizce öğretmen adayları dilbilgisi öğretiminin özelliğine göre geçerli 11 metafor geliştirmiş ve bu metaforların toplam görülme oranını 19’ dur. Bu temaya yönelik İngilizce öğretmen adaylarının ifadeleri aşağıda verilmiştir:

“Dilbilgisi öğretimi bina iskeleti gibidir; çünkü dilbilgisi İngilizcenin temel kısmıdır ve dilbilgisi öğretirken öğrencilerimizin İngilizce evlerini inşa etmelerine yardımcı oluruz.”

“Dilbilgisi öğretimi ehliyet gibidir; çünkü nasıl araba kullanacağını biliyorsun ama ehliyet olmadan trafikte bir yere gidemezsin. Dilbilgisi öğretmek de böyledir. Çünkü dilbilgisi olmadan, dili doğru bir şekilde kullanılamaz.”

“Dilbilgisi öğretimi diploma gibidir; çünkü diploma olmadan çalışılmayacağı gibi dili kullanırken de dilbilgisinden emin olmadan insan kendini rahat hissedemez.”

Bu temada yer alan ifadeler, dilbilgisi öğretiminin dil öğrenme süreci için ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir. Tablo 5, çalışma kapsamındaki son tema

olan dilbilgisi öğretiminin kolaylık derecesine yönelik üretilen metaforlar, metaforların frekansını ve sayısını göstermektedir:

Tablo 5. İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretiminin kolaylık derecesine ilişkin belirttikleri metaforlar

Tema	Metaforlar	f	Metafor Sayısı
Pratiklik kazanmak	matematik problemi (3), kolay bir şey (2), bisiklet kullanmak (1), yemek yapmak (1)	7	4

Tablo 5’de görüldüğü üzere, İngilizce öğretmen adayları dilbilgisi öğretiminin pratiklik kazanma durumuna göre geçerli 4 metafor geliştirmiş ve bu metaforların toplam görülme oranını 7’ dir. Bu kategorideki İngilizce öğretmen adaylarının anlatımları aşağıdaki gibidir:

“Dilbilgisi öğretimi matematik problemi gibidir; çünkü dilbilgisinin de özel kuralları vardır. Öğrenmek gibi öğretmek de zordur. Sadece dilbilgisel olarak değil, dolaylı olarak dilbilgisi öğretimi öğrenciler için eğlenceli ve ilgi çekici olacaktır. İlk başta, matematik problemi gibi zordur, ama öğrendikten/öğrettikten sonra öğrenciler için kolay olacaktır. “

“Dilbilgisi öğretimi kolay bir şey gibidir; çünkü nasıl öğretildiği öğrenildiğinde diğer öğretilen konular gibi kolay gelir.”

“Dilbilgisi öğretimi bisiklet kullanmak gibidir; çünkü ilk başta zordur, düzgün kullanmayı öğrenmeden önce düşmek gibi birçok hata yapacaklardır. Çünkü bu onlara tamamen yeni bir durumdur. Ama öğrendikleri zaman yabancı dili kullanırken/konuşurken kendilerinden emin ve rahat hissedeceklerdir.”

İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretime yönelik pratiklik kazanmaya ilişkin ifadeleri incelendiğinde, dilbilgisi öğretiminin ilk başta zor olduğu, uygulama yapıldıkça dilbilgisi öğretiminin kolay hale geleceği ve öğrenciler tarafından da kolaylıkla anlaşılabilceğini ifade edildiği görülmektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretime yönelik algılarını metaforlar yoluyla ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu anlamda, İngilizce öğretmen adayları dilbilgisi öğretime ilişkin toplam 31 adet geçerli metafor üretmişlerdir.

Araştırmada elde edilen metaforlardan en çok tekrarlanan metafor ‘yapboz’ dur. İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretimini yapboza benzetmesinin nedeni dilbilgisi konularının birbiriyle bağlantılı olup konuların birbirini tamamlamasıdır. Diğer bir deyişle, dilbilgisi öğretimi, öğrenenlerin yapısal ve anlamsal açıdan dil öğelerini birleştirebilmesine benzetilmiş ve tüm yapıların öğrenimi tamamlandığında İngilizce dilbilgisi yetisine ulaşıldığı belirtilmiştir. Aynı zamanda geliştirilen bu metaforun, ‘konuların birbiriyle bağlantılı olması’ nedeniyle

ilişkilendirilmesi öğretmen adaylarının dilbilgisini içerik olarak birbirini tamamlayan parçalardan oluştuğu şeklinde algıladığını göstermektedir. Ölçü Dinçer (2022)'nin çalışmasında da öğretmen adayları tarafından dilbilgisi olgu olarak 'yapboz' metaforuyla tanımlanmıştır. Her ne kadar bu çalışmada belirtilen metafor 'dilbilgisi öğretimi'ne ilişkin olmayıp sadece 'dilbilgisi' kavramına yönelik olsa da dilbilgisi 'küçük birimlerin sistemi' kategorisi altında aynı metaforla belirtildiği görülmektedir. Çalışmadan elde edilen diğer bir sonuç ise, dilbilgisi öğretiminin 'bina iskeleti' metaforuyla tanımlanmasıdır. Elde edilen metaforun, 'dilbilgisini öğretiminin gerekliliği' teması altında belirlenmiş olması katılımcıların dilbilgisi öğretimini yabancı dil eğitimi açısından temel bir unsur olarak algıladığını göstermektedir. Alanyazında yapılan çalışmalar da dilbilgisi öğretiminin yabancı dil öğretimi açısından gerekliliğini vurgulamaktadır (Jean ve Simard, 2011; Wang, 2010; Zhang, 2009). Yapılan bu çalışmayla da, yabancı dil öğretiminde diğer dil becerileri öğretiminin yanı sıra dilbilgisi öğretiminin önemli ve gerekli olduğu ortaya çıkmıştır.

Çalışmada İngilizce öğretmen adayları tarafından tekrarlanan diğer metaforlar 'matematik problemi' ve 'yemek yapmak' tır. Öğretmen adayları bu metaforları dilbilgisi öğretiminin kolaylık ve zorluk derecesine göre üretmişlerdir. Katılımcıların ifadelerinde görüldüğü üzere, dilbilgisini hem öğrenmek hem de öğretmek ilk başta zor olarak algılsa da pratik kazandıkça bu durumun onlar için kolaylaştığı anlaşılmaktadır. Bloom taksonomisinde belirtilen bilişsel alanda öğrenmenin basitten karmaşığa doğru giden bir süreç olması (Krathwohl, 2002) öğretmen adaylarının bu durumdaki ifadelerini destekleyecek niteliktedir. Bu anlamda, küçük ölçekli bir uygulamadan sonra deneyim kazanan öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretimine yönelik algılarının olumlu yönde değiştiği görülmektedir. Özellikle, tümdengelim yöntemiyle dilbilgisi öğrenimine alışık olan İngilizce öğretmen adayları, durumsal bağlam içerisinde tümevarım yöntemiyle dilbilgisi öğretimini nasıl başaracakları konusunda endişe duymaktadırlar. Bu durum, yabancı dil eğitiminde dil öğrenenlerine önceden belirlenen ve verilen dilbilgisi kurallarının kendilerini güvende hissetmelerini sağlamasının bir sonucudur (Al-Mekhlafi ve Nagaratnam, 2011). Çalışmadan elde edilen 'dilbilgisi öğretiminin gerekliliği' ve 'pratiklik kazanma' temalarının arasındaki frekans farklılıkları da bu durumu açıklamaktadır. Geleneksel tümdengelim yöntemiyle dilbilgisi eğitimi almış olan öğretmen adayları iletişimsel tümevarım yöntemiyle özellikle dilbilgisinin ön plana çıkarılmadığı öğretim becerilerini benimsemekte zorlanmaktadırlar. Bu doğrultuda, lisans programlarında İngilizce Dil Becerilerinin Öğretimi gibi öğretim becerilerini geliştirmeye yönelik alan derslerinde öğretmen adaylarına uygulama yapmalarını sağlayacak olanaklar sunmak ve var olan olanakları artırmak tercih edilmelidir.

İngilizce öğretmen adayları en çok ‘dilbilgisi öğretiminin özellikleri’ temasında metaforlar üretmişlerdir. Bu tema altında geliştirilen metaforlardan da görüldüğü üzere, öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretimi algısı çeşitlilik göstermekte olup genel anlamda somut ve olumlu kavramları içermektedir. Bunun yanı sıra, geliştirilen ‘kolay bir şey’, ‘eğlenceli bir iş’ gibi soyut metaforlar da genel algının aksine dilbilgisi öğretiminin sadece kural ve yapıları öğrenmekle tanımlanmayacağını, bunun aslında olumlu yönde motive edici özelliğinin de bulunduğunu göstermektedir. İngilizce öğretmen adayları tarafından geliştirilen ‘bina iskeleti’, ‘düzenli ev’ ve ‘gerekli bir şey’ metaforları da dilbilgisi öğretimi algılarının gelişigüzel öğrenime ve öğretime dayanmadığını, aksine dilbilgisi öğretiminin belli kurallar dahilinde bir sistemi kapsadığını göstermektedir. Bu durum, dilbilgisi öğretime diğer dil becerilerinin öğretimi kadar önem verildiğini ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda, İngilizce dilbilgisi öğretimi gerçekleştirecek olan öğretmenlerin düşüncelerinin tespit edilip farkında olunulması programda sunulan dilbilgisi öğretim becerilerini geliştirme yöntemlerini şekillendirmek açısından faydalı olacaktır.

Sonuç olarak, İngilizce Öğretmen adayları tarafından yabancı dilde *dilbilgisi öğretimi* birbiriyle bağlantılı konuları içeren, gerekli ve uygulamayla kolaylaşan bir durum olarak algılanmaktadır. Her ne kadar öğretmen adayları lisans programlarında İngilizce Dil Becerilerinin Öğretimi dersini teorik ders kapsamında almış olsalar da, öğretmen adayları tarafından üretilen ‘yapboz’, ‘matematik problemi’, ‘yemek yapmak’, ‘bisiklet kullanmak’ gibi metaforlar, dilbilgisi öğretiminde ders etkinliklerinin ve içeriklerinin teoriyle uygulamanın birleştiği bir düzlemde algılandığını ortaya çıkarmıştır. Çalışmada elde edilen bu metaforlar ‘özen gerektirme’, ‘pratiklik sağlama’ ve ‘katılım gerektirme’ nedenleriyle de belirtilmiştir. Elde edilen bu bulgular, programda yer alan teorik derslerin, uygulamalı derslerle desteklenmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda İngilizce Öğretmenliği programlarında dilbilgisi öğretime yönelik teorik ve uygulamalı zorunlu ve alan seçmeli derslerin eklenmesi önerilebilir. Mevcut programdaki teorik derslere çözüm önerisi olarak ise, dersi veren öğretim elemanları tarafından öğretmen adaylarına, *İngilizce Dil Becerilerinin Öğretimi* gibi alan dersleri içeriği kapsamında dilbilgisi öğretim becerilerini geliştirme deneyimi yaşamalarını sağlayacak uygulamalar ve etkinlikler sunabilir. Bunun bir sonucu olarak, İngilizce öğretmen adaylarının dilbilgisi öğretimi konusunda daha yetkin olup özgüvenlerinin ve motivasyonlarının olumlu yönde artacağı düşünülmektedir. Bu anlamda, öğretmen adaylarının algılarının tespit edilip öğretim uygulamalarına yönelik ihtiyaçlarının belirlenmesinin İngilizce öğretmenliği programlarında ders içeriklerinin ve yapılan uygulamaların düzenlenmesi açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Al-Mekhlafi, A. M. ve Nagaratnam, R. P. (2011). Difficulties in Teaching and Learning Grammar in an EFL Context. *International Journal of Instruction*, 4(2), s. 69-92.
- Arslan, M. M., ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik düşünme ve öğrenme yaklaşımının eğitim öğretim açısından incelenmesi. *Millî Eğitim*, 35(171), s. 100-108.
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Sentez Yayınları
- Berliner, D. C. (1990). If the metaphor fits, why not wear it? The teacher as executive. *Theory into practice*, 29(2), s. 85-93.
- Celce-Murcia, M. (1991). Grammar pedagogy in second and foreign language teaching. *TESOL Quarterly*, 25(3), s. 459-480. <http://dx.doi.org/10.2307/3586980>
- Cullen, R. (2012). *Grammar Instruction*. A. Burns & J.C. Richards (Eds). *Pedagogy and Practice in Second Language Teaching*. Cambridge University Press.
- Çavuşoğlu, A. A., ve Tepebaşılı, F. (2019). The Metaphors That Candidate Teachers Used for Foreign Language Teacher. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (Özel Sayı)*, s. 12-24 <https://doi.org/10.21733/ibad.606554>.
- De Guerrero, María C. M. Ve Villamil, O. S. (2000). Exploring ESL Teachers' Roles through Metaphor Analysis. *TESOL Quarterly*, 34(2), 341-351. <https://doi.org/10.2307/3587960>.
- Demir, Y. (2018). A Meta-summary of the Research on Metaphors Regarding Turkish EFL Teachers' Roles. *Advances in Language and Literary Studies* 2018, 9, s. 65-76.
- Elkiliç, G. ve Aybirdi, N. (2016). Metaphorical Perceptions of Turkish EFL Instructors in Relation to Their Students. *WLC 2016: World LUMEN Congress. Logos Universality Mentality Education Novelty 2016 LUMEN 15th Anniversary Edition*, <http://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2016.09.43>
- Farjami H. (2012). EFL Students Images and Metaphors of Grammar Learning. *Iranian Journal of Applied Linguistics (IJAL)*, 15(1), 19-41. URL: <http://ijal.khu.ac.ir/article-1-77-en.html>
- Farjami, H. (2012). EFL learners' metaphors and images about foreign language learning. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 2(1), s. 93-109. <https://doi.org/10.14746/ssllt.2012.2.1.5>
- Farrell, T. S. C. (2016). The teacher is a facilitator: Reflecting on ESL teacher beliefs through metaphor analysis. *Iranian Journal of Language Teaching Research*, 4(1), s. 1-10.
- Fisher, L. (2015). Researching Learners' and Teachers' Beliefs About Language Learning Using Metaphor. Wortham, S., Kim, D. ve May, S. (Eds) *Discourse and Education. Encyclopedia of Language and Education*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-02322-9_17-1
- Güneş, C. ve Tezcan, R. (2017). Metafor Nedir, Ne Değildir? Kılcan, B. (Ed.) *Metaforlar ve Eğitimde Metaforik Çalışmalar için Bir Uygulama Rehberi*. içinde (s. 1-14). Pegem Akademi
- Gürsoy-Kahyalar, S. (2016). Foreign Language Anxiety Among EFL University Students and Their Deductive/Inductive Learning Style Preferences. *International Journal of Language Academy, Volume 4/1*, s. 72/87. <http://dx.doi.org/10.18033/ijla.363>

Hedge, T. (2000). *Teaching and Learning in the Language Classroom*. Oxford University Press.

Jean, G. ve Simard, D. (2011). Grammar teaching and learning in L2: Necessary, but boring? *Foreign Language Annals*, 44(3), s. 467–494. <https://doi.org/10.1111/j.1944-9720.2011.01143.x>

Jensen, D. F.N. (2006). Metaphors as a Bridge to Understanding Educational and Social Contexts. *International Journal of Qualitative Methods* 5(1), s. 1-17.

Karagöz, T., Şükür M. ve Filiz, S. (2019). Pre-service EFL teachers' metaphorical conceptualizations of an EFL teacher. *European Journal of English Language Teaching*, 3(3), s. 44-57. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1173777>

Kesen, A. (2010). Turkish EFL Learners' Metaphors with respect To English Language Coursebooks. *Novitas-ROYAL (Research on Youth and Language)*, 2010, 4 (1), s. 108-118.

Kızıltepe, Z. (2017). İçerik Analizi. Seggie F., N. ve Bayyurt, Y. (Ed). *Nitel Araştırma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*, içinde (s. 253-266). 2. Baskı. Anı Yayıncılık .

Köroğlu, Ç. Z. ve Ekici, G. (2016). English Language Teacher Candidates' Perceptions of Language Teachers: A Metaphor Study. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 4(2),s. 387-398. <https://doi.org/10.18298/ijlet.579>

Krathwohl, D. R. (2002) A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview, *Theory Into Practice*, 41:4, 212-218, https://doi.org/10.1207/s15430421tip4104_2

Lakoff, G. ve Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live by*. University of Chicago Press.

Larsen-Freeman, D. (2003). *Teaching Language: From Grammar to Grammaticing*. Heinle/ Cengage.

Lin, W., Shein P. P. ve Yang S. C. (2012). Exploring personal EFL teaching metaphors in pre-service teacher education. *English Teaching: Practice and Critique*, 11(1), s. 183-199 <http://education.waikato.ac.nz/research/files/etpc/files/2012v11n1dial3.pdf> adresinden edinilmiştir.

Morgan, G. (1986). *Images of Organization*. Sage.

Munby, H., ve Russell, T. (1989). Metaphor in the study of teachers' professional knowledge. *Theory into Practice*, 29(2), s. 116-121.

Nikitina, L. ve Furuoka, F. (2008). "A Language Teacher is Like...": Examining Malaysian Students' Perceptions of Language Teachers through Metaphor Analysis. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching* 5(2) .. 192–205

Nunan, D. (2003). *Practical English Teaching*. Mc Graw Hill.

İnceçay, V. (2015). "The Foreign Language Classroom is Like an Airplane" Metaphorical Conceptualizations of Teachers' Beliefs . *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry* , 6 (2) , s. 74-96 .

Oxford, R. L., Tomlinson, S., Barcelos, A., Harrington, C., Lavine, R. Z., Saleh, A. ve Longhini, A. (1998). Clashing metaphors about classroom teachers: Toward a systematic typology for the language teaching field. *System*, 26(1), s. 3-50.

Ölçü Dinçer, Z. (2022). What is grammar for pre-service English teachers? Entrance and exit level beliefs. *Focus on ELT Journal*, 4(1), s. 60-73.

- Pearson Longman (2003). Metaphor. In *Longman Dictionary of Contemporary English* (4th ed., s. 1035).
- Richards, J. C., Platt J. ve Weber, H. (1985). *Dictionary of Applied Linguistics*. Longman.
- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının “öğretmen” kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), s. 131-155.
- Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip olduğu metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), s. 281-326.
- Saban, A., Kocbeker, B.N. ve Saban, A. (2007). Prospective teachers' conceptions of teaching and learning revealed through metaphor analysis. *Learning and Instruction*, 17(2), s. 123-39.
- Seferoğlu, G., Korkmazgil, S. ve Ölçü, Z. (2009). Gaining insights into teachers' ways of thinking via metaphors. *Educational Studies*, 35(3), s. 323-335.
- Şimşek, R. M. (2014). A Metaphor Analysis of English Teacher Candidates' Pre- and Post-Course Beliefs about Language and Teaching. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 22(2014), s. 230-247.
- Wan, W., Low, G. ve Li, M. (2011). 'From students' and teachers' perspectives: Metaphor analysis of beliefs about EFL teachers' roles'. *System*. 39/3, s. 403-415.
- Wang, F. J. (2010). The necessity of grammar teaching. *English Language Teaching*, 3(2), s. 78-81.
- Yesilbursa, A. (2012). Using Metaphor to Explore the Professional Role Identities of Higher Education English Language Instructors. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, s. 468-472. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.05.143>.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yüksek Öğretim Kurumu (2018). *Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programı*. Ankara.
- Zhang, J. (2009). The Necessity of Grammar Teaching. *International Education Studies*. 2(2), s. 184-187.
- Zhang, X. (2016). Examining English Language Teachers through Metaphorical Analysis. *Theory and Practice in Language Studies*, 6, s. 1659-1664.

RUSYA’DA DEĞİŞMEYEN DEVLET İDEALİ

UNCHANGING STATE IDEAL IN RUSSIA

B. Mehmet BOZASLAN*, Eray ACAR**

Geliş Tarihi: 18.02.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)

ÖZ: Genel olarak Rus tarihi incelendiğinde, devletin önceliği ile ilgili güçlü bir eğilimin varlığına rastlanmakta ve devletin kutsiyetine dair belirgin bir politik tavırdan bahsedebilmek mümkün hale gelmektedir. Knezlikten Çarlık Dönemi’ne, Sovyetler Birliği’nden günümüze değin, bu eğilimin ve tavrın korunduğu ve sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Vladimir Putin Dönemi’ne baktığımızda ise devletin önemine ilişkin bu anlayışa “Rusya Ruslarındır” politik duruşunun da uyumlaştırılarak eklendiği gerçekliğiyle karşılaşılmaktadır. 2000’li yılların başında başlayan iktidarında Putin, bu eklemeyi farklı boyutları da göz önünde bulundurarak yapmaya ve kendi devlet anlayışını inşa etmeye çalışmıştır. Birçok açıdan Rusya Federasyonu’nda yeni bir dönemi başlatan Putin, devleti koruyan ve devletin güvenliğini birincil öncelik olarak ele aldığı siyaset tarzıyla sıradan bir siyasetçi olmanın oldukça ötesine geçmiştir. Zira çeyrek asra yakın bir süredir iktidarda bulunan Putin, kendisi gibi düşünen bir avuç elite birlikte yine devleti kutsallaştıran birtakım ideal ve ilkeler belirlemiş, bu ideal ve ilkeleri benimsemeyen herkes için Rusya Federasyonu’nda yaşamayı âdeta zorlaştırmıştır. Tarihsel geçmişine paralel bir biçimde Putin de “Büyük Devlet” olma idealini devlet politikası haline getiren bir devlet adamı olmaya çalışmıştır. İktidarı devraldığı 2000 yılından sonra hızlı bir ekonomik toparlanma içerisine giren Rusya’da, toplumsal ölçekte sorunlar kısmen de olsa ertelenmiştir. Ekonomik iyileşmenin yarattığı görece refah ortamında ertelenen sorunlar, daha kökleşmiş ve büyümüş bir halde yeniden ortaya çıkmıştır. Demokrasi, özgürlük ve insan haklarıyla ilgili ortaya çıkmaya başlayan ihlaller ve hukuka aykırı uygulamalar, toplumun önemli bir bölümü tarafından eleştirilir olmuştur. Bu çalışmada da Rusya’nın tarihsel sürecinde “devlet” olgusunun nasıl yer bulduğu, nasıl algılandığı ve devlete dair geliştirilen kutsal bakışın kökeninin neler olduğu sorusu üzerinde hareket edilmektedir. Ardından çalışmanın asıl konusunu Rusya Federasyonu’nda “devlet”in anlamı, önemi ve karşısında talileşebileceklerin neler olduğu ilgili argümanlar literatür eşliğinde incelenmekte ve kuramsal çerçeve de bu sorular eşliğinde oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Devlet, Egemen demokrasi, Rusya Federasyonu.

ABSTRACT: When the Russian history is examined in general, there is a strong tendency about the priority of the state and it becomes possible to talk about a clear political attitude

* Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, e-mail: mehmet.bozaslan@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5789-9876

** Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, e-mail: eray.acar@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5375-7555

about the sanctity of the state. It is seen that this tendency and attitude has been preserved and tried to be maintained from the Knez to the Tsarist Period, from the Soviet Union to the present. When we look at the Vladimir Putin Era, we encounter the reality that the political stance of “Russia belongs to the Russians” was added to this understanding of the importance of the state by harmonizing it. In his power that started in the early 2000s, Putin tried to make this addition by considering different dimensions and to build his own understanding of the state. Putin, who started a new era in the Russian Federation in many respects, went far beyond being an ordinary politician with his style of politics that protects the state and considers the security of the state as a top priority. Because, Putin, who has been in power for nearly a quarter of a century, has determined some ideals and principles that sanctify the state, together with a handful of elites who think like him, making it almost difficult for anyone who does not adopt these ideals and principles to live in the Russian Federation. In line with his historical background, Putin also tried to be a statesman who made the ideal of being a “Great State” a state policy. In Russia, which entered into a rapid economic recovery after 2000, when it took over the power, social-scale problems were postponed, albeit partially. Problems that were postponed in the relatively prosperous environment created by the economic recovery have re-emerged in a more ingrained and enlarged state. Violations and illegal practices that have started to emerge regarding democracy, freedom and human rights have been criticized by a significant part of the society. In this study, the question of how the “state” phenomenon took place in the historical process of Russia, how it was perceived and what the origin of the sacred view developed about the state is. Then, the main subject of the study is the meaning and importance of the “state” in the Russian Federation, and the arguments related to what can be sidelined against it are examined in the light of the literature and the theoretical framework is tried to be formed in the context of these questions.

Key words: State, Sovereign democracy, Russian Federation.

EXTENDED ABSTRACT

When the political history of Russia is examined, it is the perception that the state should be strong and the political culture shaped by this perception. When the occupations, invasions, revolutions, disintegration and reorganization practices in the historical process are examined, the dominant character of the emphasis on the power of the state is encountered. The examples where this dominant character can best be analyzed are the period of the Union of Soviet Socialist Republics and the Russian Federation, which was established after the dissolution of the union. There is an understanding that the policies to be determined in order to strengthen the state and protect this power can take precedence over everything else. The expansion of the sovereignty area of the state, the continuation of its stable existence in the future and the increase of welfare in the country are determined as the basic principles that shape the political area. It is seen that this understanding has continued to become much more rigid in the Putin Era, and the aim of protecting the state by sanctifying it comes to the fore.

Putin continues his efforts to add strength to the power of the state in almost every field and reveals quite clearly that any opposition or criticism towards this effort will not be accepted. It creates a legal and constitutional basis for its authoritarian policies by eliminating possible opposition or criticism from the very beginning, that is, before they develop. The legitimacy problem, on the other hand, is tried to be overcome on the basis of regional and

global dynamics, and it is emphasized that moving away from the strong state understanding will create irreparable results. The concept of sovereign democracy actually arose from the need to create a discursive framework compatible with all of Putin's pursuits, efforts and goals. In the understanding of sovereign democracy, which is placed against the liberal democracy model of the West and stated to be formed on the basis of Russia's internal conditions, democracy is handled in a perspective that is quite far from its known theoretical definitions. It is stated resolutely and persistently that the state should be strong, and it is emphasized that the true meaning of democracy is directly related to the power of the state. By emphasizing internal conditions and characteristic features, the importance of sovereign democracy for Russia is explained. In this sense, it is mentioned that the dominant democracy should be placed in a separate place from the democracy models ideally presented by the West. Therefore, in a way, it is also concluded that it is not correct to compare the dominant democracy with the democracy models that are claimed to have been created by the West. Indeed, there is no clarity about the place, meaning and importance of principles such as equality, freedom, justice and tolerance in the understanding of sovereign democracy. It is faced with the reality that it is almost avoided to say anything about these basic principles. The presence of opposition and non-governmental organizations in Russia is also at a level that can be said to be limited. In this limited area, it is very difficult for the opposition and non-governmental organizations to freely express their criticisms, and even possible steps in this direction seem to be blocked. This state of ignorance and obstruction is among the factors that undermine democratic development in itself.

Because all kinds of movements, attitudes and political stances that position themselves against the political power in any way are considered to have the potential to have negative consequences on the power of the state. For this reason, the opposition and criticisms of the political power are allowed to act within the determined limits, and if the limit is exceeded, new legal regulations are made. Limiting and almost ignoring the opposition causes negative consequences in the social sphere, especially in the democratic development. The strict understanding of the state's strength as a necessity creates absolute and uncompromising definitions. Through these definitions, especially citizens are oppressed and restricted. Gathering everything in one hand by increasing centralization, almost not allowing local determinations and not trusting individual preferences by destroying local authority are the main characteristics of the policies of the Putin period.

Putin acts from the understanding that the state is essential in his power, which started roughly since 2000, and he creates his policies by centered on this understanding. The security and well-being of the state is considered to be strong enough to create prosperity and stability in all other fields, and it is argued that this is a necessity. Objections, objections or criticisms against this obligation are stopped or the emergence of possible opposition is prevented. Putin regularly identifies threats to the state and continues to become authoritarian day by day. Global dynamics is tried to be shown as the main reason for this authoritarianism and the optimistic consensus of the people is sought on this issue. The political field is shaped within the framework of the state's search for sovereignty and power, and an argument is made that the true meaning of democracy will be reached here.

1. GİRİŞ

Rusya Federasyonu'nda devlet, federasyonun kökenlerinin dayandığı 13. yüzyılda karşımıza çıkan Moskova Knezliği'nden günümüze dek hep güçlü olmuştur. Moskova Knezliği, Çarlık Rusyası, Sovyet Rusya ve günümüze kadar ulaşan süreçte, neredeyse değişmeyen tek şey devletin önceliği ve kutsallığı olmuş, tarihinin her döneminde askeri, sivil veya ekonomik elitlerin belirlediği ideal ve ilkeler topluma benimsetilmeye çalışılmış, bu ideal ve ilkelere karşı duruş sergileyenler ise çeşitli şekillerde yaftalanarak pasifize edilmişlerdir. Otokratik yönetim anlayışı ve bu anlayışın sonuçlarıyla şekillenen kurumsal yapı, toplumsal aktörlerin bu pasifize edilme durumunu kolaylaştırmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Dönemi'nde de bu pasifize etme anlayışı, muhalif seslerin susturulması, rejim kaygıları, devletin mutlak güvenliği ve Batı'ya yönelik radikal savunmacı yöntemlere başvurulması şeklinde sıralanabilecek bir siyasi pratik ortaya çıkmıştır. Birliğin 1991'de dağılması, bu siyasi pratik üzerinde göreceli bir değişim yaratsa da yüzyıllar öncesine kadar kökleri götürülebilecek siyasi geleneği çok da yerinden edememiştir. Konuşmaya başlanan konular farklılaşmışsa da aranan "yeni"nin ne olduğu söz konusu bu gelenekle olan bağ kopmadan ele alınmaya çalışılmıştır. Gerçekten de Sovyet Birliği'nin dağılmasının ardından binlerce yıllık Rus tarihinin ve bu tarihin getirmiş olduğu kültürel birikimin ışığında yeni bir tartışma ortamı çıkmış, kurulacak olan yeni Rus devletinin şeklinin ve yeni ideal ile ilkelerinin ne olacağı özellikle 1991 ile 1993 arası dönemde uzunca bir süre tartışılmıştır. Bu tartışma sürecinde Rusya Federasyonu âdeta farklı kutuplara bölünmüş ve her bir kutup kendi ideal, ilke ve önerilerinin geleceğin inşası adına benimsenmesi gereken yol olarak deklare etmiştir. Günümüz Rusyası'nda ulusal birliğin sağlanması güçlü bir hükümetin varlığıyla ilişkilendirilmiş olup sınırsız bir demokrasi anlayışının devlet yapısına zarar vereceği (Bugajski, 2010: 9) bu dönemdeki tüm gruplarca sıklıkla vurgulanmıştır. Nihayetinde, 12 Aralık 1993'te gerçekleştirilen referandumla kabul edilen anayasa üzerinde uzlaşılmış, Sovyetlerin ardından yaşanan yönetim boşluğu, kaos ortamı, ekonomik bozukluklar, kaybedilen ülke prestiji vb. gibi pek çok soruna bu anayasanın çözüm üretmesi beklenmiştir. Anayasa tarihinden de aldığı ilhamla yine devleti öncelemiş, halkın mutluluk ve refahından ziyade devleti ve ona ait kurumları yüceltmeyi tercih etmiştir.

Yeni anayasa ile birlikte günümüzdeki devlet şekline evrilen Rusya'nın ilk devlet başkanı Boris Nikolayeviç Yeltsin olmuştur. Ancak Yeltsin, özellikle ekonomik ve siyasi elitlerin beklediği başarıyı gösterememiş ve ülkedeki ekonomik temelli sorunların ortadan kaldırılması adına etkin bir politika üretememiştir. Kendisinden beklenen çözümlerin sunulamaması ve problemlerin varlığını sürdürüyor olması, Yeltsin'i istifaya götürmüştür. Yeltsin'in bu istifası ile anayasa gereği o dönem başbakanlık görevinde bulunan Vladimir Putin, geçici olarak devlet başkanlığı koltuğuna oturmuş ve Mayıs 2000'de yapılan seçimleri kazanarak

günümüze dek süren iktidarına ilk adımı atmıştır. Birleşik Rusya Partisi'nin lideri olarak girdiği 2000 yılındaki ilk seçimde aldığı %53 civarındaki oyla Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olmayı başaran Putin, 2004'te yapılan seçimlerde rekor sayılabilecek %72 civarında bir oy oranı ile ikinci kez devlet başkanı seçilmeyi başarmıştır. Anayasa gereği 2008'de koltuğunu yine kendisinin belirlediği bir isim olan Dmitriy Medvedev'e bırakan Putin, 4 Mart 2012'de koltuğu yeniden devralmış ve iktidarını günümüze kadar sürdürmeyi başarmıştır. Putin'in, Yeltsin'in istifasının ardından başlayan iktidarı büyük bir seçmen desteği ile oluşmuş ve Putin de aslında bu desteğin farkında olarak politikalarına yön vermeye çalışmıştır. Rusya Federasyonu'nun karşı karşıya olduğu sorunları görerek ve küresel gelişmeleri de bu nispette değerlendirmeye çalışarak hareket eden Putin, devletin egemenlik ve güvenlik politikalarına yönelik yeni yaklaşım tarzları oluşturmuştur. Ulusal güvenlik belgeleri de özellikle bu yaklaşım tarzına uygun bir şekilde hazırlanmış, Batı ile ilişkiler ve dolayısıyla ekonomiye dair öncelikler de bu doğrultuda belirlenmiştir. Batı ile ilişkilerin boyutu, dünya ile kurulacak ekonomik ve siyasal ilişkilerin boyutu ve niteliği, tehlike, tehdit ve güvenlik alanının tüm detayları düşünülerek makul seviyelere taşınmıştır. Ülke içi siyasetin ana noktası, Putin iktidarının ilk dönemi için ekonomik sorunlara odaklanması ekseninde gerçekleşmiş görünse de devlet ve devlete yönelen tehditler algısında deneyimlenenin aksine büyük bir değişim yaşanmamıştır. 2004'te ilk defa kullandığı *egemen demokrasi* kavramı da aslında tüm bu güvenlik, tehdit, ekonomik ve devlet ile ilgili her şeyin bütün olarak kabul edilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır (Bozaslan, 2020).

Batı'nın ideal olarak sunarak dayattığı liberal demokrasi modelinden ziyade Rusya'nın özgün koşullarından, dinamiklerden ve demokrasi arayışından üretildiği ileri sürülen *egemen demokrasi*, Putin tarafından geliştirilmeye çalışılmıştır. *Egemen demokrasi* ile ulaşılması amaçlanan demokrasi ve özgürlük anlayışı oldukça belirsiz olmakla birlikte *egemen demokrasi* anlayışının geliştirilerek toplum nezdinde benimsenmesi açısından büyük çaba gösterilmiştir. Kuramsal alt yapının oluşturulması adına da oldukça özenli davranılmış; ancak söylemsel çerçeve, devletin gücü ve egemenliği vurgusunun gölgesine yerleştirilmiştir. Bu çalışmada da Rusya'da devletin anlamı üzerinden hareket edilmekte, güvenlik ve tehdit algılamaları üzerinde durulmakta ve Putin döneminde devlet, güvenlik ve tehdit sarmalında üretilen politikaların sonuçları siyasal ve toplumsal açıdan değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Amaca uygun olarak da öncelikle literatürde öne çıkan kaynaklardan yararlanılarak "büyük devlet" ve "güçlü devlet" nosyonlarının Rusya için önemi incelenmekte, *egemen demokrasi* kavramının bu nosyonlarla nasıl üretildiğine değinilmektedir.

2. “BÜYÜK DEVLET”-“GÜÇLÜ DEVLET”: RUSYA’DA DEVLET

Rusya’nın siyasal tarihi, genel olarak oldukça eski çağlara kadar götürülmekte ve siyasal alanı oluşturan dinamikler de bu tarihle birlikte incelenmeye çalışılmaktadır. Gerçekten de Rusya’nın siyasal tarihini inceleyen bir araştırmacı, birçok farklı unsurla karşılaşmakta ve çoğunlukla da karakteristik özellikleri keşfederek ilerlemek zorunda kalmaktadır. Siyasal kültürel öğeler, dönemsel koşullar üzerinde belirleyici olarak öne çıktığı gibi siyasi liderlerin kişisel özelliklerinin de olay ve olgular üzerinde doğrudan etkili olduğu görülmektedir. Devlet ve toplum ilişkisi de benzer şekilde tarihsel sürecin değişkenlik gösteren dinamizminden koparılmadan şekillenmekte ve devletin önceliklerinin her zaman ilk sırada olduğu bir anlayışın hakimiyetine rastlanmaktadır. Carrere (2003: 55-56), bugün var olan Rus siyasal kültürünün oluşumunu 13. Yüzyıldaki Moğol işgaline kadar götürmekte ve bu işgal döneminde devletin önceliğinin vergi toplamak olduğunu ileri sürmektedir. Vergi toplama önceliğinin de devletin kuvvet kullanmasına neden olduğuna değinen Carrere (2003: 55-56), devlet ve toplum ilişkisinin de bu nedenden ötürü bu sınırlı çerçevede kaldığından, insan ihtiyaçlarından uzaklaşıldığından, düzenin güvenliğini ve zenginliği sağlamanın yollarına odaklanıldığından ve bu yapılanmanın da Moğol işgalinden sonra Rus devleti tarafından benimsendiğinden, Rus yöneticiler tarafından da içselleştirildiğinden bahsetmektedir. Gerçekten de bu benimseme ve içselleştirme süreci, siyasal kültürel özellikler üzerinde güçlü etkiler oluşturmakta, geleneksel stratejiler içerisine dahil olmakta ve miras haline dönüşebilmektedir. Siyasal deneyimler, gelecekteki pratiğe yansımakta; zaman zaman denenmiş ve başarılı olmuş yönleri öne çıkarılarak meşruiyet arayışı öne çıkmaktadır. Rusya’nın siyasal kültürünü, ideallerini ve ilkelerini de tarihinden koparabilmek neredeyse mümkün değildir; tam aksine genel olarak değinildiği üzere, devletin kutsiyeti ve aşkınlığı konusunda geçmişle doğrudan bağlantı kurarak analizler yapmak gerekmektedir. Zira günümüzde de iç ve dış siyaseti tüm boyutlarıyla şekillendirdiği görülen devletin güçlü ve büyük olması gerektiği yönündeki ideolojik yapılanmanın, bir devamlılığın işaretlerine sahip olduğu sıklıkla dile getirilen tezler arasında yer almaktadır.

Rusya’da her dönem, devletin güçlü olması gerektiği yönünde bir anlayışın var olduğu, pek çok siyasal tarihçinin üzerinde uzlaştığı konuların başında gelmektedir. Bu anlayışın da beraberinde bazı sonuçlar yarattığı ileri sürülmekte ve genellikle de bu sonuçların, halkı olumsuz etkilediğinden bahsedilmektedir. Halkın, bu güç arayışında istismar edildiği, sömürüldüğü ve baskılandığı belirtilmektedir. Mehmet Arslan (2011: 132-133), Rusya’nın yüzyıllardır “büyük devlet” hayalinin peşinden koştuğunu ve bu hayale ulaşmak adına yine yüzlerce yıldır aslında kendi halkına karşı bir savaş yürüttüğünü öne sürmektedir. Halkın âdeta yok sayılması ve

varlığının araçsallaştırılması, Rusya'nın bu "büyük devlet" idealinde sıradanlaştırılmıştır. Elit tabakanın belirginleşmesi ve her geçen gün etkinliğini arttırması süreci de neredeyse eş zamanlı ilerlemiştir. Neredeyse her şeyin elit tabakanın eline bırakılması, halkın her geçen gün kendi içine kapanmasına ve arada oluşan uçurumun derinleşmesine neden olmuştur¹ (Arslan, 2011: 132-133). Başka bir ifadeyle, devletin gücü ve kutsallığı arayışı, halkın gözden çıkarılmasına ve karşı duruşun ortaya çıktığı durumlarda da baskının artmasına neden olmuştur. SSCB, söz konusu bu baskının ve eşitlik görüntüsünde sunulan katı hiyerarşinin en katı yaşandığı dönem olmuştur. Komünist ideolojinin egemenliğindeki SSCB'de toplumsal, bireysel ve gündelik yaşam kontrol altına alınmıştır. Büyük bir denetim ve baskı ağı kurulmuş; yine aslında halka karşı bir savaş yürütülmüştür. Devletin çıkarları ve gücü uğruna her şeyin yapılabileceği anlayışının, gelenek haline geleceğinin işaretleri verilmiştir. Hiçbir zaman sonunun gelmeyeceği düşünülen ve o denli güçlü gösterilen SSCB, beklenmedik bir sonla 1991'de dağılmıştır. Hiçbir tarihçi bu sonu tahmin edememiş ve hatta Rusların çoğunluğu dahi 1980'lerde, komünist rejimin 300 yıl süren Romanov rejimi kadar sürebileceğini düşünmüştür (Riasanovsky ve Steinberg, 2016: 646). Oysa ki halk, çok büyük sıkıntılar içerisindeydi ve onlar için devletin gücünün ne anlama geldiğini anlayabilmek mümkün değildi.

SSCB'nin 1991'de dağılması ve komünist rejimin çöküşü, hayallerin hüsrana uğraması anlamına da gelmiştir. Rus siyasi tarihi açısından bu çöküş, çok büyük bir yıkımı imgelemiştir. Geniş çaplı bir yeniden inşa düzeni başlamış; siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlar oldukça radikal boyutlara ulaşmıştır. Ortaya çıkan karmaşa, zaman zaman çözüm yöntemlerinin dahi doğru okunamamasına neden olmuş ve ideolojik önyargılar, bu sürece kaotik unsurlar eklemiştir. Bu süreçten nasıl çıkılabileceğine dair sayısız görüş öne sürülmüş ve aslında çok temelde, Batı'ya bakılıp bakılmayacağı sorunu ile karşılaşmıştır. Örneğin dağılmanın gerçekleşmesinin ardından bazı liberal isimler demokratikleşme çabası içerisine girmişler ve Batı'ya bakılarak birtakım düzenlemeler yapılmasının olumlu sonuçlar yaratacağını ileri sürmüşlerdir (Tsgankov, 2003: 56-57). Haziran 1991'de başkanlığa seçilen Yeltsin kendisini, tam da bu karmaşanın ve ne yapılması gerektiği konusunda yaşanan çatışmanın tam merkezinde bulmuştur. Siyasi ve ekonomik reformlar yapma yoluna gitmiş ve amaçlarına ulaşabilmek için parlamentodan olağanüstü yetkiler almıştır. Yeltsin, Komünist Parti'nin tek el yönetimi ve

¹ Elit tabaka ve halk arasındaki kopukluk, mevcut durumda bu denli radikal boyutlarda yaşanmasa da tarihsel süreç içerisinde Rus toplumsal yapısı üzerinde belirgin etkileri görülen bir sorun olarak varlığını sürdürmüştür.

ekonominin devlet tarafından kontrol edilmesi politikasının işe yaramadığını görmüş ve pazar ekonomisi, demokrasi ve dolayısıyla basın ve ifade özgürlüğünün sağlanmasının önemini anlamıştır (Riasanovsky ve Steinberg, 2016: 674). 1990'lı yıllarda başlatılan hızlı özelleştirme süreci, 1993 krizi, Çeçenistan'a askeri müdahale, 1996 seçim sonuçlarının tartışmaya açılması şeklinde sıralanabilecek olayların baş aktörü olan Yeltsin, 1991'de başlayan yeni dönemin sorunlarını aşmanın yollarını aramıştır aslında. Ancak olaylara müdahale tarzı ve olguları yorumlayış biçimi, bugüne kadar karşılaşılanlardan çok da farklı olmamıştır. 1993'te reform önerilerine itiraz eden parlamento asker kullanarak dağıtmaya çalıştığı gibi parlamento binasını bombalamıştır. Siyasi aktörler, yönetim biçimleri ve olaylar farklı gibi görünse de aslında refleksi bir birine benzetebilmek hatta paralellik kurabilmek olasılık dahilindedir. Bugün Rusya Federasyonu siyasi tepkileri açısından değerlendirildiğinde, tarih boyunca oluşan birikime çok uzak durmamaktadır. Mustafa Kibaroglu'na göre (2001: 6), "Rusya Federasyonu, resmi varisi olduğu Sovyetler Birliği'nin birçok yönden adeta bir miktar küçültülmüş kopyası gibidir. Rusya Federasyonu, Federasyonu oluşturan yirmi kadar özerk cumhuriyet ve çoklu etnik yapı, çok geniş ve her bakımdan zor bir coğrafyada birlikte yaşamak durumundadır." Gerçekten de bu yönüyle değerlendirildiğinde dengeleri gözetmeyi gerektiren ve sürekli tehditlerin var olduğu, göz ardı edilmemesi gereken bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu noktadaki temel problem, teşhis edilen ya da gerçeğe dönüşen tehditlere bilfiil ve mutlak surette odaklanarak şekillendirilen siyasi alanda başka büyük sorunların ortaya çıkıp çıkmayacağıdır. Demokrasi ve insan haklarından verilen tavizler, adil olmayan ve yasaya aykırı uygulamalar, özgürlüklerin ertelenmesi ya da gözden çıkarılması şeklinde sıralanabilecek bir dizi bireysel ve toplumsal sorunlar, her geçen gün katlanarak büyümektedir. Coğrafyanın ve toplumsal yapısal unsurların karmaşık ya da zorluğu, politik tavır alışlarda tabii ki de belirleyici olmaktadır; ancak genel olarak 2004'ten sonra ivme kazandırılan yeni düzenlemelerin ve uygulamaların yönünün evrimi, toplumun önemli bir bölümü için endişe kaynağı olarak görülmektedir.

3. PUTİN İKTİDARI: OTORİTERLEŞME ve GÜÇ ARAYIŞI

20. yüzyılın sonuna doğru gelirken Yeltsin iktidarı da sallanmaya başlamıştır. Nitekim 1999'da Yeltsin, kendisine ve aile üyelerinden bazılarını yöneltilen yolsuzluk iddiaları ve kendisinden beklenen ekonomik ilerlemenin sağlanamaması nedeniyle istifa etmiştir. Yeltsin'in yerine anayasa gereği Putin yönetime gelmiştir. Putin, ekonomik kalkınmaya odaklanarak hem liberal bir ekonomik politika hem de hukukun üstünlüğü söylemini kullanarak güçlü devlet kurma amacına odaklanmış ve bu nedenle de öncelikle oligarklar ve bölgesel liderlerle mücadele etmiş, onları baskı altına alarak mal varlıklarına el koymuştur (İsayeva ve Günlü, 2019: 85). Yeltsin dönemi politikaları neticesinde ortaya çıkan yerel ve bölgesel güç odaklarının ortadan kaldırılması, devletin tek güç olması açısından zorunluluk

ekseninde değerlendirilmiştir. Putin yönetimindeki Rusya, merkezi otoriteyi güçlendirecek kararlar alarak bölgesel kontrolü sağlamaya çalışmıştır. Sertlikten yana politikaları ile ilk andan itibaren Putin, iç ve dış siyaseti şekillendirmeye başlamıştır. 2000'lerin başından itibaren uluslararası ilişkiler, dış politika, Batılı devletlerle nasıl bir ilişki kurulacağı ile ilgili de politikalarını belirleyen Putin, küresel aktörlerin de farkında olarak ilerlemiştir. Çok kutuplu bir sistem, Rusya'nın da bu kutuplardan birini oluşturması ve Rusya'nın bu temsilinin diğer uluslararası aktörler tarafından tanınması talebi, Rusya'nın dış politika ve güvenlik öncelikleri arasında yer almıştır (Özdal, 2021: 7). Putin, halka 1990'lardaki kaostan sonra özlenen istikrarı getirecek gibi görünüyordu ve kısa vadede başarısı, Çeçenistan'da süren savaşı sonlandırmak ve medya tekeli ele geçirmek şeklinde sıralanabilecek iki temel etkene bağlıydı (İsayeva ve Günlü, 2019: 85).

Putin'in önünde duran sorunları ortadan kaldırmanın yolunu biliyordu. Bu yol da ne pahasına olursa olsun devleti tek hakim kılmaktan ve devlet otoritesini tam anlamıyla tesis etmekten geçmekteydi. Gerçekten de Putin, 1990'ların başından beri devam eden karmaşadan çıkış yolu olarak görülmekteydi; ancak Putin'in yöntemi, her geçen gün otoriterleşmek olarak kendini göstermekteydi. Emek Yıldırım'a göre (2018: 104), "Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle, "güçlü devlet" nosyonu adı altında devletin otoriterleşmesinin artması süreci başlamıştır. Adeta Rus devletinin ve hatta Rus toplumunun vücuda gelmiş hali gibi bir Leviathan profili oluşturulan Putin'in iktidara gelmesi ile Rusya'da hem ekonominin hem de siyasalın dönüşümü garanti altına alınmıştır." Yıldırım'a göre (2018: 105), "neo-otoriterizm, neo-patrimonyalizm ve hatta post-kolonyal yayılmacılık ile harmanlanmış yeni bir tür düzenleyici devlet modeli hayata geçirilmeye başlanmıştır." Yapılan yeni düzenlemeler, devletin gücünün yeniden inşası zemininde açıklanmış ve tabii ki bu süreç, demokrasiden her geçen gün uzaklaşma sonucunu da beraberinde getirmeye başlamıştır. Siyasal alanın devletin gücü özdeşliğinde oluşturulmaya çalışılması ve bunun da Putin ve Putin'in siyasi elitleriyle gerçekleştirilmesi süreci, 2000'lerde başlamış ve 2004'ten itibaren ivme kazanmıştır. Yetkinin bu şekilde devlet başkanı ve dolayısıyla bu siyasi elitler elinde toplanması, devlete oligarşik bir kimlik kazandırdığı gibi otoriterlik eğilimlerini de güçlendirmiştir (Ağır, 2015: 39). Otoriterleşme, Putin'in politikalarına güçlenerek yansımaya başlamış ve devletin gücünün birincil öncelik olarak kabul edildiği bu durumda, bu politikaların toplumsal açıdan kabul edilebilirliğinin tartışılmasına dahi çoğu zaman müsaade edilmemiştir. Devlet ve "karşısındakiler" algısı, Putin siyasal alanı şekillendiren politikalarına yön verdiği gibi toplumsal muhalefetin de yer yer geri çekilmesine neden olmuştur.

2004'e gelindiğinde ise Putin ve Rusya Federasyonu'nun demokrasi modeli olarak sunulan *egemen demokrasi* kavramsallaştırmasıyla karşılaşılmıştır. 2004'te

kazandığı seçimin hemen akabinde Rusya Federasyonu Duması'nda yapmış olduğu konuşmada, *egemen demokrasi* kavramını ilk kez kullanmış ve kendi kabinesinde de zaman zaman görev almış olan aynı zamanda başdanışmanlığını yapan Vladislav Surkov'a bu kavramın altını doldurması talimatını vermiştir. Putin'in, Rusya Federasyonu için belirlediği ideal ve ilkelerin bir bütünü olduğu düşünülen egemen demokrasi kavramı, farklı bir strateji ile hareket ettiği iddialarının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. *Egemen demokrasi* kavramı, Putin'i ve Putin'in siyaset tarzını ve devlet yönetme pratiğini anlayabilmek açısından önemli bilgiler içeriyorsa da son aşamada, egemenlik ve güvenlik odaklı bir perspektiften uzaklaşmadığı görülmüştür. *Egemen demokrasi*, Rusya Federasyonu'nda devletin ve ona ait kurumların kutsallaştırıldığı, merkezi otoritenin oldukça güçlü kılındığı, halktan kutsallaştırılan devletin tüm beklentilerinin karşılanmasının istendiği, günümüz yönetim anlayışının en önemli ilkelerinden olan yönetişimin hiçe sayıldığı, egemenlik ve bağımsızlık vurgusunun yoğun bir biçimde yapıldığı, ötekine güvenin asgari seviyede tutulduğu ve son olarak içinde demokrasi geçmesine rağmen modern demokrasilerle paralellik göstermeyen Rusya'ya özgü bir arayış olarak karşımıza çıkmaktadır (Bozaslan, 2020).

Rusya'ya özgü bir arayış vurgusu oldukça önemlidir ve devlet yönetim geleneği açısından da bu vurgunun ısrarlı ve kararlı bir dille kullanıldığını söyleyebilmek mümkündür. Zira yukarıda tarihsel sürece değinildiğinde, daimi ve özgün tehditlerin devletin varlığına yöneldiği ve herhangi bir boşluk görüldüğünde de bu boşluğun tehdit sahipleri tarafından mutlaka değerlendirilmek isteneceği yönünde güçlü bir algı ile karşılaşılmaktadır. Bu algının zaman zaman oldukça radikal bir karakter kazandığı görülmekte ve özellikle küresel gelişmelerin, bu radikalizme neden olduğu ileri sürülmektedir. Dış politika anlayışı ve jeostratejisi de sınırların azami güvenliği ve potansiyel tehlikelerin büyümeden yok edilmesi ekseninde gelişmektedir. Putin ile birlikte yeni jeostrateji, daha pragmatik ve somut etkiye odaklanmakta ve eski Sovyet coğrafyasını stratejik savunma çizgisi içerisinde tutarak ilerlemekte; bu savunma çizgisinde var olan istikrarsızlıkları yok etmeye çalışmakta ve eski Sovyet coğrafyası üzerinde küresel ve bölgesel güçlerin etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır (Necefoğlu, 2017: 11). Jale Akhundova (2015: 100), Rusya'nın SSCB varisi olarak dünya siyasetinde belirleyici olma hedefine değinmekte ve çok kutuplu dünyada güç merkezlerinden biri olmayı amaçladığından bahsetmektedir. Bu nedenle de SSCB'nin dağılışımdan itibaren strateji geliştirdiğini belirten Akhundova (2015: 100), 1990'lı yılların başında Batı yönünde bir söylem görülmekteyken; 1990'lı yılların sonuna gelindiğinde ise "daha özgüvenli" ve "iddialı" bir tutumun öne çıktığını ve "yeni adil bir dünya" arayışıyla şekillenen politikalar ortaya koyduğunu ileri sürmüştür. Rusya'nın SSCB'nin varisi olarak politikalar belirlediği ve bu varisliğin zaman zaman belirginleştiği durumlarla karşılaşılmaktaysa da Batı ile ilişkilerinde eşitlikçi bir ilişki kurmaya çalıştığını

söyleyebilmek pek mümkün görünmemektedir. Üstünlük iddiaları ve güç odaklılık, daha en başından eşitlik amacının doğruluğunu ortadan kaldırmaktadır. Putin'e göre, devlet ve ordunun güçlü olması sosyal ve ekonomik iyileştirmelere anlam katmaktadır; Putin, güçlü devlet ve halkın geleceği arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır ancak yeni bir söylemden ziyade Rus devlet anlayışının tarihsel süreç içerisinde değişmeyen yönünü vurgulamaktadır (Onay, 2015: 27). Putin'in değişmeyen bu devlet geleneğini öne sürmesi ve politikalarını da bu geleneğe uygun düşecek şekilde belirlemesi sıra dışı değilse de kurduğu demokrasi ilişkiselliği, doğası gereği çatışma içerisinde olan kavramların yan yana getirilmesinden başka bir anlam ifade etmekten oldukça uzaktır. Zira demokrasi, halk iradesini ve tercihlerini esas alan bir yönetim biçimini anlatmakta ve öncelikli koşul olarak da bu iradenin tam merkezde yer alması aranmaktadır. Ancak bütün Rus tarihinde de sabit olduğu üzere, Putin için de devlet, "ulusun eğiticisi ve vasisi" olmak zorundadır (Jouanny, 2017: 66). Dolayısıyla devletin bu tür çok büyük rol ve görevlerle donatıldığı ve kutsallaştığı siyasal geleneklerde, kavramların adeta yeniden düzenlenmesi yoluyla ulaşılan çıkarsamalar pratikte etkili olamamaktadır.

4. MUHALEFET, SİYASET ve DEVLET

Rusya'da devlet, her zaman güçlü olması ve bu gücün korunması adına her şeyin yapılması gerektiği bakışı ile değerlendirilmektedir. Tarih boyunca farklı kavramsallaştırmalar yapılmış ve siyasi aktörler, bu gücü koruyabilmek ya da oluşturabilmek adına zaman zaman değişiklik gösteren meşruiyet arayışlarına başvurmuşlardır. Meşru gerekçelerini de genellikle devletin varlığına yönelmiş tehditler üzerinden açıklamaya çalışmışlar ve halkın da böylesi bir neden karşısında koşulsuz bir itaat sergilemelerini beklemişlerdir. Bu durum bazen zor kullanma, baskılama ve kısıtlamaya dayalı politikaların ortaya çıkmasının da nedeni olmuş ve içten gelecek muhtemel muhalif hareketlerin durdurulması sağlanmıştır. Dolayısıyla aslında siyasal alanda izlenebilecek muhalif kadroların oluşumu da demokratik gelişmenin sağlanması adına beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Demokrasi, insan hak ve özgürlükleri de bu nispette çelimsiz kalmış ve hukuk devleti ilkesi, neredeyse hemen her uygulamada devre dışı kalmıştır. Dış ülkelerle ilişkilerde de bu hukuk dışılığın ve antidemokratik politikaların olumsuz sonuçlarıyla karşılaşmıştır. İlişkiler, büyük ölçüde zafiyete uğramış ve uluslararası arenada da bir reddiye belirginlik kazanmıştır. Dönem dönem kopma noktasına gelen diğer ülkelerle olan ilişkiler, iç siyasette çeşitli argümanlar yoluyla bertaraf edilmeye çalışılmışsa da gelinen aşamada bu yolun, çok da başarılı olmadığı ortaya çıkmıştır.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken ülkedeki değişim ve dönüşümden en fazla etkilenen kurumlar siyaset ve muhalefet olmuştur. Bilindiği üzere, modern demokrasilerde iktidar kadar muhalefet de önemlidir. Bir ülkede muhalefetten bahsedebilmek için gerekli olan asgari şartların yaşanan değişim ve dönüşüm sonrası

Rusya’da olduğunu söylemek oldukça güçtür. Zira farklı görüşlerin kendini ifade etme olanağının oldukça düşük olduğu Putin Rusyası’nda, düşünce özgürlüğü ve benzeri modern demokratik ilkelerden bahsetmek çok güçtür. Oluşturmak istediği idealin karşısındaki en büyük engel olarak gördüğü muhalefeti pasifleştirme arayışları içerisinde olan Putin, iktidara geldiği günden itibaren pek çok anti-demokratik düzenlemeye gitmiştir. Seçim barajının yükseltilmesinden seçimlere bağımsız olarak girmek isteyenlerin önlerine türlü engellerin çıkartılmasına kadar çok geniş bir alanda düzenlemelere giden Putin, bu şekilde sadece Rusya’yı değil; aynı zamanda ülkedeki siyaseti ve muhalefeti de kendince değiştirip dönüştürmüştür. Parlamento’ya kanun teklifi veren muhalefet partisi milletvekillerinin hiçbir teklifinin kabul görmemesi, yine bu vekillere ait tekliflerin gerek parlamentoda gerekse kamuoyunda yeterli düzeyde tartışılmasının engellenmesi, siyasi parti kurma hakkının olabildiğince engellenmesi, muhalefetin karar alma süreçlerine dahil edilmemesi gibi pek çok olumsuzluğun yaşandığı Rusya’da siyaset yapmak adeta Putin’in partisine mensup kişilerin hakkı olarak görülmemekte, muhalefetin önü sürekli bir biçimde devlet eliyle kısıtlanmaktadır.

Modern demokrasilerin olmazsa olmazlarından bir ilke olan kuvvetler ayrılığı ilkesi, SSCB döneminde geçersiz bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira o dönem yasama, yürütme ve yargı erkleri tek bir elde toplanmış erklerin birbirini dengeleyip denetlemesi gözlemlenmemiştir. SSCB’nin dağılmasının ardından yeni kurulacak olan devlette kuvvetler ayrılığı ilkesi olmazsa olmazlar arasında gösterilmiş, kuvvetler ayrılığı ilkesi ilk kez 1990 yılında kabul edilen Devlet Egemenliği Bildirisi’nde yerini almıştır. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden ayrı olduğu ve bunların birbirlerini denetleme ve dengeleme görevlerinin olduğu 1992 yılında yapılan değişikliklerle anayasal güvence altına alınmıştır (Asker, 2016:1114). Rusya’da yasama yürütme ve yargı erkleri kağıt üzerinde her ne kadar ayrıymış gibi görünse de yürütmenin; yani devlet başkanının hem yasama hem de yargı üzerinde güçlü bir etkisinin ve yönlendirme kapasitenin olduğu görülmektedir. Zira yürütmenin ve devletin başı olan Rusya Federasyonu Devlet Başkanı dilediği kişiyi bakan olarak atamakta dilediği zaman bu kişileri görevinden alabilmektedir. Yürütmenin tek yetkilisi olmanın yanında gerek Federasyon Konseyi, gerekse Devlet Duması üzerinde pek çok yetkisi bulunan başkan yargı kurumlarının üyelerini atayan kişi olması nedeniyle de oldukça ayrıcalıklı bir konumdadır. Kuramsal bazda yarı başkanlık mı yoksa başkanlık mı olduğu tartışılan Rusya Federasyonu siyasal sistemi başkanın olağanüstü yetkileri nedeniyle kimilerince “Süper Başkanlık²” olarak nitelendirilmektedir (Parlak& Caner, 2020:345-346), (Dobrynin, 2010: 290-292). Yasama, yürütme ve yargı erklerinin iç içe geçtiği, yürütmenin tahakkümü

2 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Fendoğlu, H. T. (2010) Başkanlık Sistemi Tartışmaları (SDE Analiz). Ankara: Başak Matbaacılık.

altındaki antidemokratik bir siyasal sistemde siyaset oldukça kısır, tek kutuplu bir biçimde yürütülmekte muhalefet ise demokratik rejimlerde olduğu kadar sesini duyuramamaktadır. İktidarın açtığı pencereden bakmayanlara basın yayın organlarının söz hakkı tanımadığı Rusya’da durum o denli vahim bir hal almıştır ki insanların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakları dahi ellerinden olabildiğince alınmaktadır. Demokratik ülkelerde uygulanması halinde geniş kitlelerce karşı çıkılacak bu duruma Rusya’da yeterince ses çıkartılmadığı görülmektedir. Onay’a göre (2002: 38), bu durumun nedeni; yani Rus vatandaşları arasında gözlenen olağanüstü derecede tekdüzelik ve düzene itaat, sistematik olarak, sürekli devlete itaat etmenin en büyük şeref olduğu düşüncesinin tarih boyunca aşılması sonucu oluşmuştur.

Rusya’nın geçmişinde, özellikle SSCB döneminde, toplumsal alana dair baskının şiddeti artmış, hiçbir yapıya özerklik tanınmamış, her şey devletin sıkı kontrolünde tutulmuş, komünist sistem kasıtlı olarak sivil toplumu ezmiştir (Roskin, 2009: 363). Bugün kendisini Sovyetlerin mirasçısı olarak gören Putin, SSCB dönemini aratmayacak şekilde sivil toplum kuruluşlarına karşı neredeyse savaş açmıştır ve çeşitli bahanelerle faaliyetlerine son verdiği sivil toplum kuruluşlarını muhalefetle birlikte âdeta ötekileştirerek bu kuruluşların sayılarının azaltılarak faaliyetlerinin itibarsızlaştırılması adına her türlü adımı atmaktan çekinmemiştir. Başka bir ifadeyle, muhalefete ve sivil toplum kuruluşlarına Rusya’da oldukça sınırlı bir biçimde yaşam hakkı tanınmaktadır. Muhalefetin ve sivil toplum kuruluşlarının ayakta kalabilmesi devlete ve bugün onun yöneticilerine olabildiğince itaat etmekten geçmekte, devlet ile kendisini bir sayan Putin ve partisi kendi koymuş oldukları ideal, ilke, program ve politikaların karşısında duran herkesi “vatan haini”, “dış güçlerin maşası”, “yerli ve milli olmayan” gibi kavramlarla yaftalayarak sosyal, siyasi ve ekonomik hayattan adeta tecrit etmeye çalışmaktadır. Batı’da her türlü faaliyetinin önü açılan, teşvik edilen ve karar alma süreçlerine dahil edilmeye çalışılan sivil toplum kuruluşları, Rusya’da bölücü ve yıkıcı mihraklar olarak değerlendirilmiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak zaten devlet ve iktidar tarafından baskı altında olan muhalefete toplumsal destek gelmesinin önü kesilmiş, böylelikle siyaset kurumunun evrensel standartlara ulaşip kendini geliştirmesi zorlaştırılmıştır. Dolayısıyla liberal, komünist, milliyetçi, sosyal demokrat vb. gibi temel ideolojik farklılıklara rağmen neredeyse bütün siyasi partilerin söylemleri birbirine yaklaşmış; gerek iç siyasette gerek dış politikada gerekse de ekonomik, sosyal ve kültürel meselelerde siyasi partiler birbirinin benzeri çözüm önerileri sunmaya başlamıştır. Muhalefet, eleştirilerini genellikle demokrasi, özgürlük ve ekonomik gelişmeler ekseninde ortaya koymaya çalışsa da çok etkili olabildiğini söylemek oldukça zordur. Kaldı ki muhalefetin güçlenmesini sağlayacak siyasal ortam da oluşmamıştır. Oysa ki demokrasinin temel parametrelerinden biri, çok

sesliliğin toplumsal hayatın ve gündelik yaşamın hemen her evresinde gözlemlenmesi ve yaşanıyor olabilmesidir. Sivil toplum kuruluşları ve tabii ki siyasi partiler, demokratik gelişim açısından vazgeçilmezdir ve hatta demokrasinin asgari düzeyde varlığından konuşabilmek için dahi yerleri-tartışma götürmeyecek gerekliliktir. Bu nedenle de halihazırda Rusya Federasyonu'nda, demokrasinin varlığından söz edebilmek için aranan en temel kriterlerin dahi görünümünün son derece problemliliğini söyleyebilmek mümkündür.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Rus siyasal tarihi ve kültürü, başlangıçta değinildiği üzere yüzyıllar içerisinde oluşmuş ve birçok farklı unsurun etkisiyle şekillenmiştir. Tarih boyunca yaşanan savaşlar, istilalar, göçler ve devrimler, bu tarih ve kültür üzerinde doğrudan belirleyici olmuştur. Aslında bu durum, tarihi bu kadar eski çağlara kadar götürülebilen toplumların temel özelliği olarak belirlense de yaşanan olaylardan, her toplumun deneyimlenme biçimi farklılaşmıştır. Genel olarak belirtildiği üzere, özgün koşullar da bir bakıma bu algılama, adaptasyon ve uyum süreçleriyle ilişkilendirilmiş; siyasal ve toplumsal dinamikler, bu bağlardan koparılmadan ele alınmaya çalışılmıştır. Rusya Federasyonu da birçok siyaset bilimcinin üzerinde durduğu gibi, deneyimlenenleri siyasal kimlik kodlarına aktararak bir devlet algısı oluşturmuştur. Bu devlet algısı da son derece güçlü ve bu gücün devamlılığı adına diğer her şeyin önemini yitirebileceği bir yaklaşım tarzıyla ortaya çıkmıştır. Devletin güçlü olması gerektiği konusunda hiçbir tartışmanın başlatılmayacağı bir siyasal atmosfer, toplumun dokusuna yerleştirilmiş ve aksi yönde gelişen herhangi bir toplumsal muhalefetin kesinlikle kabul edilmeyeceği oldukça açık bir şekilde belirtilmiştir. Devletin önemi konusunda genel bir uzlaşma arayışından ziyade zorunluluğa dayanan bir kabullenme talep edilmiştir. Bu kabullenme arayışı ya da talebi, Rus siyasal tarihinde hep varolagelmıştır ve günümüzde de varlığını, farklı söylemsel çerçevelere sığdırmaya çalışarak sürdürmektedir. “Devlet” ve “devletin karşısındaki diğer her şey” anlayışı gücünü korumaya devam etmektedir. Dolayısıyla devletin gücü, egemenliği ve kutsallığı ekseninde gelişen siyasal ve toplumsal düzen ortaya çıkmaktadır. Demokrasinin, bu düzenin siyasal kurgusunun neresinde yer aldığı sorusu ise ister istemez akıllara gelmekte ve tabii ki de demokrasinin olmazsa olmaz ilkelerinin hatırlanmasına neden olmaktadır. Demokrasinin böyle bir ortamda var olamayacağı yönündeki eleştiriler de bu sorular eşliğinde dile getirilmekte ve tartışmanın boyutu farklılaşmaktadır. *Egemen demokrasi* kavramı da bu eleştirilere yanıt üretme ihtiyacından ortaya çıkmaktadır. Nitekim kavramın kuramsal altyapısının da bu ihtiyaca uygun düşecek kriterlere dayanarak oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Batı'nın tüm dünyaya dayatmaya çalıştığı ileri sürülen demokrasi modeline yönelik katı bir itiraz eşliğinde ele alınan *egemen demokrasi* anlayışında, Rusya'nın tarihsel dinamikleri, bölgesel gerçeklikleri ve iç siyasal koşullarının belirleyiciliğinden bahsedilmektedir. Başka bir ifadeyle, başta Batı

dünyası olmak üzere tüm küresel dayatmalara yönelik bir karşı duruşun ifadesi olarak sunulan bir demokrasi modeliyle karşılaşmaktadır. *Egemen demokrasi* ile önceliğin Rus devleti ve halkına verildiği söylemi öne çıkmakta ve âdeta demokrasi, yeniden tanımlanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu tanımlama çabasında eşitlik, özgürlük, adalet, çokseslilik gibi temel ilkelerin nerede durduğu yönünde herhangi bir açıklamaya rastlanmamaktadır. Siyasal iktidarın politikaları, yasal ve anayasal düzenlemeleri incelendiğinde de demokratik gelişimin öncelenmesinin aksine demokratik gelişimin önlenmesine yönelik bir politik bir tavır ile karşılaşmaktadır. Nitekim bu tavrın son dönemlerde küresel değişimleri de öne sürerek güçlendiğini söyleyebilmek mümkündür.

Bilindiği üzere, yakın zamanda Putin tarafından Rusya Federasyonu Anayasası'ndaki bazı değişiklikleri içeren kanun teklifleri Federal Meclis'e sunulmuştur³. Kimileri Putin'in teklifi ile gündeme gelen bu değişiklik önerisini anayasanın kabul edildiği 1993 yılından itibaren anayasal düzeyde yapılacak en köklü değişiklik olarak değerlendirmektedir⁴. Asgari ücretten atamaların nasıl yapılacağına kadar oldukça geniş bir yelpazede oluşan değişiklik teklifinde çalışma ile ilgili dört madde dikkat çekmektedir. Bu maddelerden ilki, uluslararası kanun, anlaşma ve kararlar; Rusya Federasyonu vatandaşlarının özgürlüklerini kısıtlamadığı sürece geçerli sayılacak maddesidir. Zira modern demokrasilerde bireylerin temel hak ve özgürlüklerine ilişkin düzenleme içeren uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülükler normlar hiyerarşisinde kanunun üzerinde yer alabilmekte hatta temel hak ve özgürlüklerle ilgili anlaşmaların anayasaya aykırılığı dahi iddia edilememektedir. İkincisi, Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı'na aday olacak kişilerle ilgilidir. Buna göre hali hazırda Devlet Başkanı aday olacak kişinin Rusya'da on yıl ikamet etmiş olması gerekirken bu süre yirmi beş yıla çıkartılmakta, devlet başkanı adayının seçim zamanında ve öncesinde başka ülkelerin vatandaşlığı ya da oturma iznini almamış olmasını ifade etmekte, bir kişinin en fazla iki kez başkanlık yapabileceğini karara bağlamaktadır. Üçüncüsü, Rusya Federasyonu'nda görev yapan Başbakan, bakan, federal devlet organları başkanları, valiler, senatörler, milletvekilleri ve hakimler; Rusya Federasyonu hariç başka hiçbir ülkenin vatandaşlığını ya da oturma iznini alamazlar şeklinde ifade edilen hükümdür. Dördüncüsü ise Devlet Başkanı tarafından, Federasyon Konseyi'ne verilecek

³<https://www.setav.org/perspektif-rusyadaki-anayasa-degisikligi-referandumunun-sonuclari/>
Erişim Tarihi: 15.01.2022

⁴2020 anayasa değişikliklerinin Devlet başkanı açısından değerlendirilmesi için bakınız: Özkan Zeynep, Rusya Federasyonu 2020 Anayasası Değişikliklerinin Devlet Başkanı Açısından Değerlendirilmesi, 3. Uluslararası Türk - Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi Özet Kitapçığı, Ankara, 2020.

talimatla, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Mahkeme hakimlerinin görevlerinden uzaklaştırılabilecek olmasıdır. Bu değişiklikler, içerik ve kapsam itibariyle devlet otoritesinin güçlendirilmesi ve siyasal iktidarın hareket alanının genişletilmesi açısından önemlidir. Nitekim Birleşik Rusya Partisi ve Putin'in, 2000 yılında başlayan iktidarlarının kendilerine sunduğu kazanımları ve oluşturmuş oldukları sistemi yapılan anayasal değişiklikle garanti altına aldıkları neredeyse uzlaşa içeren görüşler arasındadır. 2000 ve 2004 yıllarında gerçekleştirilen seçimlerin akabinde anayasal değişikliğe gidilerek Putin'in tekrar seçilmesinin önü açılmıştır. 2008 yılında Medvedev seçilmiş, Medvedev'in görev süresinin akabinde Putin iktidarına kaldığı yerden devam etmiştir. Bu kez getirilen değişikliklerle Rusya'da 2021 yılında gerçekleştirilen devlet başkanlığı seçiminde, olası adayların önü çeşitli kısıtlamalarla kesilmeye çalışılmış, seçimleri kazanacaklarını düşündükleri Birleşik Rusya Partisi adayına yüksek mahkeme üyelerini dahi görevden alma yetkisi vermeye çalışmışlardır. Bununla birlikte uluslararası anlaşmalara kısıt getirilmesi özellikle temel hak ve özgürlükler konusunda önümüzdeki dönemde Rusya'da daha sıkıntılı bir ortamın baş göstereceği kanaatini oluşturmaktadır.

Yaşanan tüm bu gelişmelere Rus halkının tepkisiz kalmasını beklemek abesle iştigal etmek olacaktı ve nitekim 2019 yılının sonuna doğru gerçekleştirilen yerel seçimlerde özellikle Moskova'da Putin ve partisi büyük kayıplar yaşayarak Mosgorduma'daki çoğunluğunu kaybetmiştir. Yaşanan bu kaybın yanında seçimlerle ilgili bir diğer önemli husus ise seçim öncesi, seçim sırası ve sonrasında muhalefetin gerçekleştirmiş olduğu protestolar olmuştur. Zira geniş kitlelerin katıldığı ve polis şiddeti ile bastırılan göstericiler, devletin kullandığı tüm şiddete rağmen sokakları terk etmeyerek özellikle bağımsız adayların seçim kurullarınca engellenmeye çalışılmasına rağmen "stratejik oy kullanarak" kısıtlı şartlarda oldukça önemli bir galibiyet elde etmişlerdir. Putin'in gerçekleştirmek istediği anayasa değişikliğinin altında 2021 yılında gerçekleştirilen seçimlerde muhalefetten herhangi bir adayın seçimi kazanma şansını asgari seviyeye düşürmeye çalışmak yatmaktaydı nitekim istediğini de elde etti. Bununla birlikte neredeyse tamamı Putin yanlısı olan basın yayın organları üzerinden adayların "yabancılarla iş birliği içerisinde olduğu" pompalanarak, sadece Putin ve ekibinin belirlemiş olduğu ideal ve ilkelerle "büyük devlet" olunabileceği empoze edilmeye devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağır, O. (2015). Rusya Federasyonu'nun Siyasal Rejiminin Adlandırılması Üzerine. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 2 (3), ss. 25-44.
- Akhundova, J. (2015). *Rusya'nın Yumuşak Güç Politikaları*. Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.
- Arslan, M. (2011). "Rusya, Devletçilik ve Türkiye". 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı 1*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, ss. 129-141.
- Asker, A. (2016). "Rusya Federasyonu Anayasasında Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Erki Üzerine Bazı Notlar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (4), ss. 1111-1134.
- Bozaslan, B. M. (2020). *Egemen Demokrasi ve Rus Kamu Yönetimi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bugajski, J. (2010). "Russia's Pragmatic Reimperialization". *Caucasian Review Of International Affairs (CRIA)*, 4 (1), pp. 3-19.
- Carrere, E. H. (2003). *Tamamlanmamış Rusya*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dobrynin, N. M.(2010). *Gosudarstvennoe upravlenie: Teoriya i praktika*, Tom 2, Novosibirsk.
- İsayeva L. & Günlü, R. (2019). "Rus Siyasal Rejiminde Putin Dönemi İktidar ve Muhalefet İlişkisi". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 20 (45), ss. 79-92.
- Jouanny, J. R. (2017). *Putin Ne İstiyor?* Çev. Merve Öztürk. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kıbaroğlu, M. (2001). "Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrinini". *Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Avrasya Dosyası-Rusya Özel Sayısı*.
- Necefoğlu, H. (2017). "Rusya'nın Yeni Jeostratejisi ve Uluslararası Güvenlik". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4 (12), ss. 1-14.
- Onay, Y. (2015). "Vladimir Putin'in Başkanlığı Bir KGB Projesi mi?" Ed. Doç. Dr. İrfan Kaya Ülger. *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Onay, Y. (2002). *Rusya ve Değişim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Özdal, H. (2021). *Putin Döneminde Rusya'nın Güvenlik Doktrinleri*. Erişim Tarihi: 03.02.2022, https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2021/02/PutinRusyasiGuvenlikDoktrinleri_HabibeOzdal_v.1.pdf.
- Özkan, Z. (2020), *Rusya Federasyonu 2020 Anayasası Değişikliklerinin Devlet Başkanı Açısından Değerlendirilmesi*, 3. Uluslararası Türk - Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi Özet Kitapçığı, Ankara.

Parlak, B. &Caner. C. (2020), *Karşılaştırmalı Siyasal Ve Yönetmel Yapılar*, Değişim Yayınları, İstanbul.

Riasanovsky, N. V. & Steinberg, M. D. (2016). *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Roskin, M. G. (2009). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*. Ankara: Adres Yayınları.

Tsygankov, A. P. (2003). "The Irony of Western Ideas in a Multicultural World: Russians Intellectual Engagement with the End of History and Clash of Civilizations". *International Studies Review*, 5(1), pp. 53-76.

Yıldırım, E. (2018). 1990'lardan 2000'lere Rusya'da Devletin Dönüşümünün Ekonomi-Politigi: Bir Neo-Otoriter Düzenleyici Devlet Modeline Doğru". *Fiscaoeconomia Special Issue* (1), ss. 103-140.

**SAĞLIK HİZMETLERİNİN SUNUMUNDA HASTA DOSTU KAVRAMI
ÜZERİNDE BİR DEĞERLENDİRME¹**

*AN EVALUATION ON THE CONCEPT OF PATIENT-FRIENDLY IN THE
PROVISION OF HEALTH SERVICES*

Mustafa FİLİZ* , Sümeyye GÜNGÖR**

*Geliş Tarihi: 17.01.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmada, hastanelerde sağlık hizmetleri sunumunda hastaların hasta dostu algısının bir kısım değişkenlere göre değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın evrenini son bir yılda herhangi bir sağlık kurumundan sağlık hizmetinden faydalanmış, 18 yaş üstü Türkiye geneli bireyler örneklemini ise, ankete katılmaya gönüllü olan 386 kişi oluşturmaktadır. Çalışmanın verilerinin toplanmasında Hasta Dostu Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde parametrik analizlerinden t testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre tercih edilen hastane türü arasında güven ve şefkatli iletişim boyutunda anlamlı fark bulunmaktadır. Bireylerin özel hastaneyi tercih etmesinde kamu hastanesine göre şefkatli iletişim boyutunda farklılık vardır. Üniversite hastanelerini tercih eden bireyler kamu hastanesini tercih edenlere göre daha yüksek güven boyutuna sahiptir. Sağlık hizmeti sunumunda hastanelerin hasta dostu olması bireylerin hastane tercihinde etkilidir. Bireylerin sağlık hizmeti alırken hastane tercihinde belirli kriterleri dikkate aldıkları baz alındığında, sağlık hizmetine yönelik bilgi ve farkındalık düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kamu hastanelerinin daha çok tercih edilmesine rağmen şefkatli iletişim ve güven noktasında bireylerin ihtiyaçlarını kısmen/yeterince karşılamadığı görülmektedir. Hastaların verilen sağlık hizmeti süresinden ziyade sağlık hizmetlerinin niteliğine daha çok odaklandıkları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasta Dostu, Şefkat, Güven, Sağlık Hizmetleri

ABSTRACT: The aim of this study is to examine the perceptions of patients on the concept of patient-friendliness in the provision of health services in hospitals and some variables that affect it. The population of the study consists of individuals over the age of 18 who have benefited from health services from any health institution in the last year, and the sample

¹Araştırmanın etik uygunluğu için Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kuruluna başvuruda bulunmuştur. Kuruldan 02.12.2021 tarihli ve E-18457941-050.99-31184 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Anket çevrimiçi uygulanmıştır. Araştırma sürecinde Helsinki Etik Bildirgesine uygun davranılarak araştırmaya katılan bireylerin anketi doldurmadan önce rızası alınmıştır.

* Öğr. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, mustafafiliz1109@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7445-5361.

** Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, sumeyye@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6543-2467

consists of 386 participants who volunteered to participate in the survey. Patient-Friendly Scale and Personal Information Form were used to collect the data of the study. T test and ANOVA test were used in the analysis of the data. There is a significant difference between the preferred hospital type in terms of trust and compassionate communication. There is a difference in the dimension of compassionate communication compared to the public hospital in individuals' preference for a private hospital. Individuals who prefer university hospitals have a higher level of trust than those who prefer public hospitals. The patient-friendliness of the hospitals in the provision of health services is significant in the hospital preference of the individuals. Considering that individuals take into account certain criteria in choosing a hospital while receiving health care, it is concluded that their level of knowledge and awareness about health care has increased. Although public hospitals are more preferred, it is seen that they do not meet the needs of individuals in terms of compassionate communication and trust. It can be concluded that patients focus more on the quality of health services rather than the duration of health care provided.

Key Words: Patient Friendly, Compassion, Trust, Health Services.

EXTENDED ABSTRACT

Terminology differences between healthcare professionals and patients lead to communication problems and misunderstandings. This situation negatively affects patients' access to health information (Hong et al., 2010: 136). The language used by physicians is important in ensuring effective communication between the patient and the physician. When explaining both procedures and instructions, care should be taken to use language that patients can understand (Lerner et al., 2007). This is important because good communication between the patient and the physician leads to the regulation of patients' emotions, facilitates the understanding of medical information, meets the needs of patients and prevents medical crises and leads to early interventions (Mittal et al., 2015: 71). In addition to technical expertise, physicians make the best decisions by referencing and consulting with the patient, creating an environment where scientific knowledge, technical ability, compassion and empathy coexist (Kerasidou et al., 2020). In this environment, patients need an atmosphere where they can feel the warmth similar to that at home, a supportive environment and an environment with good physical design (Douglas et al., 2004: 62). In this context, it is important to provide opportunities that improve the health outcomes of individual patients in daily clinical practice, covering patient-centered medicine, that is, taking into account the patient's goals, preferences, values, and also available economic resources (Sacristan, 2013: 2). It is important to design hospitals, where patients will receive health care in a compassionate and patient-friendly environment. In this regard, according to Kılıç and Bostan (2021), the concept of patient-friendliness emerged in the interaction between the patient, people and institutions providing health care. It is defined as a phenomenon that incorporates emotions such as respect, compassion, trust, empathy, interest, benevolence and loyalty (Kılıç and Bostan, 2021: 557). In addition, the concept of patient-friendliness is to ensure that the employees are friendly, helpful, provides respectful to the patients, and that the patients are comfortable (Relias Media, 2005). In addition to communication, a patient-friendly hospital environment includes warm and comfortable waiting areas in outpatient departments. Many factors are also important, such as telling the patient about how long he may have to wait when he arrives at the outpatient treatment area (Spath, 2007: 60).

This study, aimed to examine the patient-friendly perception of patients in the provision of health services in hospitals and some variables that affect it. Within the framework of this purpose, the population of the study consists of individuals over the age of 18 throughout Turkey, who have benefited from health services from any health institution in the last year. The sample consists of 386 people who volunteered to participate in the survey. The Patient Friendly Scale and Personal Information Form designed by Kılıç and Bostan (2021) were used to collect the data of the study. The scale consists of 37 expressions and 3 sub-dimensions namely: compassionate communication, trust, and empathetic concern. The obtained data were coded in the SPSS program. Accordingly, the t-Test for independent groups was used to evaluate the means of two independent groups, and the one-way analysis of variance (Oneway ANOVA) test was used to compare the means of three or more groups. According to the findings, it was concluded that the majority of the participants (42.4%) preferred public hospitals. There is no statistically significant difference ($0.027 < 0.050$) between the sub-dimensions according to the presence or absence of a chronic disease. When the dimensions according to the gender variable are examined, it is seen that the average of male participants (3,6022) is higher than the average of female participants (3,3882). In other words, men perceive the compassionate communication dimension more than women. According to the results of the ANOVA test, there is no statistically significant difference in terms of region, age group and residence. However, in general, there is a significant difference between the preferred hospital type in terms of trust and compassionate communication. The average value of private hospitals (3,6460) is higher than the average value of public hospitals (3,3089). Individuals who prefer private hospitals have a higher level of satisfaction in compassionate communication than those who prefer public institutions. In the confidence dimension, the average value of the participants who prefer university hospitals (3,8986) is higher than those who prefer public hospitals (3,5702). Individuals who prefer university hospitals have a higher level of trust than individuals who prefer public hospitals.

As a result of the study, it was concluded that a point that individuals give importance to in choosing a hospital is trust, and when a comparison is made between hospitals, university hospitals are more reliable than public hospitals. Although public hospitals are the most preferred hospitals among the participants, it is seen that they do not meet the needs of individuals in terms of compassionate communication and trust. The reason for this is their dissatisfaction with the health services they receive from public hospitals. Considering that individuals take into account certain criteria in choosing a hospital while receiving health care, it is concluded that their level of knowledge and awareness about health care has increased. It is among the results found that patients focus more on the quality of health services rather than the duration of health care provided. There is no difference between the demographic data of the participants, such as having a chronic disease, age and region of residence. This is an indication that the majority of individuals have similar expectations from health service delivery. In addition, it has been concluded that private hospitals are more preferred than public hospitals in terms of compassionate communication.

1.GİRİŞ

Sağlık hizmeti sunucuları ile hastalar arasındaki terminoloji farklılıklarından kaynaklı yanlış anlaşılmalara iletişim sorunlarına neden olmakta ve hastaların sağlık bilgilerine erişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumda hastalar ve hizmet sunucuları için çeşitli memnuniyetsizlikler ortaya çıkmaktadır (Hong vd., 2010: 136). Bundan dolayı hekimlerin, hastalara yönelik prosedür ve talimatları açıklarken özellikle anlaşılabilir bir dili kullanmaları önemlidir (Lerner vd., 2007). Çünkü hastaya ne kadar açıklayıcı bir dil kullanılırsa ve şefkatli bir şekilde yaklaşılsa sağlık sisteminin de işlerliğinin sağlanacağı söylenebilir.

Sağlık hizmetleri, hekimlerin teknik uzmanlıklarının yanı sıra hastayı referans alarak ve hastayla istişare ederek en iyi kararları almasını da kapsayan bir yerdir. Ayrıca hastalara bilimsel bilgi, teknik yetenek, şefkat ve empati gibi duygusal nitelik ve erdemlerin bir arada olacağı bir ortam yaratmaktadır (Kerasidou vd., 2020). Bu ortamda hastalar kendi kişisel alanlarına, ev sıcaklığında bir atmosfere, destekleyici bir çevreye, iyi bir fiziksel tasarıma ve eğlenebilecekleri tesislere ihtiyaç duymaktadır (Douglas ve Douglas, 2004: 62). Hastane ortamı tasarımının hastalıkların önlenmesine katkı sağladığına dair kanıtlar vardır (Aiken, 2009; Romero vd., 2018). Ulrick (1984) hastaların iyileşmesi ve esenliklerin sağlanmasının hastanenin fiziksel ortamıyla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Hastane ortamı sosyal, manevi, estetik, yaşam kalitesini artıran, iyileştiren, rahatlatan, uyarıcı, tutarlı, ölçü ve arnomye sahip, şekil, ışık ve malzemelere, renk ve dokuya dair istekleri karşılayarak hastanenin iç ve dış alanlarını düzenleyerek güvenilirlik, profesyonellik ve temizlik mesajları iletebilmelidir (Ergenoğlu ve Altuğ, 2007: 51). Bu çerçevede klinik uygulamalarda hastanın tercihlerini, değerlerini ve mevcut ekonomik kaynakları dikkate alarak sağlık sonuçlarını iyileştiren hasta odaklı tıp önemli bir noktadadır (Sacristan, 2013: 2). Zamanla hasta odaklı modele doğru kayılması hekim odağını hastaya çevirmektedir. Hasta sadece tıbbi yardım arayan kişi değil de aynı zamanda duygusal anlamda hekimden beklentisi olan biridir. Kim ve diğerlerinin (2019: 1011) ifade ettiği gibi klinikte artan zaman baskısı göz önüne alındığında hastalara yönelik hasta dostu hastanelerin oluşturulması hem klinisyenler hem de hastalar için faydalıdır.

Kılıç ve Bostan (2021) hasta dostu kavramını, hasta ile sağlık hizmeti sunan kişi ve kurumlar arasındaki etkileşimde ortaya çıkan saygı, şefkat, güven, empati, ilgi, yardımseverlik ve vefa gibi duyguları bünyesinde toplayan bir olgu olarak tanımlamıştır (Kılıç ve Bostan, 2021: 557). Bu tanıma paralel olarak hasta dostu kavramı, çalışanların güler yüzlü, yardımsever, hastalara saygılı olması, hastaların rahat olmalarının sağlanmasıdır (Relias Media, 2005). Ayrıca bir hastanenin hasta dostu olması, ayaktan tedavi bölümlerinde bekleme alanlarının sıcak ve rahat olması ayakta tedavi alanına vardığında hastaya yaklaşık olarak ne kadar beklemesi gerekebileceğinin söylenmesidir. Beklemelerin gecikeceği durumlar olursa,

hastaların çocuk bakımı veya iş düzenlemeleri gibi diğer konuları halledebilmeleri için mümkün olan en kısa sürede hastaya bildirilmesi gerekmektedir. Sağlık personeli, hastalarla yakın mesafedeyken diğer vakalar ve klinik hakkında konuşmamaya özen göstermelidir (Spath, 2007: 60).

Hasta dostu hastanelerin hastaya yönelik tasarlanması ve hastaları merkeze alan hizmet sunumları, hasta merkezli bir yapıda olduğunun göstergesidir. Hasta merkezli yaklaşımda hastanın bakış açısına saygı duymak, bakım süreçlerinde hasta katılımını teşvik etmek ve hastanın konforunu sağlamak önemlidir (Arslanoğlu ve Kırılmaz, 2019: 158). Bir hastanenin hasta dostu olması için tüm süreçler hastalar için kolaylaştırmalı ve hasta süreçleri hastaların anlayabileceği terminoloji kullanılarak açıklanmalıdır. Bu noktada hastalara karşı açıklık ve şeffaflığın olduğu bir sistem tasarlanmasının önemli olduğu görülmektedir (Toffolutti ve Stuckler, 2019). Hasta dostu hastanelerin olması hastaların kendini daha güvende hissetmelerini sağlamaktadır. Çünkü sadece sağlık hizmeti veren bir kurum, hastaların kendilerini “makine gibi” hissetmelerini sağlayarak tedaviye uyumunu zorlaştırabilmektedir. Bu nedenle hastaneleri hastaların ev ortamında bulabilecekleri şefkat ve ilgiyle donatılmış ortamlara dönüştürmek hastaların sağlık hizmeti sunumuna olan memnuniyetini ve tedaviye uyumunu artırmaktadır.

Hasta dostu, “hasta dostu dokümantasyon sistemleri” (Ahlfeldt vd., 2006), “hasta dostu tesisler” (Reiling vd., 2008: 167), “hasta dostu hastane” (Douglas ve Douglas, 2004; Spath, 2007) gibi birçok kavramla kullanılmaktadır. Bir ortamın hasta dostu olması bir uygulamanın değişen bir ortamda hayatta kalmasına yardımcı olmakta ve yeni uygulama tarzını benimseyerek hastanın ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Dooley, 2006: 358). Hasta dostu tıbbi teşhis ve tedaviler, geleneksel hastane bazlı tıbbi prosedürlerin yerini alma potansiyeline sahip, enfeksiyon riskini en aza indiren, hızlı ve uygun maliyetli sağlık uygulamaları nedeniyle büyük ilgi görmektedir (Li vd., 2007). Bu nedenle hastaneleri hastalara uygun olarak düzenlemenin birçok faydası göz önüne alındığında hasta dostu hastanelerin yaygınlaşmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Hasta dostu kavramına yönelik ilk ölçek çalışması Kılıç ve Bostan (2021) tarafından geliştirilen “Hasta Dostu Ölçeği”dir. Bu ölçekte hasta dostu algısı ortaya konulmuştur. Sağlık hizmetleri sunumu çerçevesinde hasta dostu kavramına yönelik yapılan çalışmalara rastlanmamıştır. Bu çalışmada ulusal ve uluslararası literatürde bu alana katkı sağlamak ve bir kısım değişkenlere göre hasta dostu algısının farklılık gösterip göstermeyeceğini belirlemesi amaçlanmaktadır.

2.YÖNTEM

Çalışmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçlarına, araştırmanın etik yönüne, verilerin toplanması ve puanlanmasına ve kullanılan istatistiksel yöntemlere aşağıda yer verilecektir.

2.1. Evren ve Örneklem

Çalışmaya Türkiye geneli son bir yılda herhangi bir sağlık kurumundan sağlık hizmeti almış 386 kişi katılmıştır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde farklı literatür olmakla birlikte araştırmada Bryman ve Cramer'in çalışmalarında belirttiği şekilde soru sayısının 5 ila 10 katı katılımcıya ulaşılması hedeflenmiştir (Bryman ve Cramer 2001). Bu açıdan çalışmada kullanılacak ölçek göz önünde bulundurulduğunda, toplam soru sayısı 37'dir. Bu yüzden çalışmada ulaşılması gereken asgari örneklem büyüklüğü $37*5=185$ olarak elde edilir. Ancak çalışmanın güvenilirliğini artırmak adına 386 katılımcıya ulaşılmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanmasında kullanılan veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik "Kişisel Bilgi Formu" yer almaktadır. İkinci bölümde ise "Hasta Dostu Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Bu bölümde katılımcıların yaş, cinsiyet, genel itibarıyla tercih edilen hastane türü, ikamet edilen bölge, yerleşim yeri ve kronik hastalığın var olup olmaması sorgulanmıştır. Bu bölümde yer alan ifadeler, araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Hasta Dostu Ölçeği: Bu ölçek Kılıç ve Bostan (2021) tarafından geliştirilmiştir. Hasta dostu kavramını algısını ortaya koyan ve "şefkatli iletişim, güven ve empatik ilgi" olmak üzere toplamda üç alt boyut ve 37 ifade bulunmaktadır. Ölçek 9'lu likert tipindedir. Kılıç ve Bostan (2021) çalışmalarında, güvenilirlik değerini, Şefkatli İletişim 0,974, Güven boyutu 0,938 ve Empatik İlgi boyutunu 0,961 olarak saptamıştır. Şefkatli iletişim boyutunda 22, Güven boyutunda 8 ve Empatik ilgi boyutunda 7 ifade yer almaktadır.

Hasta dostu kavramı, hasta ile sağlık hizmeti sunan birey ve kurumlar arasındaki etkileşimde ortaya çıkan; saygı, şefkat, güven, empati, ilgi, yardımseverlik ve vefa gibi duyguları bünyesinde toplayan bir olgudur. Şefkatli İletişim boyutu: sağlık çalışanlarının hasta ve yakınlarına güler yüzlü olması, göz teması kurması, selamlaması, yeterince dinlemesi, sevecen, candan, yardımsever, teselli edici, vefalı ve değer verici tutum ve davranışlar göstermesi ile ilgi boyutu ifade etmektedir. Güven boyutu, sağlık çalışanı ve sağlık kurumunun hasta ve yakınlarına karşı güvenilir, doğru, özenli ve hakkaniyetli tutum ve davranış göstermelerine yönelik boyutu ifade etmektedir. Empatik ilgi boyutu, sağlık çalışanlarının, hasta ve yakınlarına karşı empatik, onları anlayan, yakın davranan, istekli, saygılı, destekleyici, samimi ve çaba sarf edici davranışları ile ilgili boyutu ifade etmektedir (Kılıç ve Bostan, 2021).

2.3. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın etik uygunluğu için ... Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kuruluna başvuruda bulunulmuştur. Kuruldan 02.12.2021 tarihli ve E-18457941-

050.99-31184 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Anket çevrimiçi uygulanmıştır. Araştırma sürecinde Helsinki Etik Bildirgesine uygun davranılarak araştırmaya katılan bireylerin anketi doldurmadan önce rızası alınmıştır. Çalışmada “Hasta Dostu Ölçeği’nin” kullanılması için ölçeği geliştiren ilgili araştırmacılardan gerekli izinler alınmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Puanlanması

Araştırmada kullanılan veriler 03.11-2021-10.12.2021 tarihleri arasında son bir yıl içerisinde herhangi bir sağlık kurumundan hizmet almış bireylerden çevrimiçi toplanmıştır. Son bir yıl içerisinde herhangi bir sağlık kurumundan hizmet almayan bireyler, çalışmanın dışında tutulmuştur. Elde edilen veriler SPSS programında kodlanmıştır. Hasta Dostu Ölçeği alt boyutlarına ait ortalama puanlar, ilgili boyutun içerdiği maddelere verilen yanıtların ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Hasta Dostu Ölçeğine verilen cevaplar en olumsuz seçenekten en olumlu seçeneğe doğru 1, 2, 3, 4, 5, şeklinde kodlanmıştır. Ters anlam içeren soru olmadığı için ters kodlama yapılmamıştır.

2.5. Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Veri analizine geçilmeden önce veri setinde kayıp veri olup olmadığına bakılmış ve kayıp veri bulunan 4 katılımcının verileri analize dahil edilmemiştir. Hasta Dostu Ölçeği, 9’lu likert tipinde geliştirilmiş bir ölçektir. Bu çalışmada 5’li likert hali kullanılmıştır. Bu nedenle ölçeğin, KMO ve Bartlett’s testi ve faktör analizi yapılmıştır.

Katılımcıların, kişisel bilgi formunda yöneltilen ifadelere verdikleri cevapların dağılımı frekans tabloları ve betimleyici istatistikler kullanılarak incelenmiştir. Araştırmada kullanılacak istatistiksel yöntemin belirlenmesinde, öncelikle ölçek ve alt boyut ortalama puanları normallik testine tabi tutulmuştur. Verilerin normalliğinin göstergesi olarak çarpıklık ve basıklık katsayısı dikkate alınmış olup, ölçeğin üç alt boyutunda (orijinal ölçekle aynı alt boyutlar elde edilmiştir) normal sınırlarda dağıldığı görülmüştür (Tabachnick ve Fidell, 2007). Buna göre, bağımsız iki grubun ortalamalarının değerlendirilmesinde parametrik istatistiksel yöntemlerden bağımsız gruplar için t testi, üç veya daha fazla sayıda grubun ortalamalarının karşılaştırılmasında ise tek yönlü varyans analizi (Oneway ANOVA) testi kullanılmıştır. ANOVA sonucunda tespit edilen farklılıkların kaynaklandığı grupların belirlenmesinde ise Tukey ve Tamhane çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır.

3.BULGULAR

Çalışmaya ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Bireylerin Tanımlayıcı Özellikleri

Değişkenler		Sayı	Yüzde (%)	Değişkenler		Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	285	74,6	Yaşınız	18-30	339	88,7
	Erkek	97	25,4		31-40	23	6,0
Kronik rahatsızlık	Evet	37	9,7		41-50	14	3,7
	Hayır	345	90,3		51 ve üstü	6	1,6
Bölgesel dağılım	GAB	70	18,9	Yerleşim yeri	Köy	73	19,1
	DAB	71	18,6		İlçe/kasaba	83	21,7
	AB	49	12,8		İl/Şehir	134	35,1
	KB	99	25,9	Büyükşehir	92	24,1	
	MB	49	12,8	Hastane türü	Kamu	62	42,4
	EB	15	3,9		Üniversite	53	13,9
	İAB	29	7,6		Özel	66	17,3
			Şehir hastanesi		101	26,4	

GAB:Güneydoğu Anadolu Bölgesi, DAB:Doğu Anadolu:Bölgesi, AB:Akdeniz Bölgesi, KB:Karadeniz Bölgesi, MB:Marmara Bölgesi, EB:Ege Bölgesi, İAB:İç Anadolu Bölgesi.

Tablo 1'e göre çalışmaya katılan katılımcıların çoğunluğu (%74,6) kadın, büyük bir bölümü kronik bir hastalığının olmadığı (%90,3), her bölgeden katılımcı olmakla beraber Karadeniz bölgesinin (%25,9) nispeten daha fazla olduğu, katılımcıların 18-30 yaş grubunda (%88,7) yer alan bireylerden daha fazla olduğu, katılımcıların kısmen şehir merkezinde (%35,1) yaşayan bireylerden olduğu ve hastane türü olarak da daha çok kamu hastanelerinin (%42,4) tercih edildiği görülmüştür.

Tablo 2: KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uygunluğunun Ölçüsü		0,979
Bartlett's Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare Değeri	15303,915
	Serbestlik Derecesi	666
	P	0,000

Tablo 2'de çalışmada örneklemin yeterliliğini belirlemek amacıyla KMO testi yapılmıştır. Elde edilen sonuca göre $0,979 > 0,500$ olduğu ve örneklemin yeterli olduğu teyit edilmiştir. Diğer yandan verilerin faktör analizine uygunluğunu test

etmek amacıyla Barlett's Testi yapılmıştır. Elde edilen sonuca göre $p:0,000<0,05$ olduğu ve istatistiksel olarak uygun olduğu görülmüştür (Karagöz, 2016).

Tablo 3: Hasta Dostu Ölçeğinin Açımlayıcı-Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

No	İfadeler	Faktör Yüğü	Faktör isimleri/ Açıklanan Varyans
1	İşlerimi yapan çalışanlar bana karşılama ifadesi (hoş geldiniz gibi) kullandılar	0,56	Faktör 1 (Şefkatli İletişim) %64,52
2	Benimle göz teması kurdular	0,55	
3	Beni yeterince dinlediler	0,75	
4	Anlayacağım şekilde açıklamalarda bulundular	0,71	
5	Bana güler yüz gösterdiler	0,78	
6	Beni yeterince bilgilendirdiler	0,75	
7	Bana karşı naziktiler	0,78	
8	Tetkik ve tedavi kararlarında benim görüşümü aldılar	0,49	
9	Bana karşı merhametli ve şefkatliyidiler	0,79	
10	Bana sevecen davrandılar	0,79	
11	Tıbbi işlemlerin uygulanmasında bana gereken özeni gösterdiler	0,67	
12	Muayene ve tedavi süreçlerinde gerekli özeni göstererek bedenime müdahale ettiler	0,67	
13	Bana hastalığımla ilgili dokunarak ve sözlü teselli verdiler	0,67	
14	Bana karşı yardımseverdiler	0,77	
15	Bana değer verdiler	0,79	
16	Hastane ve çalışanları bana karşı sorumluluklarını yerine getirdiler	0,75	
17	Hastane ve çalışanları verdikleri sözlerde durdular	0,71	
18	Hastaneye ve çalışanlarına ihtiyacım olduğunda ulaşabildim	0,67	
19	Kontrollerimde beni hatırlayıp kayıtlarıma ulaştılar	0,52	
20	Benim bu hastaneyi tercih etmemden memnun oldular	0,67	
21	Hastane ve çalışanları bana zamanında geri bildirimde bulundular	0,64	
22	Bu hastane ve çalışanları hasta dostudur	0,78	
23	Hastanenin kurumsal yapısına güveniyorum	0,68	
24	Hastane hekimlerine güveniyorum	0,70	

25	Hastane çalışanlarına güveniyorum	0,75	Faktör 2 (Güven)
26	Mahremiyetime özen gösterildi	0,60	
27	Hastalar arasında hakkaniyete uygun davrandılar	0,70	
28	Bana uygulanan muayene ve tedavi işlemler tıbbi gerekliliğe uygundu	0,80	
29	Yapılan işlemler doğru şekilde yapıldı	0,76	
30	Bana karşı açık ve şeffaftılar	0,71	
	Toplam		%3,51
31	Benimle ilgili işlerde çalışanlar istekliyidiler	0,76	Faktör 3 (Empatik İlgı)
32	Çalışanlar bana yeterince zaman ayırdılar	0,77	
33	Çalışanlar beni anlamak için empati yaptılar	0,80	
34	Çalışanlar benim için çaba sarf ettiler	0,76	
35	Çalışanlar beni hizmet alma süreçlerinde desteklediler	0,79	
36	Çalışanlar bana karşı samimi davrandılar	0,74	
37	Çalışanlar bana saygı gösterdiler	0,74	
	Toplam		%3,09
	Toplam		%71,11

Tablo 3'e göre keşfedici faktör analizi (geçerlilik) sonucuna göre üç alt boyutta teyit edilmiştir. Kılıç ve Bostan (2021) çalışmalarında ölçeğin açıklanan varyans oranı %68,76 olarak bulgulamıştır. Bu çalışmada ölçeğin açıklanan varyans oranını %71,11 olduğu görülmüştür. Bu çalışma ile beraber ölçeğin geçerli olduğu bir kez daha ispatlanmıştır.

Tablo 4: Hasta Dostu Ölçeğine İlişkin Korelasyon Matrisi

	Şefkatli İletişim Boyutu	Güven Boyutu	Empatik İlgı Boyutu
Şefkatli İletişim Boyutu	1		
Güven Boyutu	0,889** 0,000	1	
Empatik İlgı Boyutu	0,918** 0,000	0,877** 0,000	1

Tablo 4'e göre yapılan korelasyon sonucunda Hasta Dostu Ölçeğinin her üç boyutunun da kendi içerisinde pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Hasta Dostu Ölçeği Alt Boyutlarına ve Güvenirlilik düzeyine İlişkin Değerler

Değişkenler	Min.	Max.	Ortalama	S.S.	Cronbach Alpha
Şefkatli İletişim Boyutu	3,107	3,723	3,443	0,849	0,972
Güven Boyutu	3,518	3,887	3,679	0,915	0,941
Empatik İlgi Boyutu	3,264	3,678	3,435	0,793	0,957
Toplam Ölçek	3,107	3,887	3,492	0,852	0,984

Tablo 5'te Hasta Dostu Ölçeğinin her üç boyutunun da yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu (Karagöz, 2019) ve alt boyut ortalama değerlerinin 3,435 ile 3,679 arasında değiştiği görülmektedir.

Tablo 6: t testi sonuçları

CİNSİYET						
Alt Boyutlar	Değişkenler	N	Ort.	Ss	T	p
Şefkatli İletişim	Kadın	285	3,388	0,860	-2,230	0,027
	Erkek	97	3,602	0,801		
Güven	Kadın	285	3,653	0,789	-1,087	0,279
	Erkek	97	3,755	0,807		
Empatik İlgi	Kadın	285	3,387	0,916	-1,793	0,075
	Erkek	97	3,577	0,898		
Kronik Bir Rahatsızlığınız var mı?						
Şefkatli İletişim	Evet	37	3,205	0,818	-1,850	0,715
	Hayır	345	3,468	0,850		
Güven	Evet	37	3,655	0,756	-0,196	0,846
	Hayır	345	3,681	0,799		
Empatik İlgi	Evet	37	3,255	0,845	-1,354	0,182
	Hayır	345	3,455	0,920		

Tablo 6'da görüldüğü gibi t testi sonuçlarında kronik bir rahatsızlık değişkenine göre alt boyutlar arasında fark yoktur. Diğer yandan cinsiyete göre güven ve empatik ilgi boyutunda anlamlı bir fark olmazken, şefkatli iletişim boyutunda ise anlamlı bir fark vardır ($0,027 < 0,050$). Buna göre erkek katılımcıların ortalamalarının (3,602), kadın katılımcıların (3,388) ortalamalarına göre daha yüksektir. Diğer ifade ile erkeklerin kadınlara göre şefkatli iletişim boyutunu daha fazla algıladıkları görülmüştür.

Tablo 7: ANOVA testi sonuçları

Yaşadığınız Bölge						
Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	Kare. Top.	SD	Kare. Ort.	F	P
Şefkatli İletişim	Gruplar Arası	1,539	6	0,256	0,352	0,909
	Gruplar İçi	273,416	375	0,729		
	Toplam	274,955	381			
Güven	Gruplar Arası	1,354	6	0,355	0,355	0,907
	Gruplar İçi	238,671	375	0,560		
	Toplam	240,025	381			
Empatik İlgi	Gruplar Arası	0,771	6	0,152	0,989	0,989
	Gruplar İçi	317,865	375	0,143		
	Toplam	318,636	381			
Yaşınız						
Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	Kare. Top.	SD	Kare. Ort.	F	P
Şefkatli İletişim	Gruplar Arası	2,800	3	0,933	1,296	0,275
	Gruplar İçi	272,155	381	0,720		
	Toplam	274,955	384			
Güven	Gruplar Arası	1,753	3	0,584	0,927	0,428
	Gruplar İçi	238,271	381	0,630		
	Toplam	240,025	384			
Empatik İlgi	Gruplar Arası	1,045	3	0,348	0,415	0,743
	Gruplar İçi	317,590	381	0,840		
	Toplam	318,636	384			
Yerleşim yeriniz?						
Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	Kare. Top.	SD	Kare. Ort.	F	P
Şefkatli İletişim	Gruplar Arası	1,755	3	0,585	0,809	0,489
	Gruplar İçi	273,200	378	0,723		
	Toplam	274,955	381			
Güven	Gruplar Arası	0,300	3	0,100	0,158	0,925
	Gruplar İçi	239,725	378	0,634		
	Toplam	240,025	381			
Empatik İlgi	Gruplar Arası	0,996	3	0,332	0,395	0,756
	Gruplar İçi	317,639	378	0,840		
	Toplam	318,636	381			
Hangi tür hastanelere gitmeyi tercih edersiniz?						

Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	Kare. Top.	SD	Kare. Ort	F	P
Şefkatli İletişim	Gruplar Arası	6,282	3	2,094	,946	0,033
	Gruplar İçi	268,673	378	0,711		
	Toplam	274,955	381			
Güven	Gruplar Arası	5,904	3	3,178	3,178	0,024
	Gruplar İçi	234,121	378	0,619		
	Toplam	240,025	381			
Empatik İlgi	Gruplar Arası	4,119	3	1,373	1,650	0,177
	Gruplar İçi	314,517	378	0,832		
	Toplam	318,636	381			

Tablo 7’de gösterilen ANOVA testi sonuçlarına göre katılımcıların bölgesel, yaş grubu ve yerleşim yeri açısından hasta dostu algısının alt boyutlarında bir fark olmadığı görülmektedir. Ancak genel itibariyle tercih edilen hastane türü arasında güven ve şefkatli iletişim boyutunda anlamlı fark bulunmaktadır. Bu farklılığı tespit etmek için Post Hoc çoklu karşılaştırma testlerinden hangisinin kullanılacağına karar vermede homojenlik testine bakılır. Homojenlik testinin sig. değeri 0,05’ten büyük ise ana kütle varyanslarının aynı (homojen) olduğuna karar verilir ve çoklu karşılaştırmada eşit varyans yaklaşımını kullanan Tukey testi uygulanır. Homojenlik testinin sig. değeri (0,05)’ten küçük ise ana kütle varyanslarının farklı olduğuna karar verilir ve çoklu karşılaştırmada eşit olmayan varyans yaklaşımını kullanan Tamhane T2 testi kullanılmıştır (Karagöz, 2019).

Tablo 8: Varyansların Homojenliği Testi

Varyansların Homojenliği Testi						
Tercih Edilen Hastane Türü	Levene İst.	SD 1	SD 2	P		
Şefkatli İletişim	3,458	3	378	0,017		
Güven Boyutu	2,529	3	378	0,057		
Tercih Edilen Hastane Türü						
Tamhane	1.Grup	2.Grup	Ort. Fark.	p	Gruplar	Sonuç
Şefkatli İletişim Boyutu	Kamu	Üniversite	-0,2391	0,279	Kamu	3,309
		Özel	-0,3371	0,033	Üniversite	3,548
		Şehir Hastaneleri	-0,1596	0,443	Özel	3,646
					Şehir Hastaneleri	3,469
Tukey						
Güven Boyutu		Üniversite	-0,3283	0,023	Kamu	3,570

	Kamu	Özel Şehir Hastaneleri	-0,2499 -0,0785	0,201 0,975	Üniversite Özel Şehir Hastaneler i	3,899 3,820 3,645
--	------	------------------------------	--------------------	----------------	--	-------------------------

Tablo 8'e göre homojenlik testi sonucuna göre şefkatli iletişim boyutu için Tamhane testi ($p:0,017 < 0,050$) ve güven boyutunda ise Tukey testi ($p:0,057 > 0,050$) yapılmasına karar verilmiştir.

Tablo 8'de Tamhane testi sonucuna göre şefkatli iletişim boyutunda Özel hastanelerin ortalama değeri (3,646), Kamu hastaneleri ortalama değerinden (3,309) daha fazladır. Diğer ifade ile genel itibarıyla özel hastaneleri tercih eden bireyler, kamu kurumunu tercih eden bireylere göre şefkatli iletişim boyutunda daha yüksek memnuniyet düzeyine sahiptir.

Tablo 8'de Tukey testi sonucuna göre güven boyutunda üniversite hastanelerini tercih eden katılımcıların ortalama değeri (3,899) genelde kamu hastanesini tercih eden bireylere göre daha yüksek (3,570) olduğu görülmektedir. Diğer ifade ile üniversite hastanelerini tercih eden bireyler kamu hastanesini tercih eden bireylere göre daha yüksek güven boyutuna sahiptir.

4.TARTIŞMA

Sağlık hizmetleri sunumunda hasta dostu kavramını değerlendirmeye yönelik yapılan çalışmada katılımcıların daha çok şehir merkezinde yaşadığı ve hastane tercihi olarak kamu hastanelerini tercih ettikleri görülmüştür. Bireylerin kamu hastanelerini tercih etmesinde hastaneye kolay ulaşımın olması, maddi açıdan hastaların bütçesine uygun olması ve hastanın yaşadığı bölgede sadece kamu hastanesinin olması gibi faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Bulgular doğrultusunda bireyler tercih ettikleri hastaneleri şefkatli iletişim kuran ve güven veren yer olarak değerlendirmektedir. Hasta dostu kavramına yönelik yapılan çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Yapılan çalışmalardan biri EMR (Endoskopik Mukozal Rezeksiyon) sisteminde hasta dostu terminolojisi kullanımına yönelik yapılan çalışmadır. Bu çalışmada sağlık hizmetlerinde terminoloji farklılıklarında hasta dostu bir dil kullanıldığında hasta hekim arasında anlaşılabilirliğin kapatılacağı öne sürülmektedir (Hong vd., 2010). Spath (2007) hastanelerin hasta dostu olması için hastayı karşılama hizmetlerinin samimi bir şekilde yapılması gerektiğine ulaşmıştır. Bu çalışmada da bireylerin anlaşılır dil kullanan, güven veren ve hastayla şefkatli bir iletişim kuran sağlık hizmetlerini daha çok tercih etmeleri hasta dostu bir hastane beklentisi içerisine girdiklerini gösterebilmektedir.

Kılıç ve Bostan'ın (2021) ölçek geliştirmeye yönelik yaptıkları çalışmada ölçeği şefkatli iletişim, empatik ilgi ve güven boyutlarında incelemiştir. Douglas ve Douglas'ın (2004) hasta dostu kavramına yönelik yaptığı çalışmasında bireyler, güler yüzlü sağlık hizmeti, tesislerin iyi dizayn edilmesi, hoşgönlü ve güvenli bir

ortam olması gibi faktörlerin bir hastanenin hasta dostu olmasında önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışmada da benzer şekilde bireylerin hoşgeldinli bir ortamla karşılaşmaları sağlık hizmeti almalarında etkilidir. Sunulan sağlık hizmetinin kalitesinin iletişim ve güven boyutunu etkilediği söylenebilir. Kılıç ve Topuz (2015) kamu, özel ve üniversite hastanelerini karşılaştırmaya yönelik yaptıkları çalışmada özel hastanelerde hastayla kurulan iletişimin kamu ve üniversite hastanelerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada da benzer şekilde özel hastanelerde kamu hastanelerine göre şefkatli iletişim daha yüksek algılanmaktadır. Özel hastanelerde hastane yoğunluğunun az olmasından kaynaklı olarak hastalarla daha fazla ilgilenilmesi ve özel hastanelerin hasta odaklı sağlık hizmeti sunum anlayışı benimsemesinin şefkatli iletişimin yüksek olmasında etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca hastaların özel hastanelerde hekim ve hastane seçme hakkının olması da bireylerin kamu hastanelerine göre daha yüksek şefkatli iletişimin olmasında etkili olabilir.

Saha ve Beach (2011) yaptıkları çalışmada hastayı daha çok ön plana çıkaran sağlık hizmetinin hastalar açısından daha güvenilir olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca hastaların kendilerini dikkate alan bir kurumda hekim tarafından verilen tavsiyelere uyma olasılığı daha yüksektir. Longtin ve diğerleri (2010) hastanın sağlık hizmeti sunumunda dahil olmasının karar vermede ve tedavinin iyileştirilmesinde etkisi olacağı sonucuna ulaşmıştır. Lasserre (2010) yaptığı çalışmada hastaların sağlık hizmeti sağlayıcıları tarafından samimi davranıldığında ve kendilerine iyi bakıldığını hissettiklerinde uyumsuz olma olasılıklarının düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada da benzer şekilde bireyler sağlık hizmeti alırken sağlık personelinin iletişiminin açık olduğu kendi fikirlerini ifade etme ortamı buldukları kurumların hastane tercihinde etkili olduğunu ve bu hastanelerin hasta dostu olarak değerlendirilebileceğini belirtmişlerdir. Bireylerin iletişimin güçlü olduğu yapıları daha hasta dostu olarak bulmalarında, hastalıklarına yönelik süreçleri anlamaları ve hekimle iş birliği yapma noktasında tedavi sürecine aktif katılma imkânı bulmalarının etkili olduğu söylenebilir. Yani hastalar hasta katılımına önem veren sağlık hizmeti alabilecekleri ortamı diğer ortamlara göre daha çok tercih edebilmektedir.

Nal (2021) yaptığı çalışmada kamu hastanesine güven düzeyinin özel hastanelere göre yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kamu hastanelerinin güven düzeyinin yüksek olmasında kâr amacı gütmemeleri bulgular arasındadır. Zaim ve Tarım (2012) yaptıkları çalışmada bireyler kamu hastanelerine üst düzeyde güven ve nezaket duygusu beslemektedirler. Yalçın ve Uka (2020) özel hastanelere güvenin kamu hastanelerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özellikle özel hastanelerde sağlık hizmetinin sunulduğu ortam, güvenli bir tesis olması özel hastanelere duyulan güveni etkilemektedir. Çalışmadan farklı olarak bu çalışmada üniversite hastanelerine güven düzeyinin kamu hastanelerine göre daha yüksek

olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmalarda genel anlamda kamu hastanelerine güven ön plana çıksa da bireylerin sağlık okuryazarlık seviyelerinin artmasına bağlı olarak aldıkları sağlık hizmetini değerlendirmelerinin de güven düzeyinde etkisi olduğu söylenebilir. Üniversite hastanelerinin araştırma ve eğitim faaliyetlerini yürütmesi, hekimlerin hastalıkların tedavisinde ileri teknolojileri kullanmaları, belli bir konuda bilgi ve uzmanlık gücüne sahip olmaları hastaların hekime ve sağlık sistemine güven duymasında etkilidir.

5. SONUÇ

Katılımcıların hastane türü tercihinde Şefkatli iletişim ve güven boyutu önemlidir. Sağlık hizmeti sunumunda hastanelerin hasta dostu olmasının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların kronik hastalığının olması, yaşı ve yaşadığı bölge gibi demografik veriler baz alındığında aralarında farklılık yoktur. Bu durum da bireylerin çoğunluğunun sağlık hizmeti sunumundan beklidiklerinin benzer olduğunun göstergesidir. Özel hastanelerin gerek hastaları büyük bir ilgiyle karşılaması gerekse kaliteli sağlık hizmeti sunması bireylerin hastane tercihinde etkilidir. Çalışma sonucunda katılımcıların özel hastaneleri kamu hastanelerine göre Şefkatli iletişim noktasında daha çok tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Özel hastanelerde kamu hastanelerine göre bekleme sürelerinin az olması, hastaya daha fazla zaman ayrılması gibi faktörlerin hastalarla daha fazla Şefkatli iletişim kurulmasında etkili olduğu söylenebilir.

Bireylerin hastane tercihinde önem verdikleri bir nokta da güvendir. Hastaneler arasında karşılaştırma yapıldığında bireylerin, niversite hastanelerini kamu hastanelerine göre daha güvenilir buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Kamu hastanelerinin katılımcılar arasında en çok tercih edilen hastane olmasına rağmen Şefkatli iletişim ve güven noktasında bireylerin ihtiyaçlarını karşılamadığı görülmektedir. Kamu hastanelerinden aldıkları sağlık hizmetinden memnuniyetsizlik yaşamaları bu durumun sebebidir. Bireylerin sağlık hizmeti alırken hastane tercihinde belirli kriterleri dikkate aldıkları baz alındığında, sağlık hizmetine yönelik bilgi ve farkındalık düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Hastaların verilen sağlık hizmeti süresinden ziyade sağlık hizmetlerinin niteliğine daha çok odaklanıldığı bulunan sonuçlar arasındadır.

Çalışmada hasta dostu kavramı katılımcıların yaş, cinsiyet, tercih edilen hastane türü, ikamet edilen bölge, yerleşim yeri ve kronik hastalığın var olup olmaması gibi değerkenlerle sınırlıdır. Bu değerkenlere göre verilerinin elde edilmesi çalışmanın bu bağlamalarda değerlendirilmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Aiken, L., Clarke, P.S., Sloane, M.D., Lake, T.E., Cheney, T. (2009). Effects of hospital care environment on patient mortality and nurse outcomes. *Journal of Nursing Administration*, 39, 45. Doi: 10.1097/01.NNA.0000312773.42352.d7

- Arslanoğlu, A., Kırılmaz, H. (2019). Hasta merkezli bakım yetkinliği ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 6 (2), 158-166
- Ahlfeldt vd. (2006). Literature review on patient-friendly documentation systems. Technical Report 2006/04, Centre for Research in Computing, The Open Uni-versity, Milton Keynes, UK, May.
- Bryman, A., Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for windows: A guide for social scientists*. London: Routledge.
- Dooley S.K. (2006). The patient-friendly practice. *Journal of Medical Practice Management*, 21(6), 358-61.
- Douglas, C.H., Douglas, M.R. (2004). Patient-friendly hospital environments: exploring the patients' perspective. *Health Expectations*, 7(1), 61-73. Doi:10.1046/j.1369-6513.2003.00251.x
- Ergenoğlu, S. A., Aytuğ, E.A. (2007). Sağlık kurumlarında değişen paradigmlar ve iyileştiren hastane kavramının mimari tasarım açısından irdelenmesi. *Megaron*, 2(1), 44- 63.
- Hong, Y., Ehlers, K., Gillis, R., Patrick, T., Zhang, J. (2010). A usability study of patient-friendly terminology in an EMR system. *Studies in Health Technology Informatics*, 136-140.
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS 23 ve AMOS 23 uygulamalı istatistiksel analizler*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS amos meta uygulamalı istatistiksel analizler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kılıç, T., Bostan, S. (2021). Sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesinde, hasta odaklı yaklaşım: Hasta dostu ölçeği tasarımı. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 24(3), 555-570
- Kılıç, T., Topuz, R. (2015). Hastalarla iletişimin, hasta memnuniyetine etkisi: özel, devlet ve üniversite hastanesi karşılaştırılması. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 78-95.
- Kim, J., Gao, J., Amiri-Kordestani, L., Beaver, J.A., Kluetz, P. (2019). Patient-friendly language to facilitate treatment choice for patients with cancer. *Oncologist*, 24(8), 1011-1012. Doi: 10.1634/theoncologist.2018-0761
- Lasserre, C. (2010). Fostering a culture of service excellence. *Journal of Medicine Practice Management*, 26(3), 166-169
- Lerner, E.B., Jehle, D.V.K., Janicke, D. M., Moscati, R. M. (2000). Medical communication: Do our patients understand?. *The American Journal of Emergency Medicine*, 18(7), 764-766.
- Longtin, Y., Sax, H., Leape, L., Sheridan, S., Donaldson, L., Pittet, D. (2010). Patient participation: current knowledge and applicability to patient safety. *Mayo Clinic*. 85, 53-62. Doi: 10.4065/mcp.2009.0248.

Mittal, A., Kaushal, G., Sabherwal, N., Pandey, N., Kaustav, P. (2015). A study of patient-physician communication and barriers in communication. *International Journal of Research Foundation of Hospital Healthcare Administration*, 3, 71-78

Nal, M. (2021). Türkiye’de sağlık hizmetleri sistemine güven. *Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 3, 1-10.

Reiling, J., Hughes, R.G., Murphy, M.R. (2008). The impact of facility design on patient safety. *Agency for Healthcare Research and Quality*, 24(8), 1011-1012

Relias Media. (2005). How to create a patient-friendly atmosphere, <https://www.reliasmmedia.com/articles/84886-how-to-create-a-patient-friendly-atmosphere>, Erişim tarihi: 30.12.2021

Romero, Y., Ma, L., Jiménez A., Vázquez, R., Dv. S., R, L., Jesus C., Toribio, J.J. (2018). Environmental health in hospital, a reflection by direct observation and areas of opportunity to stimulate in-hospital environmental quality. *Ciência e Técnica Vitivinícola*, 33, 72-79.

Saha, S., Beach, M.C. (2011). The impact of patient-centered communication on patients' decision making and evaluations of physicians: a randomized study using video vignettes. *Patient Education and Counseling*. 84(3), 386-92.

Spath, P. (2007). Tips to make your hospital patient-friendly environment. *Hospital Peer Review*, 32(5), 60-62.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. London: Pearson Education.

Toffolutti, V., Stuckler, D. (2019). A culture of openness is associated with lower mortality rates among 137 english national health service acute trusts. *Health Affairs*, 38(5), 844–850. Doi:10.1377/hlthaff.2018.05303

Ulrich R.S. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224, 420–421.

Yalçın, İ., Uka, S. (2020). Measurement of service quality in health sector: a comparison Between public and Turkish private hospitals in Kosovo. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(2), 368-384. Doi: 10.17218/hititsosbil.801342

Zaim, H., Tarım, M. (2011). Hasta memnuniyeti: Kamu hastaneleri üzerine bir alan araştırması. *Journal of Social Policy Conferences*, 59, 1-24.

A PSYCHOMETRIC APPROACH TO PERSONEL SELECTION: LATENT PROFILE ANALYSIS OF PRISON OFFICER CANDIDATES

PSİKOMETRİK YAKLAŞIM İLE PERSONEL SEÇİM SİSTEMİNİN KURULMASI: İNFAZ VE KORUMA MEMURLARININ ÖRTÜK PROFİL ANALİZİ İLE BELİRLENMESİ

Elif Bengi ÜNSAL ÖZBERK*, Eren Halil ÖZBERK**

Geliş Tarihi: 11.10.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)

ABSTRACT: Choosing the right candidate for the job is a continuing concern within the public and private sectors. The personnel selection systems are one of the most important factors affecting the efficiency of organizations that has to be considered carefully, which aims to find the best candidate by matching qualifications and requirements of the job. Thus, psychometric assessments are used to employ the most skilled person among applicants. One of the most significant challenges of assessing candidates is the validity of the psychometric test used to assess candidate performances. Lack of evidence on scales and candidate population may mislead recruiters to hire unqualified individuals for the position. A considerable amount of literature has been published on using psychological scales for recruitment. However, much less is known about candidate's latent profiles. This study highlights the importance of validation of scale in recruitment and seeks to reveal the latent profiles of candidates. The latent profile analysis identified two profiles for Vocational Adjustment, Social Skills, and Self-Control. The study results indicate that advanced and low Vocational Adjustment profiles show no extreme difference in both respects except for the Time management scores. However, higher profiles outperformed on Stress, Emotional Sensitivity, and Emotional Adaptation for the Social Skills domain. Like previous findings, self-consciousness scores are the highest of all subtests among low component profiles for the Self-Control domain

Key Words: Latent Profile Analysis, Personnel Selection, Prison Officer

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, Adalet Bakanlığı'nda görev yapan infaz koruma ve memurlarının işe alımlarında kullanılacak bilgisayar destekli psikometrik yaklaşım ile bir değerlendirme sistemi kurulmasıdır. Kurulacak değerlendirme sisteminde iş tanımları doğrultusunda işin özelliklerine uygun aday nitelikleri ortaya koyularak bu nitelikleri ölçecek araçlar geliştirilip bilgisayarlı sisteme entegrasyonunun sağlanması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda; infaz koruma ve memurluğunun özelliklerine uygun aday niteliklerini ölçecek test bataryası geliştirilerek, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış ve sisteme entegrasyonu sağlanmıştır. Test bataryası; 3 temel boyut 15 alt test 462 maddeden oluşan infaz koruma memuru adaylarının profil analizlerini ortaya koyacak biçimde ön uygulamaya

*Dr., Buckinghamshire New University, High Wycombe, Buckinghamshire, United Kingdom, elifbengiozberk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2136-30812

** Dr., National Foundation for Educational Research, Slough, Berkshire, United Kingdom, e.ozberk@nfer.ac.uk., ORCID: 0000-0003-3605-3983

hazırlanmıştır. 1016 kişi ile gerçekleştirilen ön uygulama ardından yapılan analizler sonrasında beklenen alt ölçeklerde yer alıp almayan ya da başka faktörlerle binişik maddeler ölçekten çıkarıldıktan sonra ölçek 220 maddelik nihai halini almıştır. Bu uygulama verileri ile 220 maddelik ölçeğin, genel yapı ve uzmanlar tarafından adlandırılan boyutları ölçüp ölçmediğine ilişkin yapı geçerliği çalışması, doğrulayıcı faktör analizi ile yapılmış, temsil edilen modelin uyum indekslerinin uygun olduğu saptanmıştır. Test Bataryasının güvenilirliğine ilişkin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı belirlenmiş, temel ve alt boyutlarda yer alan maddelerin birbiriyle tutarlı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma ile amaçlandığı gibi, Adalet Bakanlığı'nda görev yapan infaz ve koruma memurlarının işe alımlarında kullanılacak bilgisayar destekli psikometrik yaklaşım ile bir değerlendirme sistemi kurulup; iş tanımları doğrultusunda işin özelliklerine uygun aday niteliklerinin sağlanıp sağlanmadığını belirlemede geçerli ve güvenilir ölçümler yapabilecek araçlar geliştirilip bilgisayarlı sisteme entegrasyonunun sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örtük Profil Analizi, Personel Seçimi, İnfaz Koruma Memuru

1. INTRODUCTION

Proper functioning of personnel selection systems is one of the most important factors affecting the efficiency of organizations (Gratton et al., 1999; Mondy et al., 2002). The personnel selection process includes the determination of personnel who have the characteristics and skills most suitable for the qualifications required by the position to be employed and selecting the most suitable personnel by reducing the number of candidates applying for the job (Chatman, 1989).

In every stage of personnel selection, the primary criterion in the selection decision is that the candidate's qualifications are compatible with the requirements of the position to be employed. Regardless of the method used while choosing among the candidate group, the candidate who best achieves this compatibility should be employed (Heneman et al., 2003). Suppose the right personnel is not employed for the right job. In that case, the decrease in productivity, conflict, loss of workforce, or work accidents due to incompatibility between the work-person or among persons within the organization, and the need to re-employ personnel will increase the expenses (Abrahamson & Pickle, 1996). Together with selecting suitable personnel for the job, the time and effort spent for coordination and control decrease. The improvement of the working environment also increases the stability in the organization with an average workforce turnover. Besides, it prevents accidents that may occur due to behavioral disorders and inaptitude (Gomez-Mejia et al., 2007; Rynes & Gerhart, 1990; Schmidt et al., 1984).

In summary, the purpose of the personnel selection function is to find the best relationship between the skills and job requirements of the candidates who apply for the job by researching the personalities, the education they have received, their abilities, and the topics they are interested in, and to employ those who have the most appropriate skills among them (Cascio, 2019; Elfenbein & O'Reilly, 2007; Palmer & Winters, 1990). Selection stages of personnel are carried out to make the most

effective selection decision, and every stage in the selection process is based on predicting which personnel will be successful in case of their employment (DeCenzo & Robbins, 2007).

When business practices are examined, although the methods used in the selection process and the order of their practice vary, most businesses prefer to apply a selection process consisting of a combination of selection methods in the selection process (Byars & Rue, 2000). Organizing the personnel selection process in stages and examining the applicants' different qualifications at each stage, and investigating their compatibility for the job is an effective method for selecting the most suitable personnel for the job (Mondy et al., 2002). Although these stages do not contain a standard method for all organizations, businesses prefer to apply a selection process consisting of a combination of selection methods, and these applications generally consist of 9 stages (Byars & Rue, 2000; Mathis et al., 2016):

- 1) Preparation studies (Policy identification, job analysis, announcement)
- 2) Acceptance of applications
- 3) Pre-interview
- 4) Job tests
- 5) Interview
- 6) Candidate's background check
- 7) Health examination
- 8) Job offer

In the Ministry of Justice's recruitment process, the prison (or correction) officer, the personnel selection process already includes preparation studies (announcement), acceptance of applications, interview, the candidate's background check, health examination, and recruitment stages. During the recruitment process of the prison officers for the Ministry of Justice, the scores of the candidates in the public personnel selection examination are taken into consideration rather than the recruitment tests, and the statement of the document containing this score is requested during the application. After score ranking, it has proceeded with the interview phase. Recruitment tests in personnel selection can consist of written and applied exams that measure the candidate's qualification levels and professional competence. As well as personality, interest tests, ability tests to determine whether the requirements of the position to be employed and the qualifications of the candidate are compatible, it can also be evaluated with a comprehensive psychometric assessment that measures many qualities at the same time. It is recommended to use psychometric methods, which is a comprehensive approach that aims to reveal the qualifications of the individual suitable for the job, in order to find the best relation between the skills of the person applying for the job and the job requirements (McCormick & Ilgen, 1995).

Psychometric assessments in personnel selection are a systematic method that provides an environment and opportunity to ask questions that will give information about individuals' abilities, skills, performances, motives, attitudes, and defenses (Carless, 2009).

The primary purpose of psychological tests is to compare the individual's work-ability adaptation and determine the individual's behavioral characteristics and team by evaluating the individual's psychologically and physiologically. In addition to this purpose, it is among the aims of the system to make the selection process objective with a psychometric approach, to make an assessment that will ensure the balance of work and employee, and to find a personnel who can adapt to the future structure of the business (Carless, 2009; Mondy et al., 2002).

In summary, the psychometric assessment used in businesses is a method that enables decision-making by revealing individual differences, quantifying the results, and comparing differences. With this method, it is possible to select the more suitable personnel for the job by measuring the individual differences such as intelligence, creativity, personality, ability, and knowledge in personnel selection. There are several steps in establishing a psychometric selection system. When the studies in the field are examined, these steps could be listed as follows with a general framework (Cascio, 2019; Ghorpade, 1988):

- 1) Job analysis
 - a. Knowledge of job and workplace
 - b. Skills required for the job
 - c. Personal features and knowledge required for the job
- 2) Identification of Suitable Candidate Qualifications in line with the Job Specifications
 - a. Test batteries
 - b. Creation of evaluation profiles
- 3) Validity and reliability studies of tests

Job analysis is defined as the technical procedures performed to investigate the systematic activities of the work or to define the duties and responsibilities covered by a job (Daft, 2014). Job descriptions and determination of job requirements are the two main products of job analysis. Job description includes the fundamental mission of the job, which covers the conditions willing to be performed, the essential tools that the job requires, the supervision functions, experience, knowledge, skills, talents other traits (or competencies in short) (Ghorpade, 1988; Uhl-Bien et al., 2014). Psychometry and psychological tests are essential components in evaluating job qualifications and play a key role in selecting candidates (Mondy et al., 2002). These psychometric applications can be performed by the human resources department in the businesses, or if the necessary infrastructure is not available, assistance could be obtained from an organization that

provides services in this regard. Another important stage is to ensure the reliability, validity, and usefulness of the psychometric qualities that psychological tests need to carry to make accurate and precise measurements (AERA et al., 2014). These qualifications are also valid for the tests used in organizations to select personnel.

1.1. Aim of the study

The primary purpose of this study is to establish an evaluation system with a psychometric assessment approach to recruit prison officers working in the Ministry of Justice. In the evaluation system to be established, a model has been developed that would reveal candidate qualifications suitable for the job descriptions in line with the job specifications and tools to measure these qualifications and analyze the profiles of candidates in terms of qualifications. For that purpose, a newly developed Prison Officer Behavior Inventory (POBI) was tested for validity over prison officer candidates (POC). Later, POC's latent profiles were determined to understand better how they perform on vocational adjustment, self-control, and social skill specifications to be used in the recruitment of POC working in the Ministry of Justice.

1.2. Development of Instrument

Prison Officer Behavior Inventory (POBI) was developed based on three fundamental sources. The job analysis stage, which is the first step of the implementation of personnel selection with the psychometric approach, was completed in 2015, within the scope of the "Twinning Project for Improvement of Enforcement Services in Penitentiary Institutions," which presented the job descriptions and job requirements of a prison officer in detail. First of all, the expert team in the project examined these job descriptions and requirements. As each member of the team currently working in a penal institution, their adaptation to the process has been at the highest level. After the job descriptions were examined, in order to determine the knowledge, abilities, and personal characteristics required by the job in a 360-degree manner, the qualifications that should be found in a qualified prison officer were asked in an open-ended manner to the personnel working in penal institutions and convicts/detainees.

The second source for the development of POBI was to prepare open-ended questions to get stakeholders' opinions about which psychological factors play an essential role in their daily job routine. A comprehensive group has been identified as stakeholders, including 32 psychologists and social service experts, 22 prison governors/directors, eight administrative officers, 65 experienced prison officers working in penal and institutions, and 39 convicts and prisoners. A deductive content analysis was conducted to analyze both the open-ended questions and expert investigations on psychological behaviors. Three main psychological domains identified as vocational adjustment, self-control, and social skills, with 15 sub-

domains emerged. Table 1 shows the primary and sub-domain names, a description of each subdomain, along with an example item of POBI.

The third and last source for the development of POBI was the writing items for each domain to measure POC's latent abilities in practice. A total of 462 items were then written based closely on each construct. The considerable attention paid to simplicity and straightforwardness in the test item writing process keeps candidates' motivation up and overcomes low motivation. The next step was the item reduction stage that experts individually reviewed each item on several criteria: grammar, quality, and content. The review results considered, along with the exploratory factor analysis outcomes, poor-fitting, and inadequate items are identified and removed from the POBI.

Table 1: Theoretical infrastructure of the POBI

Variable	Example items	The context within which criteria will be applied	Number of Items	CR ^α
Domain 1: Vocational Adjustment			75	.972
Psychological Capital	I feel frustrated in the face of difficulties	Ability to work as part of a team and provide support to other officers and deal with prisoners to achieve positive outcomes. Good judgment and intelligence, with the ability to react responsively when dealing with issues and problems (including conflict and critical incidences).	18	.910
Teamwork Strategies	It feels good to be a member of a team		20	.935
Problem Solving	I feel uneasy when I have to make a decision alone		14	.934
Crisis Management	I am emotionally ready for possible crises.		13	.795
Time Management	I prepare a list of things to do for each day.		10	.918
Domain 2: Social Skills			82	.963
Communication Strategies	I have difficulty expressing my thoughts	Appropriate ethical behavior when dealing with prisoners and maintaining professionalism and conduct. Act appropriately and be accountable for tasks when assigned to	27	.884
Adaptation to Diversity in	Working with people from minority groups bothers me		22	.902
Business Life Empathy	I do not care what other people feel		11	.807

Self-consciousness	I do not want to change the style I adopt	duties and/or complying with orders.	8	.748
Leadership	I can easily distinguish other people's mistakes		14	.868
Domain 3: Self-Control			63	.960
Coping with Stress	I meet with my friends when I am stressed	Well-developed interpersonal skills with the ability to engage with prisoners, staff, and management	8	.831
Emotion Regulation	I am confused about what I feel	constructively, and to work with gender, social and cultural differences	17	.885
Emotional Sensitivity	The negativities I experience are things that do not happen to many people		9	.812
Anger Management	When I get angry, I damage items so as not to harm anyone else		16	.906
Emotional Adaptation	When I feel bad, I have the feeling that I am weak		13	.813

2. METHODS

2.1. Participants

POBI aimed to select a selection system with a psychometric approach was carried out with "The Project of Strengthening Personnel Election and Promotion System (PESİP)," within the scope of increasing the human resources capacity of the Ministry of Justice General Directorate of Prisons and Detention Houses. In the process of carrying out the steps in Figure 1, under the leadership and the academic consultancy of the researchers, a large team of 18 people, all leading experts, working under the General Directorate of Prisons and Detention Houses, including one expert social worker, four clinical psychologists, one expert psychological consultant, six psychologists 1 Turkish teacher graduate, one statistics graduate prison officer, two software expert computer operators, took part.

Sample 1, which consists of the first version of the test battery with 462 items applied to 1016 candidates, was only used for exploratory factor analysis (EFA). Sample 2, which is the final version of the POBI with 220 items applied to 672 candidates, was only used for confirmatory factor analysis (CFA). The summary statistics for both samples are shown in Table 2.

Table 2: Descriptive statistic by gender

Variable	EFA		CFA & LPA	
	Male	Female	Male	Female
Age				
< 25 years	223 (%25.9)	47 (%30.3)	132 (%24.7)	29 (%24.6)
26 – 30 years	343 (%39.8)	70 (%45.2)	194 (%36.3)	57 (%48.3)
31 – 35 years	257 (%29.8)	31 (%20)	193 (%36.1)	30 (%25.4)
> 36 years	38 (%4.4)	7 (%4.5)	16 (%3)	2 (%1.7)
Period of Unemployment				
0 – 3 months	405 (%47)	59 (%38.1)	260 (%48,6)	50 (%42,4)
4 – 6 months	98 (%11.4)	11 (%7.1)	47 (%8,8)	8 (%6,8)
7 – 12 months	130 (%15.1)	32 (%20.6)	83 (%15,5)	21 (%17,8)
12 – 24 months	129 (%15)	19 (%12.3)	85 (%15,9)	17 (%14,4)
> 25 months	99 (%11.5)	34 (%21.9)	60 (%11,2)	22 (%18,6)
Educational Background				
Secondary Education	329 (%38,2)	26 (%16,8)	205 (%38,3)	16 (%13,6)
Associate Degree	193 (%22,4)	58 (%37,4)	130 (%24,3)	50 (%42,4)
Bachelor's degree	312 (%36,2)	65 (%41,9)	190 (%35,5)	50 (%42,4)
Master's/Doctorate degree	27 (%3,1)	6 (%3,9)	10 (%1,9)	2 (%1,7)
Total	861 (%84,7)	155 (%15,3)	535 (%81,9)	118 (%81,1)

2.2. Instruments

The final version of the POBI was evaluated after factor analyses were performed. The first phase for factor analysis is to perform EFA for the POBI. An EFA with a principal axis factoring and varimax (oblique) rotation was performed on 1016 candidates for Likert-type scales. Each subtest was examined for a factor solution of one dimension. Besides, each of the three domains was also examined for a five-factor model consisting of related subtests. Table 1 shows the results of explained variance and factor loading estimations of each subtest. For the next phase, CFA was performed to confirm the factorial structure derived from EFA. The initial step for CFA was to determine if the model resulted in a good fit for data. LISREL (Jöreskog & Sörbom, 2000) was used to perform the CFA on 672 candidates. Model chi-square, Comparative Fit Index (CFI), Non-Normed Fit Index (NNFI), and the root mean square error of approximation (RMSEA) were used to evaluate model fit. Values of 0.08 or close to zero represent a good model fit.

As shown in Table 3, The Vocational Adjustment, Social Skills, and Self-Control domains resulted in a good fit for the five-factor model. The CFI, NNFI and

RMSEA values were estimated .96 to .98, .96 to .98 and .057 to .077 respectively (Kline, 2016).

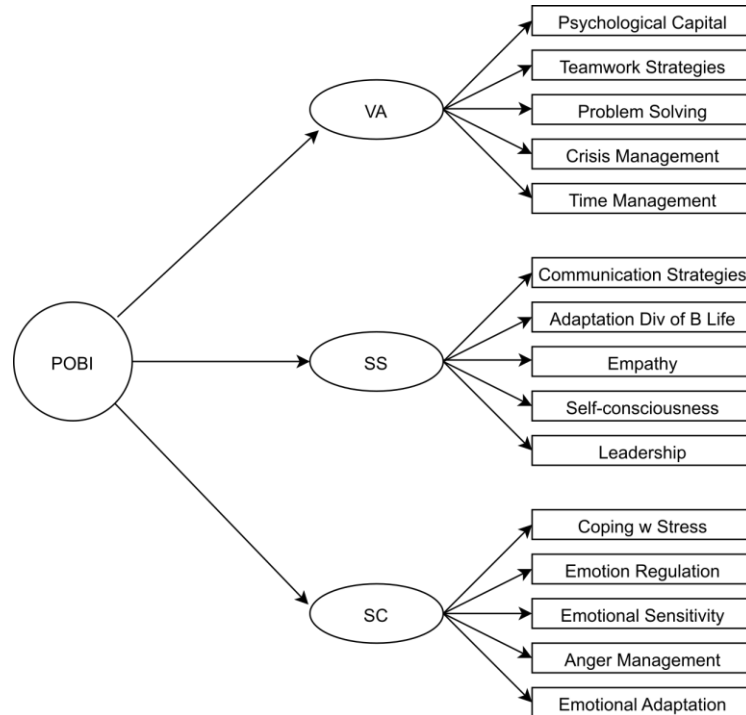

Fig.1. Latent structure of POBI

Table 3: EFA and CFA results for subtests and domains

Variable	EFA		CFA				
	Exp. Variance	Factor Loadings	χ^2	sd	CFI	NNF I	RMSEA A
Vocational Adjustment			7113.1	2695	0.98	0.98	0.057
Psychological Capital	59.295	.77-.51	543.1	132	0.97	0.97	0.069
Teamwork Strategies	51.757	.79-.42	699.5	170	0.98	0.98	0.069
Problem Solving	54.307	.77-.53	343.8	75	0.98	0.98	0.074
Crisis Management	47.871	.79-.53	194.9	64	0.98	0.97	0.056
Time Management	52.245	.83-.53	167.31	35	0.99	0.98	0.076
Social Skills			9725.9	3234	0.96	0.96	0.077
Communication Strategies	49.754	.79-.52	921.1	318	0.96	0.96	0.054
Adaptation to Diversity in Business Life	49.684	.68-.46	993.6	202	0.96	0.96	0.078

Empathy	45.765	.72-.50	182.2	44	0.97	0.96	0.069
Self-consciousness	39.061	.72-.47	46.6	20	0.98	0.98	0.045
Leadership	44.540	.81-.54	329.9	77	0.97	0.96	0.071
Self-Control			5322.1	1885	0.97	0.97	0.059
Coping with Stress	59.402	.78-.56	90.7	20	0.98	0.97	0.074
Emotion Regulation	61.685	.83-.43	447.4	116	0.98	0.98	0.066
Emotional Sensitivity	63.056	.79-.59	70.7	26	0.98	0.98	0.051
Anger Management	51.428	.77-.49	471.2	103	0.96	0.96	0.074
Emotional Adaptation	37.867	.73-.42	171.2	65	0.97	0.97	0.050

Based on EFA and first-order CFA findings, it was hypothesized that the underlying structure of the POBI was tested using a second-order factor that was conducted to validate the multidimensional construct of the POBI using three first-order factors VA, SS, and SC. Figure 1 shows the first and second-order structures of the POBI. Second-order CFA was used to test the model shown in Figure 1.

The results of second-order CFA generated an RMSEA value of 0.068, which indicates a good fit. CFI and NNFI were estimated at 0.94 and 0.95, respectively. The results suggest that three factors made a significant contribution to the overall construct of the POBI.

2.3. Statistical Analysis

In this study, LPA was used to determine the profiles of participants. LPA, which is a mixed-method used to determine non-observable subgroups and profiles, aims to identify response patterns in different profiles (Olivera-Aguilar et al., 2017). Also, LPA can be defined as an empirically derived, person-centered approach that focuses on relationships between individuals to divide them into groups similar to each other and different from other groups. It identifies the minimum number of hidden groups needed to account for the distribution of individuals across profiles. The number of groups that best fit the data is determined statistically rather than subjectively. (McCutcheon, 2013). Bayesian Information Criteria-BIC (Schwarz, 1978), Akaike Information Criteria-AIC, the bootstrap likelihood ratio test-BLRT (MacLachlan & Peel, 2000; McCutcheon, 2013), and entropy (Nylund et al., 2007) were used to determine the optimal number of profiles. According to Akogul & Erisoglu (2017), latent profiles are determined by considering the lowest BIC values. The LPA was conducted in R using the "tidyLPA" package (Rosenberg et al., 2019).

2.4 Ethics

The study was approved by the Ethics Committee of the Trakya University (E-29563864-050.04.04-7286) and had authorization from the Ministry of Justice, General Directorate of Prisons and Detention Houses.

3. FINDINGS

The results are summarized respectively under examining model indexes, examining parameter estimates, and extraction and interpretation of implicit latent profiles.

The first step in LPA is to determine the number of latent profiles. Table 4 summarizes the model fit statistics for possible profile structures. Latent profile models also can be specified in terms of how the variances and covariance are estimated. In this study, variables with varying variances and varying covariances were used for profile estimations. In Table 5, BLRT is examined for model fit, which provides a p-value that can compare the increase in model fit between the k-1 and k class model (Nylund et al., 2007). The LPA results suggested that BIC indicated a two-profile model for each of the three domains should be adopted with the lowest entropy value. Although four-profile models had the lowest AIC and SBIC values, a two-profile solution was preferred considering BIC, entropy, and theoretical infrastructure.

Table 4: Model fit indexes of latent profile analysis

Number of Latent Classes	AIC	BIC	sBIC	BLRT	BLRT_p	Entropy
Vocational Adjustment						
1-Class	25113.4	25203.1	25139.6	-	-	1.000
2-Class	24617.3	24801.1*	24670.9	538.1	0.010	0.775
3-Class	24569.4	24847.3	24650.4	89.9	0.010	0.846
4-Class	24497.1	24869.1	24605.5	114.3	0.010	0.864
Social Skills						
1-Class	25535.8	25625.4	25561.9	-	-	1.000
2-Class	25019.2	25202.9*	25072.7	558.6	0.010	0.722
3-Class	24953.2	25231.1	25034.2	108.1	0.010	0.759
4-Class	24864.8	25236.8	24973.3	130.3	0.010	0.776
Self-Control						
1-Class	26010.4	26100.1	26036.5	-	-	1.000
2-Class	25831.2	26015.1*	25884.8	221.2	0.010	0.621
3-Class	25790.9	26068.8	25871.9	82.2	0.010	0.622
4-Class	25813.6	26185.6	25922.1	19.2	0.723	0.673

Note. AIC=Akaike Information Criterion; BIC = Bayesian Information Criterion; SABIC = sample size-adjusted BIC; BLRT = Bootstrap likelihood ratio test. The LPAs did not converge when class number >4, so further estimates are not included here.

Class sizes and class assignment probabilities for the two-profile model for VA, SS, and SC domains are shown in Table 5. Geiser et al. (2006) stated that the mean of class assignment probabilities for all individuals within the same profile could be interpreted as reliability measures of classification. It can be seen from

Table 6 that means class assignment probabilities for VA, SS, and SC are above .96, which indicates all profile models have high classification reliabilities. Table 6 also summarizes the class sizes of each domain concerning the two-profile solution. For the VA domain, the class size measures indicate while Class-1 represents %31.8, Class-2 members represent %68.1 of all participants. The percentages were similar for SS that Class-1 and Class-2 share %25.6 and %74.4 for all participants. Unlike VA and SC, Class-1 size greater than Class-2. This result can be explained by the SC domain content that has subtests requiring lower scores for granted. Individuals are expected to score low in order to be considered successful in the specified tests.

Table 5: Class sizes and class assignment probabilities for the two-profile solution

Model	Class size (%)	Class assignment probability
Vocational Adjustment		
Class 1	31.8	.969
Class 2	68.1	.981
Social Skills		
Class 1	25.6	.978
Class 2	74.4	.987
Self-Control		
Class 1	60.5	.963
Class 2	39.5	.961

The last step in LPA is to empirically define the latent profiles using the theoretical framework of each domain. This section presented findings in graphics that reflect the selected profile solution according to the BIC index with varying variance and covariance models. The illustrations consist of two separate boxes for each subtest, representing class-1 and class-2 for the two distinct latent profiles. Y-axis shows the centered mean of subtest Z scores. Profile definitions were discussed analytically for each subtest ability.

A two-profile solution for the VA domain was shown in Figure 2. Advanced and Low profiles for VA characterized by the highest and lowest scores on Psychological Capital, Teamwork Strategies, Problem Solving, Crisis Management, and Time Management, respectively. Advanced and Low patterns show no extreme difference in both respects except for the Time management scores. Time management scores are estimated as highest, indicating that time management scores should be carefully considered while making decisions about candidates.

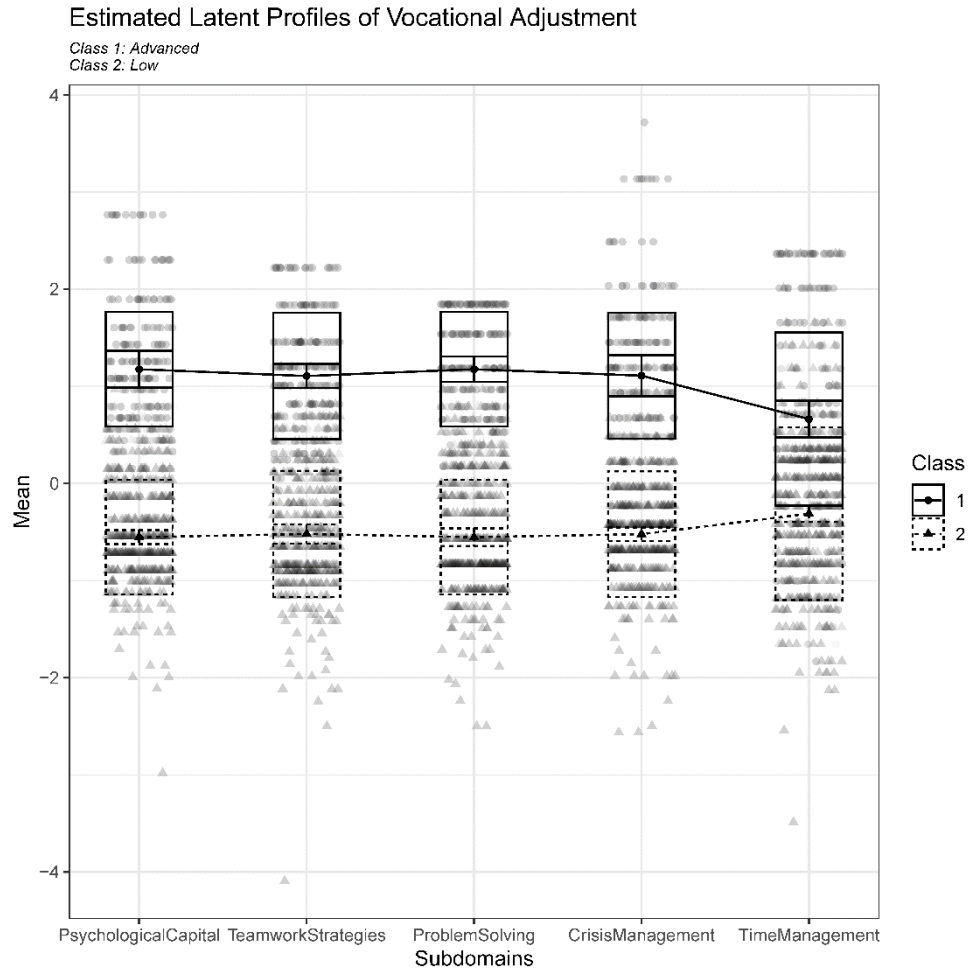

Fig.2. Two-profile solution of the VA

A two-profile solution for the SS domain was shown in Figure 3. High and Low Competent profiles for SS characterized by the highest and lowest scores on Social Skills, Communication Strategies, Adaptation to Diversity in Business Life Empathy, Self-consciousness, and Leadership, respectively. High and Low Competent patterns show similar patterns in both respects. However, high component profiles performed slightly low on Self-consciousness. Contrary to the high component, Self-consciousness scores are the highest of all subtests among low component profiles.

Estimated Latent Profiles of Social Skill

Class 1: High Competent
Class 2: Low Competent

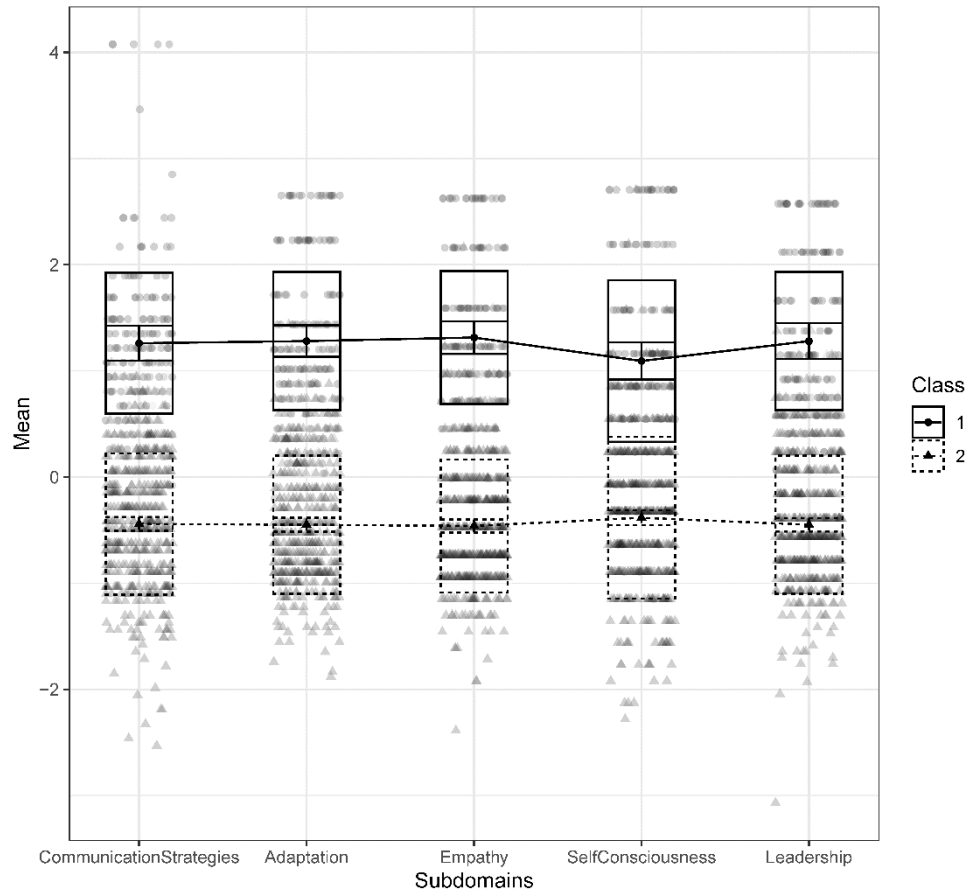

Fig.3. Two-profile solution of the SS

The last two-profile solution for the SC domain was shown in Figure 4. Contrary to the other profile interpretations used in VA and the SS, High and Low profiles for SC are characterized by the lowest and highest scores on Coping with Stress, Emotion Regulation, Emotional Sensitivity, Anger Management, and Emotional Adaptation respectively. High and Low Competent patterns show similar patterns in both respects. However, higher profiles outperformed on Stress, Emotional Sensitivity, and Emotional Adaptation. Therefore, the result for the high profile candidates needs to be interpreted with caution when designing recruitment strategies.

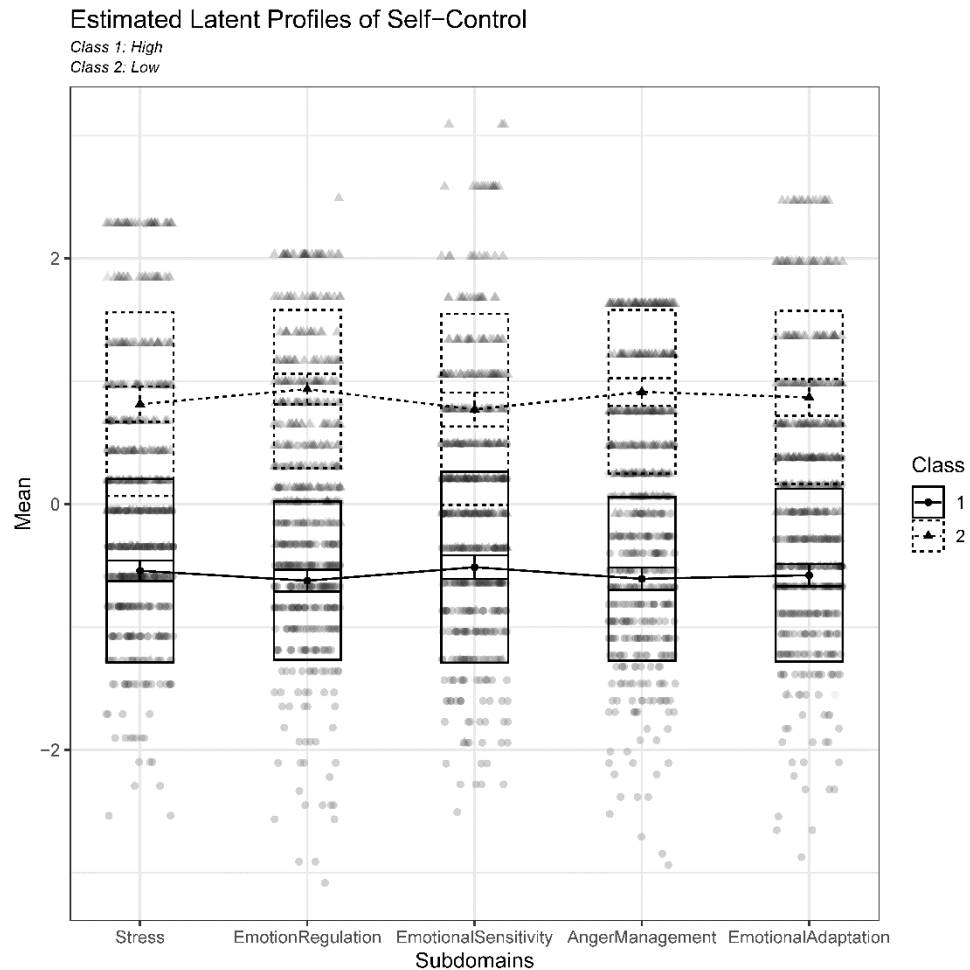

Fig.4. Two-profile solution of the SC

4. DISCUSSION

Tests are frequently carried out to determine individuals' cognitive and general mental abilities in job application and recruitment (Schmidt, 2002). It is aimed to predict the competence of the individuals in the business environment and select the candidate with the highest competence using tests. It has been determined by many researchers that psychological tests developed with a psychometric assessment increase the accuracy of the decision made about the candidate in the personnel selection process. Besides, it has been observed that personality traits and job performance interact, personality traits predict job performance; therefore, work performance increases in enterprises where tests developed with psychometric

assessment are applied, and appropriate personnel is selected (Carless, 2009; Gomez-Mejia et al., 2007; Heneman et al., 2003). According to the job description, prison officers are expected to have many psychological features. Therefore, prison officers can carry out their duties in a healthier manner and communicate well with them. The psychological characteristics of the prison officer have been studied over the years. However, very few studies have been incorporated to identify the latent profiles of the prison officer candidates.

This study outlines a summary of VA, SS, and SC behaviors of the prison officer candidates, by investigating the patterns on each subtest. For this purpose, the POBI, which consists of 3 dimensions and 15 subtests, was developed using scale development procedures. First, EFA was conducted on 1016 people to determine latent factors. As a result of the EFA, 242 items were excluded from the scale, and later procedures proceeded with 220 items. CFA was conducted to test the validity of the pre-determined factor structures. As the model fit of the initial CFA model created sufficient results for the POBI.

The high-profile classification sizes were 31.8% for the VA and 25.6% for the SS. This case has shown that VA contains more high profiles than SS on higher profiles. Based on this finding, it was determined that high profile candidates are less likely to have SS characteristics like empathy and leadership than VA characteristics, such as problem-solving and crisis management. In a similar result, SC skills, the percentage of a high profile is 39.5%. The SC demonstrates that high profile candidates are likely to have characteristics such as coping with stress and anger management, which are essential while communicating with/after prisoners.

Regarding personnel recruitment, latent profile estimations should help determine the psychological profiles of candidates in the recruitment process. Therefore, results create an illustration for the skill of candidate percentages that enables recruiters not to recruit low profile candidates.

Latent profile analysis is a person-based approach and allows to reveal the latent characteristics of a group. With this study, the profiles of the guards were tried to be determined on psychological traits. The use of LPA in profile determination studies has enabled the profiles to be obtained more accurately.

The major limitation of this study is using the specific psychological characteristics that experts determined. Considerably more work will need to be done to determine the latent profile of prison officers using various psychological attributes. More research using LPA is required to estimate profiles for different business areas. A further study could assess cross-cultural comparison of the latent profile of prison officer candidates.

REFERENCES

Abtrahamson, R. L., & Pickle, H. B. (1996). *Introduction to Business*. Gookyesr Publishing Company.

AERA, APA, & NCME. (2014). Standards for educational and psychological testing. American Educational Research Association.

Akogul, S., & Erisoglu, M. (2017). An approach for determining the number of clusters in a model-based cluster analysis. *Entropy*, 19(9). <https://doi.org/10.3390/e19090452>

Byars, L. L., & Rue, L. W. (2000). *Human Resource Management*. Irwin/McGraw-Hill. <https://books.google.com.tr/books?id=g9tUnxxU0tUC>

Carless, S. A. (2009). Psychological testing for selection purposes: A guide to evidence-based practice for human resource professionals. *International Journal of Human Resource Management*, 20(12), 2517–2532. <https://doi.org/10.1080/09585190903363821>

Cascio, W. F. (2019). *Managing human resources : productivity, quality of work life, profits*.

Chatman, J. A. (1989). Improving interactional organizational research: A model of person-organization fit. In *The Academy of Management Review* (Vol. 14, Issue 3, pp. 333–349). Academy of Management. <https://doi.org/10.2307/258171>

Daft, R. L. (2014). *New era of management*.

DeCenzo, D. A., & Robbins, S. P. (2007). *Human resource management : concepts and practices*. John Wiley & Sons.

Elfenbein, H. A., & O'Reilly, C. A. (2007). Fitting in: The effects of relational demography and person-culture fit on group process and performance. *Group and Organization Management*, 32(1), 109–142. <https://doi.org/10.1177/1059601106286882>

Geiser, C., Lehmann, W., & Eid, M. (2006). Separating “Rotators” From “Nonrotators” in the Mental Rotations Test: A Multigroup Latent Class Analysis. *Multivariate Behavioral Research*, 41(3), 261–293. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr4103_2

Ghorpade, J. (1988). *Job Analysis : a handbook for the human resource director*. Prentice Hall.

Gomez-Mejia, L. R., Balkin, D. B., Cardy, R. L., & Carson, K. P. (2007). *Managing human resources*. Pearson/Prentice Hall Upper Saddle River, NJ.

Gratton, L., Hope Hailey, V., Stiles, P., & Truss, C. (1999). *Strategic Human Resource Management: Corporate Rhetoric and Human Reality*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198782049.001.0001>

Heneman, H. G., Judge, T., & Kammeyer-Mueller, J. D. (2003). *Staffing organizations*. Mendota House Middleton, WI.

Jöreskog, K., & Sörbom, D. (2000). *LISREL [Computer Software]*. Lincolnwood, IL: Scientific Software. Inc.

Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford Press.

- MacLachlan, D., & Peel, D. (2000). *Finite Mixture Models*. Wiley.
- Mathis, R. L., Jackson, J. H., & Valentine, S. R. (2016). *Human resource management : essential perspectives*.
- McCormick, E. J., & Ilgen, D. R. (1995). *Industrial and organizational psychology*. Routledge.
- McCutcheon, A. L. (2013). *Latent class analysis*.
- Mondy, R. W., Noe, R. M., & Premeaux, S. R. (2002). *Human Resource Management*. Pearson Education International.
<https://books.google.com.tr/books?id=UCfePgAACAAJ>
- Nylund, K. L., Asparouhov, T., & Muthén, B. O. (2007). Deciding on the number of classes in latent class analysis and growth mixture modeling: A Monte Carlo simulation study. *Structural Equation Modeling*, 14(4), 535–569.
<https://doi.org/10.1080/10705510701575396>
- Olivera-Aguilar, M., Rikoon, S. H., & Robbins, S. B. (2017). Using Latent Profile Analysis to Identify Noncognitive Skill Profiles Among College Students. *Journal of Higher Education*, 88(2), 234–257.
<https://doi.org/10.1080/00221546.2016.1244413>
- Palmer, M., & Winters, K. T. (1990). *Fundamentals of human resources*. American Management Association, Extension Institute.
- Rosenberg, J. M., van Lissa, C. J., Beymer, P. N., Anderson, D. J., Schell, M. J., & Schmidt, J. A. (2019). tidyLPA: Easily carry out Latent Profile Analysis (LPA) using open-source or commercial software [R package].
- Rynes, S., & Gerhart, B. (1990). Interviewer assessments of applicant “fit”: An exploratory investigation. *Personnel Psychology*, 43(1), 13–35.
- Schmidt, F. L. (2002). The role of general cognitive ability and job performance: Why there cannot be a debate. In *Human Performance* (Vol. 15, Issues 1–2, pp. 187–210). Lawrence Erlbaum Associates Inc.
https://doi.org/10.1207/s15327043hup1501&02_12
- Schmidt, F. L., Mack, M. J., & Hunter, J. E. (1984). Selection utility in the occupation of US park ranger for three modes of test use. *Journal of Applied Psychology*, 69(3), 490.
- Schwarz, G. (1978). Estimating the Dimension of a Model. *The Annals of Statistics*, 6(2), 461–464. <https://doi.org/10.1214/aos/1176344136>
- Uhl-Bien, M., Schermerhorn, J. R., & Osborn, R. N. (2014). *Organizational Behavior*, 13th Edition. John Wiley & Sons.

Araştırma Makalesi/ Research Article

**SERBEST ZAMANDA SIKILMA ALGISI, BESLENME VE FİZİKSEL
AKTİVE ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ***

*DETERMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PERCEPTION OF
BOREDOM IN LEISURE TIME, NUTRITION AND PHYSICAL ACTIVITY*

Nurullah Emir EKİNCİ* , Sinan Erdem SATILMIŞ , . Yağmur GÜLER*** ,
Ahmet Tarık ERGÜVEN**** , Nigar KÜÇÜKKUBAŞ*******

*Geliş Tarihi: 12.08.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin serbest zamanda sıkılma algısı, beslenme ve fiziksel aktivite düzeyleri arasındaki ilişkinin farklı değişkenler açısından karşılaştırılmasıdır. Çalışmanın örneklemini gönüllü olarak katılım sağlayan 367 (Kadın 172 - 46,9%, Erkek 195 – 53,1%) üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında demografik bilgi formunun yanı sıra, Serbest Zamanda Sıkılma Algısı Ölçeği, beslenme durumlarına ilişkin durumu belirlemek için Duygusal Yeme Ölçeği ve MET-dk/haftalık değerlerini belirlemek için Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi Kısa Formu (IPAQ) kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki farklılıkları karşılaştırmak için Bağımsız Gruplar T Testi, MANOVA, ANOVA ve Pearson Korelasyon testleri kullanılmıştır. Verilerin istatistik analizinde, cinsiyet değişkeni ile doyumsuzluk arasında erkek katılımcılar lehine anlamlı sonuç bulunmuştur ($p<0.05$). Ayrıca, Beden Kitle Endeksi değişkeni ile duygusal yeme bozukluğu arasında kilolu olan bireylerin lehine anlamlı bir sonuç bulunmuştur ($p<0.05$). Haftalık serbest zaman süresi değişkenine ile sıkılma algısı arasında ve MET değerleri arasında anlamlı sonuç bulunmuştur ($p<0.05$).

* Bu çalışma 27-29 Mayıs 2022 tarihleri arasında Romanya’da düzenlenen "The 6th International Scientific Conference Sport, Education, Culture – Interdisciplinary Approaches in Scientific Research" kongresinde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

* Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, ekinciemir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4526-4339

** Araş. Gör., Yalova Üniversitesi, sinan-kartal@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1535-1669

*** Araş. Gör., Yalova Üniversitesi, yagmur.guler.19@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8883-6504

**** Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, ahmettarikerguven@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1193-3688

***** Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, nigar.kucukkubas@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0886-8923

Rekreasyon aktivitelerine katılma değişkeni ile sıkılma, doyumsuzluk ve duygusal yeme arasında aktivitelere katılım sağlamayan bireylerin lehine anlamlı bir sonuç bulunmuştur ($p<0.05$). Ayrıca, beslenme değişkeni ile sıkılma ve doyumsuzluk arasında beslenme şartları kötü olan bireyler lehine anlamlı bir sonuç bulunmuştur ($p<0.05$). Bu bulgulara ek olarak, duygusal yeme bozukluğu ile sıkılma ($r=251$; $p=0.000<0.05$) ve doyumsuzluk ($r=139$; $p=0.008<0.05$) arasında anlamlı pozitif düşük düzeyde korelasyon katsayısı elde edilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma sonuçlarına göre rekreasyon aktivitelerine katılımı daha fazla olan bireylerin, serbest zamanda sıkılma algısı ile beslenme ve fiziksel aktivite düzeylerinin bireylerin fiziksel ve sosyal olarak yaşam kalitelerini iyileştirilmesi için etkili olduğu ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Serbest zaman, duygusal yeme, fiziksel aktivite, üniversite öğrencisi.

ABSTRACT: The aim of this study is to compare the relationships between university students' perception of being bored in leisure time, nutrition and physical activity levels in terms of different variables. The sample of the study consists of 367 (Female 172 - 46.9%, Male 195 - 53.1%) university students who participated voluntarily. In addition to the demographic information form in data collection, the Leisure Perception Scale, Emotional Eating Scale and International Physical Activity Questionnaire Short Form (IPAQ) was used to determine MET-min/week values. Independent Groups T Test, MANOVA, ANOVA and Pearson Product Moment Correlation Coefficient tests were used to compare the differences between the variables and relationships. In the statistical analysis of the data, a significant result was found between the gender variable and dissatisfaction in favor of male participants ($p<0.05$). In addition to that, a significant result was found between the BMI variable and emotional eating disorder in favor of overweight individuals ($p<0.05$). Significant results were found between the weekly leisure time variable, the perception of boredom, and the MET values ($p<0.05$). Significant results were found between the variable of participating in recreational activities and boredom, dissatisfaction and emotional eating in favor of individuals who did not participate in activities ($p<0.05$). Moreover, a significant result was found between the nutrition variable and boredom and dissatisfaction in favor of individuals with poor nutritional conditions ($p<0.05$). In addition to these findings, a low positive significant correlation coefficient was obtained between emotional eating disorder and boredom ($r=251$; $p=0.000<0.05$) and dissatisfaction ($r=139$; $p=0.008<0.05$). As a result, according to the results of this study, it has been revealed that the perception of boredom in leisure time and the level of nutrition and physical activity of individuals who participate more in recreational activities are effective in improving the physical and social quality of life of individuals. Longitudinal follow-up of health and physical fitness levels can be suggested by examining the effects of different levels of activities on eating disorder scores and boredom perception scores to improve physical activity level relating with the quality of life.

Key Words: Leisure time, emotional eating, physical activity, university students.

EXTENDED ABSTRACT

While the effective use of leisure time provides benefits that will increase the quality of life of individuals, its ineffective use reduces the quality of life, reveals the perception of boredom and as a result causes negative behaviors. Consumption of items with low nutritional value, called snacks, by individuals who are faced with the situation of boredom has negative consequences in terms of general health, causing eating disorders and obesity (Abramson and Stinson, 1977; Koball et al., 2012; Cleobury and Tapper, 2014; Moynihan et al. , 2015). Physical activity approach plays an important role on the nutritional habits that may occur due to negative mood changes of individuals. In recent scientific studies, it has been observed that individuals who participate in physical activity experience less boredom in terms of mood, while it is known that the general health of those who maintain continuity in mobility with such activities is positively affected, and it is stated that this approach plays an important role in obesity. The purpose of this study, which will be carried out from this point of view, is to determine the relationship between the perception of boredom in leisure time, nutrition and physical activity levels, and to touch on the necessity of participation in recreational physical activity to be carried out in free time and its importance for human health in terms of nutritional behaviors. In this study, one of the quantitative research methods, non-experimental causal comparison method was used to determine the current situation. The sample of the study consists of 367 (Female 172 - 46.9%, Male 195 - 53.1%) university students who participated voluntarily. In addition to the demographic information form in data collection, the "Leisure Perception Scale" developed by Iso-Ahola and Weissinger (1990) and validated in Turkish by Kara, Gürbüz and Öncü (2014), Garaulet et al. (2012) and its Turkish validity and reliability were evaluated by Arslantaş et al. (2019) "Emotional Eating Scale" and "International Physical Activity Questionnaire Short Form (IPAQ)" was used to determine MET-min/week values. Demographic information form: It includes demographic information such as age, gender, frequency of participation in recreational activities and nutritional status. Leisure Time Boredom Perception Scale: The scale developed by Ahola and Weissinger (1990) has 16 items, a single sub-dimension and a 5-point Likert type. -The Turkish validity and reliability scale was made by Kara, Gürbüz and Öncü (2014), and it varies in 10 items, two sub-dimensions and a 5-point Likert type. A maximum of 50 and a minimum of 10 points are obtained from the scale. The high scores obtained indicate that the perception of being bored in free time is high. Emotional Eating Scale : The scale was developed by Garaulet et al. (2012). Turkish validity and reliability of the scale Arslantaş et al. (2019) made by The scale, which was adapted into Turkish, consists of 10 items and 3 sub-dimensions and a 4-point likert type. The factors of the scale are the inability to prevent the desire to eat, the type of food and the feeling of guilt, respectively. A maximum of 40 and a minimum of 10 points are obtained from the scale. While the cut-off point of the scale is stated as 21 and above, it is stated that individuals with a score above this value are emotional eaters. International Physical Activity Questionnaire – Short Form: The Turkish validity and reliability study of the questionnaire conducted by Öztürk (2015) consists of a short form that examines the last seven days of individuals to evaluate their physical activity levels. The content of the form gives the total weekly MET-min value as a result of the weekly vigorous activity, moderate activity, walking and sitting scores of the individuals. According to the values obtained from the IPAQ short form, individuals are

ranked as inactive, minimally active and very active. Independent Groups T Test, MANOVA, ANOVA and Pearson Correlation tests were used to compare the differences between the variables. In the statistical analysis of the data, a significant result was found between the gender variable and dissatisfaction in favor of male participants ($p<0.05$). In addition to that, a significant result was found between the BMI variable and emotional eating disorder in favor of overweight individuals ($p<0.05$). A significant result was found between the weekly leisure time variable, the perception of boredom, and the MET values ($p<0.05$). It has been determined that individuals with a weekly free time of 16+ hours are bored, but in terms of MET values, individuals with a free time of 16+ hours are more active. A significant result was found between the variable of participating in recreational activities and boredom, dissatisfaction and emotional eating in favor of individuals who did not participate in physical activities ($p<0.05$). Moreover, a significant result was found between the nutrition variable and boredom and dissatisfaction in favor of individuals with poor nutritional conditions ($p<0.05$). In addition to these findings, a low positive significant correlation coefficient was obtained between emotional eating disorder and boredom ($r=251$; $p=0.000<0.05$) and dissatisfaction ($r=139$; $p=0.008<0.05$). As a result, according to the results of this study, it has been revealed that the perception of boredom in leisure time and the level of nutrition and physical activity of individuals who participate more in recreational activities are effective in improving the physical activity levels and social quality of life of individuals. Longitudinal follow-up of health and physical fitness levels can be suggested by examining the effects of different levels of physical activities on eating disorder scores and boredom perception scores to improve the quality of life.

1. GİRİŞ

Serbest zaman, çalışma saatleri dışında bireyin kullanımına (serbestçe) karar verebileceği zaman dilimidir. İş Kanunu gereğince çalışanların günlük çalışma saatlerinin bitiminden sonra kesintisiz 12 saat dinlenme süresi olması gerektiği belirtilmektedir (T.C. Resmi Gazete, 2004). Bu açıdan serbest zaman, çalışanın kendini yenilemesi gereken bir dinlenme dönemi olarak da ifade edilebilir. Demir ve Demir (2006) serbest zamanın bilinçli bir şekilde değerlendirilmesi bedensel ve ruhsal açıdan önemli kazançlar sağlarken gerçekleştirilecek aktiviteler ile eğlenme, dinlenme ve gelişim fonksiyonlarını desteklenebilir. Bu bağlamda serbest zamanın etkin bir şekilde kullanılması bireylerin yaşam kalitesini arttıracak faydalar sağlarken etkin olmayan kullanımı yaşam kalitesini düşürmekte, serbest zamanda meydana gelebilecek sıkılma algısını ortaya çıkarmakta ve bunun sonucunda olumsuz davranışların sergilenmesine neden olmaktadır (Bahadır, 2010; Ayhan, 2017; Kara ve Ayverdi, 2018).

Sıkılma durumu ile karşı karşıya kalan bireylerin atıştırılabilirlik olarak adlandırılan besin değeri düşük öğeleri tüketmeleri genel sağlık açısından olumsuz sonuçlar doğurmakta, yeme bozukluğu ve obeziteye neden olmaktadır (Abramson ve Stinson, 1977; Koball vd., 2017; Cleobury ve Tapper, 2014; Moynihan vd., 2015). Bunun doğal bir sonucu olarak kilolu ve aşırı kilolu yani obez bireyler ortaya çıkmaktadır. Dünya ve ülkemizdeki genel durum incelendiğinde Dünya Sağlık

Örgütü'nün 2016 verileri bu eğilimi destekler nitelikte bir çıktı ortaya koymaktadır. 2014 yılında Dünya genelindeki kilolu yetişkin insan sayısı 1,9 milyardır ve bunun 600 milyonu aşırı kilolu/obez durumundadır. Bu duruma istinaden yetişkinlerin %39'u kilolu ve %13'ü obez olarak sınıflandırılmaktadır (World Health Organization, 2016). İstatistiksel verilerdeki artış aynı hızda devam ettiği takdirde 2025 yılında 2,7 milyar insanın kilolu olacağı tahmin edilmektedir (Koçak, 2021).

Kilolu, aşırı kilolu ya da morbid obez bireylerin sağlığını tehdit ederken diğer yandan günlük yaşam üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Obezite problemi ile birlikte bireyler günlük yaşamda sıradan yaptıkları; ayakkabı bağlamak, merdiven çıkmak gibi aktiviteleri dahi yapamaz hale gelmektedir. Türkiye'de yaşayan insanları kilolu olmaya tetikleyen bir diğer unsur ise insanların yaklaşık olarak %75'lik kesiminin serbest zamanlarını dört duvar arasında geçirmeyi tercih etmesine yönelik gerçekleştirilen eğilimden kaynaklandığı belirtilmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2013b). Pasif zaman dilimi içerisinde olumsuz duygudurum değişikliğine bağlı olarak oluşabilecek beslenme alışkanlıkları üzerinde fiziksel aktivite yaklaşımı önemli bir rol oynamaktadır.

Literatür incelendiğinde fiziksel aktiviteye katılım sağlayan bireylerin, duygudurum olarak daha az sıkılma yaşadıkları görülürken bu tip etkinlikler ile mobiledede süreklilik oluşturan kişilerin genel sağlığının olumlu yönde etkilendiği bilinmekte ve bu yaklaşım obezite üzerinde önemli bir rol oynamaktadır (Strasser, 2013; Bulut, 2013; Kara vd., 2018; Doğan vd., 2019). Bu noktadan hareketle gerçekleştirilen bu araştırmanın konusu serbest zamanda sıkılma algısı, beslenme ve fiziksel aktivite düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek ayrıca serbest zaman diliminde gerçekleştirilecek rekreatif amaçlı fiziksel aktivite katılımının gerekliliğini ve beslenme davranışlarının insan sağlığı açısından önemini belirlemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, mevcut durumu tespit etmek amacı ile nicel araştırma yöntemlerinden, deneysel olmayan nedensel karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanıldığı araştırmalar iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak ve bağımlı değişkenlerin üzerinde etkili olan bir veya birden fazla bağımsız değişkeni tespit etmeye yönelik olan araştırmalardır (Gürbüz ve Şahin, 2018).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubu, olasılıklı olmayan tekniklerden basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilmiş 172 kadın (%46,9) ve 195 erkek (%53,1) olmak üzere toplam 367 katılımcıdan oluşmaktadır. Örneklem grubu, evrenin bütün niteliklerini temsil etmesi, ulaşılabilir olması ve küçük bir model oluşturması yönü ile genel evreni yansıtmaktadır (Karasar, 1998).

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışma kapsamında araştırmacılar tarafından katılımcıların kişisel bilgilerini toplamak amacıyla geliştirilen “Demografik Bilgi Formu”, serbest zamana ilişkin sıkılma ve doyumsuzluk düzeylerini ölçmek için “Serbest Zamanda Sıkılma Algısı Ölçeği”, beslenme durumlarına ilişkin durumu belirlemek için “Duygusal Yeme Ölçeği” ve MET-dk/haftalık değerlerini belirlemek için “Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi – Kısa Formu” kullanılmıştır. Yönergede veri toplama aracının doldurulması hakkında detaylı bilgilere yer verilmiş ve mevcut veriler online katılım yöntemiyle elde edilmiştir.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Üniversite öğrencilerinin yaşı, cinsiyeti, rekreatif aktivitelere katılma sıklığı ve beslenme durumları gibi demografik bilgilerini elde etmek amacı ile geliştirilen birtakım bağımsız değişkenleri içermektedir.

2.3.2. Serbest Zamanda Sıkılma Algısı Ölçeği

Iso-Ahola ve Weissinger (1990) tarafından geliştirilen Serbest Zamanda Sıkılma Algısı Ölçeği, bireylerin serbest zamandaki sıkılma algısına yönelik farklılıkları ölçmeyi hedeflemektedir. Geliştirilen ölçek 16 madde, tek alt boyut ve 5’li likert tipindedir. Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Kara, Gürbüz ve Öncü (2014) tarafından yapılan ölçek 10 madde, iki alt boyut ve 5’li likert tipinde değişim göstermektedir. Ölçeğin faktörleri sırasıyla sıkılma ve doyumsuzluktur. Ölçekten maksimum 50, minimum 10 puan elde edilmektedir. Elde edilen yüksek skorlar serbest zamanda sıkılma algısının yüksek olduğunu ifade etmektedir.

2.3.3. Duygusal Yeme Ölçeği

Duygusal Yeme Ölçeği Garaulet vd. (2012) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Arslantaş vd. (2019) tarafından yapılmıştır. Türkçeye adaptasyonu sağlanan ölçek 10 madde ve 3 alt boyut ve 4’lü likert tipinden oluşmaktadır. Ölçeğin faktörleri sırasıyla yeme isteğini engelleyememe, yiyeceğin türü ve suçluluk hissidir. Ölçekten en yüksek 40, en aşağı 10 puan elde edilmektedir. Ölçeğin kesim noktası 21 ve üzeri puan olarak belirtilirken bu değer üstünde puana sahip bireylerin duygusal yiyici olduğu ifade edilmektedir.

2.3.4. Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi – Kısa Formu

Bireylerin fiziksel aktivite düzeylerine ilişkin bir ölçüm yapmayı hedefleyen Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi Craig vd. (2003) tarafından 12 farklı ülkede gerçekleştirilmiş anketin Türkçe uyarlaması ise Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi – Kısa Formu (UFAA-KF) olarak Öztürk (2015) tarafından yapılmıştır. Anket bireylerin son yedi gün içerisindeki fiziksel aktivite düzeylerini incelemeye yönelik kısa bir formdan oluşmaktadır. Form içeriği bireylerin katılım sağladıkları haftalık şiddetli aktivite, orta düzeydeki aktivite, yürüme ve oturma puanları sonucunda toplam haftalık MET-dk değerini vermektedir. Formdan elde edilen değerlere göre bireyler inaktif, minimal aktif ve çok aktif şeklinde kategorileştirilmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

İstatistiksel analizlerin yapılmasında SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler, ortalamalar, standart sapma, ve yüzdeler hesaplanmıştır. Örneklem grubunun SZSAÖ ve DYÖ ait verilerinin ± 1.5 aralığında homojen bir dağılım sergilemesi nedeniyle verilerin analizinde değişkenler arasındaki farklılıkları karşılaştırmak için parametrik test tekniklerinden T-Testi, MANOVA ve ANOVA testleri kullanılmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkilerin analiz edilmesi için Pearson Momentler Çarpım Korelasyon katsayıları hesaplanmıştır (Tabachnik ve Fidell, 2013).

3. BULGULAR

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların Serbest Zamanlarda Sıkılma Algısı Ölçeği'nden (SZSAÖ) aldıkları toplam ortalama puan 2.50, Duygusal Yeme Ölçeği'nden (DYÖ) aldıkları toplam ortalama puanın ise 2.17 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Ölçek puanlarının dağılımı

Bağımlı Değişken	Madde Sayısı	n	\bar{X}	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach Alpha
Serbest Zamanlarda Sıkılma Algısı Ölçeği (SZSAÖ)	10		2.50	-,008	-,313	0.771
Sıkılma (SZSAÖ)	5	367	2.68	,159	-,614	0.747
Doysuzluk (SZSAÖ)	5		2.35	,671	1,137	0.715
Duygusal Yeme Ölçeği (DYÖ)	10		2.17	,555	-,059	0.861

Ölçeklerin Cronbach Alpha güvenilirlik kat sayısı DYÖ için 0.861, olduğu SZSAÖ'nün sıkılma alt boyutu için 0.747 doysuzluk alt boyutu için ise 0.715 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların demografik dağılımları

Bağımsız Değişkenler	Alt Gruplar	Frekans	%	Toplam
Cinsiyet	Kadın	172	46.9	367
	Erkek	195	53.1	
Boy Kilo Endeksi	Zayıf	28	7.6	367
	Orta	273	74.4	
	Kilolu	66	18.0	
Beslenme Durumunuzu Nasıl Tanımlarsınız	Kötü	68	18.5	367

	Orta	183	49.9	
	İyi	116	31.6	
	1-5 Saat	60	16.3	
Haftalık Serbest Zaman Süresi	6-10 Saat	116	31.6	367
	11-15 Saat	87	23.7	
	16 Saat ve Üzeri	104	28.3	
	Hiçbir Zaman	55	14.0	
Rekreatif Etkinliklere Katılma Sıklığınız	Bazen	256	62.5	367
	Her Zaman	56	23.5	
	İnaktif	50	13.6	
MET-dk/Hafta Değerleri	Minimal Aktif	86	23.4	367
	Çok Aktif	231	62.9	

Tablo 2’de belirtilen alt gruplarda diğer gruplara kıyasla yüzdelerle değerleri yüksek olan katılımcıların demografik bilgileri incelendiğinde %53.1’inin erkek olduğu, %74.4’ünün boy kilo endeksinin orta seviyede olduğu, beslenme durumu değişkenini %49.9’luk dilimin çoğunlukla orta olarak belirttiği, %31.6’sının haftalık serbest zaman süresinin 6-10 saat olduğu, %62.5’lik dilimin rekreatif etkinliklere katılma sıklığını bazen olarak belirttiği, %62.9’unun ise haftalık MET-dk değeri çok aktif olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkeni Açısından Bağımsız Gruplar T Testi

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	n	\bar{x}	sd	t	p
Sıkılma (SZSAÖ)	Kadın	172	2.60	365	-1,663	,097
	Erkek	195	2.74			
Doyumsuzluk (SZSAÖ)	Kadın	172	2.22	364,338	-2,907	,004
	Erkek	195	2.43			
Duygusal Yeme Ölçeği (DYÖ)	Kadın	172	2.20	365	,702	,483
	Erkek	195	2.15			
Toplam MET-dk/Hafta Değerleri	Kadın	172	2943,78	365	-1,884	,600
	Erkek	195	3728,35			

Tablo 3'te katılımcıların SZSAÖ alt boyutlarından sıkılmaya ilişkin ortalama puanları cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermezken ($p=0,097>0,05$) doyumsuzluk alt boyutu açısından anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,004<0,05$). Doyumsuzluk alt boyutunda tespit edilen anlamlı farklılık erkek katılımcılar lehine olmaktadır. DYÖ ($p=0,483>0,05$) ve toplam MET-dk/hafta değerleri cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermemektedir ($p=0,600>0,05$).

Tablo 4. Beden kitle endeksi değişkenine ilişkin MANOVA testi

Bağımlı Değişken	Beden Kitle Endeksi	n	\bar{X}	sd	f	p
Sıkılma (SZSAÖ)	Zayıf	28	2,72			
	Orta	273	2,65	2-364	,363	,696
	Kilolu	66	2,75			
Doyumsuzluk (SZSAÖ)	Zayıf	28	2,16			
	Orta	273	2,32	2-364	1,660	,192
	Kilolu	66	2,43			

Tablo 4'te SZSAÖ sıkılma ve doyumsuzluk toplam ortalama puanları üzerine gerçekleştirilen MANOVA sonuçları, beden kitle endeksi değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermemektedir [$F_{(4,726)}=1.030$, $p=0.391>0.05$].

Tablo 5: Beden kitle endeksi değişkenine ilişkin ANOVA testi

Bağımlı Değişken	Beden Kitle Endeksi	n	\bar{X}	sd	f	p
Duygusal Yeme Ölçeği (DYÖ)	Zayıf	28	2,00			
	Orta	273	2,11	2-364	12,124	,000
	Kilolu	66	2,50			
Toplam MET-dk/Hafta Değerleri	Zayıf	28	2376,92			
	Orta	273	3572,88	2-364	1,678	0,188
	Kilolu	66	2900,12			

Tablo 5'te beden kitle endeksi değişkenine ilişkin yapılan ANOVA sonuçları DYÖ açısından anlamlı farklılık gösterirken toplam MET-dk/hafta değerleri anlamlı farklılık göstermemektedir [$F_{(3,364)}=12.124$, $p=0.000<0.05$; $F_{(3,364)}=1.678$, $p=0.188>0.05$].

Tablo 6: Haftalık serbest zaman süresi değişkenine ilişkin MANOVA testi

Bağımlı Değişken	Haftalık Serbest Zaman Süresi	n	\bar{X}	sd	f	p
Sıkılma (SZSAÖ)	1-5 saat	60	2,65	3-363	2,278	,044
	6-10 saat	116	2,58			
	11-15 saat	87	2,59			
	16 saat ve üzeri	104	2,87			
Doyumsuzluk (SZSAÖ)	1-5 saat	60	2,33	3-363	0,401	,753
	6-10 saat	116	2,32			
	11-15 saat	87	2,28			
	16 saat ve üzeri	104	2,39			

Tablo 6'daki bulgulara ilişkin MANOVA sonuçları, haftalık serbest zaman süresi değişkeninin SZSAÖ alt boyutları üzerindeki temel etkisinin anlamlı yönde olduğunu göstermektedir [$(\Lambda)=0.977$, $F_{(6,724)}=1.399$, $p=0.212>0.05$]. Haftalık serbest zaman süresi değişkeni faktör bazında incelendiğinde sadece sıkılma alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir [$F_{(3,363)}=2.728$, $p=0.044<0.05$]. Anlamlı farklılık haftalık 16 saat ve üzeri serbest zaman süresine sahip katılımcılar lehinedir.

Tablo 7: Haftalık serbest zaman süresi değişkenine ilişkin ANOVA testi

Bağımlı Değişken	Haftalık Serbest Zaman Süresi	n	\bar{X}	sd	f	p
Duygusal Yeme Ölçeği (DYÖ)	1-5 saat	60	2,06	3-363	1,215	,304
	6-10 saat	116	2,25			
	11-15 saat	87	2,15			
	16 saat ve üzeri	104	2,17			
Toplam MET-dk/Hafta Değerleri	1-5 saat	60	4741,2	3-363	5,700	,001
	6-10 saat	116	3881,9			

11-15 saat	87	2854,1 1
16 saat ve üzeri	104	2406,4 6

Tablo 7’deki ANOVA sonuçları incelendiğinde katılımcıların haftalık serbest zaman süresi değişkenine göre DYÖ toplam ortalama puanları anlamlı farklılık göstermezken toplam MET-dk/hafta değerleri istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir [$F_{(3,363)}=5.700$, $p = 0.001 < 0.05$].

Tablo 8: Rekreatif etkinliklere katılma sıklığı değişkenine ilişkin MANOVA testi

Bağımlı Değişken	Rekreatif Etkinliklere Katılma	n	\bar{x}	sd	f	p
Sıkılma (SZSAÖ)	Hiçbir Zaman	55	2,87			
	Bazen	256	2,69	2-364	3,397	,020
	Her Zaman	56	2,43			
Doyumsuzluk (SZSAÖ)	Hiçbir zaman	55	2,71			
	Bazen	256	2,34	2-364	19,73 1	,000
	Her Zaman	56	1,93			

Tablo 8’de rekreatif etkinliklere katılma sıklığı değişkenine ilişkin yapılan MANOVA sonuçları SZSAÖ alt boyutları üzerindeki temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir [$(\Lambda)=0.901$, $F_{(4,726)}=9.753$, $p=0.000 < 0.05$]. Rekreatif etkinliklere katılma sıklığı sıkılma ve doyumsuzluk ortalama puanları açısından anlamlı farklılık göstermektedir [$F_{(2,364)}=3.937$, $p=0.020 < 0.05$; $F_{(2,364)}=19.731$, $p=0.000 < 0.05$]. Anlamlı farklılık her iki alt boyut için de hiçbir zaman kategorisine ait katılımcılar lehine gerçekleşmektedir.

Tablo 9. Rekreatif Etkinliklere Katılma Sıklığı Değişkenine İlişkin ANOVA Testi

Bağımlı Değişken	Rekreatif Etkinliklere Katılma	n	\bar{x}	sd	f	p
Duyusal Yeme Ölçeği (DYÖ)	Hiçbir zaman	55	2,36			
	Bazen	256	2,12	2-364	3,768	,024
	Her Zaman	56	2,25			
Toplam MET-dk/Hafta Değerleri	Hiçbir zaman	55	2753,81			
	Bazen	256	3310,14	2-364	1,863	,157

Her Zaman 56 4187,53

Tablo 9'daki mevcut değişkene ilişkin ANOVA sonuçları toplam MET-dk/hafta değeri açısından anlamlı farklılık göstermezken DYÖ puanları anlamlı farklılık göstermektedir [$F_{(2,364)}=3.768$, $p = 0.024 < 0.05$].

Tablo 10. Beslenme Durumu Değişkenine İlişkin MANOVA Testi

Bağımlı Değişken	Beslenme Durumu	n	\bar{X}	sd	f	p
Sıkılma (SZSAÖ)	Kötü	68	2,97			
	Orta	183	2,70	2-364	7,970	,000
	İyi	116	2,47			
Doyumsuzluk (SZSAÖ)	Kötü	68	2,62			
	Orta	183	2,33	2-364	9,850	,000
	İyi	116	2,16			

Tablo 10'da beslenme durumu değişkenine ilişkin yapılan MANOVA sonuçları SZSAÖ alt boyutları üzerindeki temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir [$(\Lambda)=0.931$, $F_{(4,726)}=6.655$, $p=0.000 < 0.05$]. Beslenme durumu değişkeni sıkılma ve doyumuzluk faktör bazında istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir [$F_{(2,364)}=7.970$, $p=0.000 < 0.05$; $F_{(2,364)}=9.850$, $p=0.000 < 0.05$]. Anlamlı farklılık her iki alt boyutta da beslenme durumunu kötü şekilde tanımlayan katılımcıların lehinedir.

Tablo 11. Beslenme Durumu Değişkenine İlişkin ANOVA Testi

Bağımlı Değişken	Beslenme Durumu	n	\bar{X}	sd	f	p
Duyusal Yeme Ölçeği (DYÖ)	Kötü	68	2,21			
	Orta	183	2,17	2-364	,117	,889
	İyi	116	2,17			
Toplam MET-dk/Hafta Değerleri	Kötü	68	3360,20			
	Orta	183	3129,70	2-364	,778	,456
	İyi	116	3725,25			

Tablo 11'deki ANOVA sonuçları, DYÖ ve toplam MET-dk/hafta değerleri açısından anlamlı farklılık göstermemektedir [$F_{(2,364)}=0.117$, $p=0.889>0.05$, $F_{(2,264)}=0.778$, $p=0.456>0.05$].

Tablo 12. Katılımcıların MET-dk/Hafta Değerlerine Yönelik MANOVA Testi

Bağımlı Değişken	MET-dk/Hafta Değerlerine	n	\bar{x}	sd	f	p
Sıkılma (SZSAÖ)	İnaktif	50	2,76			
	Minimal aktif	86	2,70	2-364	,452	,632
	Çok aktif	231	2,65			
Doyumsuzluk (SZSAÖ)	İnaktif	50	2,42			
	Minimal aktif	86	2,39	2-364	1,127	,325
	Çok aktif	231	2,29			

Tablo 12'de MET-dk/hafta değerlerine ilişkin yapılan MANOVA sonuçları SZSAÖ alt boyutları üzerindeki temel etkisinin anlamlı olmadığını göstermektedir [$(\Lambda)=0.993$, $F_{(4,726)}=0.626$, $p=0.644>0.05$].

Tablo 13. Katılımcıların MET-dk/Hafta Değerlerine İlişkin ANOVA Testi

Bağımlı Değişken	MET-dk/Hafta Değerlerine	n	\bar{x}	sd	f	p
Duyusal Yeme Ölçeği (DYÖ)	İnaktif	50	2,21			
	Minimal aktif	86	2,22	2-364	,495	,610
	Çok aktif	231	2,15			
Toplam MET-dk/Hafta Değerleri	İnaktif	50	365,40			
	Minimal aktif	86	1043,48	2-364	59,3	,000
	Çok aktif	231	4871,64		95	

Tablo 13'te ANOVA sonuçları, DYÖ açısından anlamlı farklılık göstermezken toplam MET-dk/hafta değerleri anlamlı farklılık göstermektedir [$F_{(2,364)}=0.495$, $p=0.610>0.05$; $F_{(2,364)}=59.395$, $p=0.000<0.05$].

Tablo 14. SZSAÖ Alt Boyutları DYÖ ve Toplam MET-dk/Hafta Değerleri Arasındaki Korelasyon Test Sonuçları

		Sıkılma (SZSAÖ)	Doyumsuzluk (SZSAÖ)	DYÖ	Toplam MET- dk/Hafta
Sıkılma (SZSAÖ)	r	1			
	p				
Doyumsuzluk (SZSAÖ)	r	,352**	1		
	p	,000			
DYÖ	r	,251**	,139**	1	
	p	,000	,008		
Toplam MET- dk/Hafta	r	-,026	-,090	-,015	1
	p	,614	0,085	0,772	

Tablo 14’te ölçümler arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan Pearson Korelasyon analiz sonuçları görülmektedir. Sonuçlara göre DYÖ’nün sıkılma ($r=251$; $p=0.000<0.05$) ve doyumsuzluk ($r=139$; $p=0.008<0.05$) alt boyutu ile arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların toplam MET-dk/haftalık değerleri ile DYÖ, sıkılma ve doyumsuzluk puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak katılımcıların sıkılma ve doyumsuzluk düzeyleri arttıkça duygusal yeme seviyeleri de artış göstermektedir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin serbest zamanda sıkılma algısı, beslenme ve fiziksel aktivite düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve farklı değişkenler açısından karşılaştırılması yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların cinsiyet değişkenine göre SZSAÖ puanları değerlendirildiğinde, sıkılma alt boyutunda anlamlı bir fark görülmezken doyumsuzluk alt boyutunda erkekler lehine anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili alan yazın incelendiğinde Kara ve ark. (2014), serbest zamanda sıkılma algısında erkekler lehine fark tespit etmişlerdir. Mevcut araştırmada bu farklılığın nedeninin kadınların cinsiyet rollerinden dolayı serbest zaman aktivitelerine katılımı daha az fırsata sahip olmalarından kaynaklandığını söyleyebiliriz.. Ayrıca üniversitede öğrenim gören erkek öğrenciler serbest zamanlarını değerlendirmede kadınlara göre daha aktif olacakları aktiviteleri tercih etmektedirler (Beggs, Elkins ve Powers, 2005). Ancak Covid-19 pandemisinin getirdiği kısıtlamalar ile erkeklerin bu aktivitelere yeterince rahat katılmadığı düşünüldüğünde bu durum serbest zamanda doyumsuzluk yaşamalarına neden olabilmektedir. Mevcut araştırmanın bulgularından farklı olarak Yaşartürk ve ark. (2017), serbest zamanda sıkılma algısının cinsiyet değişkeni ile arasında anlamlı farklılık olmadığını belirtmişlerdir.

Kara ve ark. (2018), ise serbest zamanda sıkılma algısının cinsiyetler arası farklılık göstermemesinin nedeni olarak her iki grubunda sıkılma algılarının düşük olduğunu ve yaptıkları etkinliklerden keyif aldıklarını belirtmişlerdir. Cinsiyet değişkenine göre DYÖ ve toplam MET-dk/hafta değerleri değerlendirildiğinde ise her iki ölçekte de anlamlı farklılık görülmemiştir. Benzer şekilde Nguyen-Rodriguez ve ark. (2009), yaptıkları çalışmada duygusal yemede kadın ve erkekler arasında belirgin bir farkın olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca duygusal yemeyi etkileyen duygudurumunun erkeklerde yalnızca karışık ruh hali olduğunu belirtirken kadınlarda algılanan stres, endişe ve gerginlik ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna ek olarak, alan yazında duygusal yemede cinsiyet farkının olduğu ve bu farkın kadınlar lehine olduğu birçok araştırmaya rastlamak mümkündür (Lazarevich, Camacho, del Consuelo Velázquez-Alva ve Zepeda, 2016; Snoek, Van Strien, Janssens ve Engels, 2007; Larsen, van Strien, Eisinga ve Engels, 2006). Kadınların duygusal olarak daha dışa vurumcu olması, daha fazla depresif semptomaya sahip olması, duygu düzenleme stratejisini daha çok kullanması (Nolen-Hoeksema ve Hilt, 2009; King ve Emmons, 1990) duygusal yemede cinsiyet farklılıklarını açıklayabilir durumdadır. Mevcut araştırmada elde edilen bulguların alan yazından farklı olması pandemi süreci ile ilişkilendirilebilir. Duygusal yeme ile üzüntü, ilgisizlik, kaygı, huzursuzluk, stres ve hayal kırıklığı gibi olumsuz duygudurum özellikleri arasında ilişki kurmanın önemi vurgulanmaktadır (Lazarevich vd, 2016; Tan ve Chow, 2014; Hearon, Utschig, Smits, Moshier ve Otto, 2013).

COVID-19 nedeniyle bireysel özgürlüğün kısıtlanması, yakın bireylerin kaybı, alışılmış davranışların değişmesi gibi durumlar her iki cinsiyette de kaygı, huzursuzluk, stres gibi olumsuz duygudurumlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tip durumlar duygusal yeme davranışlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Fiziksel aktivite düzeyinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı farkın görülmemesi ise aynı nedenle açıklanabilir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların DYÖ açısından beden kitle endeksi değişkeni incelendiğinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Duygulara tepki olarak yeme eylemi, tipik olarak kilo alımına yol açar (Andrews ve ark. 2011). Kontinen ve ark. (2010), duygusal yeme, artan vücut kitle endeksi (BMI), daha büyük bel çevresi ve daha fazla vücut yağı ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Mevcut araştırmada elde edilen bulguları destekler şekilde birçok çalışma duygusal yemenin BMI'deki değişiklik üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Koenders ve van Strien, 2011; Nolan, Halperin ve Geliebter, 2010; Ozier, Kendrick, Leeper, Knol, Perko ve Burnham, 2008; Torres ve Nowson, 2007; Solomon, 2001). Diğer çalışmaların sonuçlarıyla uyumlu olarak Koenders ve van Strien (2011), duygusal yemenin BMI ile ilişkili olduğunu bulmuştur. Duygusal yemenin özellikle çikolata, hamur işleri ve kurabiye gibi tatlı, yüksek yağlı gıdaların tüketimi ile ilişkili olduğu belirtilirken meyve ve sebze tüketimi ile ilişkili olmadığı ifade edilmektedir. Bu sonuçlar, Macht (2008),

tarafından yapılan araştırma ile tutarlı olarak tatlı ve yüksek yağlı yiyeceklerin genellikle duyguları düzenlemek için tüketildiğini belirtmektedir.

Elde edilen bulgular sonucunda 16 saat ve üzeri serbest zaman süresine sahip bireylerin diğer gruplara kıyasla serbest zamana ilişkin doyumsuzluklarının daha yüksek olduğu ve daha çok sıkıldıkları tespit edilmiştir. Serbest zaman kısıtlamaları, sosyo-ekonomik durum, yaş ve cinsiyet gibi faktörlerden etkilenmektedir (Wegner ve ark. 2006). Bu kısıtlamalar, bireylerin serbest zamanda yapacakları etkinlikleri ve süresini belirlemiş ayrıca sıkılma duygularını arttırmış olabilir. Katılımcıların haftalık serbest zaman süresi değişkenine göre DYÖ toplam ortalama puanları anlamlı farklılık göstermezken toplam MET-dk/hafta değerlerinde anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgular sonucunda beslenme durumunu kötü olarak tanımlayan bireylerin diğer gruplara kıyasla serbest zaman doyumsuzluklarının daha yüksek olduğu ve daha çok sıkıldıkları görülmektedir. Kişilerin serbest zamanlarını aktif bir şekilde değerlendirebileceği alternatif etkinliklere yönelmesi, beslenme durumunun iyileşmesi veya pozitif yönde etkilenmesi için önemli bir kriter oluşturmaktadır. Benzer bir sonuç Drakou ve ark.. (2008), tarafından gerçekleştirilen araştırmada ortaya çıkmış ve serbest zaman katılımıyla ilgili olumlu tutum içerisinde olan kişilerin beslenme alışkanlıklarına daha çok dikkat ettikleri ve daha sağlıklı beslendikleri görülmüştür. Serbest zaman içerisindeki sürecin etkin bir şekilde değerlendirilmesi bireylerin sağlıklı yaşamı için önemli olmaktadır. Elde edilen bulgulara göre DYÖ'nün sıkılma ve doyumsuzluk alt boyutu ile arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların toplam MET-dk/haftalık değerleri ile DYÖ sıkılma ve doyumsuzluk puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak, katılımcıların sıkılma ve doyumsuzluk düzeyleri arttıkça duygusal yeme seviyeleri de artış göstermektedir. Köse ve Bayköse (2019), çalışmalarında serbest zamanda sıkılma algısı ve egzersiz bağımlılığı arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı ve bu iki değişken arasındaki ilişkinin düşük olduğu görülmektedir. Aytekeli (2019), ise çalışmasında yeme tutumları ile fiziksel aktivite düzeyleri arasında anlamlı herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Bu çalışmada elde edilen bulgulara paralel olarak Crockett ve ark. (2015), can sıkıntısı eğilimi ve duygusal düzenleme, duygusal yeme değişkenleriyle güçlü bir şekilde ilişki bulmuşlardır. Birçok çalışma benzer şekilde duygusal yeme ve can sıkıntısının ilişkili olduğunu göstermektedir (Braden, A., Musher-Eizenman, D., Watford, T., & Emley, E., 2018 ; Ahlich, E., & Rancourt, D., 2022; Bennett, J., Greene, G., & Schwartz-Barcott, D., 2013; Ferrell, E. L., Watford, T. S., & Braden, A., 2020).

Sonuç olarak, bireylerin can sıkıntısı ve memnuniyetsizlik düzeyleri arttıkça duygusal yeme durumlarının da artacağı belirlenmiştir. Yaşam kalitesini iyileştirmek

için farklı aktivite düzeylerinin yeme bozukluğu puanları ve serbest zamanda sıkılma algısı puanları üzerindeki etkileri incelenerek sağlık ve fiziksel uygunluk düzeylerinin boylamsal takibi önerilebilir.

Ayrıca bilimsel çalışmalara ek olarak, dünyada ve ülkemizde artan obeziteyle mücadele stratejileri geliştirilmesinde fiziksel aktivite yoluyla serbest zamanların değerlendirilmesi ve yaşam kalitelerini artırmak amacıyla uzun dönem planlama yapılması önerilmektedir. On Birinci Kalkınma Planında yer alan hedeflere ulaşmada bireylerin fiziksel, sosyal ve ruhsal açıdan iyilik halinde olmalarının sağlanması önem taşımaktadır. Bu nedenle, nitelikli insan sayısının artırılması için etkin politikalar geliştirilmesinde fiziksel aktivite yoluyla sağlanan kazanımların, duygudurumların, yeme alışkanlıklarının ortaya koyulmasında; okullu çocuklar, üniversite öğrencileri, farklı çalışma gruplarındaki bireyler, ev kadınları, mesai saatlerine bağımlı çalışanlar, farklı meslek gruplarındaki inaktif ve aktif kamu kurumu çalışanları, yaşamlarını bağımsız devam ettiren ve bakım evlerinde yaşayan yetişkinler için ülkemizdeki paydaşlar ile işbirliği yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abramson, E. E., & Stinson, S. G. (1977), "Boredom and Eating In Obese and Non-Obese Individuals" , *Addictive Behaviors*, 2(4), 181-185.
- Ahlich, E., & Rancourt, D. (2022), "Boredom Proneness, Interoception, And Emotional Eating" , *Appetite*, 106167.
- Andrews, R. A., Lowe, R., & Clair, A. (2011), "The Relationship Between Basic Need Satisfaction and Emotional Eating In Obesity" , *Australian Journal of Psychology*, 63(4), 207-213.
- Arslantaş, H., Dereboy, F., Yüksel, R. & İnalkaç, S. (2019), "Duygusal Yeme Ölçeği'nin Türkçe Çevirisinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması" , *Türk Psikiyatri Dergisi*, 31(2), 122-130.
- Ayhan, Cihan , "Aktif Sporcuların Rekreatif Etkinliklere Katılımlarına Engel Oluşturabilecek Faktörlerin Yaşam Tatmini ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi" ,(Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2017).
- Aytekel, Sümeyye, Tuba , "Üniversite Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ve Fiziksel Aktivite Düzeylerinin Belirlenmesi, (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2019).
- Bahadır, Tolga Kaan, "Rekreasyon Faaliyetlerine Katılan 13-15 Yaş Grubu Öğrencilerin Yaşam Kalitesi ve Bazı Psikolojik Özelliklerinin İncelenmesi", (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2010).
- Beggs, B. A., Elkins, D. J., & Powers, S. (2005), "Overcoming Barriers To Participation in Campus Recreational Sports" , *Recreational Sports Journal*, 29(2), 143-155.
- Bennett, J., Greene, G., & Schwartz-Barcott, D. (2013) ,"Perceptions of Emotional Eating Behavior. A Qualitative Study Of College Students" , *Appetite*, 60, 187-192
- Braden, A., Musher-Eizenman, D., Watford, T., & Emley, E. (2018) , "Eating When Depressed, Anxious, Bored, or Happy: Are Emotional Eating Types Associated With Unique Psychological and Physical Health Correlates?", *Appetite*, 125, 410-417.

Bulut, S. (2013), "Sağlıkta Sosyal Bir Belirleyici; Fiziksel Aktivite", *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji*, 70(4), 205-214.

Cleobury, L. & Tapper, K. (2014), "Reasons For Eating 'Unhealthy' snacks in Overweight and Obese Males and Females", *Journal of Human Nutrition and Dietetics*, 27(4), 333-341.

Craig, C. L., Marshall, A. L., Sjöström, M., Bauman, A. E., Booth, M. L., Ainsworth, B. E., Pratt, M., Ekelund, U., Yngve, A., Sallis, J. F. & Oja, P. (2003), "International Physical Activity Questionnaire: 12-Country Reliability and Validity", *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 35(8), 1381-1395.

Crockett, A. C., Myhre, S. K., & Rokke, P. D. (2015), "Boredom Proneness and Emotion Regulation Predict Emotional Eating", *Journal of Health Psychology*, 20(5), 670-680.

Demir, C. & Demir, N. (2006), "Bireylerin Boş Zaman Faaliyetlerine Katılmalarını Etkileyen Faktörler ile Cinsiyet Arasındaki İlişki: Lisans Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama", *Ege Academic Review*, 6(1), 36-48.

Doğan, M., Elçi, G. & Gürbüz, B. (2019), "Serbest Zaman Doyumu, Serbest Zamanda Sıkılma Algısı ve İş Tatmini İlişkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma", *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(1), 154-164.

Drakou, A., Tzetzis, G., & Mamantzi, K. (2008), "Leisure Constraints Experienced By University Students in Greece", *Sport Journal*, 11(1), 55-63.

Ferrell, E. L., Watford, T. S., & Braden, A. (2020), "Emotion Regulation Difficulties and Impaired Working Memory Interact To Predict Boredom Emotional Eating", *Appetite*, 144, 104450.

Garaulet, M., Canteras, M. A., Morales, E., Lopez-Guimera, G., Sanchez-Carracedo, D. & Corbalan-Tutau, M. D. (2012), "Validation of A Questionnaire On Emotional Eating For Use In Cases Of Obesity: The Emotional Eater Questionnaire (EEQ)", *Nutricion Hospitalaria*, 27(2), 645-651.

Gürbüz, S. & Şahin, F. (2018) , "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri", Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hearon, B. A., Utschig, A. C., Smits, J. A., Moshier, S. J., & Otto, M. W. (2013), "The Role Of Anxiety Sensitivity and Eating Expectancy In Maladaptive Eating Behavior", *Cognitive Therapy and Research*, 37(5), 923-933.

Iso-Ahola, S.E. & Weissinger, E. (1990), "Perceptions of Boredom in Leisure: Conceptualization, Reliability and Validity Of The Leisure Boredom Scale", *Journal of Leisure Research*, 22(1), 1-17.

Kara, F. M. & Ayverdi, B. (2018), " Üniversite Öğrencilerinde Serbest Zamanda Sıkılma Algısı Alkol Kullanma Nedenlerinin Belirleyicisi Midir?", *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 23(1), 35-42.

Kara, F. M., Gürbüz, B., Kılıç, S. K. & Öncü, E. (2018), " Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Serbest Zaman Sıkılma Algısı, Yaşam Doyumu ve Sosyal Bağlılık Düzeylerinin İncelenmesi", *Journal of Computer and Education Research*, 6(12), 342-357.

Kara, F.M., Gürbüz, B. & Öncü, E. (2014). Leisure boredom scale: The factor structure and the demographic differences. *The Turkish Journal of Sport and Exercise*, 16(2), 28-35.

- Karasar, N. (1998). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın.
- King, L. A., & Emmons, R. A. (1990), “ Conflict Over Emotional Expression: Psychological and Physical Correlates”, *Journal Of Personality And Social Psychology*, 58(5), 864.
- Koball, A. M., Meers, M. R., Storfer-Isser, A., Domoff, S. E. & Musher-Eizenman, D. R. (2012), “ Eating when Bored: Revision Of The Emotional Eating Scale With A Focus On Boredom”, *Health Psychology*, 31(4), 521–524.
- Koçak, D. (2021), “*Açlık ve obezite paradoksu*”, Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dilara-kocak/aclik-ve-obezite-paradoksu-6557048>. (16.06.2022)
- Koenders, P. G., & van Strien, T. (2011), “ Emotional Eating, Rather Than Lifestyle Behavior, Drives Weight Gain In A Prospective Study In 1562 Employees”, *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 1287-1293.
- Kontinen, H., Männistö, S., Sarlio-Lähteenkorva, S., Silventoinen, K., & Haukkala, A. (2010), Emotional Eating, Depressive Symptoms and Self-Reported Food Consumption. A Population-Based Study”, *Appetite*, 54(3), 473-479.
- Köse, E., & Bayköse, N. (2019), “ Serbest Zamanda Sıkılma Algısı Ve Egzersiz Bağımlılığı Arasındaki İlişki”, *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-14.
- Larsen, J. K., van Strien, T., Eisinga, R., & Engels, R. C. (2006), “ Gender Differences In The Association Between Alexithymia and Emotional Eating In Obese Individuals”, *Journal Of Psychosomatic Research*, 60(3), 237-243.
- Lazarevich, I., Camacho, M. E. I., del Consuelo Velázquez-Alva, M., & Zepeda, M. Z. (2016), “ Relationship Among Obesity, Depression, and Emotional Eating In Young Adults”, *Appetite*, 107, 639-644.
- Macht, M. (2008), “How Emotions Affect Eating: A Five-Way Model”, *Appetite*, 50(1), 1–11.
- Moynihan, A. B., Van Tilburg, W. A., Igou, E. R., Wisman, A., Donnelly, A. E., & Mulcaire, J. B. (2015), “ Eaten Up By Boredom: Consuming Food To Escape Awareness Of The Bored Self ”, *Frontiers in Psychology*, 1(6), 369.
- Nguyen-Rodriguez, S. T., Unger, J. B., & Spruijt-Metz, D. (2009), “ Psychological Determinants of Emotional Eating In Adolescence”, *Eating Disorders*, 17(3), 211-224.
- Nolan, L. J., Halperin, L. B., & Geliebter, A. (2010), “ Emotional Appetite Questionnaire. Construct Validity And Relationship With BMI”, *Appetite*, 54(2), 314-319.
- Nolen-Hoeksema, S., & Hilt, L. M. (2009), “Gender Differences in Depression”, In I. H. Gotlib & C. L. Hammen (Eds.), *Handbook of Depression* (pp. 386–404). The Guilford Press.
- Ozier, A. D., Kendrick, O. W., Leeper, J. D., Knol, L. L., Perko, M., & Burnham, J. (2008). Overweight and obesity are associated with emotion-and stress-related eating as measured by the eating and appraisal due to emotions and stress questionnaire. *Journal of the American Dietetic Association*, 108(1), 49-56.
- Öztürk, Melda, “Üniversitede Eğitim-Öğretim Gören Öğrencilerde Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketinin Geçerliliği ve Güvenirliliği ve Fiziksel Aktivite Düzeylerinin Belirlenmesi” (Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2005).

- Sağlık Bakanlığı, *Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı (2014-2017)*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Yayınları, 2013a.
- Sağlık Bakanlığı, *Türkiye Kronik Hastalıklar ve Risk Faktörleri Sıklığı Çalışması Temel Bulgular*, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Yayınları, 2013b.
- Sağlık Bakanlığı, *Türkiye'de Obezite Cerrahisinin Obezite Tedavisindeki Yeri*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Yayınları, 2014.
- Snoek, H. M., Van Strien, T., Janssens, J. M., & Engels, R. C. (2007), "Emotional, External, Restrained Eating And Overweight In Dutch Adolescents", *Scandinavian Journal Of Psychology*, 48(1), 23-32.
- Solomon, M. R. (2001), "Eating As Both Coping and Stressor In Overweight Control", *Journal of Advanced Nursing*, 36(4), 563-572.
- Strasser, B. (2013), "Physical Activity in Obesity and Metabolic Syndrome", *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1281(1), 141-159.
- T.C. Resmi Gazete (2004). *İş kanununa ilişkin çalışma süreleri yönetmeliği*. 06.04.2004. Sayı:25425, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Tabachnick, B.G. & Fidell. L.S. (2013), *Using Multivariate Statistics Pearson*. Boston: Pearson.
- Tan, C. C., & Chow, C. M. (2014), "Stress and Emotional Eating: The Mediating Role Of Eating Dysregulation", *Personality and Individual Differences*, 66, 1-4.
- Torres, S. J., & Nowson, C. A. (2007), "Relationship Between Stress, Eating Behavior, and Obesity", *Nutrition*, 23(11-12), 887-894.
- Wegner, L., Flisher, A. J., Muller, M., & Lombard, C. (2006), "Leisure Boredom and Substance Use Among High School Students In South Africa", *Journal of Leisure Research*, 38(2), 249-266.
- World Health Organization (2016), " *Obesity and overweight*", Erişim Adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight>, Erişim Tarihi: 16.06.2022.
- Yaşartürk, F., Akyüz, H., & Karataş, İ. (2017), " Rekreatif Etkinliklere Katılan Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zamanda Sıkılma Algısı ile Yaşam Doyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 3(Special Issue 2), 239-252.

**SERMET MUHTAR ALUS'UN ONİKİLER ROMANINDA
KONUŞMA DİLİ UNSURLARI VE ANLAM ALANLARI**

*THE ELEMENTS OF COLLOQUIAL LANGUAGE AND SEMANTIC
FIELDS IN THE NOVEL ONİKİLER BY SERMET MUHTAR ALUS*

Nesrin GÜNAY*

*Geliş Tarihi: 03.11.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)*

ÖZ: Edebi eserlerde kullanılan dil birçok bilim dalının inceleme alanına girer. Tarih, kültür tarihi, sosyoloji vb. alanlarda incelemeler yapabilmek için eserlerdeki kelime, kelime grubu cümle gibi dil unsurlarının işlev ve anlam tahlilleri temel verileri oluşturur. Yazar veya şairin özel dili olarak kabul edilen üslup aracılığı ile eserin kaleme alındığı döneme ilişkin bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu çalışmanın konusunu Sermet Muhtar Alus'un *Büyük Halk Romanı* ile ilgili bir çok unsuru canlı bir biçimde yansıtır. Bu canlılık, romanın büyük bir kısmında doğrudan konuşmalara yer verilmesi ve bu konuşmaların, sokakta konuşulan dilin, romana aktarımı ile güçlendirilmiştir. Çalışmada romanda geçen bütün dil öğeleri taranmış ve incelenmiş ve dönemin konuşma dilinde geçen kelimelerin yazı dilinde rastladığımız anlamlardan farklı gönderimler olduğu görülmüştür. Bu kullanımlar biçim ve anlam bakımından şöyle tasnif edilebilir: a) Yazı dilinde mevcut olup anlam alanı açısından farklılık gösteren fiil kök ve gövdelerine eserde yaygın olarak rastlanır. b) Tabiatteki varlıklar, nesnelere, olaylar vb. ile ilişkilendirilip somutlaştırma yoluyla mecaz anlam yüklenen kelimeler vardır. c) Tersine söylem kullanılarak aktarılan ifadeler vardır. d) Kalıp sözlerde cümle düzeyindeki kullanımlar, gerek devrik cümle dizilişi gerekse kelimelere yüklenen anlam bakımından sözlü anlatım değerindedir. Bu tasnif değerlendirildiğinde, romanda olayın geçtiği dönemin konuşma diline ait zengin örneklerin yer aldığı görülür. Önemli noktalardan biri, romandaki kelimelerin geniş bir anlam alanının olmasıdır. Bu anlam alanları konuşma dilinin zenginliğinin bir yansıması olabilir. Ayrıca o dönemde İstanbul'da her dinden ve ırktan insanın bulunması dile yabancı kökenli kelimelerin girmesinde etken olmuştur. Romanda sosyal hayat, terzilik, kadın-erkek ilişkilerine dair doğrudan yabancı kelimeler yer almış veya ödünçlenen bu kelimeler Türkçe ses hususiyetlerine göre değişim geçirerek kullanılmıştır. Sonuç olarak Türk Edebiyatında halka hitap eden-halkı anlatan romanların külliyatının oluşturulup dil incelemelerinin yapılması, kelime kadrolarının tasnif ve tahlil edilmesi Türk Dilinin zengin söz varlığını ortaya çıkarma, güncel söz varlığına katkılar sağlama bakımlarından önem arz etmektedir.

*Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, nesringunay@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1255-7549.

Anahtar Kelimeler: Edebi eser, konuşma dili, halk romanı, İstanbul, Sermet Muhtar Alus, Onikiler.

ABSTRACT:The language used in literary works falls in the field of study of many disciplines. Function and meaning analyses of language elements such as words, phrases, sentences in the works constitute the basic data in order to make studies in the fields of history, culture, sociology, etc. It is possible to obtain information about the period when the work was written through the style, which is accepted as the special language of the author or poet. The subject of this study is the analysis of the language elements in the novel titled *Onikiler*, serialized in Cumhuriyet newspaper in 1935, with the announcement of *Great Folk Novel* by Sermet Muhtar Alus. In the novel, the event takes place in Istanbul in 1886, and it vividly reflects many elements of Istanbul's streets, social life, relations between men and women, bureaucracy, and beliefs at that time. This vividness is strengthened by the fact that direct conversations are included in a large part of the novel and by the transfer of these conversations and the language spoken on the street to the novel. In the study, all the words in the work were analyzed. It is seen that the words in the spoken language of the period in the novel have different references from the meanings we encounter in the written language. These uses can be classified as follows in terms of form and meaning: a) Verbs and verb stems, which are present in the written language and differ in terms of meaning, are commonly encountered in the work. Some of these derivations and combinations have occurred as a result of the words transferred from foreign languages undergoing changes depending on the structure of our language. b) There are words that have a figurative meaning through concretization by associating them with entities, objects, events, etc. in nature. c) There are expressions conveyed using reverse discourse. d) Sentence-level uses in formulaic words are of verbal expression value in terms of both the inverted sentence order and the meaning attributed to the words. When this classification is evaluated, it is seen that there are rich examples of the spoken language of the period in which the event took place in the novel. One of the important points is that the words in the novel have a wide range of meanings. These meaning areas can be a reflection of the richness of the spoken language. In addition, the presence of people of all religions and races in Istanbul at that time was a factor in the introduction of words of foreign origin into the language. In the novel, foreign words belonging to social life, tailoring, male-female relations, etc. were included, or these borrowed words were used by changing according to Turkish phonetic characteristics. As a result, it is important to create the complete works of the novels that speak to/describe the public in Turkish literature, to make language studies, to classify and analyze the vocabulary, in terms of revealing the rich vocabulary of the Turkish Language and contributing to the current vocabulary.

Keywords: Literary work, colloquial language, folk novel Istanbul, Sermet Muhtar Alus, Onikiler.

EXTENDED ABSTRACT

The language used in literary works falls in the field of study of many disciplines. Function and meaning analyses of language elements such as words, phrases, sentences in the works constitute the basic data in order to make studies in the fields of history, culture, sociology, etc. It is possible to obtain information about the period when the work was written through the style, which is accepted as the special language of the author or poet. The subject of this study is the analysis of the language elements in the novel titled *Onikiler*, serialized in Cumhuriyet newspaper in 1935, with the announcement of *Great Folk Novel* by Sermet Muhtar Alus. In the novel, the event takes place in Istanbul in 1886, and it vividly reflects many elements of Istanbul's streets, social life, relations between men and women, bureaucracy, and beliefs at that time. This vividness is strengthened by the fact that direct conversations are included in a large part of the novel and by the transfer of these conversations and the language spoken on the street to the novel. In this study, the colloquial vocabulary of (1887-1952) the novel "Onikiler" by Sermet Muhtar Alus was tried to be analyzed. In the study, words and phrases were handled with a text-centered approach. Idioms, proverbs, slang words, stereotypes reflecting emotional states were classified according to their way of coming together and their meanings. In the study, brief information was also given about from which language some words of foreign origin were transferred to our language and how they changed. In the study, all the words in the work were analyzed. However, in the article, examples were given in the Turkish of the period in which the event took place and which are not widely used anymore today. Including all the words in the article would both push the boundaries of the article and be a statement of the obvious. As an example, phrases such as "*ağzını aramak*", "*dörtnala gitmek*", "*kozu paylaşmak*" etc. were not included in the article, but expressions such as "*balta olmak*", "*koltuk sahibi olmak*", "*aklının tahta boşundan geçmek*" were analyzed. The main purpose of the study is to identify these and similar expressions, and to dwell on their style of formation and meanings. Therefore, turning to the words that are not included in current Turkish dictionaries or that do not have a frequency of use will both concretize the language features of the novel's period and the idea of reviving and using those that are suitable for use today. Basically, the vocabulary of the novel and the meanings attributed to them are important in terms of reflecting the oral tradition of a period. Transcribing the speeches of the firefighters ("*tulumbacılar*" in Turkish), who were the important figures of the social life of the period in 1862, as close to the spoken language as possible constitutes an important wealth for language studies. In the study, the meaning and form of these uses were examined and compared with today's Turkish. It was pointed out that many of these uses do not exist in standard Turkish today, and they rarely continue in some dialects, slang, or bad naming discourses. In

Onikiler, Alus uses a dominant narrator who not only looks at the events from the descriptive-referential point of view, but also constantly comments. This point of view evokes the meddah (a traditional Turkish storyteller) stories, which are the most vivid narratives of the oral tradition. The source of the meddah story is the events in daily life, tales, epics, legends, and folk tales. Meddah's art and skill is hidden in the retelling of these sources by reconstructing. It is possible to adapt the same situation to the novel Onikiler. Events, places, heroes, and time in the work are supported by references to real history, and statements and comments that have informational value are included. However, all these, the use of language in the work, words, sentences, and the meanings attributed to them have added literary value to the work without disturbing the harmony with reality. It is seen that the words in the spoken language of the period in the novel have different references from the meanings we encounter in the written language. These uses can be classified as follows in terms of form and meaning:

- a) Verbs and verb stems, which are present in the written language and differ in terms of meaning, are commonly encountered in the work. These examples show that Turkish creates a circle of meaning in the spoken language in a different course than in the written language. This is because these uses are common among the people and are not considered important enough to be included in classics. Some of these derivations and combinations have occurred as a result of the words transferred from foreign languages undergoing changes depending on the structure of our language.
- b) There are words that have a figurative meaning through concretization by associating them with entities, objects, events, etc. in nature. In some examples, the action is concretized by using the words in the sub-meaning fields of the meaning to be expressed. In some others, a figurative semantic link is established according to the meronymy with the names and situations related to human or living beings.
- c) There are expressions conveyed using reverse discourse. These expressions are grammatically positive, but they report negativity in a contextual sense.
- d) Sentence-level uses in formulaic words are of verbal expression value in terms of both the inverted sentence order and the meaning attributed to the words.

When this classification is evaluated, it is seen that there are rich examples of the spoken language of the period in which the event took place in the novel. One of the important points is that the words in the novel have a wide range of meanings. These meaning areas can be a reflection of the richness of the spoken language. In addition, the presence of people of all religions and races in Istanbul at that time was a factor in the introduction of words of foreign origin into the language. In the novel, foreign words belonging to social life, tailoring, male-female relations, etc. were included, or these borrowed words were used by changing according to Turkish phonetic characteristics. As a result, it is important to create the complete works of the novels that speak to/describe the public in Turkish literature, to make language studies, to

classify and analyze the vocabulary, in terms of revealing the rich vocabulary of the Turkish Language and contributing to the current vocabulary.

1.GİRİŞ

Dilin özel bir kullanım alanı olarak kabul edilen edebi eserlerdeki dil unsurları, dil incelemeleri için olduğu kadar tarih, kültür tarihi, sosyoloji, vb. inceleme alanı için birçok kodu yapısında barındırır. Bir edebî eserin edebiyat ve dil bilimi incelemeleri diğer alanlardan keskin çizgilerle ayrılamaz. Her alanın verileri diğeri için yol göstericidir; bu bakımdan birçok noktada kesişen yönler olmak zorundadır. Sözelimi yazar ya da şairin tercih ettiği kelimeler, kelime grupları, cümle ve cümle dizilişleri vb. metnin muhtevasını belirlemek ve yorumlamak için gerekli olan temel malzemelerdir.

Her yazarın özel dil kullanımını yansıtan üslup, yazarın edebi kişiliğinin kesin çizgilerle atılmış bir imzası gibidir. Üslubun bu ferdî yönünün yanı sıra bir de sosyal ve tarihî yönü de mevcuttur. Edebî eseri kaleme alan yazarın üslubunu etkileyen birçok faktör vardır. Eserin dayandırıldığı tarihî dönem, sosyal hayat; burada yaşayan ve yaşananlar üsluba tesir eden önemli kaynaklardır. Bu durum vesilesi ile edebî metinler yazarın kişiliği, duygu, düşünceleri açısından birçok unsuru içermesinin yanı sıra olayın geçtiği döneme, tarihe, mekâna, kişilere, yaşam biçimlerine ve bunların yazarın üslubuna tesirlerine kadar birçok unsuru da yapısında barındırır.

Bu çalışmada, Sermet Muhtar Alus'un (1887-1952) Onikiler romanının konuşma diline ait kelime kadrosu incelenmeye çalışılmıştır. İncelemede kelimeler, kelime grupları metin merkezli bir yaklaşımla ele alınmıştır. Deyimler, atasözleri, argo kelimeler, duygu durumlarını yansıtan kalıp sözler bir araya geliş biçimlerine, anlamlarına göre tasnif edilmiştir. İncelemede yabancı kökenli olan bazı kelimelerin hangi kaynaktan dilimize geçtiği ve nasıl değişim geçirdiği hususunda da kısa bilgi verilmiştir. Çalışmada, eserde geçen bütün kelimeler incelenmekle birlikte makalede, olayın geçtiği dönemin Türkçesinde ve günümüzde yaygın kullanımı olmayan örneklerle yer verilmiştir. Bütün kelimeleri makaleye dâhil etmek hem makale sınırlarını zorlayacak hem de malumun ilamından ibaret olacaktır. Örnek olarak *ağzını aramak*, *dörtnala gitmek*, *kozu paylaşmak* vb. deyimler makaleye dâhil edilmemiş; *balta olmak*, *koltuk sahibi olmak*, *aklının tahta boşundan geçmek* gibi ifadeler incelenmiştir. Çalışmanın asıl amacı bu ve benzeri ifadeleri tespit etmek, oluşum biçimleri ve anlamları üzerinde durmaktır. Böylece, Güncel Türkçe Sözlükte yer almayan veya kullanım sıklığı olmayan kelimelere yönelmek, hem romanın dönemindeki dil özelliklerini ortaya koyabilecek hem de günümüzde kullanıma uygun olanları yeniden canlandırıp kullanma fikri de oluşabilecektir. Esas olarak romanın kelime kadrosu ve bunlara yüklenen anlamlar bir dönemin sözlü geleneğini yansıması bakımından önem arz eder. 1862'de dönemin sosyal hayatının önemli

figürleri olan tulumbacıların, ahalinin, gayr-i Müslimlerin konuşmalarının olabildiğince konuşma diline yakın bir biçimde yazıya aktarılması dil incelemeleri için önemli bir zenginlik teşkil eder. Çalışmada bu kullanımların anlam ve biçim incelemesi yapılmış ve günümüz Türkçesi ile mukayeselere gidilmiştir. Bu kullanımların birçoğunun günümüzde ölçünlü Türkçede yer almadığı; nadiren kimi ağzılarda, argo ya da kötü adlandırma söylemlerinde devam ettiği dikkatlere sunulmuştur.

2. SERMET MUHTAR ALUS VE ONİKİLER ROMANI

Alus, 28 Mayıs 1887’de İstanbul Saraçhane’de dünyaya gelir. Çocukluğundan itibaren Şehzadebaşı’nda ve Kadıköy yakasındaki tiyatrolarda çok sayıda oyun izleme imkânı bulur Çocukluğunu geçirdiği konaktaki hayatın edebî eserlerini etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu bilinir. Eğitimine evde özel ders alarak başlayan Alus, düzenli olarak okula devam etmeye Galatasaray Lisesinde başlar ve 1906 yılında bu liseden, 1910’da Mekteb-i Hukuk’tan mezun olur. Askerî Müze’de *Umur-ı Fenniye ve Tarihiye Kâtibi* olarak kısa süre çalışır ve başka bir işte de çalışmaz; hayatının sön döneminde geçimini gazete ve dergilerde yazılar yazarak sağlar. Eserlerinde toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini bizzat yaşayarak tecrübe ettiği Balkan ve I. Dünya Harpleri hakkında gözlemlerini, duyduklarını, yaşadıklarını dile getirmiştir. Ayrıca İstanbul yaşayışının bütün zenginliğini, geleneksel yapısını nikbin bir üslupla kaleme almıştır. 20 Mayıs 1952’de geçirdiği kalp krizi sebebiyle hayata veda etmiştir (Demiryürek 2007: 42).

Vâlâ Nureddin, Sermet Muhtar’ın vefatı dolayısıyla yazmış olduğu bir yazısında¹ kendisinin vefatıyla *Türkçenin en oynak mafsalının donup kaldığını* ifade eder. Bu cümleden mafsalın anlamını insan vücudunda veya makinelerin bağlantısında organların veya parçaların birbirinden ayrılmadan dönmesine imkân veren bağlantı olduğunu nazarı dikkate alırsak yazarın, Sermet Muhtar’ın lisan sahasındaki yaratıcılığı sayesinde, Türkçenin ihtiyaç duyduğu biçimde faal olmasındaki önemli katkısından söz ettiğini anlarız. Ayrıca Sermet Muhtar’ın yaşadığı dönemde, Türkçenin kullanımında iki farklı yol tutan yazarlar bulunduğunu, birinci gruptakilerin Osmanlıca zevkiyle işlenmiş ıstılah ve tabirlerden ayrılmadığını, ikinci gruptakilerin Atatürk’ün inkılâbı gereğince yeni Türkçe ıstılah ve tabirler oluşturduğunu da belirtir. Sermet Muhtar bu iki yola yönelmemiş, merceğini İstanbul mahallerinde yaşayan ve İstanbul’a memleketin her köşesinden göçüp gelmiş halk arasında konuşulan *gayrikitâbi* dile odaklanmış, bunların gösterilmeye değer biçimde meydana getirilmiş olan söz birliklerini eserlerinde kullanmıştır. Bu tercih, dönemin şartlarında edebiyat zümrelerince zaman zaman ince alaya kadar giden sıradan ve suni bir dil olduğuna dair eleştirilere maruz kalan cesur bir harekettir. Kendisinin Fransızca’yı ve Osmanlıca’yı bilmesine

¹ Vâ-Nû, “Sermet Muhtar’ın Kelime Tabir ve Cümleleri”, Akşam, s.3, 23 Mayıs 1952.

rağmen eserlerinde halk arasında konuşulan dili tercih etmesi ayrıca dikkate değerdir. Vâlâ Nureddin, o dönemde yeni nesille bir köprü kurabilmek için, Yeni Türkçenin Osmanlıcadan ayrı bir müstakil şahsiyet kazanması gerektiğini, bu yolda klasik yazı Türkçesi ile bağıni kesmiş olan Sermet Muhtar'ın bulduğu ve henüz tasnif edilmemiş dil unsurlarının hazine değeri taşıdığını ifade eder². Nitekim dilde yeni kelime türetme yollarından biri, konuşma dilinde görülen biçimlerin yazı diline aktarılmasıdır.

Yazarın *İstanbul Kazan Ben Kepçe, Masal Olanlar, Eski Günlerde, 30 Sene Evvel İstanbul* adlı eserleriyle birlikte yayımlanan *Onikiler* romanı, *Büyük Halk Romanı* başlıklı ilan ile 9 Haziran-27 Ağustos 1935² tarihleri arasında Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiştir. Çalışmada bu tefrikalardan yararlanılmış, ancak eserin gözden geçirilmiş yeni notlarla, sözlükçe ile güncellenmiş olan ve Kırmızı Kedi Yayınevi tarafından yayımlanan baskıdaki metinden yararlanılmış, sayfa numaraları buna göre verilmiştir.

Toplam on iki bölümden oluşan eserdeki gönderimlere bakıldığında romanın tarihî vesikalara dayandırıldığına, olayların 1886 yılında yaşandığına dair doğrudan bilgilendirici ifadeler rastlanır. Bu tarihlendirmeye göre olayların II. Abdülhamid döneminde geçtiği anlaşılmaktadır; ayrıca, Sultan Abdülaziz ve V. Murad dönemindeki hatıralara ve müşahedelere de yer verildiği görülür. Eserdeki bu ve benzeri tarihî bilgiler kurmaca ve gerçeklik eksenlerinde gidip gelen bir okuma-anlamlandırma dinamiğini zorunlu hale getirir. Yazar sık sık roman sınırları dışına çıkarak metindeki olay, kişi, yer ve kavramlar hakkında dipnotlar vasıtasıyla bilgi verir (Demiryürek 2007: 159).

Eserde, yukarıda zikredilen tarihî dönemin sosyal hayatında önemli bir yer tutan tulumbacıların hayatlarından kesitler sunulur; bu kesitlerde İstanbul'un canlı mekân, şahıs, durum betimlemelerinin zenginliği sayesinde her okumada ayrı bir merak ve bilgi edinme arzusu hissedilir. Romanda sokaklarıyla, idarî teşkilatıyla, insan ilişkileriyle dolu sahnelerde, tarihin ete kemiğe bürünmüş canlı hâlini görürüz. Öztürk, M. Foucault'nun kendi içlerinde bağdaşmaz birçok mekâna bir aradalık kazandıran heteretopya söyleminin Alus'un dünyasını tarif ettiğini belirtir. Alus kahvehaneyi, sayfiyeyi, tiyatroyu yenedünyayı tek bir mekâna indirger. Eğlence esastır. Cinsellik, kahve, okuma enstrümanları, müzik, kumar, uyuşturucu bir aradadır (2019: 114).

² [https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/9 Haziran/27 Ağustos 1935](https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/9%20Haziran/27%20Ağustos%201935) (Erişim Tarihi: 02.10.2022)

Romanda, adını *Onikiler* namıyla tanınan ve sembolik olarak oniki³ kişi dense de yirmi otuzu aşan sayıda bir tulumbacı, kabadayı topluluğundan söz edileceği zikredilir. Onikiler ifadesi; üçler, yediler, kırklar gibi klişe olmuş bir sayı özelliği taşır. Onikiler, başlangıçta kurmaca karakterlerden meydana gelmiş gibi görünse de gerçek zaman, mekân ve sultan adlarının zikredilmesi esere belgesel roman özelliği kazandırmıştır. Romanın olay örgüsü karmaşık değildir. Onikiler'in reisi olan Arap Abdullah, herkes tarafından güzelliği ve rahatlığı ile bilinen Küçük Hanımı elde etmek ister. Bunun için de Asalı Molla adında kurnaz, yalanlar ve entrikalardan beslenen sözde dindar bir kişiden yardım alır. Burada *molla* adı ile yazar takva sahibi gibi görünen bazı insanların inançlarını kalkan olarak kullanıp birçok ahlaksızlığa tevessül edebileceği mesajını vermektedir. *Paşa, müdür, mutasarrıf* unvanlarıyla devlet iradesini temsil eden kişilerin başıbozukluğunu vurgulayan kısımlarda da benzer mesaj verilmektedir. II. Abdülhamid'in seryaveri olan Halil Paşa, devlet iradesini temsil eden kişilerden bir karakterdir. Asalı Molla'nın düzenleri sonucunda Arap Abdullah Küçük Hanıma kavuşur ve anlaşır. Romanın olay akışı bu konu çerçevesinde devam eder.

Alus, Onikiler'de olaylara sadece betimleyici-aktarıcı noktasından bakmayan ve sürekli yorumlarda bulunan hâkim bir anlatıcıyı kullanır. Bu bakış açısı, üslup olarak, sözlü geleneğin en canlı anlatıları olan meddah hikâyelerini çağırıştır. Meddah hikâyesinin kaynağı, günlük yaşamdaki olaylar, masallar, destanlar, efsaneler, halk hikâyeleridir. Meddahın sanatı ve hüneri, bu kaynakları tekrar kurgulayarak anlatmasında gizlidir. Aynı durumu Onikiler romanına da uyarlayabilmek mümkündür. Eserdeki olaylar, mekânlar, kahramanlar, zaman; gerçek tarih gönderimleri ile desteklenerek bilgi değeri taşıyan ifade ve yorumlara yer verilir. Ancak bütün bunların yanı sıra eserdeki dil kullanımı, kelimeler, cümleler ve bunlara yüklenen anlamlar da gerçeklikle uyumu bozmadan esere edebî değer kazandırmıştır.

³Schimmel (2011), Etrüsk kültüründe, tanrılar, kahramanlar ve önemli şahsiyetlerin onikili gruplar halinde olduğu bilgisini verir. Romanın adı on iki sayısı, bu ve benzeri sembolik kullanımların bir yansıması olabilir.

3. ONİKİLER ROMANINDA KONUŞMA DİLİ UNSURLARI VE ANLAM ALANLARI

Romanda dil, olayların geçtiği dönemin konuşma dilidir ve kahramanların bireysel dil kullanımları romana aktarılmıştır. Ermeni, külhanbeyi, akşamcıların, çapkınların kadın ve erkeklerin kullandıkları kelimeler argo-jargon, özel diller, karşılıklı konuşma formatıyla yer almış, bu konuşmalar eserin diline ayrı bir canlılık kazandırmıştır. Bu bakımdan romandaki dil unsurları, döneme dair konuşma dili özelliklerini görebilmek bakımından önem arz eder.

Romanın dilini o dönemin standart dili ile birebir karşılaştırmak zor olsa da Türk Edebiyatı tarihinin bu dönemdeki temel değişimlerine bakıldığında incelemeye esas aldığımız romanın dil özelliği üzerinde bir değerlendirme yapılabilir. Tanpınar, 19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinde, 1851-1885 yılları arasında *Nevilerin Gelişmesi* başlığı altında inceler; bu bölümde, Said Paşanın *Gazeteci Lisanı* adlı eserine gönderim yapar. Said Paşa bu eserinde, Yeni Türkçenin gazete etrafında kendini bulduğu, dilde o zamana kadar görülmemiş bir sarahatin terbiyesinin alındığı ve o zamana kadar muayyen ve kapalı bir zümrenin imtiyazı olan fikir ve edebiyatın umumun malı hâline geldiğini belirtmiştir. Bu dönemde tercüme ve telif tiyatro, makale, deneme, şiirin üslup değiştirerek kitlelere hitap eden bir özellik kazanması ve gazetede yayımlanan metinlerin kitaplaştırılması gibi değişimler önemlidir (1985: 250). İşte Alus'un, Onikiler romanı da önce gazetede tefrika edilmiş ve sonra kitaplaştırılmıştır. Yazar, romanında yaygın olarak konuşma dilini kullanarak gazete aracılığı ile halka hitap etmiştir.

Romanda dönemin konuşma dilinde geçen bazı kelimelerin yazı dilinde rastladığımız anlamlardan farklı gönderimleri olduğu görülür. Bu kullanımlar işlev ve anlam bakımından şöyle tasnif edilebilir:

a) Yazı dilinde mevcut olup anlam alanı açısından farklılık gösteren kelimelere eserde yaygın olarak yer verilir. Bu örnekler Türkçenin konuşma dilinde, yazı dilinden farklı mecrada bir anlam dairesi oluşturduğunu gösterir. Çünkü bu kullanımlar halk arasında yaygındır ve klasik metinlere dâhil edilecek derecede önemsenmez. Bu örnekleri metin bağlamında şöyle sıralamak mümkündür:

at- fiili, *önemsiz*, *dikkate değer olmayan* mecaz anlamını yüklenen *arka* ismiyle kalıp ifade oluşturmuştur: *Olumsuz düşünceleri geçmişte bırakmak, önemsememek* anlamındadır ve anlam somutlaştırması yapılmıştır:

Aldırma, boş kuruntuyu *arkana at*. (291)

atla- fiil gövdesi, geçişsiz çatıda, *bir yere hızla gitmek, ulaşmak* anlamı yüklenir ve zorunlu istem alanında yer tamlayıcıları bulunur:

Aznif'in mercan terliklerinin şıpşıplarını duyunca hemen *odaya atladı*. (291)

Kapı baca işlerine bak- metinde *dışarıdaki işlerle, hükümet ve mahkeme işleri ile ilgilenmek* anlamında geçer. *Kapı* kelimesinin Yozgat ağızlarında *sokak, dışarı*,

Kütahya ağızlarında *hükümet ve mahkeme* anlamları tespit edilmiştir⁴. *Kapı* kelimesi ve aynı kavram alanında yer alan *baca* kelimesi ile tekrar grubu oluşturulmuş, bu tekrar grubu *bak-* fiili ile kalıplaşarak her iki anlamı da kapsayan bir bağlamda yer almıştır:

O molla efendi kızcağızın *kapı baca işlerine bakıyormuş*. (109)

Fesi bas- tabiri *bulunduğu yerden kaçmaya hazırlanmanın bir işareti* olarak kullanılmıştır:

...battı balık yan gider deyip *fesi bas*. Tersyüzü dönüp doğru Şekerci Sokağına vur. (68)

Boşan- fiili, metinde yaygın anlam alanlarının dışında *sabredemeyip birdenbire kötü sözler söylemek* anlamıyla yer alır:

Abdullah birden *boşandı*... (258)

Dayan- fiili geçişsiz çatıda yönelme hali eki almış isimleri istem alanına alır. *Bir işin yapılması için zorunlu ve en son aşamada yer alan yetkili kişinin kararına bağlı olmak* anlamındadır:

En nihayeti Zaptiye Nazırı'na *dayanacak* değil mi... (147)

İşlet-, *gizli gizli genelev çalıştırmak* ve mecazen *kandırmak* anlamında olup aynı anlam *ev işlet-* kalıbında da vardır:

Aznif Dudu, güya modistralık yapar, hâlbuki gizliden gizliye fasa fiso çevirir. Sizin anlayacağınız mis gibi *işletir*. (270)

...Beyoğlu'nun göbeğinde, lortların arasında *ev işletiyorsun* be dolandırıcı namussuz. (235)

Karış-, *bir kimse veya makamın sorumluluğunda olmak, o işe o bakmak, onun işi olmak* anlamındadır:

Dediğiniz han davasına kim *karışıyor*? (150)

Karıştır- / *katıştır-*, *bir konudan söz ederken onunla ilgili başka bir konuyu arada dile getirmek, bir gruba farazi olarak bir kişinin adını eklemek* anlamı yüklenir:

Buraya olmuş bir vak'a *karıştıralım*. (88)

Halbuki Onikiler'in arasına *katıştırılan* başka isimler de var. (94)

Okut-, *yanında bulunan kimseyi bir yolunu bularak uzaklaştırmak; başından atmak; baştan savmak; ekmek; sat-, sav -*, bu fiilin yakın anlamlıdır:

Şunları da *okutalım* da mürüvvet et, bir tek rakı bahşet... (251)

Bunları *sat* da işimize bakalım. (252)

Agato baletini *savdı* mı dersin? (205)

Salın-, *göndermek, bir yere veya ileriye göndermek* anlamındadır:

Zincirlikuyu dağlarının etraf ve eknafına kimler *salınmamış* ki? (246)

Salla- *umursamak, dikkate almak* manasındadır, metin bütünlüğünde olumsuz bağlamda kullanılmıştır:

⁴ <https://sozluk.gov.tr/> (Türk Dil Kurumu) (Erişim tarihi: 30.10.2022)

... elâlem ortasında raconsuzluk edeceksin, karı döğeceksin diyoruz, *sallasa bari...*
(46)

Sarkıt- fiili selam ismi ile birlikte *gösteriş için, samimiyetsiz selam vermek* anlamında kullanılmıştır:

Yüzbaşı Süleyman Ağaya *selami sarkıtırız.* (70)

Tara- / taran- bir şey veya kimseyi bulmak için işin gerektirdiği şekilde baştan sona dikkatle aramak anlamındadır. Kelimenin yakın anlamlısı *yokla-* fiilidir.

Beşiktaş'ı, Galata'yı, Beyoğlu'nu *taramaya* çıkmış. (54)

... girdiği, çıktığı deliklerin hepsini *yokladık.* (52)

Taşı- fiili yara kelimesi ile birlikte kullanılmış ve yara bir kahramanlık sembolü gönderimiyle, *üzerinde bulundurmak, hamil olmak* anlamıyla bütünleşmiştir:

... sekiz on yerinde bıçak yarası *taşıyanlardandı.* (44)

Benzeri anlamda, *yara al-* deyimini, yaralanmak anlamının edilgen vurgusunun yerine öznenin etkenliğini vurgulayan, kahramanlık, cesaret vb. duyguların etkisiyle gönüllü olarak, bile bile yaralanmak anlamı taşır:

Yirmi yerinden *bıçak yarası alsan* gene metelik vermezsin, dimdik dikilirsin. (265)

Tutama- yapmaması gereken bir şeyi, *yapma isteğine hâkim olamayıp yapmak* anlamındaki fiil *sesini* kelimesi ile kalıp oluşturarak kontrolsüz bir biçimde konuşmak vurgusuyla geçer:

Filan derlerken Kavanoz *sesini tutamadı.* (165)

Uğra- fiili nesne almış biçimiyle *cin, peri vb. şeylerin etkisinde kalmak; çarpılmak* anlamındadır:

Boğazlarında latilokum uzamış gibi gözleri anadan *uğramış*, yutkunma rekoru kırıyorlardı. (45)

Sofra ver-, eğlenceli toplantılar, yemek, parti, resepsiyon vb. için düzenlemek; konuk çağırıp ağırlamak anlamındadır:

Kim dost tutacak, *sofra verecek* de cebi kof, haydi Tahsin'e. (95)

Standart Türkçede *cancığer ol-* veya *cancığer kuzu sarması* gibi kullanımlar yaygındır. Metinde, *cancığer* türetme eki alarak *çok yakın ve samimi olmaya başlamak* anlamında bir fiil gövdesi durumuna geçmiştir:

Daha *cancığerleşti.* (286)

İdüğü biçimi, günümüz Türkçesinde sadece *ne idüğü belirsiz* kalıbında geçer. Türk Dilinde 14-18. yüzyıllarda olmak anlamında daha geniş bir kullanım alanı olduğu Tarama Sözlüğünde görülmektedir⁵. Metinde de olmak işleviyle kalıp ifadeler oluşturmuştur.

Bunlarla kaşkariko oynamanın "Buyurun cenaze namazına!" *demek idüğünü...* düşünemeyecek aptallardan da hiç değil... (96)

⁵ Tarama sözlüğünde *idüğü, idiği, ıduğu, idüğü* biçimleri de tespit edilmiştir.

Çıkmış örneğinde sıfat-fiil eki kalıplaşması vardır. Kelimenin Fethiye, Ulukışla ağızlarında *kirli çamaşır, yıkanacak giysi* anlamları vardır. Metinde mecazen *söz verilen kadın, bir erkekle nikâh bağı olmadan birlikte olan kadın* anlamındadır.

Herkesin *çıkması* yanında. (42)

Bunla- fiil gövdesi *tedirgin olmak, sıkıntıyla iç çekmek* anlamındadır. Kazasker Ahmed, topaç gibi yerinde bir döndü. Bir daha *bunladıktan* sonra sordu. (83)

Köktürk Kitabelerinden itibaren metinlerden takip edebildiğimiz *buḡ > muḡ* “*sıkıntı*” isim kökü mevcuttur. Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Kitabelerinde isim kökü olarak kullanımın yanı sıra *buḡad-*, *buḡsuz* türetmelerine de rastlanır (Ercilasun 2016: 669). Divanü Lugati’t-Türk ve Kutadgu Bilig’de geçen *muḡad-*, *muḡadur-*, *muḡkar-*, *muḡlug*, *muḡuk-* gövdeleri aynı kelime ailesine aittir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014; Eraslan, Sertkaya ve Yüce 1979).

Andırış < an-dır-ış biçimiyle *iki şey arasında bazı noktalardaki uygunluk, benzerlik durumu, temsil* anlamında kullanılmıştır:

Evin çatı katı penceresinde gördükleri gence çok *andırışı* var. (217)

Kartalavar- < kart-al-a-var- kartlaşmak, kocamak, yaşlanmak anlamında bir tasviri fiildir. *Var-* yardımcı fiili, günümüz Türkçesinde işlekliliğini kaybetmiştir. Tarihi metinlerde Eski Türkçeden beri örnekleri vardır: *uç-a-bar-*, *tap-a bar-*, *arta bar-* vb.

İki dakika bile bekleyemem; zira yanımdaki *kartalavarır*. (270)

Kurdingili, belli belirsiz zıplayarak koşma, tırıs yürüyüş anlamındadır. Tulumbacıların yürüyüş biçimine istinaden kullanılır:

Şu saniye soluk almadan Tophane’ye, Beşiktaş’a, Serencebey’e kadar *kurdingili* gideyim. (56)

Bu türetme ve birleştirmelerden bir bölümü yabancı dillerden ödünçlenen kelimelerin dilimizin yapısına bağlı değişim geçirmesi sonucunda meydana gelmiştir:

Betel- fiilinin kökü, Farsça *kötü, pis, iğrenç* anlamında *bed* kelimesinden gelir. Bu kelime Farsçada önüne geldiği kelimeye aynı anlamda ön edat olarak da kullanılır: *bed-âgâz başlangıcı kötü, asaletsiz, bed-ahter talhsiz,bahtsız, bed-endiş kötümser, karamsar* vb. Türkçede buna benzer ön edatlı kullanımlar vardır: *bedbaht, bedbîn, bedduâ* vb. Ayrıca Türkçede *beter < Far. bed + ter daha kötü, çok kötü* anlamlarında karşılaştırma sıfatı olarak kullanımı yaygındır. Metinde geçen *betel-* fiil gövdesi *bet* isim kökünden +*Al-* isimden fiil türetme ekiyle türetilmiş bir geçişsiz fiildir. Türkçede *bunal-*, *daral-*, *dikel-*, *çoğal-*, *azal-* vb. fiil gövdeleri aynı ekle türetilmiştir. *Betel-*, metinde *dikleşmek, kafa tutmak, karşı gelmek* anlamındadır:

Beteleceğim, enseleyeceğim filan sanma... (127)

Kozmatikle-, makyaj yapmak, süslemek manasındadır. Kozmetik Fransızcada *güzellikle ilgili olan şey* anlamında ve *cosmétique* biçimindedir. Fransızcaya da

Yunancadan geçmiş olduğu kaydedilir. Kelimenin, metindeki yazıma göre /a/ sesi ile telaffuz edildiği anlaşılıyor.

Kaşlarını kozmatikledi. (144)

Kaspahannek, zorla. Arapça *ğasb* > *ğasben* kelimesinin değişmiş biçimidir: *kaspan-ak*, *kaspahannak* / *kaspen-ek*, *kaspahannek*.

...şimdi yerden göğe kadar hakkımdır, öp. *Kaspahannek* öptüreceğim. (303)

Kurada, (insan ve hayvan için) gelişmemiş; cılız; bir deri bir kemik kalmış. Arapça *altın gümüş kırpıntısı*; bir şeyin küçük parçaları anlamındaki *kurāza* kelimesinden mecazen dilimize geçen bir kelimedir.

... fayton zambur zambur, atları da *kurada* olduğundan bir türlü yol alıp öndeki arabaya yetişemiyordu. (276)

Tornistan, İngilizcede *turn* (dönmek) + *stern* (kıç) birleşimiyle denizcilikte *geri* anlamında ünlemdir.

Tornavit, İngilizcede *turn* + *head* birleşimiyle denizcilikte *ileri* anlamında ünlemdir:

Aman kaçalım; ya gerisingeri *tornistan* ya da ileri doğru *tornavit*... (75)

Argo olarak kullanılan *mantepsiye bastır-*, *oyuna gelmek*, *aldatılmak*, *faka bastırmak* anlamındadır. *Mantepse* Yunanca *oyun*, *tuzak*, *dalavere* anlamındadır.

... sarımsak başlı bunları *mantepsiye bastırmış*, bizlere kaşkariko oynamış. (52)

Aksatada ol-, *aksata* Arapça *aḥz* “alma” ve *i’tā* “verme” ile *aḥz u i’tā* alışverişin halk ağzında aldığı şekildir. Temel anlam alışveriş olsa da metinde mecazî olarak *içli dışlı olmak*, *çok ilgilenmek* anlamını verir:

... pırlantalarla, mücevherlerle donanmış hatunlar, madamalar çıkıyor. Aznif böyleleriyle *aksatada*... (273)

Âlem-i âb kur-, *içki meclisi kurmak* anlamındadır.

Şimdi bir *âlem-i âb kuralım*; piliçler, tavuklar da etrafımıza toplansın... (268)

Âb ve tanesi tüken-: Farsça *âb* ve *dâne* kelimeleri bütün olarak *takdir edilmiş rızık* demektir. Deyim bütün olarak *rızık tükenmek*, *ölmek* anlamındadır:

Bu fani dünyada *ab ve tanesi tükenmiş*; sizlere ömür. (181)

Cicozu çek-, *yok olmak*, *savuşmak* anlamındadır. Çingene dilinde *çiçoz kedi* anlamındadır. Deyimi, *kedi gibi kaçmak* benzetimiyle düşünmek mümkündür:

... kuzu kuzu tezgahın yanından kayıp arka kapıdan *cicozu çekmişlerdi*. (27)

Cabasına çek-: *caba* ismi Ar. *cabā* / Far. *cibā* / İt. *giappaa*’dan gelir, *karşılıksız alma*, *bedava* anlamındadır. Metinde *cabasına çek-*, *bedavadan içki içmek* demektir: Tulumbacıların sayılıları, mangır sıçratmadan, *cabasına çekmede*. (194)

Çıracmanlara çık-, *çok kızmak*, *köpürmek*. *Çıracman*, Farsça *çerāğ-pā* > *çirāğ-pā* > *çıracma* > *çıracman* *kandil ayaklığı* kelimesinden dilimize geçmiştir.

Nail Molla denilen o yalı kazığı musibet, ne haykırıyor, ne *çıracmanlara çıkıyor*... (187)

[H]ebeneka yerine koy-, ahmak yerine koymak. [H]ebeneka ahmaklığı ile tanınan Yezit adında bir Arap'ın unvanıdır.

Beni pısrık, beceriksiz, [h]ebeneka yerine koyuyorlar. (272)

Enayi boğ-: enayi Arapça ene “ben”den gelir: enā 'i>enāyi. Enayi boğ-, birinin parasını aldatarak almak demektir.

Karılar sıvıya enayi boğuyorlardı. (196)

Folisbiti al-, hızlı davranmak. Folisbit İngilizce full-speed'in argodaki biçimidir:

... hemen kolları sıvayıp cübbesinin eteklerini uçura uçura folisbiti alır... (37)

Grado ver-: grado İtalyanca bir şeyin derecesi, ölçüsü anlamındadır. Grado ver-, itibar etmek, kredi vermek.

Paşa tulumba takımlarına grado vermekte üstattı. (71)

Gradoyu bozma-. itibarı azaltmamak, ölçüyü kaçırmamak.

Küçükhanım Aznif'e karşı gradoyu bozmamak için o günkü Nail Molla vakasını hiç açmamış... (304)

Fayrap et- İngilizce fire-up ateşi artır ifadesinin okunuşu ile yerleşmiş biçimidir. Bir işin gidişini, akışını hızlandırmak anlamındadır.

İsimli isimli fayrap etmek başkadır. (161)

(Kendini) pabucu büyüğe okut-, akılsızca davrananlara alay yoluyla, “Yaptıkların akıl kârı değil, akullanman için kendini hatırı sayılır bir büyüğe okutman gerek” anlamında söylenir. Pabuç kelimesi Farsça pā “ayak” ve pūş “örten” ile pā-pūş'tan gelir.

Sana da çüş, sen de kendini pabucu büyüğe okut. (154)

Keyfe zehebe ol-, keyiflenmek, keyfi gelmek, hoşuna gitmek. Burada keyif ismi ile Arapça gitmek anlamındaki zehebe fiili kullanılmıştır:

... şurada bir tutuşsalar yok mu a, tam keyfime zehebe olacak. (80)

Vardakostaca git-, (kadın için) gösterişli bir şekilde gitmek. Vardakosta İtalyanca varda-coste (vardako 'sta) denizcilikte sahil güvenlik gemisi anlamındadır.

... vardakostaca gitmek isteyen evli taze... (89)

Peyle-, bir şeyi, bir yer veya kimseyi önceden gözüne kestirmek anlamındadır. Pey, Farsça olup, art, arka, iz anlamındadır:

... daha ötesi var mı, fırlayıp bir kupa peyleyeceğim. (46)

Mecelleş-, cedelleş- fiilinin halk ağzındaki söylenişidir, anlamı, çekişmek, tartışmak, münakaşa etmektir. Cedel Arapça olup tartışma, münakaşa anlamındadır.

... aradığımız adam burada yok, diye mecelleşirken... (219)

b) Tabiattaki varlıklar, nesnelere, olaylar vb. ile ilişkilendirip somutlaştırma yoluyla mecaz anlam yüklenen kelimeler vardır. Kimi örneklerde ifade edilmek istenen anlamın alt anlam alanlarında yer alan kelimeler kullanılarak eylem somutlaştırmasına gidilir. Kimilerinde ise insan veya canlı varlıklarla ilişkili isimler ve durumlarla parça-bütün ilişkisine göre mecazî anlam bağı kurulur:

çene at-, ölmek üzere olmak:

Çene atarken ağızıma zemzem yerine şu cenabeti akıtsınlar... (147)

Ağzında metelik dönme-, *dili dolaşmak*, *konuşamamak*:

Arap Abdullah, beklerken içmiş içmiş, gökkandil olmuştu. *Ağzında metelik dönmüyordu.* (210)

aklının evinde olma-, *aklından tamamen silinmek*, *unutmak*. Burada *ev* ismi bir şeyin içine yerleştiği yuva anlamındadır. Mecazen *akıl evi* hafıza olarak düşünülebilir.

Niçin dötrnala buraya geldi, maksadı neydi, *aklının evinde değil.* (98)

*Aklının evinden / tahtaboşundan*⁶ *geç-*, *aklına gelmek*, *aklının ucuna gelmek* anlamındadır:

... nadide mücevherle donanmış görünce şüphe etmek kimin *aklının evinden geçer?* (278)

Şahab'mış, Onikiler'miş *aklının tahtaboşundan geçer mi?* (100)n

Babalari tut-, *çok hiddetlendirildiği zaman gösterilen delilik nöbeti*. Burada anlam genişlemesi ile *çok öfkelenerek bağırıp çağırmak* anlamındadır:

Artık Arap'ın *babaları tam tutmuştu.* (174)

Omuz öpüş-, *eşit durumda*, *eşit derecede olmak*:

Rumeli kazaskerleriyle *omuz öpüşen* kelli felli bir kıyafette. (36)

Boğası- < *boğa-sa-mak*, (*inekler*) *çiftleşmek için boğa istemek* anlamındaki fiil gövdesinin Türkçede 16. yüzyıldan itibaren yazı dilinde ve ağızlarında kayıtları mevcuttur. Ancak metinde kelime hakaret gönderimiyle kadınlara hitaben söylenir. Kelimenin yakın anlamlısı olan *kösnü-* ise *küse-* “*istemek*” fiilinden mecazen, (*hayvanın*) *eş istemesi* anlamındadır, bu kelime de hakaret amaçlı olarak kadınlara hitaben söylenmiş bir sözdür:

Boğasıma, *kösnüme* taraflarını bırak, hainlik, gâvurluk tarafını anlat! (186)

asmalar buda-, *Bilmeyerek veya dikkatsizlikle karşısındakine dokunacak, alınmasına sebep olabilecek bir söz söylemek, söylenmemesi gereken bir şeyi ağızdan kaçırmak, gaf yapmak, çam devirme* anlamındadır:

Küsmeye yahu, ben lakırdı kıtlığında bazen böyle *asmalar budarım.* (146)

Balta ol-, metinde, *musallat olmak* anlamında geçer. Bu deyim yakın anlamlıları *balta as-* / *baltala-*’tır. Bu ifadeler, Osmanlıda geçtiği rivayet edilen bir olayın adlandırılmasıdır. Osmanlıda eski binaların inşası esnasında, bina sahiplerinden ve işçilerden istedikleri haracı elde edemeyen yeniçeriler, neccarların elinden baltayı alıp bir çiviye asmak suretiyle inşaatı tatil ederler ve asılı olan baltayı almaya kimse cesaret edemez, yeniçerilerin gönülleri hoş olana kadar baltaya

⁶ Tahtaboş: (Farsça. *tahte* “tahta” ve *püş* “örten” >*tahte-püş*’tan) Anadolu evlerinde hayatın bahçeye doğru çıkma yapan bölümüne verilen ad; balkon. Ev ismi ile parça-bütün bağı kurularak akıl kelimesi ile kullanılmış ve evin dış bölümüne istinaden aklının ucu anlamını çağrıştırmaktadır.

dokunulamaz. Bu vakadan mülhem metinde geçen *balta ol-* ifadesi de anlam bakımından genişlemiş ve argo olarak kullanılmıştır: (Pakalın 1971)

Avurd zavurd asarsa, diyordu, *balta olacağı*; dahası var mı, fırlayıp bir kupa peyleyeceğim. (46)

Dizginini koyuver-, ifadesi, temel anlamda *serbest, başıboş bırakmaktır*; metinde mecazen *erkeğin kadını boşaması* anlamında aşığılayıcı bir ifade olarak geçer:

Billahi *dizginini koyuveririm*; iradetini eline veririm... (283)

Haritada yaz-, *bir olayın başa gelmesinin olağan olduğunu* anlatmak için kullanılır:

...karakolluk, zaptiyelik olmak da *haritada yazar*... (148)

Havyar kes-, *işi hafife alıp keyfine bakmak, çalışmadan vakit geçirmek* anlamındadır:

... bizimkiler *havyar keserler*. (248)

Kanat alıştır-, *bir işe alışmaya başlamak* anlamındadır:

... Agoto Eleni o vakitler şanoya yeni yeni *kanat alıştırıyor*... (204)

Keçe kesil-, *argoda uyuşmak, felç olmak*:

... bir tarafı *keçe kesilivermez mi?* Dili, sol yanı boylu boyunca selamünkavlene uğramaz mı? (245)

Sinek yestehlemez yere yaz-, *sineğin dışkı bırakmadığı yere yazmak*; mecazen *söze, davranışa, duruma önem vermek ve bunları hafızasında capcanlı tutmak, unutmamak*:

Bu ciheti *sinek yestehlemez yere yaz*, sonra alt tarafını dinle. (70)

Sandal olama-, *biriyle kıyaslandığında çok önemsiz ve değersiz durumda olmak; yanında bulunamamak*:

... Tüysüz Haçikler onun eline su dökemez, yanında *sandal olamaz*. (37)

c) Tersine söylem kullanarak aktarılan ifadeler vardır. Bu ifadeler, dil bilgisi bakımından olumludur; ancak bağlama dayalı anlamda olumsuzluk bildirirler:

Ağzının tadını ver-, *ağız tadı; gönül rahatlığı, huzur* anlamına gelse de metinde *hak ettiği cezayı vermek* anlamındadır:

Asalı kodoşun *ağzının tadını vereceğim*. (256)

Balık emini olmak-, *balık emini, Osmanlı saray teşkilâtında saraya balık temin eden, İstanbul ve civarındaki dalyanları yöneten ve balık resmi toplayan kimsedir*. Ancak metinde olumsuz anlamlı bir deyim olarak geçer: *denize düşüp veya kasten atılıp boğularak ölmek*.

Gürültüye gitmek, Kızkulesi açığından *balık emini olmak* da vardı. (268)

Kalıbı dinlendir-: Argoda *ölmek* anlamına gelir.

... bizim Mollacık kuyruğu ha titretti ha titretecek, *kalıbı dinlendirecek*... (171)

d) Kalıp sözlerde cümle düzeyindeki kullanımlar, gerek devrik cümle dizilişi gerekse kelimelere yüklenen anlam bakımından sözlü anlatım değerindedir.

Aşağıdaki örnekler *yeteri kadar ilgi ve itibar görmemenin, önemsiz durumların* anlatımında mecaz anlamda geçer:

Al bundan da beş paralık! (65)

Al lafı otur aşağı! (233)

Al malını⁷ gör hayrını (168)

Ses tekrarı ile oluşan ahenkli ve vurgulu söylenen *alacağımı alacak* ifadesi temel anlamlı gibi görünse de romanda menfi anlamda hak ettiği kötü durum-dayak, öldürme, hakaret vb.- er geç kaçınılmaz bir derecede vuku bulacak anlamı vurgulanır.

Alacağın / alacağı / alacağınız / alacakları olsun kalıbı, gelecekte bir gün olumsuz davranışından dolayı oç alınacağını vurgulayan bir tehdit sözü durumundadır:

Arap, "Alacağın olsun" dedi mi iş bitti. (191)

Alacakları olsun. Paşam'ı bir göreyim, bak nasıl onların kafalarını ezdireceğim... (260)

Bak- fiilinin istek, emir, şart çekimleri kalıp söz olarak cümleye farklı anlam vurguları kazandırmıştır: *Bakalım, bakayım, bakın, bakındı hele baksana.*

Bakalım / bakayım çekimlenmiş fiilden sonra gelerek emir anlamının yanı sıra söyleme; karşı tarafı zorlayıcı, alaycı, tehditkâr ve küçümseyici özel bir anlam kazandırmıştır:

Aç bakalım tatlı tarafından; yenilerden menilerden ne var ne çok? (33)

Fakati, makati de neymiş anlayalım bakalım! (56)

Bir daha söyleyin bakayım! (36)

...bu yalancı kabadayı kimmiş bakayım? (209)

Bakın biçimi, yönelme hali eki almış bir isimle hayret ve telaş duygu durumlarını anlatan kalıp sözler meydana getirir:

Olacağına bakın, dükkân kapalı. (74)

Bakındı < *bak* + *indi* (*amti*>*emti*>*imdi*) sadece *bak-* fiil çekiminde hitap, dikkat çekme, hayret, şaşkınlık bildiren nida olarak kullanılmıştır. Bu biçimde Bursa Orhaneli ağzlarında kullanımı mevcuttur; günümüzde ölçünlü Türkçede kullanımı yoktur.

Bakındı hele, dedi allak kaltağın başımıza açtığı işlere... (243)

Bakındı şu başıma gelenlere... (273)

Baksana / baksanıza kalıp sözü, dikkat çekmek için tercih edilir, ifadeye *bak-* fiilinin anlamı çerçevesinde gözle görülür derecede kesin anlamı katar:

Ayol Onikiler midir nedir, baksana haydut gibi herifler. (67)

⁷ Bu cümlede mal kelimesi, "kötü kadın, fahişe, sermâye" anlamındadır.

Baksanıza Arnavuti zotilere. Herifler taşı sıksalar suyunu çıkartacaklar...
(293)

Nasılsın? soru zarfının 2. Teklik şahıs bildirme biçimindeki soru cümlesi, metinde *ister misin, hoşuna gider mi?* anlamlarına gelir:

Bir limonluya *nasılsın?* Eyvallah! Öyleyse gel arkamdan! (246)

Taş ölçerim, bir hastalığı, yara, bere veya kırığı kendi vücudunda göstererek anlatırken, *benden uzak olsun*, anlamında kullanılır.

... tıkana mıkana işi anlatırken, *taş ölçerim*, bir tarafı keçe kesilivermez mi?
(245)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Olay zamanı, yazma zamanından önceye dayanan Onikiler romanında Alus, II. Abdülhamid döneminin İstanbul’unda siyasal yapının tesirindeki sosyal hayatı kadın-erkek ilişkileri çerçevesinde ve çoğu zaman olumsuz yönleri ile anlatır. Eserde olumsuz özellikleri ile ön plana çıkan kahramanlar kişisel özelliklerine göre konuşur. Bu konuşmalardan ve eserin tamamından yararlanarak romanın dil özellikleri ile ilgili şu sonuçlar çıkarılabilir:

I. Türkçedeki mevcut kelimeler yeni anlam alanlarına gönderim yapmıştır. Bu durum konuşma dilinde yer alan argo, jargon vs.nin eserde yer bulmasıdır. Yaygın olarak fiil kök ve gövdelerinde görülen bu anlam genişlemeleri mecaz anlam çerçevesindedir. Büyük bir bölümü de yerlileştirilmiş yabancı kelimelerden oluşmuştur. Bu kullanımlar dönemin sosyal hayatı, kadın-erkek ilişkileri üzerine önemli tespitler yapmamıza imkân sağlar. Örnek olarak Mollanın Küçük Hanımın dışarıdaki ve resmî işleriyle ilgilendiğini ifade etmek için kullanılan “kapı baca işlerine bak- hayatı evde geçen kadının dışarıdaki işlerle tek başına ilgilenemediğine” işaret eder. Fesi bas- tabiri sembolik anlamda kaçıp gitmek anlamına gelir. Ayrıca dış mekânda erkeklerin fes giydiği sonucu da çıkarılabilir. Boğası- küse-, gibi olumsuz çağrışımlı fiillerin kadınlar için kullanımı kadınların cinselliği üzerine olumsuz bakış açılarını sezdirir. Erkeğin kadını boşaması anlamındaki dizginini koyuver- ifadesinden de benzer çıkarımı yapmak mümkündür. Boşan-, at-, atla-, işlet-, karış- karıştır-, salla-, tara-, taran-, yara taşı-, yara al-, uğra- vb. fiiller dönemin sokak dilindeki argo kullanımlarda külhanbeyi-kabadayı ağzından zengin ve canlı örnekler oluşturur.

II. Eserde İstanbul’da o dönemdeki dil, din, ırk çeşitliğinin yansımaları da vardır. Örnek olarak, birinci kahraman Arap Abdullah Kerküklü, Madam Şeşbeşyan, Madam Aznif Ermenidir. Bu çeşitli ve renkli şahıs kadrosu eserin diline de yansır ve birçok yabancı kelime doğrudan kullanılır: modistra, kavanço, mantonita vb. Bunun yanı sıra, ses bakımından değişim geçirmiş, +IA-, +AI- fiil türetme ekleriyle ve yardımcı fiillerle kullanılarak yerlileştirilmiş birçok yabancı kökenli kelime mevcuttur. Bu dönemde Türk Dili imparatorluk dili özelliğini muhafaza etmiş, yapısında birçok yabancı unsuru barındırmıştır.

III. Balta ol-, kurtđingili git- gibi Osmanlı döneminin tarihî sosyal olaylarına gönderim yapan ifadeler esere gerçeklik havası katar. Balta ol- anlam değışimine uğrayarak *musallat olmak* anlamını alır. Kurtđingili ise tulumbacıların yürüyüş biçimini anlatır, metinde yine anlam genişlemesi olmuş, sessiz ve kararlı yürüyüş için kullanılmıştır.

Türk Edebiyatında halka hitap eden-halkı anlatan romanların dil incelemelerinin yapılması, kelime kadrolarının tasnif ve tahlil edilmesi Türk Dilinin zengin söz varlığını ortaya çıkarmak, güncel söz varlığına katkı sağlamak bakımından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım (1988). *Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü 1, 2*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aktunç, Hulki (1998). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alus, Sermet Muhtar (2020). *Onikiler Büyük Halk Romanı*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Demiryürek, Meral (2007). *Bir İstanbul Bilgesi Sermet Muhtar Alus 1887-1952*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Devellioğlu, Ferit (1980). *Türk Argosu*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Eraslan, Kemal; Sertkaya, Osman F.; Yüce, Nuri (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican ve Akkoyunlu, Ziyat (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kahraman, Âlim (2020). Sermet Muhtar Alus. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (ss. 90-91). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karahancı, İbrahim (2016). Üslup Belirleme Girişimlerine Dil Verileri Üzerinden Yaklaşmak. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 45, 154-161.
- Öztürk, Yakup (2019). Semet Muhtar Alus ve Türk Tiyatrosu. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA)*. 20, 102-143.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Schimmel, Annemarie (2011). *Sayıların Gizemi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1985). *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tietze, Andreas (2016). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

- Toros Taha (1994). Sermet Muhtar Alus. *Tarih ve Toplum*, 122, 35-42.
Vâ-Nû. Sermet Muhtar'ın Kelime Tâbir ve Cümleleri. *Akşam*, s.3, 23 Mayıs 1952.
Kubbealtı Lugatı: <https://lugatim.com/>
Ötüken Sözlüğü: <https://otukensozluk.com/>
Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/>
[https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/9 Haziran/27 Ağustos 1935](https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/9_Haziran/27_Agustos_1935)
(Erişim Tarihi: 02.10.2022)

**PERİTEKSTUAL OKUMA DÜZEYİ BELİRLEME ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK
VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI**

**PERITEXTUAL READING LEVEL DETERMINATION SCALE: VALIDITY AND
RELIABILITY STUDY**

Osman ASLAN*, Ömer YILLAR**

*Geliş Tarihi: 20.06.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)*

ÖZ: Kitaplar sadece ana yazılı metinlerden oluşmazlar. Ön söz, son söz, resimler, yazar adı, yayınevi, kaynaklar, tablolar, içindekiler gibi birçok unsurlardan oluşan bir bütünü ifade ederler. Fiziksel olarak metin ile aynı ortamda bulunan bu öğeler peritekstual unsurlar olarak ifade edilmektedir. Okurlar bir kitapta yer alan metin dışı unsurlara da bakar ve bu unsurları da okur. Ancak peritekstual okuma düzeyleri kişiden kişiye değişiklik gösterebilir. Bu çalışma ilkökul öğrencilerinin peritekstual okuma düzeylerini belirleme ölçeği geliştirme amacı ile yapılmıştır.

Çalışmada nicel araştırma yöntemine uygun olarak tarama modeli benimsenmiştir. Ölçeğin çalışma grubu, tabakalı örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Ölçeğe ilişkin madde havuzu oluşturulması sürecinde literatür taraması yapılmış, uzman görüşleri alınmıştır. Araştırmaya 35'i ön uygulama, 572'si açıklayıcı faktör analizinde (AFA), 151'i ise doğrulayıcı faktör analizinde (DFA) olmak üzere toplam 758 ilkökul üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencisi katılmıştır. Veriler SPSS 22 ve AMOS 24 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Ön uygulama sonucunda 25 maddeye düşürülen ölçeğe yönelik geçerlik ve güvenilirlik analizleri uygulanmıştır. Ölçeğin Alpha güvenilirlik katsayısı .87 bulunmuştur.

AFA sonucunda ölçeğin üç faktörlü ve 16 maddeden oluşan bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca bu üç faktör ölçeğe ait toplam varyansın %39,511'ini açıklamaktadır. DFA sonucu elde edilen uyum iyiliği indeksleri $X^2=165,675$ ($sd=101$, $p=.00$), $X^2/sd=1,64$, $RMSEA=.06$, $RMR=.03$, $CFI=.92$, $TLI=.90$, $IFI=.92$ olarak bulunmuş ve keşfedilen yapının iyi bir uyuma sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin alt boyutları ise 'metin içi peritekstual unsurları okuma, künye bilgilerini okuma ve görsel unsurları okuma' olarak isimlendirilmiştir. Araştırma sonucunda geçerli ve güvenilir peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeği elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Peritekst, Peritekstual okuma, Geçerlik, Güvenirlik, Peritekstual okuma ölçeği.

ABSTRACT: Books are not just texts. There are many elements such as foreword, afterword, pictures, author's name, publisher, bibliography, tables, and table of contents in the books. These elements, which are physically in the same environment as the text, are expressed as peritextual elements. Readers also look at and read non-text elements while reading the book. However, peritextual reading levels may vary from person to person. This

* Dr, Turhal Bilim ve Sanat Merkezi, oaslan5858@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0909-7043

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, omery@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3560-0028

study was conducted with the aim of developing a scale to determine the peritextual reading levels of primary school students.

In the study, scanning model was adopted in accordance with the quantitative research method. The study group of the scale was formed by stratified sampling method. During the process of creating an item pool for the scale, a literature review was conducted and expert opinions were taken. A total of 758 primary school third and fourth grade students participated in the study, 35 of which were in the pre-application, 572 in the exploratory factor analysis (EFA), and 151 in the confirmatory factor analysis (CFA). Data were analyzed using SPSS 22 and AMOS 24 program. As a result of the pre-application, validity and reliability analyzes were applied for the scale, which was reduced to 25 items. Alpha reliability coefficient of the scale was found to be .87.

As a result of EFA, it was seen that the scale had a structure with three factors and sixteen items. In addition, these three factors explain 40% of the total variance of the scale. Goodness of fit indices obtained as a result of DFA $X^2=165.675$ ($sd=101$, $p=.00$), $X^2/sd=1.64$, $RMSEA=.06$, $RMR=.03$, $CFI=.92$, $TLI=.90$, $IFI=.92$ and the discovered structure was found to have a good fit. The sub-dimensions of the scale were named as "reading in-text elements, reading production elements and reading visual elements". As a result of the research, a valid and reliable peritextual reading level determination scale was obtained.

Key Words: Peritext, peritextual reading, validity, reliability, peritextual reading scale.

EXTENDED ABSTRACT

The peritextual reading process begins when the reader sees the peritexts he encounters when he first takes the book in his hands. Peritextual reading is the process of reading and understanding all other peritexts in the book before reading the text in the book. Before the text, the reader should look at the book's cover, pictures, illustrations, author, table of contents, preface, suggested readings, etc. It is the process of looking at and relating to the text. Peritextual reading allows the reader to express their expectations from the text, to understand the background, event and characters of the text, and to evaluate the previous comments about the text (Youngs, 2009).

When the literature is examined, it is seen that peritextual reading improves many aspects of the reader. Peritextual reading improves an individual's critical thinking skills (Gross etc., 2016). The reader presents a critical perspective on the size, relationship, reality, similarities and contrasts of the bond between the peritext and the text. Peritextual reading not only brings the reader to the text, but also improves their creativity as well as allowing them to add new sections to the text (Chou, 2014). Thus, new meanings are produced from the combination of text and peritexts (Jenkins, 2001).

Visual elements constitute an important part of peritexts. Pictures occupy an important place in children's books. For child readers, pictures are familiar in terms of communication and develop the child's imagination and aesthetic point of view (Kara, 2021). While doing peritextual reading, when the individual examines the parts such as photographs, pictures, drawings and covers in the book, he/she also performs visual reading. Thus, peritextual reading also improves students' visual reading skills (Witte et al., 2019). Visual reading improves students' comprehension and questioning abilities (Güneş, 2013). It can be thought

that the comprehension and questioning skills of students who do visual reading by doing peritextual reading will also improve.

Every time children take the book in their hands, they pay attention to some of the elements such as the cover, author's name, title, pictures, back cover, and can make guesses about the content of the text. Therefore, they make peritextual reading knowingly or unknowingly. However, when the literature was searched, no scale study was found to determine the peritextual reading levels of children. With this study, it was aimed to develop a scale to determine the peritextual reading levels of children. As a result of the study, which was designed by adopting the quantitative research method, the triple likert type 'peritextual reading level determination scale' consisting of sixteen items was developed.

In the study, validity and reliability studies were conducted to develop the measurement tool designed in a 3-point likert type model, which determines the peritextual reading levels of primary school students. A likert-type scale (for example, 1 = strongly disagree, 2 = disagree, 3 = neutral, 4 = agree, 5 = strongly agree) is a method of collecting data by responding to items or questions using a numerical rating (Cook, 2008). In the study, scanning model was adopted in accordance with the quantitative research method. The most basic rule of quantitative research is the collection and processing of data to simplify a subject (Kamil, 2004). In survey studies, data are generally collected at a certain time interval to define certain conditions, to set standards or to reveal the relationships between events (Cohen et al., 2021). In this study, which was designed as a screening study, a standardized scale will be developed to determine the peritextual reading levels of primary school students.

The study group of the research consisted of 3rd and 4th- students studying in Tokat center and Turhal districts. A stratified sampling method was adopted to determine the study group. Therefore, while forming the study group, students from schools with different socio-economic levels were preferred. A total of 758 students participated in the study, 35 of which were in the pre-application, 572 in the exploratory factor analysis (EFA), and 151 in the confirmatory factor analysis (CFA).

With this study, a scale was developed to reveal the levels of peritextual reading skills, which affect the decision of whether to read or buy the book when they first receive it, develop students' reading, critical and creative thinking skills, provide them with an effective reading experience, and increase children's interest in the book. The scale, which was developed in a three-likert type, was graded as 'Always (3), Sometimes (2) and Never (1). The lowest score that can be obtained from the scale is 16, and the highest score is 48. As the score obtained from the scale increases, the level of peritextual reading also increases.

With this study, the peritextual reading level determination scale was developed. However, the research was limited to the students who are at the third and fourth grade level of primary school and who are educated in the center of Tokat and Turhal districts. With this scale, the peritextual reading levels of third and fourth-grade students can be determined and their relationship with different variables related to reading can be examined. In addition, a similar study can be done as a scale development study for pre-school, primary school first and second grade and secondary school students.

1. GİRİŞ

Okuma zihinde meydana gelen ve oldukça karmaşık olan bir süreci ifade etmektedir (Coşkun, 2002). Okuma işi görme, zihinde yapılandırma, anlamlandırma

gibi birbiri ile bağlantılı ilişkiler bütünüdür. Bu yüzdendir ki okuma işi, doğuştan gelen bir yetenek değil, sistemli bir eğitim sonucunda kazanılır (Güneş, 2017). Birey okumayı öğrenerek bilgiye ulaşmanın özgürlüğüne erişir. Okuyarak bilgiye erişmenin en temel kaynağı ise kitaplardır. Böylece okur bilgiye ulaşırken kitaplarla iletişim kurar. Kitaplarda yer alan metinlerle iletişim kuran insan haz duymaya, zihnini süslemeye, zekâsını geliştirmeye başlar (Sever, 1990). Metinler kitaplarda yer alan bilgilerin öz kaynakları, kitabı oluşturan ana unsurlardır. Peritekstler ise, yazılı metnin ötesinde, metin ile aynı ortamda olan ve yazılı metni destekleyen diğer unsurlardır.

Kitaplar yalnızca metinlerden oluşmazlar. Metnin yanında birçok unsorda kitaplarda yer alır. Bu unsurlar kapak, başlık, yazar – çizer adı, önsöz, kaynakça, resimler, çizimler vb. unsurlardır. Kitaplarda yer alan ve metnin dışında bulunan bu unsurlar literatürde ‘Peritekstual öğeler’ olarak ifade edilmektedir (Witte vd., 2019; Ciecierski vd., 2020; Gross vd., 2016). Diğer bir ifade ile bu öğeler kitabın peritekstleridir. Gerard Genette, "peritekst"i, kitabın etrafını saran, ancak kitabın gerçek bir parçası olmayan bölümleri olarak tanımlar (Latham & Gross, 2019). Peritekstual unsurlar okurun bir kitabı satın alıp almama ya da okumaya başlayıp başlamama kararını etkilerler. Yani peritekstler, bireyin kitaba karşı tutum geliştirmesine sebep olurlar. Peritekstler metne ilişkin ipuçları da verirler. Kitabın kapağına bakan okur metnin kahramanlarına ve olaylarına ilişkin yorumlar yapabilir. Soyut ve somut bütün varlıklar gibi peritekstler ilk görüldüğünde ya insan zihinde yeni bir şema oluşturur ya da var olan bir şema ile uyum kurar. Okur her bir peritekst için zihninde anlamlı bir karşılık oluşturur. Böylece peritekstler hem metne anlam katar hem de metin ile bağ oluşturur (Higonet, 1990).

Okur kitabı ilk eline aldığı anda karşılaştığı peritekstleri görmesi ile peritekstual okuma süreci de başlamış olur. Peritekstual okuma bireyin kitapta yer alan metni okumadan önce, kitapta bulunan diğer tüm peritekstleri okuma ve anlama sürecidir. Okurun metinden önce kitabın kapağına, resimlerine, çizimlerine, yazarına, içindekiler bölümüne, ön sözüne, önerilen okumalara vb. bakması ve metin ile ilişki kurması sürecidir. Peritekstual okuma, okurun metinden beklentilerini dile getirmesine, metnin arka planı, olayı ve karakterlerini anlamasına ve metne ilişkin önceden yapılan yorumları değerlendirmesine imkân verir (Youngs, 2009).

Literatür incelendiğinde peritekstual okuma yapmanın okurun birçok yönden etkilediği görülmektedir. Peritekstual okuma yapmak bireyin eleştirel düşünme becerisini geliştirir (Gross vd., 2016). Okur, peritekst ile metin arasındaki bağın boyutuna, ilişkisine, gerçekliğine, benzerlik ve zıtlıklarına yönelik eleştirel bakış açısı ortaya koyar. Peritekstual okuma yapmak okuru metne ulaştırmasının yanında metne yeni bölümler eklemelerini sağlayacak kadar (Chou, 2014) yaratıcılıklarını da geliştirmektedir. Böylece, metin ile peritekstlerin birleşiminden yeni anlamlarda üretilmektedir (Jenkins, 2001).

Peritekstlerin önemli bir bölümünü görsel öğeler oluşturmaktadır. Resimler, çocuk kitaplarında önemli bir yer kaplar. Çocuk okurlar için resimler hem iletişim açısından tanıdık gelir hem de çocuğun hayal gücünü ve estetik bakış açısını geliştirir (Kara, 2021). Peritekstual okuma yaparken birey kitapta bulunan fotoğraflar, resimler, çizimler, kapak gibi kısımları incelediğinde görsel okuma da yapmış olur. Böylece, peritekstual okuma yapmak öğrencilerin görsel okuma becerilerini de geliştirir (Witte vd., 2019). Görsel okuma yapmak öğrencilerin anlama ve sorgulama yeteneklerini geliştirir (Güneş, 2013). Peritekstual okuma yaparak aynı zamanda görsel okuma da yapan öğrencilerin bu durumda anlama ve sorgulama becerilerinin de gelişeceği düşünülebilir.

Çocuklar kitabı her eline aldıklarında kapak, yazar adı, başlık, resimler, arka kapak gibi öğelerden bazılarını dikkat eder, metin içeriğine ilişkin tahminde bulunabilirler. Dolayısı ile bilerek veya bilmeyerek peritekstual okuma yaparlar. Ancak literatür tarandığında çocukların peritekstual okuma düzeylerini belirleyecek herhangi bir ölçek çalışmasına rastlanılmamıştır. Bu çalışma ile çocukların peritekstual okuma yapma düzeylerini belirleyecek ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır. Nicel araştırma yöntemi benimsenerek tasarlanan çalışma sonucunda 16 maddeden oluşan üçlü likert tipi ‘peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeği’ geliştirilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, ilkökul öğrencilerinin peritekstual okuma düzeylerini belirleyen ve üçlü likert tipi modelde tasarlanan ölçme aracının geliştirilmesi için geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Likert tipi bir ölçek (örneğin, 1 = kesinlikle katılmıyorum, 2 = katılmıyorum, 3 = nötr, 4 = katılıyorum, 5 = kesinlikle katılıyorum) sayısal bir derecelendirme kullanarak maddelere veya sorulara yanıt vererek veri toplama yöntemidir (Cook, 2008). Çalışmada nicel araştırma yöntemine uygun olarak tarama modeli benimsenmiştir. Nicel araştırmaların en temel kuralı bir konuyu basitleştirmek için verilerin toplanması ve işlenmesidir (Kamil, 2004). Tarama çalışmalarında ise genellikle veriler, belirli zaman aralığında ve belirli şartları tanımlamak, standartları belirlemek veya olaylar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak için toplanır (Cohen vd., 2021).

2.1. Örneklem

Araştırmanın çalışma grubu Tokat merkez ve Turhal ilçelerinde eğitim gören 3. ve 4.sınıf öğrencilerinden oluşmuştur. Çalışma grubunun belirlenmesi için tabakalı örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Bu yüzden çalışma grubu oluşturulurken, farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip okullardaki öğrenciler rastgele seçilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmaya ön uygulamada 35, açılımlı faktör analizinde (AFA) 572 ve doğrulayıcı faktör analizinde (DFA) 151 olmak

üzere toplam 758 öğrenci katılmıştır. Tablo 1’de araştırmanın çalışma grubuna ait bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmanın çalışma grubuna ait bilgiler

Uygulama	Değişken	f	%
Ön Uygulamaya Katılan Öğrenciler	3.Sınıf	16	45,71
	4. Sınıf	19	54,29
	Kız	18	51,43
	Erkek	17	48,57
Ön uygulama toplam katılımcı		35	100
AFA’ya Katılan Öğrenciler	3.Sınıf	258	45
	4.Sınıf	314	55
	Kız	293	51
	Erkek	279	49
AFA toplam katılımcı		572	100
DFA’ya Katılan Öğrenciler	3.Sınıf	56	37,09
	4.Sınıf	95	62,91
	Kız	81	53,64
	Erkek	70	46,36
DFA toplam katılımcı		151	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin 392’si kız, 366’sı ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Yine öğrencilerin 330’u üçüncü sınıf, 428’i ise dördüncü sınıf öğrencisidir.

2.2. Ölçeğin Geliştirilmesi

Bu araştırmada ilkökul öğrencilerinin peritekstual okuma davranışı ve özelliklerinin belirlenebilmesi için ölçek geliştirme çalışması yapılmıştır. Ölçek geliştirme sürecinde verilerin toplanmasına başlanmadan önce literatür taraması ve madde havuzunun oluşturulması, uzman görüşlerinin alınması ve ön uygulamanın yapılması adımları izlenmiştir.

2.2.1. Literatür Taraması ve Madde Havuzunun Oluşturulması

Genette’nin metinsel aşkınlık taksonomisi beşe ayrılmaktadır. Bunlar ‘Intertextuality (Metinlerarasılık), Paratextuality (Metindışılık, yan metinsellik), Metatextuality (Yorumsal üstmetinsellik), Hypertextuality (İleri metinsellik) ve Architextuality (Önmetinsellik)’tir (Scolari, 2014). Paratekstualite ise peritekst ve epitekstlerden oluşmaktadır. Epitextler, söz konusu metnin dışında “röportajlar, tanıtım duyuruları, eleştirmenler tarafından gönderilen incelemeler, özel mektuplar ve diğer yazar ve editöryal tartışmalar” gibi unsurları içerir (Allen, 2021). Peritekstler ise fiziksel olarak metinle aynı ortamda bulunan ve metni çevreleyen unsurlardır. Bir kitapta bulunabilecek peritekstler ‘kitap kapakları, önsöz, sonsöz, içindekiler, dizin, kaynak notları, kağıtlar, başlık sayfası, yazar biyografisi vb. (Allen, 2021; Genette, 1997; Gross & Latham, 2017; Sipe, 1998). Bu araştırma için

literatürde geçen peritekstler tespit edilerek oluşturulması amaçlanan ölçme aracına uygun maddeler belirlenmiştir. Böylece toplam üçlü likert tipi ve 33 maddeden oluşan madde havuzu oluşturulmuştur.

2.2.2. Uzman Görüşlerinin Alınması

‘Peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeği taslak formunun’ oluşturulması için okuma eğitimi alanında uzman 3, dil alanında uzman 2 ve ölçme değerlendirme alanında uzman 1 kişi olmak üzere toplam 6 uzmandan görüş alınmıştır. Elde edilen görüşler doğrultusunda her bir madde için Lawshe (1975) tarafından geliştirilen kapsam geçerlilik oranları hesaplanmıştır. Hesaplama sonucunda ölçek maddelerinden bir tanesi çıkarılarak 32 maddeye düşürülmüş ve yedi maddenin yazımında değişikliğe gidilmiştir. Böylece ölçek son şeklini alarak pilot uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

2.2.3. Ön Uygulamanın Yapılması

Uzman görüşleri alındıktan sonra 32 maddeye düşürülen ve ‘Her Zaman’, ‘Bazen’ ve ‘Hiçbir Zaman’ şeklinde üçlü likert tipi oluşturulan ‘peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeği taslak formu’ için ön uygulama yapılmıştır. Random seçilen üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerle ayrı ayrı yapılan pilot uygulamaya 35 öğrenci katılmıştır. Pilot uygulama sonucunda yedi maddenin öğrenciler tarafından tam anlaşılır olmadığı tespit edilmiş ve ölçek maddelerinden çıkarılmıştır. Böylece toplam 25 maddeden oluşan ‘Peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeği’ için uygulama yapılmasına karar verilmiştir.

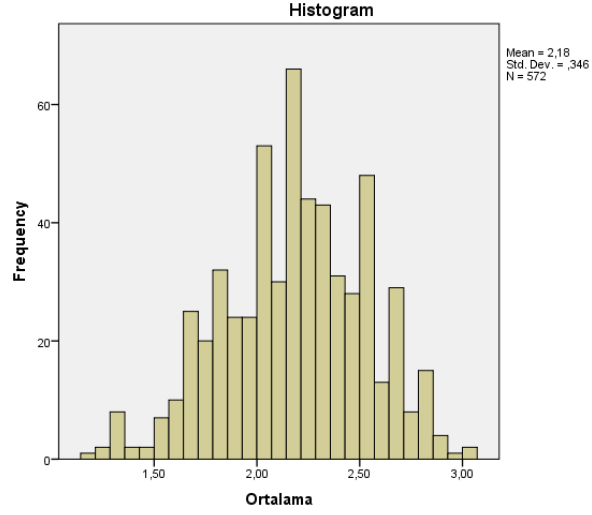
2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeği, ön uygulama yapılarak verilerin toplanması için hazır hale getirilmiştir. Veriler Tokat merkez ve Turhal ilçesinde öğrenim gören ilkököl üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinden elde edilmiştir. Verilerin toplanması esnasında öğrencilere ölçek ile ilgili bilgilendirme yapılmış ve ardından öğrencilerin ölçek maddelerini yanıtlamaları istenmiştir. Toplanan veriler SPSS 22 ve AMOS 24 programına yüklenmiş ve analiz edilebilir hâle getirilmiştir. Verilerin analizine geçilmeden önce normallik testi yapılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Tablo 2’de verilere ilişkin normallik dağılım sonuçlarına yer verilmiştir.

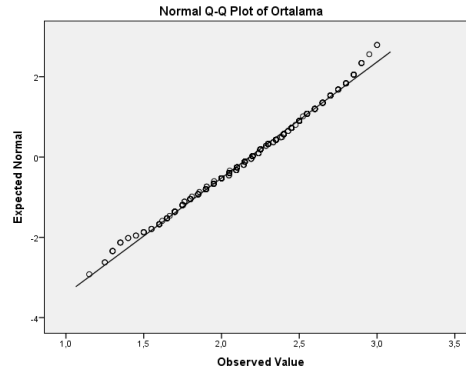
Tablo 2: Verilere ilişkin normallik değerleri

Değişken	Çarpıklık	Basıklık
Peritekstual Okuma	-.203	-.234

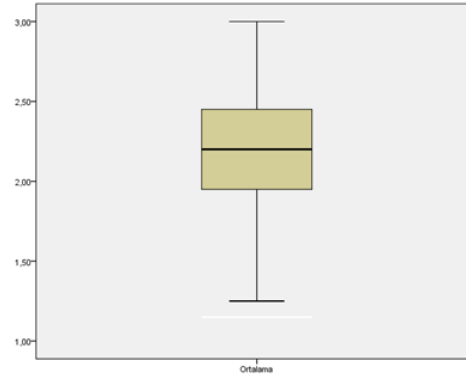
Tablo 2 incelendiğinde çarpıklık ve basıklık katsayılarının +1 ile -1 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca normallik sonuçlarına histogram ve Q-Q plot grafikleri ile de bakılmıştır. Şekil 1’de histogram, Şekil 2’de Q-Q Plot, Şekil 3’te ise Box Plot grafiklerine yer verilmiştir.

Şekil 1: Verilere ilişkin histogram grafikleri

Şekil 2: Verilere ilişkin q-q plot gösterimi

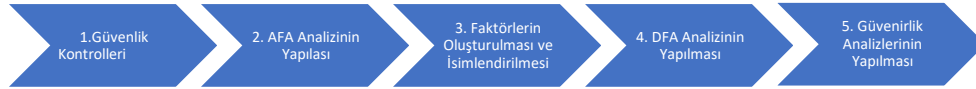

Şekil 3: Verilere ilişkin box plot grafiği gösterimi

Normalliğine ilişkin çarpıklık ve basıklık değerlerine, histogram, Q-Q Plot ve Box Plot grafiklerine bakıldığında verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Normal dağılım analizlerinin ardından verilerin faktör analizine uygunluğu için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett küresellik testi uygulanmıştır. Geçerlik analizinde ise açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğe yönelik güvenirlik testinde de Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır.

Faktör analizleri benzer özelliklere sahip değişkenleri aynı grupta toplama işidir (Cohen vd., 2021). Peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin geliştirilmesi sürecinde, değişkenlerin ortak grup oluşturup oluşturmadığını belirlemek için faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi (AFA) ise, bir ölçme aracının altında yatan değişkenlerin yapısını araştırmak için yaygın olarak kullanılan güçlü bir araçtır (Osborne & Fitzpatrick, 2012). Verilerin analizine ilişkin işlem basamakları Şekil 4’te gösterilmiştir.

Şekil 4: Verilerin analizinde uygulanan işlem basamakları

Şekil 4’de görüldüğü gibi araştırmada toplanan veriler beş aşamada analiz edilmiş ve raporlanmıştır. Araştırmanın yapı geçerliğinde açımlayıcı faktör analizi ile doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Güvenirlik analizlerinde ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde veri setinin faktör analizine uygunluğuna ilişkin yapılan güvenlik kontrollerine, açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına, faktörlerin oluşturulması ve isimlendirilmesine, doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına ve güvenirlik analiz sonuçlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Güvenlik Kontrolleri

Faktör analizine başlanmadan verilerin faktör analizine uygun olup olmadığına karar vermek için bazı varsayımların karşılanması gerekmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013). Bu çalışmada da faktör analizi öncesi bazı varsayımlar kontrol edilmiştir. Bunlar; örneklem büyüklüğü, değişkenlerin sayısı, örneklem yeterliliği, normal dağılım kontrolleridir.

Tabachnick ve Fidell (2013) bir veri setinde örneklem büyüklüğünün 500 olmasını ‘çok iyi’ olarak değerlendirmiştir. Bu çalışma da AFA öncesi çalışma grubunun 572 kişiden oluşması örneklem büyüklüğünün ‘çok iyi’ düzeyde olduğunu göstermektedir. AFA öncesi diğer bir varsayım kontrolü ise değişkenlerin sayısı için yapılmıştır. Ölçeklerde yer alan değişken sayısı az olsa faktör analizi, çok olsa

faktörün ölçtüğü örtük yapıyı belirlemek zorlaşacaktır (Cohen vd., 2021). Bu yüzden 25 maddeden oluşan ölçeğin, faktör analizi için yeterli düzeyde değişken içerdiği ifade edilebilir.

AFA öncesi örneklem yeterliliğinin belirlenebilmesi için Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değerine, verilerin faktör analizine uygunluğu için ise Bartlett testi sonuçlarına bakılmıştır. Field (2013)'e göre KMO değeri için alt sınır .50 olup, değer 1'e yaklaştıkça örneklem yeterliliği güçlenmektedir. Bartlett testi ise farklı popülasyonlardaki varyans eşitliğini değerlendirmek ve verilerin faktör analizine uygun olup olmadığına karar vermek için kullanılan çıkarımsal bir prosedürdür (Arsham & Lovric, 2011; Bartlett, 1950). Ayrıca Bartlett test sonucu anlamlı çıkarsa faktör analizine geçilir (Tatlıdil, 2002). Analiz sonucunda KMO değeri .87 ile oldukça iyi düzeyde bulunmuştur. Bartlett anlamlılık değeri ise, $X^2=1862,192$, $df=210$, $p<.00$ bulunmuştur. Böylece ölçeğin faktör analizine uygun olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca verilere normallik testi uygulanmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

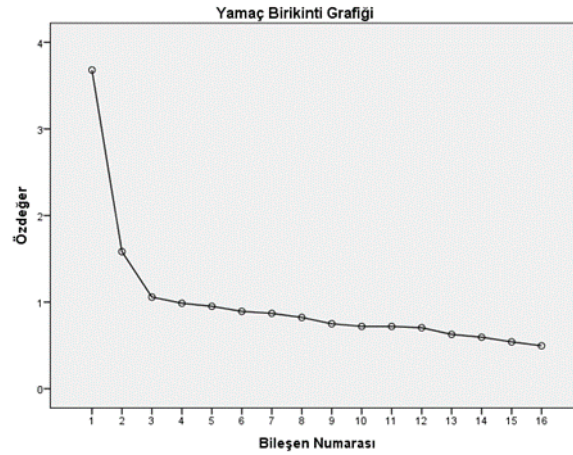
3.2. Yapı Geçerliliğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi

Ölçeğin yapı geçerliliğine ilişkin olarak temel bileşenler analizinden Varimax dik döndürme yöntemi (Field, 2009) kullanılmıştır. Varimax dik döndürme tekniği uygulanarak maddelerin faktör yükleri hesaplanmıştır. Çıkan sonuçlar sonrası maddelerin yük değerleri .30'ın altında olan, birden çok maddede binişiklik gösteren ya da binişik maddelerin faktör yükleri arasındaki farkın .10'dan az olması durumunda madde ölçekten atılmıştır. Böylece ölçekte yer alan 3, 8, 9, 10, 11, 14, 16, 24 ve 25. maddeler ölçekten çıkarılmış ve yeniden maddelerin faktör yükleri hesaplanmıştır. Tablo 3'te temel bileşenler analizi sonucu açıklanan toplam varyans değerleri gösterilmiştir.

Tablo 3: Ölçeğin açıklanan toplam varyans değerleri

Bileşen	Başlangıçtaki Öz Değerler			Yüklerin Kareler Toplamının Döndürülmesi		
	Toplam	Varyans %	Birikmiş %	Toplam	Varyans %	Birikmiş %
1	3,681	23,004	23,004	2,308	14,426	14,426
2	1,583	9,894	32,897	2,065	12,904	27,330
3	1,058	6,613	39,511	1,949	12,181	39,511

Tablo 3 incelendiğinde peritekstual okuma düzeyi ölçeğinin üç faktörlü bir yapıdan oluştuğu görülmektedir. Ayrıca üç faktörün toplam varyansın %39,511'ini açıkladığı görülmüştür. Araştırmacılar öz değerleri 1'in üzerinde olan faktörleri dikkate alırlar (Cohen vd., 2021). Bu çalışmada da özdeğerleri 1'in üzerinde olan faktörler üzerinde inceleme yapılmıştır. Şekil 2'de faktörlere ilişkin yamaç birikinti grafiğine yer verilmiştir.

Şekil 5: Peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeği yamaç birikinti grafiği

Yamaç birikinti grafiğinde de görüldüğü gibi peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinde öz değerleri birin üzerinde olan üç faktör bulunmaktadır. Tablo 4'te peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin faktör yapısına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 4: Peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin faktör yapısı

Ölçek Maddeleri	Açıklanan Ortak Varyans	Faktörler		
		1	2	3
Madde 21	.520	.639		
Madde 12	.452	.637		
Madde 15	.524	.522		
Madde 23	.497	.506		
Madde 22	.507	.490		
Madde 17	.581	.481		
Madde 13	.537	.391		
Madde 2	.379	.363		
Madde 7	.485		.672	
Madde 4	.533		.655	
Madde 6	.503		.553	
Madde 5	.519		.504	
Madde 19	.344			.753
Madde 20	.426			.712
Madde 18	.389			.643
Madde 1	.408			.485
Öz-değer		3,681	1,583	1,058
Toplam açıklanan varyans				%39,511

Tablo 4 incelendiğinde her maddenin açıkladığı varyans miktarı .30'un üzerinde çıkmıştır. Ayrıca toplam üç faktörden oluşan peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin birinci faktörü sekiz maddeden (2, 12, 13, 15, 17, 21, 22, 23), ikinci faktörü dört maddeden (4, 5, 6, 7) ve üçüncü faktörü ise yine dört maddeden (1, 18, 19, 20) oluşmaktadır.

3.3. Faktörlerin Oluşturulması ve İsimlendirilmesi

Toplam 16 maddeden oluşan peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin alt faktörlerinde yer alan maddeler incelenmiştir. İnceleme sonucunda faktörler isimlendirilmiş ve her bir faktöre ait maddeler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Ölçeğin alt faktörlerine verilen isimler

Sıra	Faktör Adı	Faktör Maddeleri
1	Metin İçi Peritekstual Unsurları Okuma	2, 12, 13, 15, 17, 21, 22, 23
2	Künye Bilgilerini Okuma	4, 5, 6, 7
3	Görsel Unsurları Okuma	1, 18, 19, 20

Ölçek maddelerine bakıldığında birinci faktör 'metin içi peritekstual unsurları okuma', ikinci faktör 'künye bilgilerini okuma' ve üçüncü faktör ise 'görsel unsurları okuma' olarak adlandırılmıştır.

3.4. Yapı Geçerliğine İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Faktör analizleri, bir ölçme aracında, ölçüm sonuçlarının kalitesini ve geçerliliğini belirlemek için ortaya çıkmıştır (Yaşlıoğlu, 2017). Doğrulayıcı faktör analizi ise, yapılar arasındaki ilişkiyi test eden, açıklayıcı faktör analizinin bir uzantısıdır (Erkorkmaz vd., 2013). Doğrulayıcı faktör analizi ile öncesinde belirlenen faktörler arasındaki uyuma yönelik ilişki durumu kontrol edilir. Bu çalışmada da yapı geçerliğinin ve ölçeğin kalitesinin kontrol edilebilmesi adına DFA yapılmıştır.

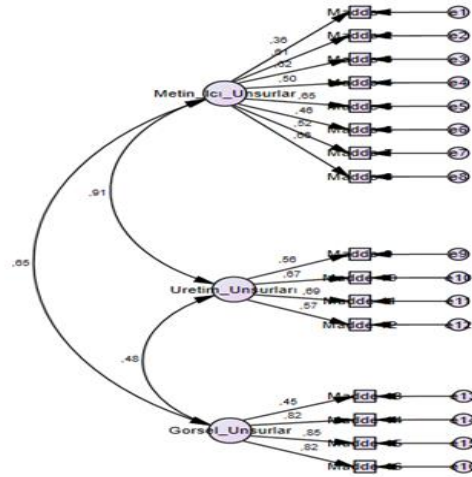
Açıklayıcı faktör analizi sonrası üç faktör (metin içi peritekstual unsurları okuma, künye bilgilerini okuma ve görsel unsurları okuma) ve toplam 16 maddeden oluşan ölçeğe ilişkin doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bunun için açıklayıcı faktör analizi sonucunda 16 maddeye düşürülen peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeği ilkökul üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerine dağıtılmış ve 151 yanıt değerlendirmeye alınmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum indeksi değerleri $X^2=165,675$ ($sd=101$, $p=.00$), $X^2/sd=1,64$, $RMSEA=.06$, $RMR=.03$, $CFI=.92$, $TLI=.90$, $IFI=.92$ olarak hesaplanmıştır. Tablo 6'da DFA sonucu ölçek maddelerinin uyum değerleri, Byrne (2013) ve Erkorkmaz vd. (2013) tarafından belirtilen referans değerleri ile karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Tablo 6: Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin uyum indeksleri

İndeksler	Referans Değer		Ölçüm	Sonuç
	İyi Uyum	Kabul Edilir Uyum		
CMIN/DF	$0 \leq X^2/df \leq 2$	$2 \leq X^2/df \leq 3$	1,640	İyi uyum
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$.06	İyi uyum
RMR	$0 \leq RMR \leq .05$	$.05 \leq RMR \leq .08$.03	İyi uyum
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1$	$.90 \leq CFI \leq .94$.92	Kabul edilir uyum
TLI	$.95 \leq TLI \leq 1$	$.90 \leq TLI \leq .94$.90	Kabul edilir uyum
IFI	$.95 \leq IFI \leq 1$	$.90 \leq IFI \leq .94$.92	Kabul edilir uyum

Tablo 6 incelendiğinde peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin faktörler arası uyumu oldukça iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Literatürde kabul edilebilir X^2/df değerinin 0-3 arasında olması gerektiği düşünülmektedir (Blunch, 2008; Byrne, 2011). Peritekstual okuma düzeyi ölçeğinde ise $X^2/df=1,64$ bulunmuştur. Araştırmacılar RMR ve RMSEA değerinin sıfıra yaklaştıkça faktörler arası uyumun da güçlü olacağını ifade etmektedirler (Hooper, 2008; Byrne, 2011). Bu araştırmada da RMR ve RMSEA değerleri sıfıra oldukça yakın bulunmuştur. CFI, TLI ve IFI değerleri de .90'ın üzerinde çıkmıştır. Tüm bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin veri setleri arasında ki uyumunun oldukça iyi olduğu ifade edilebilir.

Doğrulayıcı faktör analizi sonrasında, faktörler arası uyuma ilişkin ve özetler halinde Path Diyagramı (yol şemaları) oluşturulabilir (Çapık, 2014). Şekil 6'da üç faktörlü peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin DFA modeline ait path diyagramı gösterilmiştir.

Şekil 6: Peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin dfa modeli

3.5. Güvenirlik Analizlerine İlişkin Bulgular

Araştırmalarda güvenirlilik ölçme araçları için tutarlılık ve tekrarlanabilirlik için kullanılan, ölçeğin hassasiyetini ve doğruluğunu ifade eden bir terimdir (Cohen vd., 2021). Güvenirliği belirlemek için kullanılan üç temel tür vardır. Bunlar; stabilite (istikrar, değişmezlik), eş değerlik ve iç tutarlıdır (Carmines & Zeller, 1979). Peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin güvenirlilik hesaplamasında ise iç tutarlılık olarak Cronbach Alpha güvenirlilik kat sayısı hesaplanmıştır. Cronbach Alpha güvenirlilik kat sayısı .81-1.00 arasında ise ‘yüksek güvenirlilikte’, .61-.80 arasında ise ‘orta güvenirlilikte’, .41-.60 arasında ise ‘düşük güvenirlilikte’, .00-.40 arasında ise ‘ölçek güvenilir değildir’ (Özdamar, 2002) yorumu yapılabilir.

AFA uygulanmadan önce 25 maddeden oluşan peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğine yönelik Cronbach Alpha iç güvenirlilik katsayısı hesaplanmış ve .82 bulunmuştur. DFA ve AFA sonrası ölçek 16 maddeye düşürülmüş ve üç faktörlü bir yapı oluşmuştur. Ölçeğin son haline yönelik Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısı hesaplanmış ve Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeği ve alt faktörlere ilişkin güvenirlilik katsayısı

Faktörler	Maddeler	Alpha
Metin İçi Peritekstual Unsurları Okuma	2, 11,12,14,15,19,20,21	.77
Künye Bilgilerini Okuma	4,5,6,7	.71
Görsel Unsurları Okuma	1,16,17,18	.83
Peritekstual Okuma	Ölçeğin tamamı	.87

Tablo 7 incelendiğinde ölçeğin toplam güvenirlilik kat sayısı .87 bulunmuştur. Bu durumda peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin ‘yüksek güvenirlilikte’ olduğu söylenebilir. Ayrıca ölçeğin alt faktörlerine ilişkin güvenirlilik analizleri de yapılmıştır. Analiz sonucunda metin içi peritekstual unsurları okuma faktörünün güvenirlilik katsayısı (.77) ile künye bilgilerini okuma faktörünün güvenirlilik katsayısı (.71) ‘orta güvenirlilikte’ bulunmuştur. Görsel unsurları okuma faktörünün güvenirlilik katsayısı (.83) ise ‘yüksek güvenirlilikte’ bulunmuştur. Ölçeğin tamamı ve alt faktörleri değerlendirildiğinde ölçeğin güvenilir olduğu ifade edilebilir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmış ve analizler sonucunda peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin hem geçerli hem de güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Literatür incelendiğinde okuma stratejileri bilişsel farkındalıklarına (Karatay, 2009), okumaya yönelik tutuma (Karahana, 2018), okuma motivasyonlarına (Durmuş, 2014) ilişkin ölçek geliştirme çalışmalarının olduğu görülmüştür. Ancak peritekstual okumaya ilişkin ölçek geliştirme çalışmalarına rastlanılmamıştır. Ancak, peritekstual okuma ile okuyucu, bilgi ve kaynakları nasıl değerlendireceğini öğrenir (Witte vd., 2019), okurun okumaya yönelik temel becerileri gelişir (Thomas

vd., 2007), kitap okuma tecrübeleri artar (Serafini, 2012). Ayrıca peritekstual okuma yapmak okurların, metinler arası okuma ve anlam kurmalarına, eleştirel düşüncelerine, dış dünya ile hikâye arasında bağlantı kurmalarına, öğrencilerin hikâyeyi okumaya veya okumamaya karar vermelerine, zengin ve tatminkâr bir okuma deneyimi kazanmalarına, metin ile etkileşimli okuma yapmalarına, metin ile okuyucu arasında ara yüz oluşturmalarına, kitabın yazılı metninden ayrılarak çocukların kitaba ilgi duymalarına yardımcı olur (Ateş, 2013; Coifman, 2013; Genette, 1997; Gök vd., 2021; Gross & Latham, 2017; Rockenberger, 2014). Literatürde ki bu sonuçlara bakıldığında, okurun okuma deneyimlerini, becerilerini artıran, okumaya karşı bilişsel, duyuşsal ve psikolojik etkisi olan peritekstual okuma becerisinin ölçülmesi, düzeyinin belirlenmesi gerektiği düşünülebilir. Bu ölçek geliştirme çalışması ile okur için okumaya yönelik önemli bir adım olan peritekstual okuma düzeyinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Böylece düzeyi belirlenen öğrencinin güçlü yönleri desteklenip, eksik yönleri geliştirilerek, okuma başarısı artırılabilir ve okumaya yönelik duyuşsal durumların olumlu yönde gelişmesi desteklenebilir.

Faktör analizleri sonucunda üç faktörlü yapıdan oluşan peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeğinin alt faktörleri ‘metin içi peritekstual unsurları okuma, künye bilgilerini okuma ve görsel unsurları okuma olarak’ adlandırılmıştır. Metin içi peritekstual unsurları okuma faktörü altında yer alan sekiz maddenin, metinle doğrudan bağlantılı olan, okuru metne direk götüren peritekstual öğeler olduğu görülmüştür. Künye bilgilerini okuma faktörü altında yer alan dört madde ise kitabın künyesine ait bilgiler içeren peritekstual öğelerdir. Son olarak görsel unsurları okuma faktöründe yer alan dört madde ise kitapta yer alan ve peritekstual unsurlardan olan görsel öğeleri temsil etmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma ile okurların kitabı ilk eline aldıklarında okuyup okumama, satın alıp almama kararını etkileyen, öğrencilerin okuma, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştiren, onlara etkili bir okuma deneyimi kazandıran, çocukların kitaba karşı ilgilerini artıran peritekstual okuma becerilerinin düzeylerini ortaya çıkaracak ölçek geliştirilmiştir. Üçlü likert tipinde geliştirilen ölçek ‘Her Zaman (3), Bazen (2) ve Hiçbir Zaman (1) şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 16, en yüksek puan ise 48’dir. Ölçekten alınan puan arttıkça peritekstual okuma düzeyi de artmaktadır.

Bu çalışma ile peritekstual okuma düzeyi belirleme ölçeği geliştirilmiştir. Ancak araştırma ilkökul üçüncü ve dördüncü sınıf düzeyinde yer alan ve Tokat merkez ve Turhal ilçesinde eğitim gören öğrencilerle sınırlandırılmıştır. Bu ölçek ile üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerin peritekstual okuma düzeyleri belirlenebilir, okumaya ilişkin farklı değişkenlerle ilişkisi incelenebilir. Benzer çalışma okul öncesi, ilkökul birinci ve ikinci sınıf ile ortaokul öğrencilerine yönelik ölçek geliştirme çalışması olarak yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Allen, G. (2021). *Intertextuality*. Routledge.
- Arsham, H., & Lovric, M. (2011). Bartlett's Test. *International encyclopedia of statistical science, 1*, 87-88.
- Ateş, S. (2013). İlkokulda bireysel okumadan metinlerarası okumaya: Resim kitaplarını okuma İlkokulda peritextual okumadan metinler arası okumaya resimli hikâye kitap okuma süreci. *İnsan Bilimleri Dergisi, 10*(1), 1567-1585.
- Bartlett, M. S. (1950). Tests of significance in factor analysis. *British Journal of statistical psychology, 3*(2), 77-85.
- Blunch, N. J. (2008). *Introduction to Structural Equation Modelling Using SPSS and AMOS*. SAGE publications.
- Byrne, B. M. (2011). *Structural equation modeling with AMOS basic concepts, applications and programming (Multivariate Applications Series)*. New York: Routledge.
- Carmines, E., & Zeller, R. (1979). *Reliability and validity assessment*. Sage publications.
- Chou, W. (2014). Young children's understanding and response to picture book peritext during adult-child shared reading. *Journal of Educational Practice and Research, 27*(2), 1-32.
- Ciecierski, L. M., & Smith, A. M. (2020). Picture books as way-in texts for better understanding and appreciating peritextual features. *Voices from the Middle, 28*(2), 44-49.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2021). *Eğitimde araştırma yöntemleri*. (E. D. Kiroğlu, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
- Coifman, R. C. (2013). Giving texts meaning through paratexts: Reading and interpreting endpapers. *School Library Monthly, 30*(3), 21-23.
- Cook, B. G. (2008). Nonexperimental quantitative research and its role in guiding instruction. *Intervention in School and Clinic, 44*(2), 98-104.
- Creswell, J. W. (2005). *Educational research design: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Pearson Education.
- Çapık, C. (2014). Geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizinin kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 17*(3), 196-205.
- Çoşkun, E. (2002). Okumanın hayatımızdaki yeri ve okuma sürecinin oluşumu. *Türklük Bilimi Araştırmaları, 11*, 231-244.
- Durmuş, G. (2014). "Okuma motivasyonu ölçeği"nin Türkçeye uyarlanması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 1*(1), 16-40.
- Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., & Özdamar, K. (2013). Doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences, 33*(1), 210-223.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. SAGE.
- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation (Trans. J. E. Lewin)*. Cambridge University Press.
- Gök, B., Temizyürek, F., Baş, Ö., & Sirem, Ö. (2021). Feridun Oral'ın çocuk kitaplarının metinsel özellikleri ve metin okunabilirlik düzeyleri. *Türk Eğitim Dergisi, 10*(2), 125-138.

- Gross, M., & Latham, D. (2017). The peritextual literacy framework: Using the functions of peritext to support critical thinking. *Library & Information Science Research*, 39(2), 116-123.
- Gross, M., Latham, D., Underhill, J., & Bak, H. (2016). The peritext book club: Reading to foster critical thinking about STEAM texts. *School Library Research*, 19, 2-18.
- Güneş, F. (2013). Görsel okuma Eğitimi/Visual reading education. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-17.
- Güneş, F. (2017). Okuma ilgisi ve gücü. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 119-128.
- Higonnet, M. R. (1990). The playground of the peritext. *Children's Literature Association Quarterly*, 15(2), 47-49.
- Hooper, D. C. (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Jenkins, E. (2001). Reading outside the lines: Peritext and authority in south african children's books. *The Lion and the Unicorn*, 25(1), 115-127.
- Kamil, M. L. (2004). The current state of quantitative research. *Reading Research Quarterly*, 39(1), 100-107.
- Kara, C. (2021). *Okul öncesi dönem çocuk kitaplarında yaratıcılığı destekleyen bir faktör olarak resimlemelerin kullanımı*. Uluslararası Sanat ve Tasarım Araştırmaları Kongresi ve Sergisi (ART&DESIGN-2021) (s. 1153-1173). Niğde: Book of proceedings.
- Karahan, B. Ü. (2018). Okumaya yönelik tutum ölçeği: Ölçek geliştirme çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(1), 67-73.
- Karatay, H. (2009). Okuma stratejileri bilişsel farkındalık ölçeği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 58-79.
- Latham, D., & Gross, M. (2019). Pausing at the threshold: Peritextual images in young adult nonfiction award winners. *Journal of Research on Libraries and Young Adults*, 9(2), 1-20.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel psychology*, 28(4), 563-575.
- Osborne, J., & Fitzpatrick, D. (2012). Replication analysis in exploratory factor analysis: What it is and why it makes your analysis better. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 17, 15., 17(15), 1-8.
- Özdamar, K. (2002). *Paket programlarla istatistiksel veri analizi-1*. (4.Baskı b.). Kaan Kitapevi.
- Rockenberger, A. (2014). *Video game framings*. In N. Desrochers, & D. Apollon (Eds.), *Examining paratextual theory and its applications in digital culture*. IGI Global.
- Scolari, C. (2014). Don Quixote of La Mancha: Transmedia storytelling in the grey zone. *International Journal of Communication*, 8(2), 382-405.
- Serafini, F. (2012). Interpreting visual images and design elements of contemporary picturebooks. *Connecticut Reading Association Journal*, 1, 3-8.
- Sever, S. (1990). Bilgi toplumu olma aşamasında, ülkemizde kitap ve okuma olgusu. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 23(2), 721-727.
- Sipe, L. R. (1998). Learning the language of picture books. *Journal of Children's Literature*, 24(2), 66-75.

Tabachnick, B., & Fidell, L. (2013). *Using multivariate statistics*. (6 b.). Pearson Education Ltd.

Tatlıdil, H. (2002). Uygulamaları çok değişkenli istatistiksel analiz. Ankara: Akademi Matbaa.

Thomas, S., Joseph, C., Laccetti, J., & Mason, B. (2007). (2007). Transliteracy: crossing divides. *First Monday*, 12(2), 1-2.

Witte, S., Latham, D., & Gross, M. (2019). *Literacy engagement through peritextual analysis*. American Library Association.

Yaşloğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.

Youngs, S. (2009). *Literary, visual, and historical understandings: Intermediate readers respond to historical fiction picture books*. Reno: University of Nevada.

EKLER

EK 1: Peritekstual Okuma Düzeyi Belirleme Ölçeği

Madde	Peritekstual Okuma Düzeyi Belirleme Ölçeği	Her zaman (3)	Bazen (2)	Hiçbir zaman (1)
I. Metin İçi Peritekstual Unsurları Okuma				
1	Kitabı okumadan önce yaşıma uygun olmasına dikkat ederim.	3	2	1
2	Kitapta bulunan önerilen okumalar bölümü dikkatimi çeker.	3	2	1
3	Bir kitabı okumaya başlamadan önce kitabın içindekiler bölümünü okurum.	3	2	1
4	Kitabı okumadan önce başyazı/ön söz bölümünü okurum.	3	2	1
5	Kitabı okumadan önce teşekkür bölümünü okurum.	3	2	1
6	Kitapta haritalar varsa incelerim.	3	2	1
7	Kitapta yer alan tabloları kitabı okumadan önce incelerim.	3	2	1
8	Kitapta yer alan sözlük bölümüne bakar kitabın konusunu tahmin ederim.	3	2	1
II. Künye Bilgilerini Okuma				
9	Kitabı okumaya başlamadan önce yazarına bakarım.	3	2	1
10	Kitabın resimleyen/çizen bilgilerine dikkat ederim.	3	2	1
11	Kitaba ait yayınevi bilgilerini incelerim.	3	2	1
12	Okuyacağım kitabın baskı sayısını merak ederim.	3	2	1
III. Görsel Unsurları Okuma				
13	Kitabı ilk elime aldığımda kapağını incelerim.	3	2	1
14	Kitapta yer alan fotoğrafları kitabı okumadan önce incelerim.	3	2	1
15	Kitapta yer alan resimleri kitabı okumadan önce incelerim.	3	2	1
16	Kitapta yer alan çizimleri kitabı okumadan önce incelerim.	3	2	1

**TÜRKİYE’DE VERGİ DENETİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER:
UZLAŞMA MÜESSESESİ**

*THE FACTORS AFFECTING TAX AUDIT IN TURKEY: INSTITUTION OF
COMPROMISE*

Fatih ÇAVDAR*

*Geliş Tarihi: 04.10.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)*

ÖZ: Geçmişten günümüze değişen devlet anlayışıyla birlikte, devletler, adalet veya iç ve dış güvenliğin sağlanması gibi temel fonksiyonlarının yanında, farklı fonksiyonlar üstlenerek, bireylerin daha kaliteli bir yaşam sürmesini sağlamaya çalışmaktadır. Devletlerin üstlenmiş olduğu bu sorumluluklarını yerine getirebilmesi, daha fazla finansman kaynağının bulunması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve sürekliliği bulunan gelir kaynaklarına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, devletlerin finansman kaynakları arasında en önemlisinin vergi gelirleri olduğunu söyleyebiliriz. Devletlerin finansman kaynakları arasında vergi gelirlerinin bu kadar önemli bir konumda bulunması, bu gelirlerin sağlıklı bir şekilde toplanabilmesi konusunu gündeme getirmektedir. Bu ise etkin bir denetim müessesesine sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Vergi denetimleri sırasında gerek idarenin gerekse de mükelleflerin vergilendirmeden doğan yükümlülüklerinin kanunlara uygun olarak yerine getirilip getirilmediği araştırılmaktadır. Bu denetimlerin etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi, devletlerin elde etmeyi planladığı vergi gelirleri ile tahsil ettiği vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi de ortaya çıkarmaktadır. Vergi denetiminin yapısından kaynaklanan nedenlerden dolayı, elde edilmesi planlanan vergi gelirleri ile tahsil edilen vergi gelirleri arasında büyük farklar bulunmaktadır. Bu ise vergi denetimi alanında yaşanan sorunların bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Türkiye’de, vergi denetimini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Sonuçları itibariyle, bu faktörlerin en önemlilerinden birisi de uzlaşma müessesesinin varlığıdır. Uzlaşma müessesesi, vergi mevzuatının yeterince anlaşılabilmesi veya bilgisizlikten kaynaklanan nedenlerle vergi cezası kesilen mükellef veya ceza sorumlularının, vergi ve cezalar konusunda idare ile aralarında anlaşarak, sorunun idari aşamada çözümlenmesi şeklinde tanımlanabilir.

Çalışmada, vergi denetimini etkileyen faktörlerden hareketle, uzlaşma müessesesi tüm yönleriyle değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu anlamda, uzlaşma müessesesi, vergi cezalarının etkinliği ile mükellef veya ceza sorumlularının denetime ve denetim elemanlarına olan güvenini azalmaktadır. Ayrıca uzlaşma müessesesi, elde edilmesi planlanan vergilerin bir kısmından vazgeçilmesine, cezaların ise büyük bir kısmından feragat edilmesine sebep olmaktadır. Bu durum ise uzlaşma müessesesinin vergi denetimini olumsuz olarak etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Uzlaşma, Vergi Denetimi,

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, fatihcavdar@trakya.edu.tr., ORCID: 0000-0003-4915-4599.

ABSTRACT: Although the understanding of the state has changed from past to present, states provide their citizens a better quality of life by undertaking different functions in addition to their basic functions such as providing justice or internal and external security. In order for the states to fulfill the responsibilities they have undertaken, the necessity of finding more financing sources has emerged and the need for continuous income sources has begun. In this context, we can say that the most important source of financing for states is tax revenues. The fact that tax revenues are in such an important position among the financial resources of the states brings up the issue of collecting these revenues in a healthy way. This necessitates having an effective audit institution. During tax audits, it is investigated whether the obligations of both the administration and taxpayers arising from taxation are fulfilled in accordance with the laws. The effective and efficient performance of these audits also reveals the relationship between the tax revenues that the states plan to obtain and the tax revenues they collect. Due to the reasons arising from the structure of tax audit, there are large differences between the tax revenues planned to be obtained and the tax revenues collected. This can be accepted as an indicator of the problems experienced in the field of tax auditing. There are many factors affecting tax audit in Turkey. Considering the results, one of the most important of these factors is the existence of the institution of compromise. The institution of compromise can be defined as the settlement of the problem at the administrative stage, by agreeing of taxpayers or criminals responsible for tax penalties due to insufficient understanding of tax legislation or ignorance with the administration.

In this study, it will be tried to evaluate the compromise institution with all its aspects, starting from the factors affecting the tax audit. In this sense, the institution of compromise decreases the efficiency of tax penalties and the trust of taxpayers or criminals to audit and audit staff. In addition, the institution of compromise causes some of the planned taxes to be renounced and a large part of the penalties to be waived. This situation shows that the compromise institution affects negatively the tax audit.

Key Words: Tax, Compromise, Tax Audit

EXTENDED ABSTRACT

While individuals' starting to live collectively gives meaning to the concept of the state, in order to ensure the increasing needs of individuals and a better quality of life, it has become a necessity to provide various goods and services, as well as the basic obligations of states such as ensuring internal and external security. However, due to the understanding of the social state, while the states assumed more duties and responsibilities, this situation led to an increase in public expenditures. The fulfillment of the duties and obligations undertaken by the states brings the issue of financing expenditures to the agenda. Although there are various income items in terms of financing public expenditures, the most essential and permanent source is tax revenues. This makes it an important issue to collect tax revenues properly.

While tax laws determine the tax liabilities, the duty of ensuring the full and correct implementation of these liabilities belongs to the states. Contemporary tax systems operate largely on declaration basis. In this system, taxpayers play an important role. The success of the declaration basiss depends on the truth of taxpayer declarations, because this system is based on the idea that taxpayers will know their own information the best. The fact that the declaration system contains some risks requires checking whether the declarations of the

taxpayer are true or not. This can only be achieved through tax audits, which form an integral part of the system and are carried out using all kinds of inspection techniques.

Tax audit is a multi-faceted concept that includes tax inspection, which has many different stages. In the most general sense, tax audit can be defined as a two-way control mechanism in which the compliance of the taxation transactions carried out by the tax administration and taxpayers with the law is investigated. In the functioning of this mechanism, it is important to conduct all kinds of external research and examinations, as well as examining the ledgers, records and documents in order to investigate and determine the accuracy of the taxes to be paid.

Audit activities are carried out by the tax administration by using various audit methods such as polling, inspection, searching and information gathering. Among these methods, tax inspection has a special place and it has started to be used in the same meaning with the concept of tax inspection today. Tax inspection, which has various purposes, in its simplest form, is to investigate the accuracy of the taxes to be paid and to ensure that the taxes are paid properly. In this sense, through tax inspections, the accuracy of taxpayer declarations is investigated and the taxes paid/should be paid are ensured to be paid in accordance with the laws.

When we evaluate the tax inspection as a whole, we can call it the tax inspection process; we can say that it consists of five main headings: (1) determining the taxpayers to be inspected, (2) assigning of tax inspection personnel, (3) starting of the tax inspection, (4) tax inspection process, and (5) issuing tax inspection reports. At this point, it is possible to say that the tax inspection process begins with the determination of the taxpayers to be inspected.

In order to initiate an inspection on taxpayers, it is important that there are reasons such as notifications and complaints about the taxpayer, issuance or use of forged documents, definement of low profit rates, counter-examinations, sector reviews, information gathered from other institutions and organizations, and excessive exemptions and exemptions. In addition to the existence of the aforementioned reasons, the determination of the taxpayers to be inspected is carried out by taking into account different reasons such as the data obtained from VDK-RAS, the requests of tax inspectors, notices and complaints, inspection requests by tax offices, requests by administrative authorities, requests by judicial authorities and other reasons.

In the determination of the taxpayers to be inspected, the initiation of an investigation upon VDK-RAS and notice and complaint are the two most important reasons for initiating an investigation against taxpayers. However, the requests of tax inspectors, the requests of the tax offices, the requests of the administrative authorities, the demands of the judicial authorities and other reasons have an important place in the determination of the taxpayers to be inspected. As a result, when we evaluate the reasons for initiating an investigation on taxpayers as a whole, it is seen that the methods used in determining the taxpayers to be inspected are sufficient in our country.

1. GİRİŞ

Günümüzde, devletlerin en belirgin özelliklerinden birisi sosyal devlet olmalarıdır. 1982 Anayasa'sının 2. maddesinde, "*Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk*

milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.” ifadesine yer verilerek, Türkiye Cumhuriyeti’nin de sosyal devlet olduğu vurgulanmaktadır.

Sosyal devlet olmanın gereği olarak, devletlere ekonomik anlamda çeşitli görev ve yükümlülükler yüklenmektedir. Devletler, bu görev ve yükümlülükleri yerine getirirken, bir kısım harcamalar ortaya çıkmakta, bu harcamalar da ancak yeterli ve sürekliliği olan finansman kaynakları ile sağlanabilmektedir. Devletler farklı gelir kaynaklarına sahip olmakla birlikte, kamu hizmetlerini sürekli olarak en iyi şekilde yerine getirebilmesi açısından sahip olunan kaynakların en önemlisini vergi gelirleri oluşturmaktadır. Bu noktada, vergi gelirlerinin sağlıklı bir şekilde toplanabilmesi önem arz eden bir konu halinde gelmektedir.

Vergi mevzuatının çok geniş bir alana sahip olması, devletlere, vergi kanunları ile yükümlülükleri belirlemesinin yanında, söz konusu yükümlülüklerin doğru olarak uygulanmasını sağlama görevini de beraberinde getirmektedir. Vergi sistemi içerisinde, verginin alacaklı tarafını oluşturan devlet ile verginin borçlu tarafını oluşturan mükellef veya sorumluların, üstlendikleri görev ve yükümlülüklerin kanunlara uygun olarak yerine getirip getirmediğinin kontrol edilmesi, diğer bir ifadeyle, vergi sisteminin işlevselliğinin güvence altına alınması amacıyla denetim müessesinin oluşturulması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde, çok geniş bir vergi mevzuatına sahip olunması ve birçok farklı faktör, vergi alacaklısı ve borçlusunun yükledikleri görev ve yükümlülükleri yerine getirirken, bilerek veya bilmeyerek hata ya da hile yapmalarına sebep olmaktadır. Etkin bir vergi denetim müessesesinin oluşturulabilmesi için de öncelikli olarak, vergi denetimi alanında ortaya çıkan sorunların tespit edilerek, bu sorunların giderilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de vergi denetiminin etkin ve verimli bir şekilde yapılmasını engelleyen birçok faktör bulunmakla birlikte, bunlar arasında yer alan uzlaşma müessesesi önemli bir yer tutmaktadır. Uzlaşma müessesesi sayesinde, mükellef veya ceza sorumluları ödemeleri gereken vergi ve cezaların bir kısmından kurtulabilmesi, vergi mevzuatının uygulanmasında mükellefler arasında standarttan sapılmasına ve aynı mevzuat kapsamında mükellef veya ceza sorumlularının farklı uygulamalara tabi tutulmasına sebep olarak, vergi denetimini olumsuz olarak etkilemektedir.

Bu çerçevede, çalışma kapsamında, öncelikle vergi denetimini etkileyen faktörlere kısaca değinilerek, uzlaşma müessesesi genel hatlarıyla ele alınmıştır. Ardından ise uzlaşma müessesesinin vergi denetimi üzerindeki etkileri, Gelir İdaresi Başkanlığı ile Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı kaynaklı veriler yardımıyla değerlendirilmiştir.

2. VERGİ DENETİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Vergi denetimi, en basit haliyle, mükelleflerin vergi kanunlarından doğan yükümlülüklerini doğru ve düzgün bir şekilde yerine getirip getirmediğinin vergi idaresi tarafından denetlenmesi şeklinde tanımlanabilir (Başpınar, 2009: 66). Diğer bir tanımla vergi denetimi, vergi mükellefleri ve vergi idaresi tarafından gerçekleştirilen işlemlerin kanunlarla, yönetmeliklerle, diğer bir ifadeyle, alt ve üst mevzuatla belirlenen ilkelere uygunluğunun araştırılmasıdır (Çavdar, 2019: 128). Tanımlardan yola çıkarak, vergi denetiminin sadece mükelleflerin araştırılmasından ibaret olmadığını, aynı zamanda verginin alacaklısı konumunda bulunan devletin de vergi denetimleri sayesinde kanundan doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin araştırılması olduğunu söyleyebiliriz.

Vergi denetiminin yapısından kaynaklanan nedenlerden dolayı tahsil edilen vergi gelirleri ile toplanması tahmin edilen vergi gelirleri arasında büyük farklar oluşmaktadır. Bu durum ise, vergi denetiminde yaşanan sorunların bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çavdar, 2018: 344). Ülkemizde, vergi denetimini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Mükellef yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin ve kanunların doğru şekilde uygulanmasının sağlanması amacıyla, mal alış ve satışlarının takibi için Form Ba ve Form Bs ile ödeme işlemlerinin elektronik ortamda kaydı amacıyla Ödeme Kaydedici Cihazlar gibi bir takım yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler, genel anlamda, vergi denetiminin etkinliği açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Vergi denetimini etkileyen bir diğer faktör ise vergi cezalarıdır. Vergi cezaları, yapılan usulsüzlüğün durumuna göre, para veya hapis cezası şeklinde uygulanabilmektedir. Diğer cezalarda olduğu gibi, vergi cezalarında da temel amaç caydırıcılıktır. Ancak uygulanan vergi cezaları caydırıcı nitelikte değilse, yapılan usulsüzlüklere uygulanan vergi cezalarının yetersizliği ortaya çıkmaktadır.

Kayıtdışı ekonominin varlığı, vergi denetimini olumsuz etkileyen faktörlerden bir diğeridir. Türkiye’de kayıtdışı ekonominin boyut olarak yüksek olması, vergi denetimini de olumsuz olarak etkilemektedir. Benzer şekilde, vergi denetim oranlarının düşük olması, hem kayıtdışı ekonominin artmasına hem de vergi denetiminin bu durumdan olumsuz olarak etkilenmesine sebep olmaktadır.

Personel sorunları da vergi denetimini olumsuz olarak etkileyen önemli faktörlerden birisidir. Bu bağlamda, denetim elemanı sayısının yetersiz oluşu, maddi ve manevi motivasyon eksikliği, denetim elemanlarının dış etkilere maruz kalması ve denetim elemanı erozyonu gibi konular bu alanda yaşanan sorunların başında gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, denetim elemanı sayısının yetersizliği ve denetim elemanı erozyonu gibi sorunlar, denetim elemanlarının alanlarında uzmanlaşmasını engellediğinden, vergi denetimi de olumsuz olarak etkilenmektedir. Maddi ve manevi motivasyon eksikliği ile denetim elemanlarının dış etkilere maruz kalması ise denetim elemanlarının üzerinde çalıştıkları işleri verimli olarak

yapmalarını ve tam kapasite ile çalışmalarını etkileyerek, vergi denetiminin verimliliğini azaltmaktadır.

Vergi denetimini olumsuz olarak etkileyen faktörlerden bir diğeri de uzlaşma müessesesinin varlığıdır. Uzlaşma müessesesi sayesinde, mükellefler, vergi ve cezalarının bir kısmından kurtulabilmektedir. Bu ise mükellefler arasında bir standardın olmamasına, mükelleflerin aynı kanunlara tabi olmalarına rağmen, farklı uygulamalara tabi tutulmasına yol açarak, vergiye gönüllü uyumun azalmasına ve bunun sonucunda vergi denetiminin olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmaktadır.

Mükelleflerin vergilendirme konusundaki tutum ve davranışları da vergi denetimini etkileyen önemli faktörlerden birisidir. Mükelleflerin vergilendirme karşısındaki tutum ve davranışları, diğeri bir ifadeyle, vergi bilinci, mükelleflerin vergiye uyum veya uyumsuzluğu şeklinde gerçekleşmektedir. Mükelleflerin sahip olduğu vergi bilinci, mükelleflerin vergiye karşı direnç göstermelerine sebep olurken, bu durum bazı hallerde, vergiden kaçınma bazı hallerde ise vergi kaçırma şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda, mükelleflerin vergiye karşı direncinin artmasıyla birlikte, vergi denetiminde etkinlikte azaldığını söylemek mümkündür.

Vergi idaresi ile vergi yargı organlarının arasında çıkan görüş farklılıkları, vergi denetimini olumsuz etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Vergi idaresi ile vergi yargı organlarının aynı vergi mevzuatına tabi olmasına rağmen, bazen düzenlemeler ile uygulamanın bazen de uygulama ile vergi yargısı kararlarının ihtilafı olduğu görülmektedir. Bu durum, mükelleflerin vergi denetimine olan inancını azaltabileceği gibi, yargı kararlarının bağlayıcılığını da olumsuz olarak etkilemektedir. Bu ise vergi denetiminde etkinliğin ve verimliliğin azalmasına sebep olmaktadır.

Vergi denetimleri konusunda iş yükünün hafifletilmesi ve vergi kanunlarının uygulanması sırasında ortaya çıkan uyuşmazlıkları en az düzeye indirebilmek gibi amaçlarla, görev ve yetkilendirilen meslek mensupları, vergi denetimini olumsuz olarak etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, meslek mensupları tarafından kamu kurum ve kuruluşlarına verilen belgeler, denetimden geçmiş bir belge olarak kabul edildiğinden, meslek mensuplarınca yapılan bütün işlemler vergi denetimini doğrudan etkileyebilecek nitelikte olduğunu söyleyebiliriz.

Vergi mevzuatında kullanılan dilin sade olmayışı, diğeri bir ifadeyle, vergi mevzuatının karmaşık olması, vergi denetiminde etkinliği azaltan konular arasında yer almaktadır. Kanun maddelerinde kullanılan dilin sade olmayışı, vergi kanunlarının sık sık değiştirilmesi gibi sebepler, vergi mevzuatının gerek mükellefler gerekse de meslek mensupları, denetim elemanları veya yargı organları tarafından farklı olarak yorumlanmasına neden olarak, vergi denetimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Vergi denetimini olumsuz olarak etkileyen bu faktörler dışında;

- ✓ İç ve dış denetimin birbirinden ayrılmamış olması,
- ✓ Belge düzeninin tam olarak yerleşmemesi,
- ✓ Vergi sisteminde beyan esasının tam uygulanamayışı,
- ✓ Vergi afları,
- ✓ Vergi güvenlik müesseselerinin yokluğu,
- ✓ Vergi İncelemeleri Sürecinde Mükellef Haklarının Yeterince

Gözetilmemesi

gibi nedenlerde vergi denetiminde verimliliği ve etkinliği azaltarak olumsuz olarak etkilenmesine sebep olmaktadır.

3. UZLAŞMA MÜESSESESİ

Türk vergi sistemine ilk olarak 1963 yılında giren uzlaşma müessesesi, ikmalen ve re'sen salınan vergiler ve bunların cezaları konusunda vergi mahkemelerine başvurulmadan mükellefle vergi idarelerinin kendi aralarında anlaşarak çözmelerini öngörmektedir (Tosuner ve Arıkan, 2011: 71). Diğer bir ifadeyle, uzlaşmayı, mükellef ile vergi idaresi arasında ortaya çıkan ihtilafların idari aşamada çözümlenmesi olarak ifade edebiliriz.

3.1. Uzlaşma Kavramı ve Hukuki Dayanağı

Uzlaşma müessesesi, vergi idaresi ile mükellef veya ceza muhatabı arasında yapılmış veya yapılacak olan vergi tarhiyatı ve/veya ceza kesme işlemi sonucunda ortaya çıkan uyuşmazlığın tarafların bir araya gelerek, karşılıklı verecekleri ödünlerle, uyuşmazlığı yargı mercilerine taşımadan, daha kısa sürede ve kesin olarak çözümlenmesini sağlayan idari bir çözüm yoludur (Sarılı, 2020; 44). Diğer bir ifadeyle, uzlaşma müessesesi, vergi idaresi ile mükellef arasında ortaya çıkan uyuşmazlığı yargı yoluna başvurmadan karşılıklı görüşmelerle anlaşarak bir sonuca bağlamayı ifade etmektedir (Öz ve Bozdoğan, 2019; 332). Uzlaşma müessesesine iki türlü başvuru yapılabilmektedir. Bunlardan ilki, 1963 yılında mevzuatımızdaki yerini alan Tarhiyat Sonrası Uzlaşma (TSU), ikincisi ise 1986 tarihinden itibaren uygulanmaya başlayan Tarhiyat Öncesi Uzlaşma (TÖU)'dür. TSU, VUK'un 376. maddesinden sonra gelmek üzere Ek 1-12 (Ek madde 11 hariç) maddeleri¹ ile düzenlenirken, TÖU ile ilgili düzenlemeler ise VUK'un Ek 11. maddesi ile yapılmış ve VUK'ta yer almayan birçok konu için Tarhiyat Öncesi Uzlaşma Yönetmeliği (TÖUY)² hazırlanarak, TÖU'nun uygulanma usul ve esasları belirlenmiştir.

¹ VUK'un "Uzlaşmanın Şümulü" başlıklı Ek 2. maddesi, "Uzlaşma Komisyonları" başlıklı Ek 3. maddesi, "Uzlaşma Talebi" başlıklı Ek 4. maddesi, "Uzlaşma Talebinin Tetkiki" başlıklı Ek 5. maddesi ile "Uzlaşma Komisyonu Muamelelerinin Kesinliği" başlıklı Ek 6. maddesi 4369 Sayılı Kanun'un 82. maddesi ile 1998 yılından itibaren yürürlükten kaldırılmıştır. Bu maddelerle ilgili düzenlemeler "Uzlaşma Yönetmeliği" ile belirlenmiştir.

² Tarhiyat Öncesi Uzlaşma Yönetmeliği, RG. Tarih: 31.10.2011, RG. No:28101.

Görüldüğü gibi, VUK'un Ek 1-12. maddeleri incelendiğinde, “tarhiyat sonrası” tabirinin açıkça geçmediği görülmektedir. Ancak burada söz konusu olan uzlaşma “tarhiyat sonrası uzlaşma”dır. VUK'un Ek 11. maddesi uyarınca Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB) tarhiyat öncesi uzlaşmaya da izin verebilir (Pehlivan, 2017, 121). Yine VUK'un söz konusu maddesinde, “*Tarhiyat öncesi uzlaşmaya ilişkin esas ve usuller Yönetmelikte belirtilir.*” ifadesine yer verilerek, TÖU'nun “Tarhiyat Öncesi Uzlaşma Yönetmeliği” ile düzenlendiği açık olarak belirtilmiştir.

3.2. Tarhiyat Sonrası Uzlaşma

VUK'da 19.02.1963 tarihli ve 205 Sayılı Kanunla yapılan düzenleme çerçevesinde vergi sistemimizde uygulamaya konulan bu uzlaşma kurumunun yasal adı, “tarhiyat sonrası uzlaşma” değil; yalnızca “uzlaşma”dır. Bu uzlaşmanın TSU olarak adlandırılmasının sebebi, 01.01.1986 tarihinde VUK'a 3239 Sayılı Kanunun 33. maddesiyle “Tarhiyat Öncesi Uzlaşma” adı verilen bir diğer uzlaşma türünün kabul edilmiş olması ve bu uzlaşma türünden ayırt edilmesi gereğidir. Ek 1 ile diğer Ek maddeler incelendiğinde (Ek 11 inci madde hariç), tüm düzenlemelerin, mükellefe bir vergi veya ceza tarhiyatı yapıldıktan sonra başvurulabilecek uzlaşmaya yönelik olduğu görülür. VUK'da “Tarhiyat Sonrası Uzlaşma” şeklinde bir adlandırma yapılmamış olmakla birlikte, Ek 1. maddeye istinaden yayımlanan “Uzlaşma Yönetmeliği”nde bu uzlaşma “Tarhiyat Sonrası Uzlaşma” olarak adlandırılmıştır (Küçükkaya, 2020: 254).

TSU, ikmalen, re'sen ve idarece tarh edilen vergi, resim ve harçlarla bunlara ilişkin kesilecek vergi ziyai cezalarının tarhiyat aşamasından sonra uyuşmazlığın çözümlenmesine imkân vermektedir (Sarılı, 2020; 44). Diğer bir deyişle, TSU, verginin tarh işlemi gerçekleştikten veya vergi cezası kesildikten sonra başvuruda bulunabilecek bir uzlaşma türüdür.

TSU, VUK'un 376. maddesinden sonra gelen Ek maddeler 1-12 (Ek madde 11 hariç) ile düzenlenmiştir. VUK'un Ek 1. maddesine göre, mükellef tarafından, ikmalen, re'sen veya idarece tarh edilen vergilerle, bunlara ilişkin vergi ziyai cezaları ile kanunca belirlenen tutarları aşan usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezalarının (kaçakçılık suçları ile vergi ziyama sebep olanlar ile bu fiillere iştirak edenlere kesilen cezalar ve sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullanma fiilinin işlenmiş olabileceğine dair ön tespit yazısı kendilerine tebliğ edilenler hariç) tahakkuk edecek miktarları konusunda, bazı şartların varlığı halinde mükellef ile vergi idaresi uzlaşabilir. TSU'ya gidilebilmesi için ise;

- ✓ Kanun hükümlerine yeterince nüfuz edilememesi,
- ✓ VUK'un 369. maddesinde belirtilen yanılma halleri,
- ✓ Vergi hataları ile her türlü maddi hatalar,
- ✓ Yargı kararları ile idarenin ihtilaf konusu olayda görüş farklılığının olması gibi bazı şartların varlığı aranmaktadır.

Uzlaşma Yönetmeliği (UY)'nin³ 7. maddesine göre, uzlaşma talebi, mükellefin kendisi veya resmi vekaletine sahip temsilci aracılığıyla ve yazılı olarak yetkili uzlaşma komisyonuna müracaat etmesi şeklinde gerçekleştirilir. Uzlaşma dilekçesi, mükellefin bağlı olduğu vergi dairesi veya uzlaşma komisyonu sekreteryasına verilir. Bununla birlikte, uzlaşma dilekçesinin taahhütlü posta ile gönderilmesi de başvuru için yeterli görülmüştür.

Mükelleflerin uzlaşma talebinde bulunabilmeleri için vergi ihbarnamesinin tebliğinden itibaren otuz gün içinde başvuru da bulunması gerekir. (VUK, Ek Madde 1) Uzlaşmanın sağlanması durumunda, mükellef veya ceza sorumlusunun üzerinde uzlaşılan vergi ve cezalar için dava açma hakkı bulunmamaktadır (VUK, Ek Madde 7).

Uzlaşmanın sağlanamaması halinde ise mükellef veya ceza sorumlusu, uzlaşmanın sağlanamadığına dair düzenlenen tutanağın kendilerine tebliğinden itibaren; on beş gün içerisinde yetkili vergi mahkemesi nezdinde dava açabilme hakkına sahiptir. Dava açma süresi bitmiş veya on beş günden az kalmış ise süre tutanağın tebliğinden itibaren on beş gün uzar (VUK, Ek Madde 7). Önemle belirtmekte fayda var ki, süresi içinde uzlaşma talebinde bulunan mükellef veya ceza sorumlusunun uzlaşma talebinde bulunduğu vergi veya ceza için dava yoluna gidebilmesi için uzlaşmanın sağlanamaması gerekmektedir (VUK, Ek Madde 7). Bununla birlikte, mükellef veya ceza sorumlusunun uzlaşma talebinden önce dava açmış olması halinde, uzlaşma sonuca bağlanmadan önce vergi mahkemeleri davayı inceleyemez. Mahkemenin herhangi bir sebeple davaya bakıp karara bağlaması durumunda ise söz konusu karar hükümsüz sayılır (VUK, Ek Madde 7).

Uzlaşmanın sağlanması halinde, mükellef veya ceza sorumluları üzerinde uzlaşılan vergi ve cezalar için VUK'un 376. maddesiyle düzenlenmiş olan cezalarda indirim müessesesinden faydalanamaz. (VUK, Ek Madde 9). Diğer bir ifadeyle, mükellefler veya ceza sorumlularının, hem TSU, hem de cezalarda indirim müessesesinden aynı anda faydalanmaları söz konusu değildir. Buna karşılık, mükellef veya ceza sorumlusunun, uzlaşma tutanağının imzalanmasına kadar uzlaşma talebinden vazgeçtiğini belirtmesi durumunda, cezalarda indirim müessesesinden faydalanma şansı bulunmaktadır.

Ayrıca mükelleflerin, TÖU talebinde bulunmamaları veya bulunmalarına rağmen uzlaşma gününden önce bu taleplerinden vazgeçmeleri halinde TSU müessesesinden faydalanma hakları bulunmaktadır (Çavdar, 2021; 211).

Son olarak da, uzlaşmanın sağlanması halinde, uzlaşma tutanağının vergi ve cezaların ödeme zamanlarından önce mükellef veya ceza sorumlusuna tebliğ edilmesi halinde, kanuni ödeme zamanlarında; ödeme zamanları kısmen veya tamamen geçtikten sonra tutanağın tebliğ edilmesi durumunda ise tutanağın tebliğ

³ Uzlaşma Yönetmeliği, RG. Tarih: 03.02.1999, RG. No:29316

tarihinden itibaren bir ay içinde ödenir. Buna karşılık, uzlaşmanın sağlanmadığı durumlarda;

✓ VUK'un "Özel Ödeme Zamanları" başlıklı 112. maddesine göre, ikmalen, res'en veya idarece tarh edilen vergiler tahakkuk tarihinden başlayarak bir ay içerisinde,

✓ VUK'un "Vergi Cezalarının Ödenme Zamanı" başlıklı 368. maddesine göre, cezaya karşı vergi mahkemesine dava açılması durumunda, dava açma süresinin bittiği tarihten itibaren, dava açılmaması halinde ise vergi mahkemesi kararı üzerine vergi dairesi tarafından düzenlenen ihbarnamenin ilgiliye tebliğ edildiği tarihten itibaren bir ay içerisinde,

✓ 2577 sayılı İdari Yargılma Usulü Kanununun 27/8 maddesine göre, "Yürütmenin durdurulması kararı verilen dava dosyaları öncelikle incelenir ve karara bağlanır." denilerek, davanın öncelikli olarak karara bağlanması gerektiği ifade edilmiştir. İdare otuz gün içerisinde kararın gereğini yerine getirmek zorundadır. Yürütmenin durdurulması kararının kabulü halinde tahsilat işlemi gerçekleştirilmez. Yürütmenin durdurulması kararının reddedilmesi durumunda ise idari işleminin mükellefe tebliğinden itibaren bir ay içerisinde ödenir.

3.3. Tarhiyat Öncesi Uzlaşma

Çeşitli tarh muamelelerini kapsayan modern vergi uygulamasında mükellefler ile idare arasında görüş ayrılıklarına ve anlaşmazlıklara düşülmesi, tatbikatın tabi bir sonucudur. Mükellef ile idare arasındaki söz konusu olacak anlaşmazlık ve görüş ayrılıklarının prensip olarak önceden idare ile mükellef arasında çözümlenmesi uygun bir yol olup, böylelikle mali yargı organlarına mümkün olduğu kadar az başvuru olacaktır. Vergileme olayını daha kısa sürede sonuçlandırmak ve vergiyi bir an önce tahsil etmek amaç olduğuna göre, tarh işlemine başlamadan önce mükelleflerin idare ile tarhtan önce de anlaşabilme imkanı vermek üzere, mevzuatımızda bir uzlaşma müessesesi (tarhiyat sonrası) olmasına rağmen, TÖU'ya da ayrıca yer verilmiştir (Şeker, 1993: 70).

VUK'un Ek 11. maddesinde, HMB tarafından vergi incelemelerine dayanılarak tarh edilen vergiler ve bunlara ilişkin kesilen vergi ziyası cezaları ile kanunla belirlenen tutarı aşan usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları için TÖU'ya gidilebileceği belirtilmiştir.

TÖUY'ye göre, TÖU kapsamında; vergi incelemesine dayanılarak tarh edilecek ve bakanlık vergi dairelerinin tarha yetki olduğu bütün vergi, resim ve harçlar ile bunlara ilişkin olarak kesilecek vergi ziyası, usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları yer almaktaydı. Ancak 2021 yılında yürürlüğe giren Tarhiyat Öncesi

Uzlaşma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliği'nin⁴ 1. maddesi ile "usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları" ibaresi kaldırılarak, TÖU kapsamından usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları çıkartılmıştır.

Mükellefler, TÖU'ya iki şekilde başvurabilirler. Bunlardan ilki, nezdinde inceleme yapılan kimsenin bizzat veya noter tasdikli vekil aracılığıyla başvurusudur. Ayrıca mükellefler inceleme tutanağının düzenlenmesine kadar geçen süre içerisinde her zaman uzlaşma talebinde bulunabilirler. İkincisi ise inceleme elemanları tarafından mükelleflerin uzlaşmaya davet edilmesi şeklindedir.

TÖUY'in 8. maddesine göre, vergi incelemesine tabi tutulan kimsenin bizzat veya noterden tasdikli vekaletname ile yazılı olarak incelemeyi gerçekleştiren inceleme elemanına veya bağlı olduğu birime ya da ekip başkanlığına başvurması gerekir. Ayrıca uzlaşma talebinin inceleme tutanağında yer alması, ilgili mercie yapılan yazılı başvuru olarak da kabul edilir. Mükelleflerin TÖU'ya davet edilmesi halinde ise uzlaşmaya davet yazısının tebliğinden itibaren on beş gün içerisinde mükellefler uzlaşma talebinde bulunabilmektedirler. Son olarak da, söz konusu yönetmeliğin 9. maddesine göre, nezdinde inceleme yapılan mükelleflerin, incelemenin başlangıcından, inceleme ile ilgili tutanağın düzenlenmesine kadar geçen süre içerisinde her zaman uzlaşma talebinde bulunabilme hakları vardır.

Uzlaşma davetine uyulmaması halinde, TÖUY'nin 12. maddesinde;

"(1) Muhatabın bilinen en son adresine uzlaşmaya davet yazısının tebliğ edilememesi veya yazıda bildirilen yer ve tarihte uzlaşma davetine uyulmaması hallerinde uzlaşma konusunda başkaca bir işlem yapılmaz.

(3) Tarhiyat öncesi uzlaşma talebinde bulunan mükellef, tayin edilen uzlaşma gününden önce yazılı olarak vergi inceleme raporunu düzenleyene veya komisyona sekreteryaya hizmeti veren birime bu talebinden vazgeçtiğini bildirebilir." ifadelerine yer verilmiştir. Bu bağlamda, 2. fıkra hükmüne göre uzlaşma temin edilmemiş sayılırken, 3. fıkra hükmüne göre ise mükellef tarafından uzlaşmanın istenmediği kabul edilerek gerekli işlemler gerçekleştirilir. Ayrıca mezkûr maddenin 2. fıkrasına göre, posta veya memur aracılığıyla gönderilen davet yazısının tebliğ edilemeden geri gelmesi, davet yazısının tebliğ edilmediği anlamına gelmektedir.

Uzlaşma görüşmeleri sonrasında uzlaşma sağlanamadı, uzlaşma sağlandı veya kısmi uzlaşma sağlandı şeklinde üç farklı sonuç ortaya çıkmaktadır. Buna göre, uzlaşma talebinde bulunan veya davet edilen mükellefin, uzlaşma komisyonunun davetine katılmaması, uzlaşmaya geldiği halde uzlaşma tutanağını imzalamaması

⁴ Tarhiyat Öncesi Uzlaşma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, RG. Tarih: 07.04.2021, RG. No: 31447.

veya tutanağı ihtirazi kayıtlı imzalamak istemesi durumunda, uzlaşma temin edilmemiş kabul edilir (TÖUY, md. 16/3). Bu durumda, inceleme elemanı, konuyu uzlaşma tutanağında veya düzenleyeceği inceleme raporunda belirtir ya da raporla birlikte göndereceği bir yazı ile vergi dairesine bildirir. Bu bildirim, vergi dairesine gönderilecek rapora uzlaşma tutanağının bir örneğinin eklenmesi suretiyle de yapılabilir (TÖUY, md. 16/4). Bunun sonucunda ise mükellefler, TÖU'nun her hangi bir nedenle sağlanamadığı hallerde, verginin tarhi ve cezanın kesilmesinden sonra TSU'ya başvuruda bulunamazlar (TÖUY, md. 18).

Uzlaşmanın sağlanması halinde, uzlaşma sonucunda düzenlenen uzlaşma tutanakları kesin olup, gereği derhal vergi dairesi tarafından yerine getirilir (TÖUY, md. 17/1). Uzlaşmanın sağlandığı veya tutanakla tespit edildiği konular hakkında dava açılmayacağı gibi, hiçbir mercie de şikayette bulunulamaz (TÖUY, md. 17/2). Ayrıca mükellefler, uzlaşma sağlanan cezalar ile ilgili olarak, VUK'un 376/1. maddesine göre, belirli şartların varlığı halinde⁵, kesilecek cezanın yarısının indirilmesi talebinde bulunamazlar (TÖUY, md. 17/3).

Uzlaşma esnasında mükellefler, kısmi uzlaşma talebinde de bulunabilirler. Bu durumda, tutanağın açıklama bölümünde inceleme raporuna istinaden bulunan matrah farklarından hangilerinde uzlaşma talep edildiği ve bunlarla ilgili uzlaşılan vergi ve ceza miktarı belirtilir (TÖUY, md. 16/6). Mükellef ile kısmi uzlaşma sağlanması halinde, uzlaşma talep edilmeyen veya uzlaşılamayan matrah farkları için gerekli tarh işleminin yapılması için inceleme raporu vergi dairesine gönderilir (TÖUY, md. 16/7).

Uzlaşma görüşmeleri sonucunda uzlaşılamayan matrah farklarıyla ilgili olarak uzlaşma komisyonunun teklif ettiği miktarlar tutanaklarda yer alır (TÖUY, md. 16/8). Vergi dairesi tarafından yapılacak tarhiyatın dava açma süresinin son gününe kadar mükellefin uzlaşma komisyonunun teklifini kabul ettiğini belirten bir dilekçe ile vergi dairesine başvurusu halinde, başvuru tarihi itibarıyla, uzlaşma sağlanmış kabul edilerek, işlemler buna göre gerçekleştirilmektedir (TÖUY, md. 16/9).

4. UZLAŞMA MÜESSESİNİN VERGİ DENETİMİNE ETKİSİ

Uzlaşma müessesesi, her ne kadar kanuni düzenlemeleri yeterince anlayamama veya bilgisizlik gibi nedenlerden dolayı ağır vergi ve cezalara muhatap olan iyi niyetli mükelleflere yönelik olarak tasarlanmış olsa da, zamanla bilerek ve

⁵ VUK'un "Vergi Ziyatı, Usulsüzlük ve Özel Usulsüzlük Cezalarında İndirme Başlıklı" 376/1. maddesi: "*İkmalen, resen veya idarece tarh edilen vergiyi veya vergi farkını ve vergi ziyatı, usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezalarının yarısını ihbarnamelerin tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde ilgili vergi dairesine başvurarak vadesinde veya 6183 sayılı Kanunda belirtilen türden teminat göstererek vadenin bitmesinden itibaren üç ay içinde ödeyeceğini bildirirse kesilen cezanın yarısı indirilir.* "

isteyerek vergisini ödemeyen ve ancak tespit edilmesi halinde vergi ve cezaların tamamı yerine bir kısmını ödeyerek yükümlülükten kurtulmak isteyen mükellefler tarafından da kullanılabilir hale gelmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 35).

Uzlaşma komisyonları, indirim oranlarını tespit etmekle görevlidir. Bu görevi yerine getirirken de mükelleflere uygulanacak indirim oranlarında bir standart bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, komisyon ile mükellef arasında birebir yapılan uzlaşma görüşmeleri, her mükellefe farklı oranların uygulanabilmesi gibi bir soruna sebep olmaktadır. Farklı komisyonların farklı veya aynı komisyonların farklı mükellefler için farklı kararlar vermesi, mükelleflerin uzlaşma müessesesine karşı bakış açısını olumsuz olarak etkilemektedir. Örneğin, mükellefler arasında, “*aynı konuyla ilgili olarak, bir mükellefe yapılan indirimin, uzlaşmaya başvuran diğer mükelleflere yapılan indirimden daha fazla olduğu*” şeklinde düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu ise vergi cezalarının caydırıcılığını kaybetmesine yol açacaktır.

Bir yandan vergi kaybının önlenmesi için vergi denetimi yapılırken, diğer taraftan da mükellefleri, vergilendirmeye ilişkin işlemlerinde “*ileride nasıl olsa uzlaşma denen bir anlaşma müessesesi var, vergi idaresi ile anlaşırısın ve ödemediğim vergiyi cezasıyla indirimli olarak öderim.*” düşüncesine yönelterek sorumsuzca davranmasına yönlendiren uzlaşma müessesesi, denetimin caydırıcılık etkisini azaltmaktadır (Organ, 2006: 169).

Tablo 1’de, 2017-2021 yılları arasında gerçekleştirilen TÖU görüşmelerinin sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Tarhiyat Öncesi Uzlaşma Sonuçları

Yıllar	Tutanak Türü	Uzlaşmaya Konu Vergi (TL)	Uzlaşılan Vergi (TL)	%	Uzlaşmaya Konu Ceza (TL)	Uzlaşılan Ceza (TL)	%	Uzlaşılan Vergi ve Ceza Toplamı
2017	Uzlaşma Sağlanamadı	235.824.051	0	0,0	626.497.783	0	0,0	0
	Kısmi Uzlaşıldı	2.559.897	393.490	15,4	3.073.089	171.562	5,6	565.052
	Uzlaşıldı	310.277.324	303.157.667	97,7	578.816.017	115.228.926	19,9	418.386.593
2018	Uzlaşma Sağlanamadı	484.213.924	0	0,0	638.625.712	0	0,0	0
	Kısmi Uzlaşıldı	1.637.570	189.507	11,6	1.817.424	70.684	3,9	260.191
	Uzlaşıldı	231.220.204	224.845.628	97,2	417.237.625	78.202.111	18,7	303.047.739
2019	Uzlaşma Sağlanamadı	1.020.081.199	0	0,0	1.121.294.570	0	0,0	0
	Kısmi Uzlaşıldı	14.645	12.344	84,3	15.520	1.102	7,1	13.446
	Uzlaşıldı	329.409.037	323.965.439	98,3	367.894.659	68.260.896	18,6	392.226.335
2020	Uzlaşma Sağlanamadı	2.706.705.054	0	0,0	2.928.298.052	0	0,0	0

	Kısmi Uzlaşıldı	5.623.269	725.464	12,9	7.310.616	1.716.375	23,5	2.441.839
	Uzlaşıldı	635.546.965	626.804.215	98,6	721.310.376	129.819.286	18,0	756.623.501
2021	Uzlaşma Sağlanamadı	669.866.953	0	0,0	790.944.765	0	0,0	0
	Kısmi Uzlaşıldı	667.116	251.548	37,7	667.116	50.305	7,5	301.853
	Uzlaşıldı	371.697.030	368.091.245	99,0	456.696.376	83.270.470	18,2	451.361.715

Kaynak: 2017-2021 VDK Faaliyet Raporlarından tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 1’de, uzlaşmanın sağlanamadığı, kısmi uzlaşmanın ve uzlaşmanın sağlandığı durumlara yönelik TÖU bilgilerine yer verilmiştir. Uzlaşma sağlanan vergi ve cezalar toplamının en yüksek olduğu dönemin 2020 yılı olduğu görülmektedir. Duruma, uzlaşmaya konu olan vergiler ile uzlaşılan vergiler açısından baktığımızda, baz alınan yıllar itibariyle, uzlaşmaya başvuru yapılan vergilerin hemen hemen tamamında uzlaşmanın sağlandığını söyleyebiliriz. Tabloyu, cezalar açısından değerlendirdiğimizde, uzlaşmaya konu olan cezalar ile uzlaşılan cezalarının oranı ortalama olarak % 18,69 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu açıdan baktığımızda, TÖU kapsamında, genel anlamda, vergi asılları için başvurulduğu ve başvurular sonucunda uzlaşmanın sağlandığını söylemek mümkündür.

Tablo 1’i bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, söz konusu yıllar itibariyle, uzlaşmanın sağlanamadığı bir dönemin olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, 2017-2021 yılları arasında, uzlaşma müessesesine yapılan başvurularda ya uzlaşma sağlanmış ya da kısmi uzlaşmanın sağlanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 2. Türkiye Geneli Tarhiyat Sonrası Uzlaşma Sonuçları

Yıllar	Dosya Adedi		Vergi Tutarı* (TL)		Ceza Tutarı* (TL)	
	Başvuru	Uzlaşılan	Uzlaşmaya Konu Olan	Uzlaşma Sonucu	Uzlaşmaya Konu Olan	Uzlaşma Sonucu
2017	45.878	43.895	164.330.305	104.769.721	267.127.370	36.926.116
2018	39.375	33.827	83.498.411,95	77.505.490,60	191.574.626,91	34.061.796,42
2019	45.262	43.564	130.487.509,84	125.123.495,99	275.988.683,69	48.937.093,84
2020	47.697	45.037	187.521.628,29	178.802.621,73	386.037.904,20	64.985.032,46
2021	41.343	36.119	201.183.843,98	191.449.933,90	326.082.642,90	49.758.567,29

Not: *Uzlaşmaya konu vergi ve ceza tutarına, geçici vergi aslı ve buna ilişkin ceza dahildir. Ancak, uzlaşılan bu tutarlara; normal vade tarihinden uzlaşma tutanağının imzalandığı tarihe kadar geçen süre için hesaplanan gecikme faizi tutarları dahil değildir.

Kaynak: : 2017-2021 GİB Faaliyet Raporlarından tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2’de ise Türkiye geneli TSU sonuçlarına yer verilmiştir. Tabloya göre, 2021 yılı itibariyle, Türkiye genelinde yapılan uzlaşma başvurularının % 87,4’ünün kabul edildiği görülmektedir. Söz konusu yılda, vergi asılları ile ilgili olarak %

95,2'si için uzlaşmanın sağlandığını, kalan % 4,8'lik kısmının tahsilatından vazgeçildiğini söyleyebiliriz. Cezalar açısından ise % 15,3'lük kısmı için uzlaşma sağlanırken, % 84,7'sinin tahsilatından vazgeçildiği görülmektedir. Bu ise TSU ile vergi cezalarının büyük bir kısmından vazgeçildiği anlamına gelmektedir.

Tablo 3 ve 4'te Merkezi Uzlaşma Komisyonu ile Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu TSU sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3. Merkezi Uzlaşma Komisyonu ile Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu Tarhiyat Sonrası Uzlaşma Sonuçları (Vergi Asılları)

Yıllar	Dosya Adedi			Vergi Tutarı (TL)*				
	Başvuru Sayısı	Uzlaşan Dosya Sayısı	Uzlaşmayan Dosya Sayısı	Uzlaşma Başvurusuna Konu Olan Vergi Tutarı	Uzlaşmayan Vergi	Uzlaşmaya Konu Olan Vergi	Uzlaşan Vergi	Uzlaşan Vergi (%)
MERKEZİ UZLAŞMA KOMİSYONU								
2017	18	3	15	296.926.510	293.714.050	3.212.460	3.212.460	100
2018	6	3	3	148.112.182	62.776.029	85.336.153	66.040.560	77,4
2019	12	6	6	277.279.084	119.413.440	157.865.644	114.550.000	72,6
2020	23	15	8	928.312.501	442.424.528	485.887.973	281.055.200	57,8
2021	4	1	3	69.364.649	39.435.267	29.929.381	5.985.876	20
VERGİ DAİRELERİ KOORDİNASYON UZLAŞMA KOMİSYONU								
2017	110	69	41	78.900.887	57.908.295	20.992.593	16.649.442	79,3
2018	86	53	33	90.328.296	78.082.996	12.245.299	9.858.621	80,5
2019	136	114	22	41.375.894	27.788.655	13.587.238	12.931.938	95,2
2020	193	147	46	239.473.356	39.341.670	200.131.686	68.397.315	34,2
2021	132	91	41	102.755.334	53.939.813	48.815.521	38.123.349	78,1
Toplam	720	502	218	2.272.828.693	1.214.824.743	1.058.003.948	616.804.761	

Not: *Uzlaşmaya konu vergi tutarına, geçici vergi aslı dahildir. Ancak, uzlaşan bu tutarlara; normal vade tarihinden uzlaşma tutanağının imzalandığı tarihe kadar geçen süre için hesaplanan gecikme faizi tutarları dahil değildir.

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No: 429, Ankara, 2022.

Tablo 4. Merkezi Uzlaşma Komisyonu ile Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu Tarhiyat Sonrası Uzlaşma Sonuçları (Vergi Cezaları)

Yıllar	Dosya Adedi			Ceza Tutarı (TL)*				
	Başvuru Sayısı	Uzlaşan Dosya Sayısı	Uzlaşmayan Dosya Sayısı	Uzlaşma Başvurusuna Konu Olan Ceza Tutarı	Uzlaşmayan Ceza	Uzlaşmaya Konu Olan Ceza	Uzlaşan Ceza	Uzlaşan Ceza (%)
MERKEZİ UZLAŞMA KOMİSYONU								
2017	18	3	15	386.220.437	375.092.048	11.128.389	1.904.432	17,1
2018	6	3	3	192.715.550	78.020.442	114.695.107	17.067.230	14,9
2019	12	6	6	405.442.722	152.347.869	253.094.853	11.760.121	4,6
2020	23	15	8	1.202.938.555	493.617.450	709.321.105	36.432.927	5,1
2021	4	1	3	93.485.817	48.591.744	44.894.072	0	0
VERGİ DAİRELERİ KOORDİNASYON UZLAŞMA KOMİSYONU								
2017	110	69	41	107.341.998	68.815.304	38.526.694	6.733.494	17,5
2018	86	53	33	120.696.805	88.456.707	32.240.098	5.834.969	18,1
2019	136	114	22	82.565.236	29.794.186	52.771.049	8.608.934	16,3
2020	193	147	46	347.192.291	51.309.207	295.883.084	9.267.122	3,1
2021	132	91	41	128.808.232	67.093.419	61.714.813	7.362.339	11,9
Toplam	720	502	218	3.067.407.643	1.453.138.376	1.614.269.264	104.971.568	

Not: *Uzlaşmaya konu ceza tutarına, geçici vergi aslına ilişkin ceza dahildir. Ancak, uzlaşan bu tutarlara; normal vade tarihinden uzlaşma tutanağının imzalandığı tarihe kadar geçen süre için hesaplanan gecikme faizi tutarları dahil değildir.

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No: 429, Ankara, 2022.

Tablo 3 ve 4'te TSU sonuçlarıyla ilgili olarak, Merkezi Uzlaşma Komisyonu ile Vergi Daireleri Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu'na 2017-2021 yılları arasında toplam 720 başvurunun olduğu ve bu başvuruların 502 sinde uzlaşma sağlandığını söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle, uzlaşma başvurusu sayısının % 70'inin uzlaşmanın sağlanması şeklinde sonuçlandığı görülmektedir. 2021 yılında, vergi asıllarına yönelik olarak % 78,1'inde uzlaşma sağlandığı, % 19,9'luk kısmı için uzlaşmanın sağlanmadığı; cezalarla ilgili olarak da % 11,9'unda uzlaşma sağlanırken, % 88,1'lik kısmın tahsilatından vazgeçildiği görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 1, 2, 3 ve 4'ü bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, TÖU ve TSU ile ilgili olarak vergi asıllarının bir kısmından vazgeçilirken, cezaların büyük bir kısmından feragat edildiğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, uzlaşma müessesesi mükelleflerin durumu kendi lehlerine çevirerek kullandığı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu müessese ile vergi ve cezalar, mükellef veya ceza sorumlularının vergi idaresi ile aralarında anlaşması suretiyle büyük ölçüde veya tamamen ortadan kalkmaktadır. Bu ise mükelleflerin sorumsuzca davranmasına sebep olarak vergi denetiminin etkinliğini ortadan kaldırmaktadır.

5. SONUÇ

Bireylerin bir arada yaşamaya başlaması, devlet kavramına anlam kazandırmıştır. Devlet kavramının anlam kazanmasıyla beraber, bireylerin ihtiyaçları zaman içerisinde artmaya başlamış ve bu ise devletin çeşitli tam kamusal mal, yarı kamusal mal ve özel mal ile hizmetler sunmasını gerekli hale getirmiştir. Devletlerin, geçmişten günümüze, bireylere sunduğu mal ve hizmet yelpazesi sürekli olarak genişleme eğilimi içerisinde. Mal ve hizmet yelpazesindeki genişleme eğilimi ve bireylerin sürekli artan ihtiyaçları, devletlerin üstlendikleri görevleri yerine getirebilmesi açısından yeterli ve sürekliliği bulunan finansman kaynaklarına sahip olmasını gerektirir. Devletlerin sunduğu mal ve hizmetlerin kaynağını oluşturan çok farklı gelirleri bulunmaktadır. Söz konusu gelirler arasında en temel kaynak ise vergilerdir.

Vergi mevzuatının geniş bir alana yayılması, mükellef ve sorumluların yükümlülüklerinin fazla olması gibi sebepler, mükellef ve sorumluların, söz konusu yükümlülükleri yerine getirirken, bilerek veya bilmeyerek hata ve hile yapmalarına sebep olmaktadır. Bu ise mükellef veya sorumluların yükümlülüklerini zamanında ve kanunlara uygun olarak yerine getirip getirmediğinin kontrol edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu durum, vergi denetimi müessesesine duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sağlıklı bir vergilendirme sisteminin oluşturulmasında vergi denetimi müessesesinin büyük bir önemi bulunmaktadır.

Ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunun araştırılması ve doğru olarak ödettirilmesinin sağlanması amacıyla, mükellefler ile vergi idaresi tarafından gerçekleştirilen işlemlerin kanunlarla belirlenen esas ve ilkelere uygunluğunun araştırılması olarak tanımlayabileceğimiz vergi denetiminin etkin ve verimli bir şekilde yapılmasını engelleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu noktada, söz konusu faktörlerin her birinin kendi içerisinde ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Vergi denetiminin etkin ve verimli bir şekilde yapılmasını engelleyen faktörler arasında birçok avantajı ve dezavantajı bulunan uzlaşma müessesesinin önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz.

Barışçıl bir çözüm yolu olan uzlaşma müessesesi, verginin alacaklısı ile borçlusu arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların yargı yoluna başvurulmaksızın, karşılıklı görüşme ve müzakereler yoluyla çözüme kavuşturulmasıdır. Bu anlamda, uzlaşma müessesesi aracılığıyla, vergi alacağının gecikmeden ve daha az maliyetle

hazineye intikali gerçekleştirilirken, hem vergi yargısı organlarının hem de mükelleflerin iş yükünün hafifletilmesi sağlanmaktadır.

Uzlaşma müessesesi, bu gibi avantajlara sahip olmakla birlikte bazı dezavantajları da beraberinde getirmektedir. İlk olarak, uzlaşma müessesesi, vergilendirmede eşitlik ve kanunilik ilkelerine aykırı olduğu yönünde yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır. Aynı zamanda, vergilemede adalet ilkesine aykırı olduğu yönünde eleştiriler de bulunmaktadır. Aynı mevzuat kapsamında, aynı ödeme gücüne sahip olan iki mükellefin farklı miktarlarda vergi veya ceza ödemesi adaletsizliğe yol açmaktadır.

Vergi denetimi açısından uzlaşma müessesesi, mükelleflerin durumu kendi lehlerine çevirerek kullandığı bir uygulama haline gelmeye başlamıştır. Bu anlamda, uzlaşma müessesesinin varlığı, mükellefler üzerinde bir rahatlama etkisi yaratarak, ödemediği vergi ve buna bağlı olarak kesilen ceza konusunda ileride vergi idaresi ile anlaşma yaparak, vergi ve cezasını indirimli olarak öderim düşüncesine yöneltmekte, bu ise mükellef veya ceza sorumlularının sorumsuzca davranmalarına sebep olmaktadır.

Uzlaşma müessesesi aracılığıyla, mükellef veya ceza sorumlularının ödemeleri gereken vergi ve cezaların bir kısmından kurtulması, mükellef veya ceza sorumluları arasında standarttan uzaklaşarak, farklı uygulamalara tabi tutulmasına sebep olmaktadır.

Ayrıca söz konusu müessese, vergi cezalarının etkinliğini azaltarak, mükellef veya ceza sorumlularının vergi denetimine ve denetim faaliyetlerini yürüten denetim elemanlarına olan güveni zedelemektedir.

Uzlaşma müessesesi ile elde edilmesi planlanan vergilerin bir kısmından, cezaların ise büyük bir kısmından vazgeçilmesi, mükellef veya ceza sorumlularının vergisel yükümlülüklerini tam ve doğru olarak yerine getirmeleri konusunda olumsuz düşüncelere yönelmesine sebep olmaktadır. Bu durum, yükümlülüklerini tam olarak yerine getirenler ile getirmeyenler arasında bir fark olmadığı düşüncesini akla getirebilir. Yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmeyen mükellef veya ceza sorumlularının, ödemeleri gereken vergi ve cezalar için ileride uzlaşma müessesesinden faydalanabilecek olması, yükümlülüklerini tam olarak yerine getirenler açısından olumsuz bir örnek oluşturmaktadır. Bu ise vergi denetiminin varlığının sorgulanmasına sebep olabilir.

Uzlaşma müessesesinin neden olduğu olumsuzluklar ile ilgili olarak, uzlaşma müessesesine başvuru şartlarının esnek olmasının, mükelleflerin hemen her durumda uzlaşma müessesesine başvurmalarına ve bu müessesenin amaçları dışında kullanılmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. Bu ise uzlaşma müessesesinin güvenilirliğini zedelemekte ve mükelleflerin yükümlülüklerini tam ve doğru olarak yerine getirmemelerine sebep olmaktadır. Bu bağlamda, uzlaşma müessesesine

başvuru şartlarındaki bu esneklik ortadan kaldırılarak sadece gerçekten uzlaşmaya gidebilecek olan mükelleflerin bu müesseseden faydalanması sağlanabilir.

Ayrıca mükelleflerin uzlaşma müessesesinden faydalanması belirli kriterlere bağlanabilir. Örneğin, uzlaşma müessesesine başvuracak olan mükellefin geçmiş dönemleri göz önünde bulundurularak söz konusu müesseseden faydalanıp faydalanamayacağı belirlenebilir. Bu sayede, uzlaşma müessesesinin verimliliği artırılarak, gerçek amaçlarına hizmet etmesi sağlanabilir. Diğer bir ifadeyle, uzlaşma müessesesi daha işlevsel bir hale getirilebilir.

Uzlaşma müessesesi ile aracılığıyla, mükellef veya ceza sorumlularının ödemeleri gereken vergilerin bir kısmında ve cezaların ise büyük bir kısmından kurtulması, mükellef veya ceza sorumluları arasında eşitsizliklerin ortaya çıkmasına, diğer bir ifadeyle, adaletten uzaklaşılmasına sebep olmaktadır. Mükellef veya ceza sorumluları arasında adalet sağlanabilmesinin bir yolu da vergi denetimleridir. Uzlaşma müessesesinin mevcut haliyle uygulanması, vergi denetimlerinin adalet sağlama işlevini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu bağlamda, mükellef veya ceza sorumlularının uzlaşma müessesesini bir kaçış yolu olarak görmeleri önlenerek, uzlaşma kapsamında sadece vergi asıllarının olması yerinde bir uygulama olacaktır.

Sonuç olarak, bu anlatılanlar ışığında, uzlaşma müessesesinin varlığının, vergi denetiminin verimli ve etkin işleyişini azaltarak, vergi denetimini olumsuz olarak etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Başpınar, A. (2009). *Tax Law and Turkish Tax System*, Ankara: Republic of Turkey Ministry of Finance Strategy Development Unit Issue No: 2009/394.

Çavdar, F. (2021). *Vergi İncelemelerinde Mükelleflerin Hak ve Ödevleri*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Çavdar, F. (2019). Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Vergi Denetimi Uygulamalarının Karşılaştırılması, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 21*(Ek Sayı), 127-140.

Çavdar, F. (2018). Türkiye'de Vergi Denetimine İlişkin Sorunlar ve Öneriler, *İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Araştırma Örnekleri*, 343-364, Ankara: Nobel Yayınevi.

Gelir İdaresi Başkanlığı, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No: 429, Ankara, 2022.

Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: KB: 2896, ÖİK: 736, Ankara 2014.

Küçükkaya, M. (2020). Tarhiyat Sonrası Uzlaşmanın Sonuçları, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 30*(1), 253-272.

Organ, İ. (2008). *Vergi Denetimi ve Türkiye Uygulaması*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Öz, E. ve Bozdoğan, K. (2019). Ülke Örneklerinden Karşılaştırmalarla Türk Uzlaşma Müessesesine Öneriler, *Maliye Dergisi*, 177, 330-353.

Pehlivan, O. (2017). *Vergi Hukuku*, Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Sarı, Ö. (2020). Türk Vergi Hukukunda Uzlaşma Müessesesinin İşleyişinin Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesi: Aydın İline Yönelik Ampirik Bir Analiz, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5(2), 40-64.

Şeker, S. (1993). Tarhiyat Öncesi Uzlaşmaya Varılması Halinde İdare Adli Yargıda Dava Açabilir mi ?, *Yaklaşım Dergisi*, 11, 70-74.

Tarhiyat Öncesi Uzlaşma Yönetmeliği, RG. Tarih: 31.10.2011, RG. No:28101.

Tarhiyat Öncesi Uzlaşma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, RG. Tarih: 07.04.2021, RG. No: 31447.

Tosuner, M. ve Arıkan, Z. (2011). *Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Aşamada Çözümü ve Türk Vergi Yargısı*, İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Uzlaşma Yönetmeliği, RG. Tarih: 03.02.1999, RG. No:2931

GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU (FOMO) ÜZERİNE BİR GÖZDEN GEÇİRME

A REVIEW ON THE FEAR OF MISSING OUT (FOMO)

Erdi BAHADIR*, **Mehmet Utku TOHUMCU****, **Bilal KALENDER*****

Geliş Tarihi: 17.02.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 20.12.2022
(Accepted)

ÖZ: Gelişmeleri kaçırma korkusu (Fear of Missing Out, FOMO); bireyin, başkalarının sosyal yaşantılarında meydana gelen gelişmeler ve yeniliklerden yoksun kalacağı veya bunları kaçıracağı yönünde yoğun kaygı yaşaması demektir. Teknolojik gelişmelerin ve sosyal medya kullanımının artışı ile psikoloji literatürüne giren FOMO, henüz yeni bir kavramdır. Yapılan çalışmalarda FOMO'nun toplumda görülme yaygınlığı için %15,2-75 aralığında değişen değerler bildirilmiştir. FOMO etiyojisindeyse demografik ve bireysel faktörlerin yanında düşünce özellikleri ve davranış kalıplarının etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca FOMO ile birlikte görülen durumlar içinde bireyin psikolojik sağlığını önemli ölçüde etkileyebilecek faktörler olduğu da aktarılmıştır. Yapılan çalışmanın konuyla ilgili diğer çalışmalardan ayrılan kısmı ise FOMO kavramının ele alınış biçimi, konu kapsamının genişliği ve güncel değerlendirmelere dayanmasıdır. Bu çalışma FOMO'nun etiyojisinin anlaşılması, tetikleyici ve sürdürücü etmenlerin incelenmesi noktasında literatür bilgileri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: FOMO, teknoloji, sosyal medya

ABSTRACT: Fear of missing out (Fear of Missing Out, FOMO); It means that the individual experiences intense anxiety that he or she will be deprived of or miss the developments and innovations that occur in the social lives of others. FOMO, which entered the psychology literature with the increase in technological developments and social media usage, is a new concept. Studies have reported values ranging from 15.2-75% for the prevalence of FOMO in the community. In the etiology of FOMO, along with demographic and individual factors, thought characteristics and behavioral patterns were found to be effective. It has also been reported that there are factors that can significantly affect the psychological health of the individual in the situations seen with FOMO. In addition, it has been reported that there are factors that can significantly affect the psychological health of the individual in situations seen with FOMO. The part of the study that differs from other studies on the subject is the way the concept of FOMO is handled, the breadth of the subject's scope and its base on

* Klinik Psikolog, Gümüşhane Devlet Hastanesi, erdibhdr@gmail.com ,ORCID: 0000-0002-8404-1779

** Uzman Psikolog, Rota Psikolojik Danışmanlık, utkutohumcu@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8856-959X

*** Klinik Psikolog, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, kalenderbilal@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1549-6662

current evaluations. This study provides literature information in terms of understanding the etiology of FOMO and examining the triggering and maintaining factors.

Key Words: FOMO, technology, social media

EXTENDED ABSTRACT

Technological developments have consequences for people as well as for their detriment. Technology, which makes life easier and offers practical solutions, also lays the groundwork for misuse and misuse from a different perspective. Especially with the rapid development of internet technology and the diversification of social media platforms, a new concept has taken its place in the literature: Fear of Missing Out (FOMO). In addition to photo-video sharing, social media platforms are equipped with many different functions such as sharing thought content, following the agenda, and sharing the location. In addition, it has been a common tool of today's world for socializing. Although people communicate and interact with social media platforms, it is seen that it affects individuals and society as a media tool. Especially today, where social media platforms are used by billions of people, FOMO draws attention. In this study, it is aimed to better understand the concept of FOMO and to examine its etiology. The study conducted for this purpose is considered important in terms of better understanding the epidemiology of the concept of FoMO and providing up-to-date information to the literature. The study was planned as a review article by examining the literature information.

FOMO basically describes the individual's concerns about missing out on rewarding experiences, being deprived of, and being possessed by someone else due to social media developments that they do not follow. In other words, FoMO can be seen as the whole of the worries, fears and anxieties caused by not being able to follow innovations. In the theoretical sense, FOMO, which is thought to arise with problems in meeting basic needs such as competence, autonomy and relationship needs within the scope of self-determination theory, becomes a behavioral addiction over time. It has increasingly negative effects on the daily life and general functionality of the individual. In studies conducted for the prevalence of FOMO, prevalences of 1:3, 1:5 or 1:6 were reported. This prevalence is also affected by different personal and environmental factors.

There are predisposing and triggering factors for the occurrence of FOMO. In particular, anxious thinking style and anxious attachment styles were considered important in this context. FOMO, is fed from sources that support anxiety. FOMO symptoms have also been considered as an output of neurotic personality traits. As a result of emotional instability, the person cannot deal with anxiety rationally. Finally, self-presentation and negative thinking structures can also result in the observation of FOMO in the individual. Distorted self-perception and negative thinking affect coping processes in the face of stressful situations and events. Continuation and increasing use of the Internet and social media have been shown to be factors that perpetuate the symptoms of FOMO. The person maintains the vicious circle between their anxieties and behaviors with these uses, and FOMO become a permanent behavior pattern. Although the use of the Internet and social media relieves the person on the one hand, on the other hand, it feeds the FOMO.

FOMO, which is not yet seen as a psychological disorder, can be seen together with different disorders. This scope first comes from smartphone, internet and social media addiction. The person wants to stay online constantly with the motivation to follow the developments, and his orientation to these areas reaches pathological dimensions. However, depression, anxiety and sleep disorders are also observed to be comorbid with FOMO. It is thought that the titles such as the increase of the time spent by the individual on social media platforms, getting away from the physical world, changing the eating pattern, and the negative differentiation of the mentality (automatic thoughts, cognitive distortions, irrational beliefs, etc.) are effective in these pathologies. The individual's constant preoccupation with FOMO may also cause observable disruptions in executive functions (attention, planning, recall, etc.). Finally, it has been reported that phubbing behavior, which is conceptualized as the individual's not interacting with his/her environment by taking care of his/her phone, is also co-diagnosed with FOMO.

The negativities brought about by the misuse of technology are frequently examined in the psychology literature. Although FOMO is examined together with the concept of anxiety in the narrow sense, it can also be observed at extreme points such as the differentiation of sense of belonging and distortion of self-presentation in the broad sense. It may be possible for the person to feel meaningful by evaluating and being included in the lives of others. In addition, the loss of independence in self-structuring can be considered as another possible outcome. Different diagnostic and descriptive studies are needed to better understand the concept of FOMO.

1. GİRİŞ

Son yüzyıl içinde teknolojik gelişmelerdeki baş döndürücü hız, yaşamımızı önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte bilgiye erişim ve bilginin yayılımı da hızlanmaktadır. Teknolojik gelişmelerin bahsi geçen pozitif etkileri kadar negatif etkileri de uzmanlarca incelenmektedir. Psikoloji literatüründe, uzmanların dikkat çektiği bir kavram olan gelişmeleri kaçırma korkusu (Fear of Missing Out, FOMO) bu bağlamda önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. FOMO, birey için diğerlerinin sahip olabileceği ve kendisinin bunlardan yoksun olduğu, ödüllendirici sosyal deneyimleri kaçırma korkusundan kaynaklanan özel bir endişe türüdür (Coco, Salerno, Franchina, La Tona, Di Blasi ve Giordano, 2020; Przybylski, Murayama, DeHaan ve Gladwell, 2013). Bu bağlamda FOMO, bireyin etkileşim içinde olduğu başkalarının doyum verici deneyim ve olaylar içeren geniş sosyal çevrelerinde yer alamamanın yarattığı endişe, korku ve kaygı duygularını yansıtmaktadır (Fioravanti, Casale, Benucci, Prostamo, Falone, Ricca ve Rotella, 2021).

Sosyal medya platformlarının kullanımı için bildirilen istatistikler alarm veren düzeylere ulaşmıştır. Rozgonjuk ve arkadaşlarının (2020) aktardığına göre Facebook 2,4 milyar; WhatsApp 1,6 milyar; Facebook Messenger 1,3 milyar; WeChat 1,1 milyar, Instagram 1 milyar ve Snapchat 314 milyon insan tarafından kullanılmaktadır. Bu sayılar sosyal medyanın insan hayatındaki önemini gösteren veriler olarak öne çıkmaktadır. FOMO, temel olarak sosyal medya kullanımı

sonrasında hayatımıza girmiş olan bir kavramdır. Bir anlamda sosyal medya kullanımının sonucu olarak da görülebilir. İnsanlar, sosyal medyada yer alan çeşitli platformlarda diğer insanlarla fotoğraf, video, yorum ve düşünce paylaşımları ile iletişim ve etkileşim kurmaktadır. FOMO'ya sahip birey, eğer bu deneyimlere ve paylaşımlara dâhil ve haberdar olmazsa kendini dışlanmış hissetmekte ve bu durumu bir tehlike olarak algılamaktadır (Holte ve Ferraro, 2020). Bu algı ise farklı kuramsal bağlamlarda incelenebilir.

Teorik anlamda, öz belirleme teorisi (self-determination theory), FOMO'nun anlaşılmasına bir zemin sunmaktadır. Bu teoriye göre insanlar için temel üç psikolojik ihtiyaç bulunmaktadır: yeterlik ihtiyacı (need for competence), özerklik ihtiyacı (need for autonomy) ve ilişki ihtiyacı (need for relatedness) (Elhai, Rozgonjuk, Liu ve Yang, 2020; Ryan ve Deci, 2000). Bu üç ihtiyaç için yeterli doyum bulamayan bireylerin daha çok FOMO'yu deneyimlediği aktarılmıştır (Przybylski ve ark., 2013). Bireyler başkalarının özellikleri ve sahip oldukları ile yeterlik ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Özerklik ihtiyacının doyumamanın sonucu olarak da başkalarının hayatına ve yaşadıklarına bağlı olmaktadır. Son olarak ise ilişki ihtiyacı başkalarının yaşadıkları, paylaştıkları ve sahip oldukları takip edilerek, bir noktada onların sosyalliğinin içinde yer alınarak doyurulmaktadır.

FOMO'nun ödül mekanizmasına etki etmesi sonucu bireyde haz uyandırdığı düşünüldüğünde teknoloji bağımlılığı gelişmesi noktasında etkili bir parametre olduğu söylenebilir. Gelişmeleri takip etme kaygısıyla ortaya çıkan patolojik teknoloji kullanımı zamanla bireyin hem bu davranışa tolerans geliştirmesine hem de bu davranış üzerindeki kontrolünün kaybolmasına neden olabilmektedir. Bu davranışın kısa süreliğine kaybolsa da sıklıkla yeniden ortaya çıkması ve kişinin teknoloji kullanma isteğiyle ilgili zihinsel aşırı meşguliyeti (preoccupation); madde bağımlılığında görülen aşırma ve gayret edilmesine rağmen maddenin bırakılmaması gibi belirtiler ile benzer örüntülerdir. Ayrıca madde bağımlılığı klinik özellikleri arasında yer alan ilgi kaybı, içe çekilme ve sosyal işlevselliğin bozulması gibi hususlar da davranışsal bağımlılıklarda dikkati çeken diğer belirtilerdendir. Bu nedenle FOMO uzun vadede davranışsal bağımlılık için risk taşıyan ve üzerinden önemle durulması gereken bir kavramdır (Wegmann, Oberst, Stodt ve Brand, 2017).

FOMO kavramının yeni olması ve literatürde konuya yönelik yapılan çalışmaların azlığı, FOMO'nun anlaşılması noktasında yeterli bilgi sunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı FOMO kavramının etiyolojisi, yaygınlığı, sürdürücü faktörleri ve birlikte görülen durumlar ile ilgili güncel literatür bilgilerini derlemektir. Ayrıca çalışmanın kavramın daha iyi anlaşılması ve neden olduğu sonuçların daha iyi okunması noktasında kolaylık sunması hedeflenmiştir.

1.1. Yaygınlık

İnternet kullanım oranının artması ve bireylerin sürekli olarak bu imkâna erişme kolaylıkları nedeni ile FOMO'nun toplumda yaygın olduğu düşünülmektedir. FOMO kavramı literatüre kazandırılmadan önce yapılan bir çalışmada, gençlerin %29'unun akıllı telefonlarını bakma ihtiyacı duydukları ve bunların %20'sinin de her 10 dakikada bir e-mail, mesaj ve sosyal medya hesaplarını kontrol ettikleri aktarılmıştır (Song, Zhang, Zhao ve Song, 2017). 18-34 yaş aralığında yer alan bireylerle yürütülen bir çalışmada, katılımcıların yaklaşık %75'i FOMO deneyimlediklerini belirtmiştir. Bunun yanında Çin'de yapılmış bir çalışmada katılımcıların %15,2'sinde yüksek düzeyde FOMO tespit edilirken, %32,6'sı düzenli olarak sosyal medya sitelerini kontrol ettiklerini aktarmıştır (Li, Griffiths, Niu ve Mei, 2020). Portekizli bireylerde yapılan bir çalışmada ise yüksek düzeyde FOMO görülme oranı %59,2 olarak belirtilmiştir. Ülkemizde FOMO'nun toplumda görülme yaygınlığını inceleyen çalışmalar kısıtlı olmakla birlikte, Hoşgör ve arkadaşlarının (2017) 210 üniversite öğrencisi ile yaptıkları çalışmada, katılımcıların FOMO Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamasının 2,86 olduğu ve bu puanın orta düzeyde olduğu belirtilmiştir.

1.2. Yatkinlaştırıcı ve Tetikleyici Faktörler

FOMO için yatkinlaştırıcı faktörlere dikkat çeken çalışmalara bakıldığında; bireyin mizaç ve kişilik özelliklerinin ilgili faktörler arasında yer aldığı görülmektedir (Rozgonjuk ve ark., 2021). Bu noktada kaygılı mizaca sahip olmak FOMO için temel bir yatkinlaştırıcı faktör olarak düşünülebilir. Kaygılı bireyler kaygıya neden olması beklenmeyen durumları, olayları, düşünceleri ve tutumları kaygı verici olarak algırlar. Ayrıca bu bireyler kaygı verici durum ve olaylardan diğerlerine oranla daha fazla etkilenmekle birlikte kaygı ile başa çıkabilecek yeterli beceriye de sahip değildirler (Elhai, Levine, Dvorak ve Hall, 2016). Kaygılı mizaç özellikleri yeniliklerden haberdar olma veya bunları kaçırma noktasında kişiye zemin oluşturabilir. Bu bağlamda kaygılı mizaca sahip bireylerin FOMO gösterme risklerinin yüksek olduğu düşünülebilir.

Nevrotik özelliklerin FOMO etiolojisinde etkili bir parametre olduğu bilinmektedir. Nevroz, sürekli kaygı, tedirginlik ve duygusal dengesizlikle karakterize bir bozukluktur (Katipoğlu, 2011). Rozgonjuk ve arkadaşları (2021) çalışmalarında yaptıkları keşifsel grafik analizi sonucunda FOMO'daki kaygı ve korku kavramlarından dolayı, FOMO'nun nevrotik kişilik özelliğinin bir boyutu olarak modele dâhil olduğunu ifade etmişlerdir. Elde edilen bulgular FOMO'nun anksiyete ve depresyon ile yakın ilişkisi olmasıyla açıklanmıştır.

Bireyin kendisine olan tutumları; FOMO için yatkinlaştırıcı bir diğer faktör olarak gösterilebilir. Bireyin kendine ve kendilik sunumuna yönelik olumsuz düşünceleri, arzu edilen bir kendilik sunumu ve sosyal kimlik için yeni arayışlara yönelmesine neden olmaktadır (Wegmann, Oberst, Stodt ve Brand, 2017). Özellikle

sosyal medya ebeveynlerin gözetiminden ve denetiminden uzakta bir kendilik sunumu oluşturmada özgür bir alan tanımaktadır. İnternet ortamına yönelimin başlaması ve bu oranın artması FOMO'nun toplumda görülme oranında yükselişe neden olabilmektedir (Panova ve Carbonell, 2018).

Bağlanma, FOMO'yu konu edinen literatürde araştırılan bir diğer kavramdır. Bağlanma teorisi; bebeklik döneminde çocuk ve bakım veren arasındaki etkileşimlerin kalitesinin beklentilere, savunmalara, duygulara ve ilişkisel davranışlara bilinçdışı düzeyde rehberlik ve örgütsel yapılar olarak hizmet eden bilişsel ve duyuşsal şemaların (içsel çalışma modelleri) gelişiminde rol oynadığını varsayar (Boustead ve Flack, 2021). Bu noktada olumsuz bir bağlanma biçimi olarak kaygılı bağlanma FOMO için etiyolojik bir neden olarak görülebilir. Kaygılı bağlanma biçiminde, birey, bakım verenine güvenli bağlananlara göre diğerlerinin destekleyici ve kendileri için ulaşılabilir olmasını daha çok beklemektedir. Ayrıca bu bireyler kendisi için olumsuz bir benlik algısı inşa ederken başkaları içinse olumlu bir benlik algısı oluşturmaktadırlar. Kaygılı bağlanma tipinde birey, aşırı yakınlık arayışıyla kendi öz değerlerini doğrulama eğiliminde olup, tehdit veya stres altında, kendisini iyi hissedeceği bir sosyal çevre aramaktadır. Bu noktada FOMO da kaygılı bağlanma türünü rahatlatan ve bireye kendini iyi hissettiren patolojik bir başa çıkma mekanizması olarak görülmektedir (Blackwell, Leaman, Tramposch, Osborne ve Liss, 2017).

Bireyin yaşamı için önemli bir geçiş dönemi olan ergenlik, FOMO için kritik öneme sahip olabilir. Ergenlik dönemindeki kimlik kargaşası ve anlam arayışı gibi içsel dinamikler FOMO'nun görülme ihtimaline etki edebilmektedir (Holte ve Ferraro, 2020). Bu sorunlar, ergeni başkalarına bağımlı olmaya yönlendirebilir. Gelişmemiş kimlik duygusu ve anlam bulma çabası ergenin hem başkalarının yaşantısını takip ederek hem de olaylara dâhil olarak tamamlanması gibi olumsuz bir davranışa yöneltebilmektedir (Beyens, Frison ve Eggermont, 2016). Ergenlik dönemi içinde değerlendirilebilecek üniversite yılları da FOMO için dikkat çeken bir dönemdir. Milyavskaya ve arkadaşlarının (2018) yaptığı bir çalışmada üniversite öğrencilerinin %16'sında FOMO tespit edilmiş, bu belirtinin daha çok ders çalışırken, sınıf ortamında, yolculuk sırasında ve sosyal medyada etkileşim halinde iken deneyimlendiğini saptanmıştır.

Yaş ve cinsiyet gibi demografik özelliklerin FOMO için risk faktörü olabileceği yönünde çalışmalar bulunmaktadır. Przybylski (2013) çalışmasında, gençlerin özellikle teknoloji içine doğmaları ve yeniliklere uyum sağlamaları noktasında ileri yaşlara oranla FOMO'ya daha çok sürüklendiklerini vurgulamıştır. Tomczyk ve Selmanagic-Lizde (2018) çalışmalarında FOMO'nun görülmesinin cinsiyetten bağımsız olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra kadınların erkeklere

oranla daha fazla FOMO'ya sahip olduğunu belirten çalışmalar (Franchina ve ark., 2018; Stead ve Bibby, 2017) bulunmakla birlikte FOMO'nun kadınlara kıyasla erkeklerde daha yüksek oranlarda olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Vaughn ve Mack, 2012; Przybylski ve ark., 2013).

1.3. Sürdürücü Faktörler

Bireylerin sosyal medya kullanım sıklığı FOMO'nun devam etmesinde etkili olabilmektedir. Özellikle sosyal medya uygulamalarından gelen bildirimler bireyin kaygılanmasına neden olduğu gibi var olan kaygının artmasına da zemin hazırlamaktadır (Wegmann, Oberst, Stodt ve Brand, 2017). Sosyal medya üzerindeki ilişkilere ve olaylara dair bilgilerin, gelişmelerin ve yeniliklerin kaçırıldığına yönelik çarpıtılmış inançlar, aşırı sosyal medya kullanımı ile sonuçlanabilmektedir. Ancak sosyal medya bağımlılığı noktasında gelişmeleri veya yenilikleri kaçırma noktasında özgül bir kaygı görülmemektedir (Oberst, Wegmann, Stodt, Brand ve Chamarro, 2017).

Dünya nüfusunun neredeyse yarısı olan 3,8 milyar insanın sosyal medyayı aktif olarak kullandığı düşünülünce, bu durumun FOMO için önemli bir sürdürücü faktör olduğu söylenebilir (Data Reportal, 2020). Holte ve Ferraro'nun (2020) aktardığına göre Amerikalı bireylerde yapılan bir çalışma, kullanıcıların bu platformlarda günlük ortalama 2,5 saatlerini harcamalarına bağlı olarak tehlikenin boyutu hakkında fikir sunmaktadır. Przybylski ve arkadaşları (2013) ise çalışmalarında başkalarının sosyal medya sayfalarının kontrol edilmesinin FOMO ile ilişkili olduğunu aktarmıştır. Bu kontrol davranışının sergilenme sıklığı gün geçtikçe artmakla birlikte rutin halini alabilmektedir. Bireyin içinde bir merak ve endişe duygusu oluşmaktadır. Bu durum da FOMO'nun ortaya çıkması için gerekli zemini oluşturmaktadır. İlk zamanlar koşulsuz bir tepki olan kontrol etme davranışı, zaman içinde olumsuz duygulardan kurtulmak için sergilenen koşullu bir tepki halini almaktadır.

Sosyalleşmeye dair çarpık bilişler bireyin sosyallik algısının değişmesine neden olabilmektedir. Birey için sosyalleşme kavramı, sosyal medyayı takip etme ve gelişen yeni olaylara hâkim olma düşüncesiyle karakterize olabilir. Bu durum FOMO'nun devam ettirilmesi ile günlük hayattan uzaklaşma ile sonuçlanabilir. Günlük yaşantıdan uzaklaşma sonucunda birey yüz yüze etkileşim ve sosyallikte farklı sorunlar yaşayabilir. Bu durumun diğer bir ucunda ise sosyal ortamlarda rahatsızlık hissi, kişiler arası iletişimlerde kaygı duyma gibi semptomlar gözlenebilir (Dempsey, O'Brien, Tihamiyu ve Elhai, 2019).

1.4. İlişkili Durumlar

Sosyal medya kullanımı, FOMO için başlatıcı ve sürdürücü bir faktör olmanın yanında FOMO'nun sonucu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Aslında sosyal medya kötüye kullanımının etiyojisi ve seyri içinde bu durum olağan bir çıktı olarak yorumlanabilir. Bireyin sosyal medya platformlarında daha fazla zaman geçirme

isteği zaman geçtikçe kişide toleransın gelişmesine neden olacak ve davranışsal bir bağımlılığa dönüşecektir. Bireyin bağımlılıkla birlikte gelen bu dürtüyü doyumak için yöneldiği sosyal medya, yoksunluğun daha çok beslenmesine de neden olmaktadır (Blackwell ve ark., 2017; Fang, Wang, Wen ve Zhou, 2020). Sosyal medya bağımlılığı gibi, problemlili akıllı telefon kullanımı da günlük işlevselliği önemli ölçüde etkileyen bir sorun olarak bilinmektedir (Yuan, Elhai ve Hall, 2021). Akıllı telefon teknolojisinin kontrolsüz ve aşırı şekilde kullanımı FOMO için diyalektik bir etkileşim oluşturmaktadır. Birey ne kadar çok akıllı telefonu ile sosyal medya içeriklerini takip ederse o kadar çok geri kaldığı veya kaçırdığı olay görecekler. Bu çarpık düşüncenin oluşması ile sosyal medyaya erişim için akıllı telefon kullanımı da paralel oranda artacaktır. Öyle ki ilgili literatürde zamanla gelişmeleri kaçırmaya yönelik endişenin sosyal medyayı da aşarak genelleştiği ve rutine yayıldığı geçmektedir (Franchina, Vanden Abeele, Van Rooij, Lo Coco ve De Marez, 2018; Oberst ve ark., 2017). Bu bağlamda problemlili akıllı telefon kullanımı ile FOMO yakından ilişkili görülmektedir. FOMO'ya eş tanı olarak yeni bir kavram olan phubbing davranışı da incelenmiştir. Temel olarak telefon (phone) ve yok sayma (snubbing) kelimelerinin birleşiminden oluşan phubbing, bireyin telefonu ile ilgilenerek çevresini göz ardı etme durumudur. Akıllı telefon bağımlılığı tanımı ile açıklamanın yetersiz kalması sonucunda ortaya çıkan bu durum, FOMO ile yakından ilişkili görülmüştür (Fang ve ark., 2020).

Literatür FOMO ile ilişkili bir diğer sorun olarak uyku bozukluklarına işaret etmektedir. Scott ve Woods (2018) çalışmalarında uyku öncesi aktif hale gelen zihnin FOMO'ya neden olarak kişinin uykuya geçmek yerine sosyal medyada zaman geçirmek istediğini aktarmıştır. Bu durum uykuya dalmanın gecikmesine ve yatma vaktinin ileri saatlere taşınmasına yol açmaktadır. Bu seyrin aynı zamanda uyku süresine de olumsuz etkileri olduğu bulunmuştur (Scott ve Woods, 2018). Tavernier ve Willoughby (2014) çalışmalarında gelişmeleri kaçırdığına yönelik düşüncelerin yarattığı kaygının bireyi huzursuz ettiğini ve bireyin bu huzursuzluğu ortadan kaldırmak için FOMO'ya sürüklendiğini belirtmiştir. Bu durumsa uyku kalitesini olumsuz etkileyerek uyku bozuklukları için zemin hazırlamaktadır.

Sosyal çevreden olumsuz değerlendirilmeye yönelik akılcı olmayan düşünceler FOMO ile ilişkili diğer bir faktördür. Bazı bireyler kendisini eksik, yetersiz ve diğerlerinden arkada kalmış hissedebilmektedirler. Bu akılcı olmayan düşünceler olumsuz duyguları beraberinde getirmektedir (Wolniewicz, Tiamiyu, Weeks ve Elhai, 2018). Buna ek olarak, FOMO ile birlikte görülen bilişsel çarpıtmalar ve otomatik düşünce kalıpları depresyon ve yaygın anksiyete bozukluğu gibi farklı patolojilere de zemin hazırlayabilmektedir (Elhai, Yang, Fang, Bai ve Hall, 2020). Değersizlik düşüncesi, onaylanmamışlık veya kabul edilmemişlik

hislerinin de FOMO ile ilişkili olduğu aktarılmıştır (Çelik ve Akkoyun, 2021). Kendisini değersiz olarak tanımlaması, başkaları tarafından onaylanma ihtiyacı ve kabul edilmeye yönelik çarpık bilişleri nedeni ile kişi yoğun kaygı ve zorlanma hissedebilir. Bunun sonucundaysa patolojik bir başa çıkma yöntemi olarak FOMO ortaya çıkabilir.

FOMO ile birlikte zihnin sürekli meşgul olması noktasında dikkat olumsuz etkilenmektedir. Zihinsel uğraşların ve ilgilerin çoğunlukla sosyal medya platformlarına yönelmesi diğer alanlara yönelik dikkati ve ilgiyi kısıtlamaktadır. Bu dikkat dağınıklığının en önemli sonucu ise yayalarda görülmektedir. Özellikle FOMO kaynaklı sosyal medya kontrol etme davranışının yürüyüş sırasında yapılması, yayaların araçlara ve trafiğe dikkatini vermemelerine neden olabilmektedir. Teknoloji ile birlikte akıllı telefon zombisi (smartphone zombies) olarak tanımlanan bu bireyler, FOMO ile birlikte hayatlarını riske atabilmektedir (Appel, Krisch, Stein Weber, 2019).

2. SONUÇ ve ÖNERİLER

Teknolojik gelişmelerin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz yansımalarından biri olan FOMO, son yıllarda psikoloji literatüründe sıklıkla incelenen bir kavram olmuştur. Bu sıklığın nedeni ise ruh sağlığı üzerinde teknolojinin olumsuz çıktılarının çoğalmış olmasıdır. İlgili literatür incelendiğinde, FOMO'nun ortaya çıkması noktasında birçok risk faktörünün olduğu görülmektedir. Bu riskler doğrudan ve dolaylı olarak bireyin ruhsal sağlığını olumsuz etkilediğinden FOMO kavramı üzerinde dikkatle durulması gerektiği düşünülmektedir.

Artan sosyal medya kullanımı bireyin düşüncelerinde önemli değişimlere neden olabilmektedir. Birey sosyalleşme, duygularını ve ruh halini düzenleme, mutluluk ve haz duyma, günlük hayatın sorun ve streslerinden kurtulmanın en iyi yolu olarak internetteki sosyal medya platformlarını görmektedir. Ancak normal bir davranış olarak görülen bu durum, aşırılık ve günlük hayatın işlevselliğini bozma noktasına geldiğinde ruh sağlığını tehdit etmektedir. İnternete kolaylıkla erişebilen telefonların ve el tipi (handheld) teknolojik cihazların yaygınlaşması, bireylerin çevrimiçi ortamda daha fazla zaman geçirmelerine ve sosyal medya platformlarında daha fazla bulunmalarına imkân sunmaktadır. Bu gelişmeler bilim ve teknoloji için pratikte olumlu adımlar olarak değerlendirilebilir. Ancak geniş açıdan bakıldığında, gelişen dünyanın ve teknolojinin bireyin olumsuz ruh sağlığının belirtisi olarak görülen FOMO için tanılayıcı ve tanımlayıcı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Başta bağımsız bir kavram olarak görülen FOMO, farklı ruhsal hastalıklara (depresif bozukluklar, anksiyete bozuklukları, phubbing, bağımlılık vb.) kaynaklık edebilmektedir. Ayrıca kişinin özellikle aidiyet ihtiyacı (need to belong) ve benlik sunumu (self presentation) noktalarında önemli bilişsel çarpıtmalara neden olabileceği de öngörülmektedir.

Literatürde FOMO kavramı ile ilgili derlemeler bulunmaktadır. Yıldırım ve Kişioğlu (2018) çalışmalarında teknolojinin neden olduğu nomofobi, netlessfobi ve FOMO kavramları ile ilgili dikkat çekmek ve önemin vurgulaması noktasında giriş olarak tanımlanabilecek ölçüde geniş kapsamlı olmayan bilgiler aktarmıştır. Çelik ve Akkoyun'un (2021) yaptığı çalışmada daha çok sosyal medya özelinde ele alınan FOMO kavramı disiplinler arası incelenmiş ve konuyla ilgili kavramsal bir zemin oluşturulmuştur. Bu çerçeveden yaklaşıldığında kavramın farklı boyutlarda ele alınmasına ihtiyaç olduğu açıktır. Erdoğan, Yılmaz ve Hocaoğlu (2021) ise çalışmalarında kavramı geniş kapsamlı incelemekle birlikte çalışma genelinde FOMO için bir hastalık algısı oluşturulmuştur. Çalışmamız ise FOMO'nun daha iyi anlaşılabilmesi noktasında güncel literatür bilgilerinin derlenmesi ve FOMO'ya ruhsal bir belirti olarak yaklaşılması noktalarından diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Appel, M., Krisch, N., Stein, J. P., & Weber, S. (2019). Smartphone zombies! Pedestrians' distracted walking as a function of their fear of missing out. *Journal of Environmental Psychology, 63*, 130-133.
- Beyens, I., Frison, E., & Eggermont, S. (2016). "I don't want to miss a thing": Adolescents' fear of missing out and its relationship to adolescents' social needs, Facebook use, and Facebook related stress. *Computers in Human Behavior, 64*, 1-8.
- Blackwell, D., Leaman, C., Tramposch, R., Osborne, C., & Liss, M. (2017). Extraversion, neuroticism, attachment style and fear of missing out as predictors of social media use and addiction. *Personality and Individual Differences, 116*, 69-72.
- Boustead, R., & Flack, M. (2021). Moderated-mediation analysis of problematic social networking use: The role of anxious attachment orientation, fear of missing out and satisfaction with life. *Addictive Behaviors, 119*, 106938.
- Coco, G. L., Salerno, L., Franchina, V., La Tona, A., Di Blasi, M., & Giordano, C. (2020). Examining bi-directionality between Fear of Missing Out and problematic smartphone use. A two-wave panel study among adolescents. *Addictive Behaviors, 106*, 106360.
- Çelik, F., & Akkoyun, A. Z. (2021). Disiplinlerarası Yaklaşımla Sanal Uyuşturucu: FOMO. *İslam Medeniyeti Dergisi, 7*(48), 22-33.
- Data Reportal, (2020). *Digital 2020: Global digital overview*. Retrieved from: <https://datar.eportal.com/reports/digital-2020-global-digital-overview>.
- Dempsey, A. E., O'Brien, K. D., Tihamiyu, M. F., & Elhai, J. D. (2019). Fear of missing out (FOMO) and rumination mediate relations between social anxiety and problematic Facebook use. *Addictive Behaviors Reports, 9*, 100150.
- Elhai, J. D., Levine, J. C., Dvorak, R. D., & Hall, B. J. (2016). Fear of missing out, need for touch, anxiety and depression are related to problematic smartphone use. *Computers in Human Behavior, 63*, 509-516.

Elhai, J. D., Rozgonjuk, D., Liu, T., & Yang, H. (2020). Fear of missing out predicts repeated measurements of greater negative affect using experience sampling methodology. *Journal of affective disorders*, 262, 298-303.

Elhai, J. D., Yang, H., Fang, J., Bai, X., & Hall, B. J. (2020). Depression and anxiety symptoms are related to problematic smartphone use severity in Chinese young adults: Fear of missing out as a mediator. *Addictive behaviors*, 101, 105962.

Erdoğan, A., Yılmaz, Y., & Hocaoğlu, Ç. (2021). The new disease of the modern age: What is the fear of missing out" FOMO"? a review. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology*, 3(3), 217-222.

Fang, J., Wang, X., Wen, Z., & Zhou, J. (2020). Fear of missing out and problematic social media use as mediators between emotional support from social media and phubbing behavior. *Addictive behaviors*, 107, 106430.

Fioravanti, G., Casale, S., Benucci, S. B., Probst, A., Falone, A., Ricca, V., & Rotella, F. (2021). Fear of Missing Out and Social networking sites use and abuse: A Meta-analysis. *Computers in Human Behavior*, 106839.

Franchina, V., Vanden Abeele, M., Van Rooij, A. J., Lo Coco, G., & De Marez, L. (2018). Fear of missing out as a predictor of problematic social media use and phubbing behavior among Flemish adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(10), 2319.

Holte, A. J., & Ferraro, F. R. (2020). Anxious, bored, and (maybe) missing out: Evaluation of anxiety attachment, boredom proneness, and fear of missing out (FOMO). *Computers in Human Behavior*, 112, 106465.

Hoşgör, H., Koç Tütüncü, S., Gündüz Hoşgör, D., & Tandoğan, Ö. (2017). Üniversite öğrencileri arasında sosyal medyadaki gelişmeleri kaçırma korkusu yaygınlığının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(17), 213-223.

Katipoğlu, B. (2011). Freud psikanalizindeki nevroz açılımına tepkiler. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(26), 259-266.

Li, L., Griffiths, M. D., Niu, Z., & Mei, S. (2020). The trait-state fear of missing out scale: Validity, reliability, and measurement invariance in a Chinese sample of university students. *Journal of Affective Disorders*, 274, 711-718.

Milyavskaya, M., Saffran, M., Hope, N., & Koestner, R. (2018). Fear of missing out: prevalence, dynamics, and consequences of experiencing FOMO. *Motivation and Emotion*, 42(5), 725-737.

Oberst, U., Wegmann, E., Stodt, B., Brand, M., & Chamarro, A. (2017). Negative consequences from heavy social networking in adolescents: The mediating role of fear of missing out. *Journal of Adolescence*, 55, 51-60.

Panova, T., & Carbonell, X. (2018). Is smartphone addiction really an addiction?. *Journal of Behavioral Addictions*, 7(2), 252-259.

Pêgo, B. F., Lopes, B. C., Santos, G. S., & Rocha, J. S. B. Prevalence of Fear of Missing Out amongst students from a private higher education institution from North of Minas Gerais, Brazil: digital behavior and welfare in the university quotidian. *Revista Eletrônica de Comunicação, Informação e Inovação em Saúde; v. 15, n. 1 (2021): Dossiê Comunicação, Saúde e Crises Globais: parte 2*, 24(2), 35-49.

Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in human behavior*, 29(4), 1841-1848.

Rozgonjuk, D., Sindermann, C., Elhai, J. D., & Montag, C. (2020). Fear of Missing Out (FOMO) and social media's impact on daily-life and productivity at work: Do WhatsApp, Facebook, Instagram, and Snapchat Use Disorders mediate that association?. *Addictive Behaviors*, 110, 106487.

Rozgonjuk, D., Sindermann, C., Elhai, J. D., & Montag, C. (2021). Individual differences in Fear of Missing Out (FOMO): Age, gender, and the Big Five personality trait domains, facets, and items. *Personality and Individual Differences*, 171, 110546.

Ryan, R., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.

Scott, H., & Woods, H. C. (2018). Fear of missing out and sleep: Cognitive behavioural factors in adolescents' nighttime social media use. *Journal of adolescence*, 68, 61-65.

Song, X., Zhang, X., Zhao, Y., & Song, S. (2017). Fearing of missing out (FOMO) in mobile social media environment: Conceptual development and measurement scale. *iConference 2017 Proceedings*.

Stead, H., & Bibby, P. A. (2017). Personality, fear of missing out and problematic internet use and their relationship to subjective well-being. *Computers in Human Behavior*, 76, 534-540.

Tavernier, R., & Willoughby, T. (2014). Sleep problems: predictor or outcome of media use among emerging adults at university?. *Journal of sleep research*, 23(4), 389-396.

Tomczyk, L., & Selmanagic-Lizde, E. (2018). Fear of Missing Out (FOMO) among youth in Bosnia and Herzegovina—Scale and selected mechanisms. *Children and Youth Services Review*, 88, 541-549.

Vaughn, V., Mack, A.M., (2012). *Fear of Missing Out (FOMO). A Report from JWT Intelligence*. New York: J. Walter Thompson Company.

Wegmann, E., Oberst, U., Stodt, B., & Brand, M. (2017). Online-specific fear of missing out and Internet-use expectancies contribute to symptoms of Internet-communication disorder. *Addictive Behaviors Reports*, 5, 33-42.

Wolniewicz, C. A., Tiamiyu, M. F., Weeks, J. W., & Elhai, J. D. (2018). Problematic smartphone use and relations with negative affect, fear of missing out, and fear of negative and positive evaluation. *Psychiatry Research*, 262, 618-623.

Yıldırım, S., & Kışioğlu, A. N. (2018). Teknolojinin getirdiği yeni hastalıklar: nomofobi, netlessfobi, fomo. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 473-480.

Yuan, G., Elhai, J. D., & Hall, B. J. (2021). The influence of depressive symptoms and fear of missing out on severity of problematic smartphone use and Internet gaming disorder among Chinese young adults: A three-wave mediation model. *Addictive Behaviors*, 112, 106648.

T. C. TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

T. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi'nde, aşağıda belirtilen şartlara uyan eserler yayınlanır.

1. Makalelerin, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanabilmesi için, daha önce başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum belirtilmek şartı ile kabul edilebilir.
2. Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
3. Yazılarda Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu'na uyulması tavsiye edilir.
4. Yazılar, Word programına göre kağıdın bir yüzüne 11 punto, Times New Roman yazı karakteriyle, tek satır aralığında, A4 kağıdına kenar boşlukları, üst 6.2 cm, alt 5.5 cm, sağ ve sol 4 cm, üst bilgi 5.2 cm, alt bilgi 5 cm, cilt payı 1 cm şeklinde ve 20 sayfayı geçmeyecek biçimde düzenlenir. Yazılar üç nüsha (iki nüshasında isim, ünvan ve çalıştığı kurum belirtilmeden) ve bir CD olarak Editöre gönderilir. 20 daktilo sayfasını geçen yazılar dergide basılamaz.
5. Basılmayan yazılar yazarına iade edilmez.
6. Metindeki paragrafların ilk satırı 1 cm içeriden başlayacaktır. Ana başlık büyük harfle ve metin gövdesini ortalayacak şekilde, sayfanın üstünden 4 satır aşağıda; alt başlıklar ise paragraf düzenine uygun olarak (1 cm içeriden) konulacaktır. Başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları yan yana yazılır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik ünvan belirtilmez. Yazarın akademik ünvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları dipnot biçiminde sayfanın altına yazılmalıdır. Akademik ünvan dışında başka unvan kullanılmaz.
7. Türkçe özet, başlık yazısı ve yazar adlarından hemen sonra yer alır. Büyük harfle ve sayfanın ortasına gelecek şekilde Özet sözcüğü yazılır. Konunun Türkçe özeti 200 kelimeyi geçemez. Türkçe özetten sonra İngilizce özete yer verilir. Her iki özeti altında Anahtar Kelimeler-Key Words yazılır. Büyük harflerle yazılmış özet (Abstract) başlığının altına eserin yabancı dildeki adı küçük harflerle kaydedilir.
8. Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar Özet, Abstract, Giriş, İnceleme ve Sonuç şeklinde düzenlenir. Yabancı dilde yazılan yazılarda yukarıdaki bölümlerin yabancı dildeki karşılıkları kullanılır ve aynı düzenlemeye

uyulur.

Dipnotlar

9. Bilimsel çalışmada kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. İstifade edilen kaynaklar ilk geçtikleri yerlerde ayrıntılı ve aşağıdaki örneklerde belirtilen sıralamaya uygun olarak verilir.

a. Kitaplar:

Yazar Adı, Soyadı, Kitap Adı (italik), Baskı Sayısı, Yayınevi¹, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Geliştirilmiş 9. Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul 2003, s. 34.

b. Makaleler:

Yazar Adı, Soyadı, Makale Adı (tırnak içinde), Dergi/Kitap Adı (italik), Cilt No, Sayı, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Ali Berat Alptekin, “Azerbaycan ve Türkiye’de Tanınan Ortak Açıklar”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 7, Ankara 1999, s. 33.

c. Bültenler ve Yıllıklar:

Yayınlayan Kurum, Yayın Adı (italik), Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara 1998, s.17-21.

d. İnternet Tabanlı Kaynaklar:

Yazar Adı ve Soyadı, Belgenin Başlığı, Eserin Başlığı (varsa), Edisyon veya Dosya Numarası (ilgili ise), Adres ve Erişim Yolu, Ziyaret Tarihi (parantez içinde) verilir. Varsa sayfa numarası belirtilir. İnternet ortamından yararlanılan kitap ve makalelerde normal atıf uygulamasına göre genel dipnot usulüne uyulur. Ancak belirtilen veri uygulamalarına da yer verilir.

Örnek: Beytullah Yılmaz, “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/kucuk.htm>, (18.02.2006), s. 3.

Örnek: Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel, http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf (07.10.2005)

¹ Gerektiği hallerde yayınevi de verilebilir.

Kaynakça Bağlacı

10. İstifade edilen kaynaklar metin içerisinde kaynakça bağlacıyla “yazar ve yıl” yöntemine göre, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

a. Yazarın adı yazı içinde geçiyorsa, kaynağın yılı parantez içinde yazılmalıdır.

Örnek: Yıldırım (1966). ya da sayfa no vererek, Yıldırım (1966: 70-97).

b. Bazı durumlarda yazarın adı parantez içinde verilebilir.

Örnek: Bu alanda yeni gelişmeler kaydedilmektedir. (Raths, 1967: 40-85).

c. Aynı yılda aynı yazar tarafından yazılmış iki kaynak gösterilecekse, aşağıdaki şekilde verilir.

Örnek: Gates (1967a: 45-50; 1967b: 130-170).

d. Kaynak iki yazarlı ise yalnızca soyadları yazılır.

Örnek: Massialas ve Cox (1966: 37-66).

e. Soyadları aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış eserleri, adlarının ilk harfleri ile ayırılır.

Örnek: Smith, O. ve Smith, B. (1958: 251-251).

f. Kaynağın yazarı ikiden fazla ise, birinci verilişte bütün soyadları yer alır.

Örnek: Bursalıoğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145).

g. Daha sonraki verilişlerde “vd.” kullanılır.

Örnek: Bursalıoğlu vd. (1995: 120-145).

h. Bir dizi biçiminde verilen kaynaklar en yeni tarihli olandan eski olana doğru sıralanarak bir parantez içine alınır ve noktalı virgül ile ayrılır.

Örnek: Bu konudaki son gelişmelere göre (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31).

Kaynakça

11. Sayfanın ortasına büyük harflerle KAYNAKÇA yazılacaktır. Kaynakçadaki eserler yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralandığından, eserlere ayrıca sıra veya bölüm numarası verilmeyecek ve yazarların ünvanları kullanılmayacaktır. Kaynak listesi, Yazarın Soyadı, Adı, varsa Makalenin Başlığı (tırnak içinde), Dergi veya Kitabın Adı (italik), varsa Derleyen veya Çevirenin Adı, Cildi, Sayısı, birden fazla basıldıysa kaçınıcı baskı olduğu, Basım Yeri ve Yılı biçiminde verilir. Aynı yazarın birden fazla eseri kaynak olarak kullanılmışsa basım tarihine veya alfabetik sıraya göre

eskiden yeniye doğru dizilmelidir. Kaynakçada her kaynak 1 cm içeriden yazılmalıdır.

a. Kitaplar

Örnek: Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisâdî ve İctimâî Tarihi*, C. 1, İstanbul 1974.

b. Dergiler

Örnek: Sağsan, Mustafa, "Devlet: Gelişen Teknolojiler ve Kamu Sektörü", *Stratejik Analiz*, Sayı: 19, Kasım 2001.

12. Gönderilen yazılara ait resim, şekil ve grafikler sayfa yazım alanını taşımayacak biçimde net ve ofset baskı tekniğine uygun olmalıdır. Bunların sıra numarası ve adı her şeklin veya grafiğin altında verilir.

13. Derginin bir sayısında, ilk isim olarak bir yazarın ikiden fazla eseri basılamaz. Dönemler içerisinde ikiden fazla gönderilmişse ilk ikisi dışında kalanlar, daha sonraki sayılara aktarılır.

14. Makale, tercüme ve eleştirisi yayımlananlara 25 adet ayrı basım ile iki adet dergi verilir.

Not: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'nde bulunmayan hususlar için Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım İlke ve Kuralları'na bakılabilir.

TRAKYA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTRUCTIONS TO AUTHORS

Academic studies complies with the following requirements below are published in Trakya University Social Sciences Journal.

1. In order for any article to be published in Trakya University Social Sciences Journal, it should not have been previously published or accepted to be published elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.
2. All researches subjected comparison of the products with their trade names are not in the scope of our journal.
3. While writing the papers, it is recommended to obey The Spelling Book of Turkish Language Society.
4. Manuscripts should be typed on A4 format (29/7x21cm) paper with 11 pt and 1 line space. They are arranged properly margined (6.2 cm from top, 5.5 cm from bottom, 4 cm from right, 4 cm from left, 5.2 cm from header, 5 cm from footer), and not exceeding 20 pages. The printed version manuscripts must be submitted to the editor as three copies (without including name, title and working institution in two copies) and along with a CD. Articles should not exceed 20 pages if not they may not published on the journal.
5. Unpublished articles are not sent back to the writer.
6. First line of the paragraphs in the text will start 1 cm from inside. Title of the article will be written with capital letters starting from the left top of the page by leaving 4 lines empty space. Subtitles will be placed in accordance with the paragraph order (1 cm from inside). Name/names of the writer is written right bottom of the title side by side. Any kind of academic title of the writer is not written while writing the name/names of the writer. Academic title of the writer, institution where he/she works (university, faculty, department or others) should be written as footnotes at the bottom of the page. Any kind of titles are not used except for the academic titles.
8. Articles in the field of research and examination are submitted according to the order of Abstract, Introduction, Methods and Results.

Footnotes

9. Tags of resources used in the academic study are displayed at the end of the paper as footnotes. Resources exploited in the academic study are given in the first pass and in accordance with the order of the following detailed examples.

a. Books:

Author's Name, Last name, Name of the Book (italics), Printing,
Publisher² Place and Year of Publication, Page Number

Example: Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*,
Geliştirilmiş Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul 2003, p.34

b. Articles:

Author's Name, Last name, Title of the Article (in quotations), Title of the
Journal/Book (italics), Volume Number, Issue, Place and Year of
Publication, Page Number.

Example: Ali Berat Alptekin, "Azerbaycan ve Türkiye'de Tanınan Ortak
Açıklar", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Volume 7, Ankara 1999, p:
33.

c. Journals and Annuals:

Publishing Institution, Title of the Publication (italics), Place and Year of
Publication, Page Number.

Example: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara
1998, p: 17-21.

d. Internet-based Resources:

Author's Name, Last name, Title of the document, Title of the Article (if
available), Edition or File Number (if related), Address and Access Path,
Date of Visit (in parenthesis). Page numbers are indicated if available.
General footnote style is used according to the normal citation in the books
and articles taken from internet environment. However, specified data
applications are also stated.

Example: Beytullah Yılmaz, "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin
Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi",
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ/ocak%202004/kucuk.htm>,
(18.02.2006), p.3

Example: Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı
Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel,
http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf
(07.10.2005)

² Publisher can be given if necessary

Connective References

10. References which are quoted must be given in the text with the connective references according to the technique of "writer and year", surname of the author, publishing date and page number.

a. If the name of the author is mentioned in the text, year of the references must be written in brackets.

Example: Yıldırım (1996). or by giving the page number, Yıldırım (1996: 7097).

b. In some cases, the name of the author can be given in brackets.

Example: New developments have been made in this field. (Raths, 1967: 4085)

c. If the references written by the same author in the same year are mentioned, it is given as below:

Example: Gates (1967a: 45-50 (1967b: 130-170).

d. If the references have two authors only their surnames are written.

Example: Massialas and Cox (1967: 37-66)

e. If the two writers have the same surname and their works which were published at the same year can be distinguished by the first letter of their names.

Example: Smith, O. and Smith, B. (1958: 251-251)

f. If the reference has more than two authors, the surnames are mentioned at first.

Example: Bursalıoğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145)

g. In the next mentioning et al. is used.

Example: Bursalıoğlu , et al. (1995: 120-145)

h. The references which are given as a line should be ordered from the oldest date to the recent one and must be separated with semicolon in the brackets.

Example: According to the recent developments about this subject (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31)

References

11. In the middle of the page, REFERENCES are written in capital letters. As the references are listed alphabetically according to the author's surname, any sequence or category number is not given and the titles of the authors are not mentioned. List of references is given stating the Surname and Name of the Author, the Title of the Article if available (in quotations), The Title

of the Journal or Book (*italics*), The Name Of the Editor or Translator if available, Volume, Issue, the number of the printing if it is published more than once, the Year and the Place of Publication. If more than one work of an author is used as references, they should be given from the oldest to the recent one.

a. Books

Example: Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, Volume 1, İstanbul 1974.

b. Journals

Example: Sağsan, Mustafa, "Devlet: Gelişen Teknolojiler ve Kamu Sektörü", *Stratejik Analiz*, Number: 19, November 2001.

12. Pictures, figures, graphics belonging to the articles which will be sent must be clear and suitable for the technique of offset printing and should not exceed the area of writing. Their sequence number and names are given below the each figure or graphic.

13. In one of the issues of the journals, more than two manuscripts of an author as the first name cannot be published. If more than two manuscripts are sent in the terms, the ones except from the first and second are transmitted to the other issues.

14. 25 separate editions with two journals are given to the authors whose articles, translations and critics have been published.

Note 1: For the subjects that are not available in the Publishing Principles of Trakya University Social Sciences Journal, more information can be obtained from Trakya University Social Sciences Institute The Rules and Principles for Writing Graduate Theses.